

Державний архів Сумської області
Центр досліджень визвольного руху

Суми 2009

*100-літтю з дня народження
Степана Бандери
та 80-літтю ОУН
присвячується*

Державний архів Сумської області
Центр досліджень визвольного руху

ОУН-УПА НА СУМЩИНІ

т. 2

ББК 63.3 (4Укр-4Сум) 624
О-90
УДК 94 (477.52)

Державний архів Сумської області
Центр досліджень визвольного руху

Автор-упорядник: Іванущенко Г.М.

Схвалено науково-методичною радою Держархіву Сумської області

Рецензенти:

Сергійчук В.І., доктор історичних наук, професор Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка

Корогод Г.І., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету

О-90 **ОУН-УПА на Сумщині: Т.2.** / Автор-упорядник Іванущенко Г.М.
– 1 вид. 2009. – 232с.: іл.

ISBN ????????????????

Збірник включає нарис-огляд, документи з історії діяльності підпілля Організації Українських Націоналістів та окремих боївок Української Повстанської Армії на Сумщині, ілюстрації та коментарі.

Розрахований на дослідників історії визвольного руху, краєзнавців, учителів, студентів, учнів, всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4Укр-4Сум) 624

ISBN ??????????????????????

© Іванущенко Г.М., 2009
© ДАСО, 2009

ПЕРЕДМОВА

Прошло півтора роки після виходу в світ першого тому збірника документів "ОУН-УПА на Сумщині". З'явилося кілька позитивних наукових рецензій, є і негативна оцінка роботи, представлена двома публікаціями в ЗМІ. Безумовно, ця тема ще довго буде збирати навколо себе дискусії як спеціалістів, так і дилетантів, об'єктивно налаштованих і відверто упереджених, але головне не те, яку оцінку буде дано роботі упорядників. Головне, що відбувся інформаційний прорив у суспільній свідомості. Адже сьогодні переважна більшість істориків визначають важливість тієї чи іншої праці не тільки об'єктивністю, а й науковим та суспільним резонансом, який вона викликала. В цьому запорука уваги до теми, її всебічного вивчення. Відрадно й те, що читачі все більше розуміють особливості завдання архівістів. Воно полягає не в тому, щоб "хвалити" чи "ганьбити" якусь тему, а подавати на розсуд дослідників документи. Особливо важливо, коли масив документів, який залучається до наукового обігу, раніше був засекречений. Таким чином, архівні джерела покликані як заповнювати лакуни в історичній науці, так і вирівнювати викривлення в історичній свідомості суспільства, що формувалися десятиліттями.

Зрозуміло, що відсутність єдності стосовно оцінки раніше замовчуваних сторінок вітчизняної історії є найбільшою перешкодою в консолідації суспільства. Без цього неможливо вирішувати проблеми сьогодення, планувати майбутнє. Тому, всупереч культивованій певними силами тезі про те, що історія ОУН-УПА роз'єднає людей, переконані в зворотному. Роз'єднує незнання, відсутність інформації, засекречування і замовчування. Публікація раніше заборонених документів сприяє науковому і суспільному діалогу, стає передумовою для осмислення складного періоду боротьби за українську державність, вироблення спільного бачення нашого минулого та, відповідно, визначення суспільного і державного курсу.

У першому томі збірника "ОУН-УПА на Сумщині" було викладено документальну базу, на основі якої можна скласти загальні уявлення про український підпільний і повстанський рух на північно-східних землях сучасної України в 40-50-ті роки минулого століття. Позбутися стереотипів щодо ролі Сходу України і Сумщини зокрема у визвольній боротьбі – цим була обумовлена поява книги. Це не означає, що упорядники "підганяли" видання під певну схему. Іноді для них самих у процесі виявлення документів з'являлися несподівані відкриття, які не вписувалися в жодну схему. Опрацювання таких документів і залучення до збірників додає останнім об'єктивності, показує історію у всій її складності і суперечливості.

Сьогодні стоїть завдання розширювати наукові пошуки одночасно в кількох напрямках. По-перше, необхідно деталізувати хронологію основних подій в діяльності українського підпілля: дослідити взаємодію учасників похідних груп ОУН з місцевими патріотами, обставини формування організаційної структури ОУН на території області і передусім в обласному центрі. По-друге, є потреба чіткіше уявити географію визвольного руху в області. Це стане передумовою для продовження досліджень на рівні району і не тільки шляхом опрацювання документів, але й засобами краєзнавства. Нарешті, важливим завданням є визначення кола осіб – учасників підпілля, як членів ОУН, так і симпатиків, і в цьому плані перед дослідниками відкриваються усе нові й нові імена.

Особливо перспективною є робота з документами радянських спецслужб, адже свого часу на Сумщині, як і по всій Україні була створена широка мережа секретних співробітників (сексотів). Один з документів навіть зазначає, що у 1944 році в області діяло 908 агентів НКВС¹.

Не складно провести попередні підрахунки, щоб уявити масштаби незаконних стежень за громадянами. Напередодні війни населення Сумської області складало 1 707 тис. чол². З фронту не повернулося 154 тис. 462 воїни³. Жертвами війни стали ще понад 43 тис. мирних жителів⁴. Як стверджується в третьому томі обласної Книги Пам'яті України: "За роки війни на фронтах, в партизанській і підпільній боротьбі, від бомб, снарядів і репресій окупаційних властей Сумщина втратила понад 200 тисяч чоловік. Ще 78 тис. 038 жителів було вивезено до Німеччини⁵." Таким чином, прямі втрати області становили близько 278 тис. чоловік. Значить, після війни населення області становило приблизно 1 429 тис. чоловік, тобто кількість секретних співробітників складала 0.06 % від кількості населення, або 1 таємний агент НКВС на 1500 чоловік.

При такій мережі агентів інформація про український визвольний рух на території області займала значне місце серед оперативних донесень того часу. Це дає надію на виявлення нових документів означеної тематики, насичених невідомими іменами та фактами.

Пропонований читачеві другий том збірника "ОУН-УПА на Сумщині" переважно базується на документах з архіву Управління Служби безпеки України в Сумській області. Це матеріали п'яти кримінальних справ по звинуваченню громадян у націоналістичній діяльності в період німецької окупації. Переважно вони стосуються 1941-1942 років і містять звинувачувальні висновки, протоколи допитів. Важливою їх особливістю і науковою цінністю є наявність оглядових довідок на інших учасників підпілля, чий імена не були відомі раніше.

Друга частина документів, поміщених у збірнику – це матеріали Державного архіву Сумської області. Вони стосуються діяльності радянських слідчих органів щодо злочинів, скоєних німецькими окупантами на території області. В них фіксуються прізвища загиблих від рук гестапо людей, в тому числі, учасників бандерівського підпілля. Розкриваються також обставини їх загибелі. Частина документів ДАСО показує умови боїв першої партизанської дивізії ім. Ковпака проти загонів УПА на території Західної України.

Окрему групу становлять документи з архіву УМВС в Сумській області, які не увійшли до попереднього збірника. Вони переважно стосуються уже згадуваної в попередньому томі агентурної справи "Автоматчики", заведеної в процесі ліквідації боївки УПА на території Недригайлівського та Роменського районів. Своєрідним продовженням даної теми можна вважати два документи з фондів Державного історико-культурного заповідника "Посуля", надані завідувачем музею П.Калнишевського О.В.Іващенко.

Залучаючи до збірника матеріали з архівного відділу Центру досліджень визвольного руху (далі ЦДВР), упорядники мали на меті показати джерельну базу вивчення підпілля на Сході України через документи самих структур ОУН-УПА. Ця база розширюється через опрацювання документів Галузевого Державного архіву СБУ, які стали доступними нещодавно, завдяки відкриттю в м.Києві інформаційно-довідкового залу Служби безпеки України.

Починається збірник теоретичною статтею уродженця м. Глухова Євгена Онацького^{[1]*} – одного з засновників Організації Українських Націоналістів, учасника першого конгресу ОУН 1929 року.

Тексти документів, поміщених у збірнику, за деяким винятком подаються мовою оригіналу із збереженням мовно-стилістичних особливостей. Пропущені, незрозумілі, недописані слова, згасання або втрата тексту доповнюються у квадратних дужках або в примітках. Кожний документ має контрольно-довідкові дані (легенду), в яких зазначається місцезнаходження документа, номер фонду, опису, справи, аркуша або посилання на інше джерело, а також спосіб відтворення документа.

Вміщені документи і матеріали відображають адміністративно-територіальний поділ 30^х – 50^х років ХХ століття.

Збірник складається з передмови, нарис-огляду і двох частин: документів з історії діяльності ОУН-УПА на території Сумської області та ілюстративних матеріалів, до яких складено перелік. Він включає номер ілюстрації, заголовок документа та контрольно-пошукові дані. Значна частина ілюстрацій публікується вперше.

Науково-довідковий апарат складається з коментарів по змісту (позначені порядковою нумерацією в квадратних дужках); текстуальних приміток (позначені зірочкою, вміщені під текстом); переліку документів, вміщених в збірник; іменного та географічного покажчиків та списку скорочень.

Видання дозволяє ввести до наукового обігу новий обсяг документів з історії ОУН-УПА, який не тільки відображає регіональні особливості українського визвольного руху, але й деталізує обставини формування підпілля в області.

Автор-упорядник висловлює подяку:

п. Віктору Рогу за допомогу у збиранні матеріалів та моральну підтримку.

Заступнику голови Сумської облдержадміністрації О.В.Медуниці за допомогу в реалізації видавничого проекту.

Керівництву УСБУ в Сумській області та співробітникам архівного підрозділу за надану можливість працювати з документами архіву.

Співробітниці ДАСО І.Г. Нужденко за допомогу в опрацюванні документів з архівного підрозділу УСБУ в Сумській області.

Співробітниці ДАСО Я.О. Литвиненко за літературне коригування нарис-огляду.

Начальнику архівного відділу Роменської райдержадміністрації Н.О.Лавриненко за надані фото.

Завідувачу музеєм П.Калнишевського ДІКЗ "Посулля" О.В.Іващенко за надані документи.

В.В. Бубнову за надані фото з родинного альбому.

п. Ярославу Цецику за наданий примірник статті Є. Онацького.

п. Тамарі Харченко за підготовку англomовного короткого звіту.

1. Архів УМВС в Сумській області. Доповідні записки за 1944 рік, спр. 3, арк. 195-195 зв.

2. Книга Пам`яті України. Сумська область. Том 3. – Суми: "Слобожаничина", 1995. – С. 10.

3. Там само. – С. 30.

4. Там само.

5. Там само.

ПІДПІЛЛЯ ОУН-УПА НА СУМЩИНІ: ДЕТАЛІЗАЦІЯ ПОДІЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОКУМЕНТІВ СПЕЦСЛУЖБ

Першоосновою будь-якого дослідження є документ. Історія починається з нього. Тільки він може виступати свідком епохи, інакше ми і надалі будемо приречені віддавати своє минуле на відкуп суб'єктивному тлумаченню представниками різних політичних сил, які "підганятимуть" історичні події під власну ідеологію. Саме тому сьогодні особливої наукової і суспільної вартості набуває публікація документів з історії Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії.

Найбільш замовчувана і сфальсифікована сторінка нашої історії потребує документального наповнення ще з однієї причини. Адже за кожним актом українського підпілля, за кожним вчинком стоять долі сотень людей. Незаслужено засуджені учасники боротьби та їх родини, які все життя ходили з тавром "ворога народу", просто мають право сказати слово на свій захист. Практично нікого з колишніх підпільників Сумщини уже немає на цьому світі. Тому документальне відтворення умов їхньої діяльності безумовно матиме і наукове, і суспільне, і моральне значення.

Останніми роками сталися великі зрушення у вивченні даної проблеми в масштабах всієї України. Передусім, це поява колективної праці "Проблема ОУН-УПА" і створений на її основі підсумковий документ "Проблема ОУН-УПА: основні тези (історичний висновок)"¹. Згадане дослідження містить розлогу характеристику діяльності ОУН, еволюцію її позицій у ході Другої світової війни, витоки, особливості ідеології українських націоналістів. Відрадным є факт появи саме колективного дослідження, тому є надія, що згадана тема стане не тільки справою ентузіастів-одинаків, а притягатиме значну кількість наукового потенціалу держави з відповідними ресурсами.

Важливим етапом у дослідженні націоналістичного підпілля є продовження публікацій збірників документів, монографій, альбомів. Це двохтомник "Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки"², упорядкований В. Сергійчуком, що не тільки дає широку документальну базу для вивчення діяльності керівника визвольного руху, але й містить багато додаткової інформації, яка дозволяє краще зрозуміти особливості протистояння радянських спецслужб і українського підпілля. Велике значення для опрацювання джерельної бази з вивчення повстанського руху має вихід восьмого тому нової серії Літопису УПА³. У ньому представлені інструкції, накази та інформа-

ційні звіти командирів підрозділів УПА про бойові дії, про настрої населення, зокрема і на східноукраїнських землях у 1944-1946 роках. Збірник статей, який присвячений найбільш суперечливим твердженням про факти й видумки з української історії в часи Другої світової війни, виданий у 2008 році В. Косиком⁴. Він містить відповіді на питання щодо діяльності ОУН-УПА на основі ретельно опрацьованих німецьких архівів. Цінним інформаційним, і в першу чергу довідковим, джерелом став вихід третього, доповненого видання "Нарис історії ОУН"⁵. Це не тільки перевидання відомої праці П. Мірчука, але й багато додаткових відомостей, які з'явилися завдяки новітнім дослідженням визвольної боротьби українського народу. Регіональні особливості боротьби ОУН-УПА представлені появою навчального посібника Г. Стародубець, що присвячений дослідженню ролі і місця ОУН-Б у структурі національно-визвольного руху на Волині в роки Другої світової війни⁶. Таким чином, маємо широкий фронт досліджень, відповідне опрацювання джерельної бази як у масштабах усієї України, так і на місцевому рівні.

Слід зазначити, що на заході України через певні обставини дослідження визвольного руху 40-50-х років уже перейшло від описової фази до виходу ґрунтовних праць з конкретизацією подій, дат, учасників на рівні району, села. Тож, поява нових збірників документів про визвольний рух на сході України дає можливість деталізувати обставини виникнення структур ОУН, уточнити роль та місце учасників боротьби в становленні підпілля і, можливо, переглянути деякі помилкові висновки, зроблені раніше за відсутності належної джерельної бази. Документи, оприлюднені в цьому виданні, можливо занадто переобтяжені протоколами допитів різних людей про одні й ті ж події. Проте, через невелику кількість виявлених документів самого бандерівського руху, що стосуються Сумщини, тільки так можна уточнити деталі розбудови підпілля ОУН.

Центральною подією, з якої починається розмова про українське підпілля в Сумах взагалі, є факт арешту і розстрілу українських націоналістів німцями в кінці 1942 – на початку 1943 року. Безумовно, довгий час увагу дослідників привертає постать керівника підпілля – Сапуна Семена Семеновича. Раніше, за відсутності доступу до його кримінальної справи, деталі біографії цієї людини базувалися лише на спогадах рідних, колишніх учнів, іноді збурюючи полеміку серед політично заангажованих журналістських кіл, обростали найнеймовірнішими вигадками⁷.

Тепер, після ознайомлення з архівною справою П-1845 на Сапуна С.С., можна зробити перші ескізи його біографії. З кримінальної справи стає відомо, що народився він 17 квітня 1893 року в селі Попівка Карлівського району Полтавської області⁸ в родині заможних селян. До приходу більшовиків господарство батьків було таким: землі – 25 десятин, хата – 1, сараїв – 4, коней – 4, корів – 2, волів – 2 пари, овець – 50, свиней – 5, жатка снопов`язалка – 1 шт., жатка само-вкладка – 1 шт., кінна молотарка – 1 шт., сівалка – 1 шт., олійниця⁹.

Після 1918 року почався типовий для багатьох українських родин процес поступового розселяння, адже заплановані більшовиками перетворення мали на меті ліквідацію одноосібного селянського господарства. Тим самим, за задумом керівництва більшовицької Росії, знищувалась економіко-соціальна база українського націоналізму, а отже, українське питання з розряду політич-

них переводилось на фольклорно-етнографічний рівень. Як і в сотнях тисяч схожих випадків, земельний наділ батьків С. Сапуна було скорочено до 15 десятин¹⁰. У 1926 році вони були позбавлені виборчих прав. Тим часом наближався "рік великого перелому" в колективізації. Вже навесні 1929 р. по всій Україні за несплату податків було описано майно майже 18 264 селянських господарств, з яких 8 012 продано на торгах, а до кримінальної відповідальності притягнуто 1 150 селян¹¹. У 1930-му і батьки Семена Сапуна були розкуркулені "по III-й категорії"¹².

Подальша біографія С. Сапуна повна суперечностей, адже не виключено, що на допитах в сумському НКВС у 1938 р. він дав неповні зізнання. За його словами, у 1914 році, після закінчення педагогічної школи, він отримав посаду вчителя у с. Багата Чернеччина Великобучківського району (колишнього Костянтиноградського повіту Полтавської губернії, теперішнього Сахновщинського району Харківської області)¹³. У цьому ж році, з початком війни, був призваний в армію, де служив рядовим. На фронті був поранений. Після одужання вступив до сільськогосподарського інституту, з якого у 1917-му був достроково випущений і направлений до четвертої московської школи прапорщиків. Через чотири місяці навчання отримав звання прапорщика і пробув на фронті до жовтня 1917 року¹⁴. У 1919-му на короткий період був мобілізований до денікінської армії, а потім знову вчителював¹⁵. Відомо, що з 1925 по 1930 рік він працював у школі с. Варварівка Карлівського району Полтавської області¹⁶. З 1935 року Семен Сапун – завпед школи № 6 міста Суми. У Сумах і мешкав на вул. Леніна, 32, до свого арешту 22 квітня 1938 р.

Обвинувачення, як і в тисячах схожих випадках, було стандартне – контрреволюційна повстанська організація. Проте, щось довести протягом 8-ми місячних допитів слідчі так і не змогли. Справа в тому, що в'язень не зламався, не підписав жодного звинувачення, про що свідчать його спогади в газеті "Сумський вісник"¹⁷ (Документ № 8). Слід зазначити, що така поведінка звинуваченого неабияк спантеличила слідчих, адже всупереч тодішній практиці, коли багато людей, не витримуючи катувань, оговорювали не тільки себе, але й друзів та колег, прояв такої твердості був рідкістю. Тому, можливо, для оперативного спостереження, справу, за відсутністю доказів, припинили, а Сапуна звільнили 10 січня 1939 року¹⁸. Яким він став після 8-місячного перебування в застінках сумського НКВС добре видно з ілюстрацій № 18 і № 19 у попередньому томі збірника¹⁹.

Важливою темою для розуміння обставин виникнення націоналістичного підпілля на Сумщині є діяльність похідних груп ОУН. Як відомо, після проголошення ОУН-Б у Львові 30 червня 1941 року Акту Відновлення Української держави, було створено Українське Державне Правління (уряд). Його очолив соратник Степана Бандери Ярослав Стецько. Варто згадати, що членом цього уряду (заступником зі справ рільництва) був сумчанин Борис Іваницький, видатний вчений-лісівник і громадський діяч²⁰.

2 липня новина про проголошення незалежності України дійшла до Берліна. У донесенні айнзацгрупи Б поліції безпеки й СД повідомлялося про "спроби національних українців, які стоять під проводом Бандери, проголошенням Української Республіки і створенням міліції поставити німецькі чинники перед доконаним фактом"²¹. Заскочена розвитком подій, німецька окупацій-

на влада була роздратована: Україна стала другою після Литви країною, яка з початком війни проголосила незалежність і сформувала уряд. Але спершу окупанти вимушено утримувалися від "застосування енергійних заходів проти "узурпаторів" (українців) у зв'язку з ситуацією на фронті й у всьому регіоні"²². Проте, вже 5 липня німці заарештували в Кракові С.Бандеру, а 9 липня у Львові Я.Стецька. Пізніше їх вивезли до Берліна, а згодом – до концтабору Саксенгаузен. Та навіть за короткий час свого існування Українське Державне Правління багато зробило для створення внутрішньої адміністрації. Майже на половині території України діяли українські адміністративні органи. Крім Львівської обласної управи, в першій половині липня 1941 року обласну управу було сформовано у Станіславі, відтак у Дрогобичі, Тернополі, Ковелі, Рівному, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Вінниці, Дніпропетровську, Кіровограді, тобто на території одинадцяти з тодішніх двадцяти чотирьох областей УРСР. Усі обласні, окружні, повітові, районні та міські управи визнавали над собою владу УДП. Львів вважався тимчасовою столицею до часу, коли уряд матиме змогу переїхати до столиці Української держави – Києва.

Похідні групи ОУН були створені за наказом Степана Бандери саме для проголошення Акту 30 червня в інших місцевостях України та створення клітин українського підпілля. Неоднаково оцінюється їхня кількість різними дослідниками: від 1500 до 4950 учасників. Безпосередній керівник однієї з груп Микола Климишин називає 7000 учасників²³. За його словами, паролем для членів похідних груп були слова: "Куди Бог провадить?", а відповіддю: "Там, де стовпи небо підпирають"²⁴. Розпізнавальними знаками були кольори: північної групи – зелений, середньої – синій і південної – червоний. Кожен член групи мав непомітну для непоінформованого вшити нитку відповідного кольору на шапці, грудях, або ковнірі²⁵. Усі групи були поділені на рої – від 5 до 15 осіб. Кожен рій мав при собі олівець або крейду відповідного кольору. При підході до населеного пункту на придорожньому знакові робилася відповідна позначка для орієнтування інших учасників похідних груп²⁶. Згадуваний автор зазначає: "В міру поступу фронтових ліній перейшли Похідні Групи на лівобережну Україну й покрили своєю організаторською працею всі терени від Сум, Харкова, Донбасу, Криму аж по Краснодар, – як було заплановано. Хоч були дуже переслідувані німецькою поліцією й жандармерією, які, спираючись на большевицьку агентурну сітку і на різного роду донощиків, дуже багато з них арештували й посадили до тюрм і концентраційних таборів, а багато теж і порозстрілювали..."²⁷

У звіті командира 3-ї похідної групи Тимоша Сенчишина повідомлялося, що 18 липня 1941 р. через р. Сян переправився рій Василя Загакайла, який мав завдання досягти міста Суми та Сумської області і створити там підпільну організацію ОУН. У цьому рою були також Мудрий Ярослав та Стеранка Святослав²⁸. Про Василя Загакайла відомо те, що він діяв під псевдами "Жук", "Береза", "Білий", "Зелений". У серпні-вересні 1939 року "Білий" був одним з учасників, а можливо, й організаторів Поліського лозового козацтва. Про діяльність на Сумщині В. Загакайла вияснити поки що нічого не вдалося, але з інших джерел відомо, що з похідною групою ОУН він дійшов під Київ. Потім, у 1943-1944 рр., був організаційним референтом Дрогобиччини. Потрапив до рук гестапо, але в ході блискучої операції, проведеної ОУН за участю Р. Шухе-

вича, К. Цмоця та інших, Загакайла і Олексу Гасина "Лицаря" вдалося вирвати із Львівської в'язниці. Василь Загакайло загинув у червні 1944 року в бою з німцями і власівцями у Верхньому Синьовидному, знищивши дев'ятьох ворогів. Був похований у с. Сопіт Сколівського району²⁹.

Учасник ще однієї похідної групи, яка мала маршрут Київ-Вороніж, Михайло Кудла також був призначений до організаційної праці до м. Суми. Окремі дослідники серед учасників південної похідної групи, які були спрямовані на Сумщину, називають Василя Захитая³⁰. До Сум були спрямовані також і деякі члени північної похідної групи: Кошин Іван, Очуй Григорій, Войнарович Василь та інші³¹. Власне, це вся, на даний час, відома інформація про учасників похідних груп ОУН, які були спрямовані на Сумщину.

Треба сказати, що місцеве населення активно підключалося до визвольної боротьби, незважаючи на масові репресії проти національно свідомого громадянства, які мали місце в міжвоєнний період. Подекуди учасники похідних груп знаходили на сході України залишки підпільних організацій, що діяли тут ще з 20-30-х років. Це осередки "Мужиччої партії", які існували в Полтаві, Охтирці, Ромнах, та розрізнені учасники інших організацій, у першу чергу СВУ-СУМ³². Не останню роль відіграла та обставина, що Сумщина, з огляду на унікальні природні умови та географічне положення, мала давні традиції визвольної боротьби. Наприклад, лише за попередніми оцінками, протягом 1919 – 1923 років тут діяло 106 антибільшовицьких повстанських загонів, загальною кількістю понад 40 тис. чоловік. Останній такий загін під командування Пилипа Ващенка був розбитий у шосткинських лісах на початку 1929 року, тому виникнення підпільних клітин ОУН в Сумській області не було чимось несподіваним і штучним. Навпаки, суспільно-політична ситуація в умовах поневолення більшовицькою Росією періодично сприяла появі національно активних середовищ, які бачили політичний ідеал у створенні незалежної України, вимірної кількома поколіннями учасників визвольної боротьби.

З наявних джерел про членів ОУН-Б, спрямованих на Схід України, видно, що Сумщина була в зоні оперативної уваги всіх трьох груп. Як зазначає проф. Л. Шанковський, середня похідна група ОУН під проводом М. Лемика "Сенишина" повинна була дійти до Харкова, але не встигла цього зробити, бо її сильно погромили німці. Німці розстріляли значну кількість членів групи, в тому теж Миколу Лемика-Сенишина (...) в Миргороді, в жовтні 1941 р. Частина групи дійшла до міста Суми, де створила підпільну організацію³³.

Цитуючи це джерело, автори окремих публікацій допускаються неточності, зазначаючи, що провід ОУН на Сумщині мав у своєму складі З. Матлу – провідника, М. Річку – орг. референта, Тучанського, Регея, Галамая – членів проводу. При цьому помилково посилаються на коментар 3) з праці Л. Шанковського "Похідні групи ОУН", плутаючи, однак, коментар 3) до частини Г' (назва), де Шанковський дійсно говорить про похідну групу на Сумщину, посилаючись у свою чергу на "Вісті Інформативної служби ОУН" ч.7-9 за 1942 рік³⁴, з коментарем теж 3), але до частини П' розділу Г^о "Південна Україна під німецькою окупацією"³⁵. Ця інформація стосується діяльності ОУН на південних українських землях з центром у Дніпропетровську і ніякого відношення до Сумщини не має. Проте, між похідними групами могли бути контакти. Їх командування тримало зв'язок, відправляючи з завданнями за межі свого оперативного тере-

ну окремих учасників, або навіть невеликі групи. Свідченням цього є документ № 3 збірника³⁶, а також спогади В. Рижевського про зв'язкових між Роменщиною і Кривим Рогом³⁷.

З протоколів допитів обвинувачених у націоналістичній діяльності на Сумщині в роки німецької окупації можна зробити деякі узагальнення щодо часу, місця і обставин створення обласного Проводу ОУН, а також кола його членів та учасників підпілля. Зокрема, один з обвинувачених Г.І. Сергієнко, 5 червня 1945 року дав свідчення, що в середині листопада 1941 року С. Сапун отримав згоду від завідуючого відділом освіти Сумської міської управи Ніца В.О. на відкриття в місті приватної української гімназії. З цього приводу Сергієнко запросив Сапуна до себе на квартиру по вул. Леніна, 14³⁸.

Він згадує, що до цього обговорював на квартирі Сапуна поточний політичний момент, пов'язаний з німецькою окупацією. Сергієнко зазначає, що їх найбільше непокоїла поведінка німців, які, на відміну від ситуації у 1918 році, ніяк не сприяли не те що створенню Української держави, але й не давали українцям жодних важелів впливу, у тому числі і на місцевому рівні. З цих бесід робився висновок, що надія на німецьку допомогу в плані створення Української держави не має жодних перспектив. Сергієнко згадує, що Сапун давав йому читати брошури про Євгена Коновальця та Андрія Мельника, які сам отримав "від галичан, котрі проходили з німцями". Звідси видно, що група місцевої української інтелігенції, яка зосереджувалася навколо Семена Сапуна, спочатку не мала чітко окресленого політичного забарвлення, але, з інших протоколів допитів видно, що основною причиною їхніх зібрань було все ж не створення гімназії, чи організація товариства "Просвіта", а націоналістична діяльність, спрямована на боротьбу за незалежність України³⁹.

За зізнаннями Сергієнка, питання про створення в Сумах підпілля ОУН ставилось уже на зібранні в середині листопада 1941 року. Тоді ж виникла проблема підготовки націоналістичних кадрів. У першу чергу зупинились на кандидатурах, уже відомих своєю патріотичною позицією: Сапун С.С., Сергієнко Г.І., Власенко В.І., Лозенко Г.О., Тарасенко М.О, Абрамович П.Н., Шерстюк Н.Ю, Голубова М.І., Нечипуренко. Продовжуючи роботу серед уже відомих діячів місцевої інтелігенції, організатори підпілля основний акцент робили на підготовку молодіжних націоналістичних кадрів, застосовуючи при цьому можливості своєї викладацької роботи. У навчальну програму гімназії було включено такі предмети, як історія України, географія України, українознавство. Однак через деякий час викладання цих предметів німецькою комендатурою було заборонене. Існування гімназії та інших українських освітніх установ мало ще й господарське значення, адже націоналісти, серед яких переважали вчителі, отримували постійну роботу, що в умовах безробіття серед інтелігенції забезпечувало їх засобами існування⁴⁰.

Щодо пропагандивної роботи, то ініціатори створення підпільної групи спочатку відхилили саму можливість друкувати матеріали в легальному органі міської управи, газеті "Сумський вісник", з огляду на те, що в її редакції немає українців⁴¹. Залишається нез'ясованим, в якому розумінні тут вживалося слово "українець". З огляду на українські прізвища серед членів редакції та авторів можна припустити, що тут малося на увазі не етнічне походження, а політична позиція та національна свідомість. Особливо заперечував можливість співпра-

ці з "Сумським вісником" та наполягав на необхідності діяти через власну нелегальну націоналістичну газету С. Сапун, але, з протоколів допитів інших осіб, а також з аналізу публікацій у "Сумському віснику", можемо бачити, що сумські націоналісти переглянули своє бачення роботи в галузі пропаганди. Особливо стало вигідно використовувати легальну газету, коли Г. Сергієнку було запропоновано посаду заступника бургомістра Сум та детальніше вивчено політичні погляди редактора. Варто відзначити, що всі редактори – і Л. Фрей-Свободний, і І. Богуш, не говорячи про Олександра Зайцева (брата відомого шевченкознавця Павла Зайцева, а згодом і учасника ОУН в м. Суми) – досить часто пропускали статті українського національного забарвлення, які носили просвітянський характер. Зрозуміло, що ні про яку політику на сторінках цієї газети не могло бути й мови. За цим пильно стежила німецька комендатура та відповідні органи.

Варто згадати і пронимецьку риторику, яка наявна в деяких публікаціях (до речі, набагато менше, ніж прокомуністична у радянських газетах). Чого тут більше – відвертого прислужництва, кон'юнктури, чи політичного маскування – сказати важко, адже дописувачами були різні люди. Щодо останнього припущення, то воно набуває підтвердження, коли ми ознайомимося з протоколами допитів Власенка В.І. від 19 та 20 липня 1945 року (документи відповідно № 56 і № 57). Власенко зізнається: "В разговоре со мной и его сыном за столом Сапун открыто стал ругать немцев за то, что они разоряют Украину, грабят ее и угоняют на каторгу в Германию украинцев. Притесняют украинцев законами. Закрывают школы.

Я спросил Сапуна, почему он раньше восхвалял немцев, а теперь ругает, на это он мне ответил, что: "ругаю заслужено, а восхвалял потому, чтобы казаться незамеченным. (...) Далее Сапун сказал, что уже есть у них люди, которые будут вести вооруженную борьбу против немцев – это подпольная организация украинских националистов"^{42,43}.

Підсумовуючи результати початкової діяльності націоналістів Сумщини, спрямованої на розбудову підпілля, мусимо констатувати повну відсутність у протоколах допитів інформації про їх зв'язок зі згаданими вище учасниками похідних груп ОУН. Відомо інше: зимою 1941-1942 рр. Сапун розказав своїм однодумцям, що написав листа до Львова, "в центр ОУН", у якому змалював ситуацію в Сумах. Треба думати, що метою була організація бандерівського спрямування, бо невдовзі Сапун уже розповсюджував серед місцевих націоналістів брошури та газети випуску 1941 року, празького видавництва "Пробоем". Серед них: Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 року, брошура Д. Донцова "Де шукати наших історичних традицій" та інші видання⁴⁴. Варто зазначити, що сумські оунівці, мабуть, не особливо переймалися поділом на бандерівців і мельниківців, або нечітко усвідомлювали цю проблему. Так, учасниця бандерівської групи С. Сапуна Марія Голубова підтримувала зв'язки зі своїм племінником О. Ольжичем, який на той час перебував у Києві, керуючи крайовою організацією ОУН-м. Втім, це могло бути і свідченням суто родинних контактів.

Приблизно в січні 1942 року, як свідчить Г. Сергієнко, до Сапуна зі Львова прибули зв'язкові ОУН. Ними були Савченко Андрій "Гліб" і Чайка (в окремих протоколах спочатку помилково вказується прізвище Швачко), обидва віком

приблизно 26-и років⁴⁵. Цілком можливо, що Савченко міг бути і членом київського Проводу ОУН-Б, який вів роботу з розбудови підпілля ОУН на Чернігівщині. Як вказує у своєму дослідженні С. Бутко, Савченко і Остапенко як члени київського проводу ОУН-Б брали активну участь у створенні чернігівського обласного Проводу ОУН та районних ланок організації у березні-квітні 1942 року⁴⁶.

Емісари ОУН зі Львова Савченко і Чайка влаштувалися сторожами на курси німецької мови. Директором курсів був Сапун, отже він мав можливість залучати їх до організаційної роботи, як інструкторів зі створення місцевих осередків ОУН. З цією метою під приводом різних господарських доручень вони часто виїжджали до різних районів Сумської області: Лебединського, Краснопільського, Конотопського, Хотінського та інших. Про свою роботу в районах вони говорили тільки з С. Сапуном⁴⁷. Можливо тому про цей напрям діяльності сумської ОУН сьогодні так мало відомо. Порівнюючи деякі моменти з допитів різних осіб, можна приблизно уявити схему роботи в районах. Як правило, спочатку створювався осередок "Просвіти", а потім через нього "фільтрувалися" люди для більш серйозної політичної роботи. На цьому, другому етапі, їх знайомили з представником "центру ОУН". У Сумах таким представником був Савченко, в Лебедині – Самойленко⁴⁸ (прибув з Ковеля) та Петренко⁴⁹ (представник київського центру), в Конотопі – Теодор Таланчук⁵⁰ (зі Львова), у Краснопільлі – Панас Негляд⁵¹ (уродженець с. Бранцівка, прибув зі Львова). Організація "Просвіти" в Сумах була доручена Микиті Тарасенку⁵². З цією метою в кількох місцях, а найчастіше – в театрі (теперішній театр юного глядача) організовувались збори інтелігенції. Згодом, коли "Просвіта" опинилася на межі закриття, оунівці не стали наполягати на її існуванні, бо розгадали хід німецьких спецслужб – через "Просвіту" виявляти членів ОУН.

Наступним етапом була активізація діяльності в кількох напрямках. Через "Просвіту" велася культурно-освітня робота зі створення гуртків, шкіл, театрів, різноманітних курсів, проведення урочистостей, приурочених до різних національних свят, ювілеїв українських діячів, влаштування лекцій і концертів. Паралельно відбувався відбір людей для залучення в ОУН, їх ідеологічний вишкіл через ознайомлення з націоналістичною літературою та бесіди. Під особливою увагою було питання придбання зброї (в Лебедині), технічних засобів радіозв'язку (в Сумах), організація підпільної друкарні (у Конотопі). Здійснювалася робота з просування націоналістів у місцевий адміністративний апарат, редакції газет, поліцію, кооперативи, школи. З одного боку ця стратегія мала хибу – основні люди підпілля були на виду, отже, у разі провалу одного, підозра падала на багатьох, а з іншого – робота підпільників у легальних установах допомагала в разі арешту когось із друзів "замітати сліди" (вислів одного з допитаних). Такою, наприклад була роль Горбаня на роботі в сумській поліції.

У питанні часу створення ОУН на Сумщині, точніше, організаційного оформлення осередку остаточний висновок робити ще зарано. Але, відштовхуючись від матеріалів допитів звинувачених у цій справі, таким часом можна визначити січень 1942 року. За свідченнями Сергієнка до обласного проводу ОУН входили: Сапун Семен Семенович, Сергієнко Григорій Іванович, Лозенко Гнат Олексійович, Власенко Віктор Іванович, Тарасенко Микита, Савченко Андрій, Чайка, Швачко Пилип Кіндратович⁵³.

Кожен з них виконував певні завдання. Сапун був обласним провідником. Через Савченка і Чайку він тримав зв'язок з районами. Сергієнко займався питаннями пропаганди, спочатку через спробу створити видавництво "Слово", потім, використовуючи свою посаду заступника бургомістра, через газету "Сумський вісник", організацію пам'ятних дат, шевченківських святкувань, освітню і культурну роботу.

За словами Сергієнка, з кінця лютого 1942 року в Сумах було створено і міський осередок ОУН. В нього увійшли: Барило Анатолій Андрійович, Абрамович Петро Никандрович, Корнієнко Іван Петрович, Педерій, Горбань Федір Панасович, Зайцев Олександр Іванович, Черевко⁵⁴.

Як кандидати на вступ до ОУН розглядалися і жителі міста: Цикановський Олександр Абрамович, Грищенко Петро Федорович, Голубова Марія Іванівна, Шерстюк Ніна Юхимівна, Устименко Григорій Олександрович, Рубан Володимир Герасимович, Шовкун-Дунайський Яків Васильович, Гермаш Григорій Якович, Свободний (він же Фрей) Лев Миколайович. Дружина Сапуна на допиті 1 червня 1945 року називає й інших людей, які часто заходили на квартиру: Негляд Панас, Григорій, (обидва – учасники похідних груп), Долгопол Пилип Юхимович, Саленко Яким (Документ № 49)⁵⁵. Усі вони були розстріляні німцями 20 лютого 1943 року, як українські націоналісти.

Важко судити, наскільки дані про персональний склад українського підпілля точні. Можна лише здогадуватись про те, як відбувалися допити і які мотиви мав звинувачений, називаючи (або не називаючи) певні прізвища. Але з цієї уривчастої інформації впливає один загальний висновок – ініціатива створення і основна робота по розбудові ОУН на Сумщині планувалась і проводилась силами місцевої інтелігенції. Допомога досвідчених націоналістів, які прибули пізніше, полягала в ідеологічній "кристалізації" мети та зв'язку з керівними структурами ОУН. Таких структур простежується дві: Львівський і Київський Проводи ОУН.

Про зв'язки сумських підпільників з керівними центрами та організацію роботи в районах можна починати розмову, процитувавши спогади одного з підпільників ОУН в Чернігові Володимира Макара: "(...) Коли мова про Суми, доцільно буде тут згадати, що ранньою осінню 1942 року Іван Легенда²¹ вислав на Сумщину з організаційним завданням Теодора Т-ка, по псевдонімі "Хміль". Остання вістка від нього до брата була із Сумів у травні 1943 року, після чого слух за ним загинув⁵⁶." Довгий час не вдавалося з'ясувати, хто з діячів підпілля стоїть за цим загадковим криптонімом? Лише ознайомлення з оглядовою довідкою на Теодора Даниловича Таланчука⁵⁷, арештованого транспортним відділом НКДБ Московсько-Київської залізниці 3 листопада 1943 року, дає певну інформацію. Влітку 1941 року, як член ОУН він навчався в школі з підготовки керівників підпілля для східних областей України. Після її закінчення місцем призначення став Конотоп. Діяв під прізвищем Короленка Петра Івановича. Його завдання полягало у створенні бандерівського підпілля на території Конотопського, Крелевецького і Дубов'язівського районів Сумської області. Виконуючи доручення "Легенди", він у 1942 році створив у Конотопі окружний Провід ОУН, залучивши до підпільної роботи 15 чоловік. Весною цього ж року Таланчук установив зв'язок з Савченком "Глібом" і за його наказом двічі їздив до Києва на зустріч з керівником підпілля на східноукраїнських землях Дми-

тром Мироном "Орликом". Також був зв'язковим між Конотопським окружним і Сумським обласним проводами ОУН⁵⁸.

Серед учасників підпілля ОУН в Конотопі Таланчук називає: Горбатюка з с. Підлипного, Сучка, Лисенка з с. Бочки, Захарченка Бориса. Свідчення Таланчука доповнює оглядова довідка на оунівців Сучка Луку Миновича та Школяренка Миколу Семеновича⁵⁹. За їх даними учасниками Конотопського підпілля були також Косач, Пономаренко Степан, Яковина Никифор, Федько Гаврило Никифорович, Кривенко Семен Олександрович, Мозговий, Чернявський Семен, Сахно, Тхор, Глушман, Борис Середа, Микола Ковтун, Ожог Іван Степанович з Малого Самбора. Наскільки такі свідчення можуть бути точними і вичерпними – судити важко, потрібно для порівняння і подальшого уточнення виявляти й досліджувати інші джерела. З наявних документів з'ясовується, що сам емісар Львівського проводу ОУН Таланчук ніяких посад в місцевому підпіллі не займав. Керівником Конотопського Окружного Проводу ОУН з вересня 1942 року був Л. Сучко "Софрон", якого потім замінив агроном Косач⁶⁰. Районним підпіллям ОУН з цього ж часу керував М. Школяренко "Сагайдачний"⁶¹. Провідником ОУН по м. Конотопу був Горбатюк⁶². Подібна система простежується і в Сумах. Савченко "Гліб" у кількох документах визначається як зверхник Сапуна, але керівником підпілля був Сапун. Так само і в Лебедині. Сюди у березні 1942 року спочатку прибула з Харкова представниця ОУН-мельниківців Оксана. Після її виступу перед місцевою інтелігенцією було створено "Просвіту"⁶³. Через кілька днів після її від'їзду до міста прибувають два бандерівці: Самойленко і Петренко⁶⁴. Не виключено, що діяли вони під псевдо. За їхньої участі в Лебединському районі було створено осередок ОУН-Б. До складу місцевого підпілля увійшли: Сик, Василенко, Ковтуненко, Козловський, Дерев'янка, Батюк та інші. Очолив районне підпілля ОУН Ковтуненко Пилип Павлович. Організація займалась розповсюдженням листівок, придбанням зброї. На початок липня 1942 року вона вже нараховувала 25 чоловік, мала на озброєнні 5 револьверів системи "Браунінг"⁶⁵. В Краснопільському районі підпілля ОУН було створене за активної участі Савченка "Гліба" та члена похідної групи Негляда Панаса⁶⁶. Він був уродженцем с. Бранцівка цього ж району. За свідченням Барановського С.З., 90% учителів району були членами ОУН⁶⁷. Зрозуміло, що така цифра перебільшена, але вона показує успіхи підпільників з розбудови осередків ОУН. Учасниками підпілля були: зав. школою Федорова Марія, агроном Левицький, вчителі Лагодинський і Коваленко. Жителі Бранцівки: Колодка Дмитро Маркович, Дяченко Михайло, Крамаренко також були під слідством в кінці 1942 року по звинуваченню в націоналістичній діяльності⁶⁸, але невідомо, чи були вони членами ОУН насправді. Раніше стало відомо, що членом ОУН був також бургомістр Краснопільського району Мірошниченко Гаврило Єлисейович, розстріляний разом з Сапуном, Неглядом та іншими підпільниками 20 лютого 1943 року на території сумської тюрми. Разом з ними загинув і бургомістр Хотінського району Довгопол, який у свій час по лінії ОУН відвідував Сапуна. Провідником ОУН по Хотінському району був працівник маслозаводу Тарасенко Микита⁶⁹.

Діяльність націоналістів у Сумській області відслідковувалась німецькими спецслужбами досить давно. Так, у липні 1942 року в Сумах проходила нарада старост сільських управ. На ній виступив керівник СД Ганьйон, який попе-

редив, що його служба має відомості про діяльність українських націоналістів у прилеглих до Сум районах⁷⁰.

У серпні 1942 року керівники обласного Проводу ОУН отримали зі Львова директиву про активізацію боротьби проти німців⁷¹. Директива вимагала перебудови роботи всього підпілля, проведення саботажних акцій проти німців. Аналіз документів, які відображають роботу підпілля в районах, показує, що директива була доведена до місцевих клітин ОУН. У Лебедині продовжилось накопичення зброї, в Конотопі готувався випуск підпільної газети. Там же, за деякими джерелами, планувалося створити центр з випуску зброї та боеприпасів.

З протоколів допитів ми можемо тепер отримати інформацію і про обставини арешту сумських оунівців. За свідченнями Власенка В.І., Сапуна та частину підпільників було арештовано 7 жовтня 1942 року⁷². Проведенням арешту особисто керував начальник СД Ганен. На міську площу, до будинку курсів німецької мови (нинішня Червона площа, 11) було стягнуто весь особовий склад поліції⁷³. Під час арешту С. Сапуна і А. Савченка "Гліба" була знайдена націоналістична література. 10 жовтня арештували Власенка. Спочатку він втік з-під варти, але на базарі був арештований і конвойований до СД по вул. Радянська, 35⁷⁴. З його зізнань ми можемо судити про перебування оунівців у в'язниці та деякі деталі слідства⁷⁵. З інших документів ми можемо бачити, що слідство тривало майже 5 місяців – до 20 лютого 1943 року. Основний склад підпілля ОУН на Сумщині було розстріляно і спалено на території тюрми. Скільки всього було знищено членів ОУН тієї ночі – невідомо, але за свідченнями Н.Гнатченко, по справі націоналістичного підпілля було арештовано близько 90 людей⁷⁶. Цікаво, що відомості про окремих страчених підпільників свого часу потрапили і до обласного тому Книги Скорботи України, але без зазначення їхньої належності до ОУН. Усього вдалося ідентифікувати 5 чоловік. Інформація про їх загибель у книзі звучить так:

Богуш Іван Петрович, українець, розстріляний фашистськими карателями в лютому 1942 р. Похований у м. Суми⁷⁷.

Долгополов Яків Кирилович, 1904 р., росіянин, фельдшер. Спалений фашистськими карателями живим у лютому 1943 р. за вбивство поліцей⁷⁸.

Саленко Никифор Іванович, 1904 р., українець, директор школи № 18. Спалений живим фашистськими карателями в лютому 1943 р. Похований у м. Суми⁷⁹.

Ожог Іван Степанович, 1912 р., с. Малий Самбір, українець, секретар сільської ради. Розстріляний фашистами в липні 1942 р. як активіст. Похований в братській могилі, м. Конотоп⁸⁰.

Мірошниченко Гаврило Єлисейович, 1917 р.н., смт. Краснопілля, українець, колгоспник. Розстріляний гітлерівськими окупантами 16 лютого 1943 р. за зв'язок з партизанами. Похований на селищному кладовищі⁸¹.

В цій інформації, на жаль, не уточнюється, з якими партизанами був зв'язаний Мірошниченко, або активістом якої організації був Ожог, хоча їх належність до радянського підпілля очевидна.

Ті учасники ОУН, які уцілили від гітлерівських репресій після війни розроблялися уже сталінськими каральними органами. Окремі з них, як, наприклад Власенко, Барило, Сик за цей час встигли побувати на фронті, були нагород-

жені орденами і медалями. Та це не врятувало їх від розправи, адже для радянських слідчих боротьба проти німців за створення незалежної України була таким злочином, який перевершував усі фронтові заслуги.

На виявлення учілих членів ОУН була спрямована і директива МВС УРСР за підписом генерал-лейтенанта Т. Строкача № 92 від 10/VII – 46 року. Вона була отримана Управлінням МВС Сумської області 13 липня і розіслана Начальникам МВ і РВ МВС 26 липня 1946 року. 12 вересня Відділом ББ була дана додаткова вказівка начальникам МВ і РВ МВС. В звіті про її виконання повідомлялося: "В розрізі виконання директиви № 92 по м. Суми Відділом ББ був завербований агент "Спасский" та інформатор "Голуб", які мали широкі зв'язки серед інтелігенції, а в період тимчасової окупації м. Суми німецькими військами були тісно пов'язані з українськими націоналістами Довгополовим та іншими, котрі в 1942 році були розстріляні німецькими окупантами. За даними джерела "Голуб" Відділом ББ в жовтні місяці заведена облікова справа на Брязкуна Федора Пилиповича, котрий в період окупації мав тісний зв'язок з українським націоналістом Довгополовим. За даними агента "Спасский" в листопаді місяці ц.р. взято 12 чоловік на списочний облік, котрі мали зв'язки в часи окупації з українськими націоналістами (...)"⁸². Тут же згадується повідомлення агента "Пчела" від 14 жовтня 1946 року про те, що в період окупації у с. Малий Самбір діяла ОУН, і називається чотири її учасники: Салій, Ожог, Пономаренко, Кривенко та ін. Як повідомлялось далі: "(...) Конотопським МВ МВС дані вказівки через агента "Пчела" взяти в активну розробку проживаючих в Конотопському районі Салія і Кривенка та з числа виявлених їх близьких зв'язків провести додаткові вербовки для перекриття даних джерела "Пчела"⁸³.

Як свідчать документи, діяльність ОУН на Сумщині не припинилася з поверненням радянської влади. Навпаки, подекуди вона навіть переходила в партизанську форму боротьби. Дослідник визвольного руху С. Бутко, посилаючись на документи архівного підрозділу УСБУ в Чернігівській області, повідомляє, що у травні 1944 року з Волині була направлена для підпільної роботи в Чернігівську та Сумську області група учасників УПА, чисельністю понад 20 осіб⁸⁴. Усі вони були уродженцями тих країв, куди прямували. У червні 1945 року на території Шосткинського району було затримано одного з учасників цієї групи Захарченка Михайла Васильовича, 1923 року народження, уродженця с. Богданівка Шосткинського району, який в районі м. Дубно потрапив до одного з загонів УПА. Пробув у цьому загоні 7 місяців. "(...) Откуда в сентябре 1944 года прибыл по заданию командования УПА на территорию Шосткинского района, для организации бандгруппировки. Следствие ведет Отдел ББ."⁸⁵

Особливо активізувався повстанський рух на Сумщині в період голоду 1946-1947 років. Так, 26 серпня 1947 року Кролевецький районний відділ МВС повідомляв, що в ніч на 26 серпня 1947 року трьома невідомими, озброєними автоматами, скоєно напад на колгоспну ферму. Ними було розірвано 2 портрети, залишено "контрреволюційну листівку"⁸⁶. Було з'ясовано, що напад вчинила група УПА Кобзаря. За повідомленням Охтирського РВ МВС 25 листопада 1947 року в м. Охтирка виявлено п'ять "контрреволюційних листівок" повстанського характеру⁸⁷. 15 грудня 1947 року на пошту м. Лебедина із Станіславської області поступило 3 листи з "антирадянськими націоналістичними листівками", віддрукованими друкарським способом⁸⁸. В ніч на 25 листопада 1947 року у м.

Охтирці в різних місцях виявлено 25 "контрреволюційних листівок" писаних від руки друкарським шрифтом на стандартних листах паперу⁸⁹. Наведені факти показують, що командування УПА після закінчення II Світової війни не полишало надії на відновлення підпільної мережі та посилення своєї не тільки ідеологічної, але й військової присутності на північному сході України.

Дослідження українського визвольного руху середини минулого століття на території Сумської області протягом майже 10 років дало змогу виявити близько двохсот документів. На їх основі зроблено перші узагальнення. Робота науковців найближчим часом має бути спрямована як на подальше виявлення та накопичення матеріалів, особливо документів самих структур ОУН-УПА, так і на розробку досліджень про районні особливості націоналістичного руху, створення персональних баз даних та уточнення біографій учасників боротьби. Крім наукового значення, проведення цих досліджень матиме безумовну моральну цінність. Адже нарешті, за допомогою документів можна буде зняти фальшиві нашарування в нашій історії, зроблені не без участі ворожих спецслужб. Коли наступні покоління українців отримають чесну історію своєї держави, учасники ОУН-УПА – державне визнання, а їх онуки будуть пишатися подвигом своїх рідних, будемо вважати свій обов'язок виконаним.

Геннадій ІВАНУЩЕНКО,
директор ДАСО

ПРИМІТКИ

¹ Проблема ОУН-УПА: Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 95 с.

² Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940-1950). – К.: ПП Сергійчук М.І., 2007. – Т.1, 2.

³ Літопис УПА. Нова серія. Том 8. Упорядники: О.Вовк, С. Кокін. – Київ – Торонто. – 2006. – 1445 с.

⁴ Косик В. Правда історії. Роки окупації України 1939-1944 (Збірник статей) – Київ.: Українська видавнича спілка, 2008. – 184 с.

⁵ Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. Видання третє, доповнене. – Київ: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.

⁶ Стародубець Г. ОУН (б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941-1943). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 144 с.

⁷ Сиряченко В. Почести убийцям и бандитам? // Ленінська правда. – 5 липня 2007 року. – С. 2.; Куликов А. Семен Сатун: истинное лицо нового героя. // Казачье слово. – 26 сентября 2007 года. – С.1.

⁸ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-1845, арк. 5.

⁹ Там само, арк. 10.

¹⁰ Там само, арк. 10.

¹¹ Комаров В. Радянська модернізація України (1928-1938) // Історія в школі. – № 11-12'2002. – С. 20-25.

¹² Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-1845, арк. 10.

¹³ Там само, арк. 19-21.

¹⁴ Там само, арк. 18.

¹⁵ Там само, арк. 18.

¹⁶ Там само, арк. 30.

¹⁷ ДАСО. Сумський вісник. 7 червня 1942 р. – С. 3-4; 17 червня 1942 р. – С. 4; 19 червня 1942 р. – С. 4.

¹⁸ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-1845, арк. 34.

¹⁹ ОУН-УПА на Сумщині: Т.1. / Упоряд. Іванущенко Г.М. – Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2007. – С. 114-115.

²⁰ Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – С. 241.

²¹ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – С.114.

²² Там само. – С.511.

²³ Климичин М. Похідні групи ОУН. // Альманах видавництва "Голін України". – Торонто. – 2001. – С. 68.

²⁴ Там само. – С. 69.

²⁵ Там само. – С. 69.

²⁶ Там само. – С. 69.

²⁷ Там само. – С. 72.

²⁸ Сергійчук В. Діяльність підпілля ОУН на Сході України. // Визвольний Шлях. 1995 р. ч.8. С. 965-971.

²⁹ Сколівщина. Науковий редактор Степан Павлюк. – Львів. – 1996. – С. 559.

³⁰ Русначенко А. Народ збурений. – К.: Пульсари. – 2002. – С. 24.

- ³¹ Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – К.: Українська видавнича спілка, 2001. – С. 112-113.
- ³² Плющ В. Боротьба за Українську державу під советською владою. – Лондон.: Українська видавнича спілка. – 1973. – С. 39.
- ³³ Шанковський Л. Похідні групи ОУН. – Мюнхен.: "Український самостійник". – 1958. – С. 12-13.
- ³⁴ Там само. – С. 22.
- ³⁵ Там само. – С. 63.
- ³⁶ Матла З. Південна Похідна група. – Мюнхен, 1952. — "Ціцера". – С. 19-20.
- ³⁷ ОУН-УПА на Сумщині: Т.1. / Упоряд. Іванущенко Г.М. – Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2007. – С. 27.
- ³⁸ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 59-81.
- ³⁹ Там само, арк. 59-81.
- ⁴⁰ Там само, арк. 59-81.
- ⁴¹ Там само, арк. 31.-36.
- ⁴² Там само, арк. 183-186 зв.
- ⁴³ Там само, арк. 185 зв.-201 зв.
- ⁴⁴ Там само, арк. 59-81.
- ⁴⁵ Там само, арк. 59-81.
- ⁴⁶ Бутко С. Національно-визвольна боротьба на Чернігівщині у 1941-1945 рр. // Сіверянський літопис. – 1995. – вересень-жовтень. – С. 9.
- ⁴⁷ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 59-81.
- ⁴⁸ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 89-89 зв.
- ⁴⁹ Там само, арк. 80-81.
- ⁵⁰ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 350-351.
- ⁵¹ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 59-81.
- ⁵² Там само, арк. 59-81.
- ⁵³ Там само, арк. 59-81.
- ⁵⁴ Там само, арк. 59-81.
- ⁵⁵ Там само, арк. 204-205.
- ⁵⁶ Макар В. Бойові друзі. В 2^х томах. – Т. 1. – Торонто, 1980 – "Гомін України" – С. 84.
- ⁵⁷ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 350-351.
- ⁵⁸ Там само, арк. 350-351.
- ⁵⁹ Там само, арк. 352-353 зв.
- ⁶⁰ Там само, арк. 352-353 зв.
- ⁶¹ Там само, арк. 352-353 зв.
- ⁶² Там само, арк. 352-353 зв.
- ⁶³ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 85-85 зв.
- ⁶⁴ Там само, арк. 80-81.
- ⁶⁵ Там само, арк. 80-81.
- ⁶⁶ Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 169-174 зв.
- ⁶⁷ Там само, арк. 223-223 зв.
- ⁶⁸ Там само, арк. 169-174 зв.
- ⁶⁹ Там само, арк. 59-81.
- ⁷⁰ Там само, арк. 59-81.
- ⁷¹ Там само, арк. 59-81.
- ⁷² Там само, арк. 183-186 зв.
- ⁷³ Там само, арк. 222-222 зв.
- ⁷⁴ Там само, арк. 185 зв.-201 зв.
- ⁷⁵ Там само, арк. 185 зв.-201 зв.
- ⁷⁶ Там само, арк. 204-205.
- ⁷⁷ Книга Скорботи України. Сумська область. Том 1. – Суми: "Мрія", 2003. – С. 33.
- ⁷⁸ Там само. – С. 39.
- ⁷⁹ Там само. – С. 56.
- ⁸⁰ Там само. – С. 342.
- ⁸¹ Там само. – С. 378.
- ⁸² Архів УМВС в Сумській області, оперативна звітність відділу ББ за 1947 рік, арк. 114 зв. – 115.
- ⁸³ Там само, арк. 115.
- ⁸⁴ Бутко С. Національно-визвольна боротьба на Чернігівщині у 1941-1945 рр. // Сіверянський літопис. – 1995. – вересень-жовтень. – С. 10.
- ⁸⁵ Архів УМВС в Сумській області, відповідні записки відділу ББ УНКВС за 1945 рік, спр. 2, папка 1, арк. 136.
- ⁸⁶ Архів УМВС в Сумській області, книга обліку бандпроявів, вбивств, поранень, втрат працівників МВС, арештованих за 1947 рік, арк. 12 зв.
- ⁸⁷ Там само, арк. 16.
- ⁸⁸ Там само, арк. 18 зв.
- ⁸⁹ Там само, арк. 50 зв.

ЧАСТИНА I. ДОКУМЕНТИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН-УПА НА ТЕРИТОРІЇ СУМЩИНИ

№ 1

Теоретична стаття Євгена Онацького

Липень-серпень 1933 року

Е. Онацький

Націоналізм і індивідуалізм

Кожна людина має в собі щось своє, оригінальне, неповторне, що відрізняє її від решти людей, навіть тої самої національності, навіть тої самої родини, і що творить із неї "особу", або – кажучи латиною – індивіда. Але історія не знає ізольованих індивідів; насамперед сексуальний інстинкт, а потім і економічні потреби спонукають первісних істот до суспільного життя і тепер ні одна людина не з'являється на світ поза рямками тої чи іншої суспільності.

Дуже легко спостерегти, що економічні потреби організації праці приводять неминуче до встановлення залежності одних індивідів од других, слабших од сильніших, бідніших од багатших. За давніх часів ця економічна залежність доходила до форми цілковитого заперечення "особистості" в усіх, приналежних до нищих клясів людности: людина прирівнювалася до речі, яку можна було купити, продати, знищити на бажання власника. Однак сильна індивідуальність уважала себе в праві розпоряджатися безконтрольно тисячами інших, слабих індивідів, які – саме через слабкість – втрачали навіть право вважати себе за "людей". Втрачали право, але певно за людей себе вважати продовжували і людьми були. І не раз зі зброєю в руках, в кривавих повстаннях намагалися "право" бути людьми, себто право не соромитися свого "я", своєї індивідуальності, здобувати. Ціла історія людства виглядає зрештою як боротьба – з одного боку – за звільнення людини від залежності від природи, а з другого боку – за звільнення людини від залежності від людини. Та якщо боротьба за звільнення людини від залежності від природи досягає великих успіхів, боротьба за звільнення людини від людини досягає успіхів лише відносних, бо саме життя в суспільстві з розвитком цивільного життя накладає на кожного члена суспільства що-раз більше обов'язків у відношенні до суспільства.

Уже Христос визнавав за кожною індивідуальною людською душею безконечну вартість, але великі ідеї Христа настільки випереджали тодішню суспільну дійсність, що перейшли віки за віками, аж поки в свідомості християн ці ідеї стали чинними. І лише французька революція, проголосивши загальну рівність і братерство, спробувала була – але відкидаючи Христа! – пристосувати до життя Його ідею вартості кожного індивіда. Від французької революції з її лібералізмом і бере початок той "індивідуалізм", що так характеризує два останніх століття, забарвлюючи собою і літературу (згадати хоча би романтизм, байронізм і т.д.), і політично-економічне життя.

Але коли з одного боку літературно-філософський рух йшов у напрямі валоризації психічних сил індивіда, стремів до найбільшого їх розвитку, бодай коштом пригноблення решти індивідів, то в політично-суспільних рухах, індивідуалістична тенденція приводила навпаки до зниження рівня окремих індивідів, до заперечення права одних індивідів розвиватися коштом решти. Ось так із одного боку ми маємо Гете, що у відчуженні яскравої індивідуальності вбачав найвище щастя, або Ніцше з його жаданням піднести людину до щабля Надлюдини і з його твердженням, що індивід є усе, а колектив – ніщо, або Іогана Мілера, з його мріями про – чоловіка-бога; а з другого боку ми знаходимо атомістичну теорію суспільства демократичної доктрини, з її ідеалами загальної рівності, що приводить до нівеляції людських вартостей, і виливається у жахливу демагогію большевизму і комунізму (що фактично приводить в логічному розвитку подій до цілковитого заперечення індивідуалізму). Для демократичного індивідуалізму людське суспільство є чисто механічним та атомістичним агрегатом. Кожна окрема людина є рівним кожній іншій людині атомом, що важить на важниці життя і влади рівно стільки, скільки й кожний інший. І саме тому в усякому демократично-ліберальному режимі важить не якість тої чи іншої особи, не вартість її психічних прикмет, які треба всемірно плекати і розвивати (згадайте притчу Христа про закопані в землю таланти). Але лише кількість тих осіб. І відповідно до того нація уявляється не як органічна цілість, де різні вартості розподіляються по гієрархічній драбині більшої корисності та відповідальності, але як проста сума, як число, без всякого органічного звязку, але з тягарем суми нарахованих одиниць. З цієї точки погляду, наприклад, Українська Нація має право на шосте місце в Європі, бо нараховує... понад 40 мільонів індивідів. А проте суворе життя не рахується з тими 40 мільонами і відводить нам нині на банкет націй одне з останніх місць! Бо кількість має в інтернаціональному житті свою вагу, але лише помічну, другорядну.

В такій кількісній масі одиниця, індивід є всім. Рівний всім іншим індивідам він відчуває себе "сам-собі-паном". Не з'єднаний з суспільством ніякими етичними обовязками, він поводить відповідно до своїх власних міркувань, інтересів і смаку. В момент національної небезпеки він проголошує свою неутральність, виправдуючися тим, що – "його хата скраю", й її ніхто не зачепить. Ціллю собі він ставить здобути якомога більших прав і звільнення від усіх обовязків. Коли є можливість, він не платить податків, намагається обходити закони, хвалиться, коли йому пощастить провезти контрабанду, симулює хвороби, щоби ухилитися від військової служби, вимагає повної безконтрольності в його промислових і торговельних операціях. "Моя"

ініціатива, "мої" гроші, "мій" крам, "моє" підприємство – хочу продам, хочу закрию, хочу подарую, а державі, суспільству, нації до того всього – зась!

Країною найбільш безпардонного індивідуалізму (бо і лібералізму, і так званої "демократії") останніми десятиліттями стали Північні Штати Америки, де запанувало було досить вульгарне гасло: "Mind your own business" – "не совай носа до чужих справ". Дійшло до того, що займатися політикою чи взагалі громадськими справами ("совати ніс до чужих справ") почали вважати в Америці за річ для порядної людини непристойною. Порядна людина повинна була присвячувати себе комерції чи промисловості, взагалі власному бізнесові, залишаючи політику касті професіоналів, що дивилися на свою діяльність теж як на своєрідний "бізнес", в якому йшла торгівля голосами за відповідні послуги. Як наслідок – з одного боку буйний розквіт бутлегерства, ракетирства й іншого бандитизма (з окремою спеціалізацією грабування і звільнення за відповідний викуп багатих людей та дітей), що витворило справді злочинну державу в державі, а з другого боку – безпремірна концентрація капіталів у руках кількох привілейованих фінансистів та промисловців, що так само витворювали свою державу в державі і заміряли до повної механізації та автоматизації суспільства. Саме в Америці за останні десятиліття гасла демократичного лібералізму привели з одного боку до непомірного розквіту індивідуалізму та появи небагатьох справді – бодай щодо антисуспільної діяльності над-людей, а з другого боку – до нового заперечення вартості індивідуальності – в раціоналізації промисловості, де індивід став звичайним приладом, струментом, річчю, без особистості й виразу. Ніхто не думає заперечувати позиточності машин і еволюції людства, але не можна допускати, щоби ця позиточність машин поверталася на шкоду цілої маси робітництва, яке має бути дисциплінованим, але не механізованим, має бути точним у своїй діяльності, але не автоматичним, повинно зберігати людський образ, і не допускати того, щоби тиранія машин нищила гідність і радість праці.

Націоналізм, що ставить в основу своєї діяльності добро цілої нації пам'ятає, що стан цілого залежить од стану складників. І саме тому він мусить піклуватися про як-найбільший розвиток індивідуальних прикмет і окремих індивідів, і окремих індивідуалізованих груп. Індивіди, що складають націю, не можуть ніколи сходити на рівень засобу, вони завжди мають залишатися ціллю, щодо якої держава, суспільство в цілому має свої обов'язки. І саме тому напр. в Італії, з приходом до влади італійського націоналізму, (відомого під назвою фашизму), італійська держава прибрала назву етичної держави себто, держави, що не залишається байдужою до життя нації й індивідів, що її складають, але має щодо них свої етичні обов'язки, дбає про їх виховання (не лише про освіту!), про ріжноманітний розвиток усіх індивідуальних вартостей. З другого ж боку індивід має обов'язок жертвувати всім – навіть власним життям – для нації. І тут нема ніякої суперечності. Почуття самопосвяти для нації, яке помічається в кращих її членів, лише підкреслює те споріднення індивіда з нацією, при якому індивід, ризикуючи для нації, жертвує собою не для якоїсь чужої відмінної йому істоти, але для того, що є в нього самого найдорожчого, найкращого, найшляхотнішого, найвищого. Бо ідеали нації є його ідеалами, болі нації є його болями, тріумф нації є його тріумфом, – і якщо сильна

людина ніколи взагалі не вагається ризикувати життям для досягнення своїх партикулярних ідеалів, то тим менше буде вона вагатися ризикувати своїм життям задля досягнення тих її ідеалів, що поділяють їх разом із нею мільйони споріднених душ.

Бо нація, як казав Адам Міллер, є одною великою цілістю, одною великою індивідуальністю. Вона не є, як це думав Русо і з ним усі демократи, агрегат індивідів, що існують одні коло одних на визначеній території в визначений момент, але є органічною цілістю, що сформувався шляхом довгої низки поколінь. Бо кожний індивід є в дійсності продуктом не лише своїх безпосередніх родичів, але також цілої нації, себто, цілої низки предків. І не дурно французький соціолог Ле-Бон писав, що: – "Всі мешканці одної і тої самої місцевости, одної і тої самої провінції неминуче мають спільних предків, вимішаних із тої самої глини, викарбованих у тих самих формах, зв'язаних одним і тим самим довгезелезним ланцюгом, у якому вони є лише останніми ланками. Ми є одночасно діти наших батька-матері і нашої нації. І це не лише почуття, але це також – фізіологія і спадковість, що роблять із нашої батьківщини для нас другу мати..." І саме тому наш великий Шевченко присвятив своє чудове "Послання" – "І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм" – єднаючи їх всіх в одну спірітуальну цілість, в одну націю.

А втім, якщо не мати вихідної точки з такої спірітуальної цілості годі втекти від руйнуючого матеріалізму: індивід усе буде супроти індивіда, кляса все супроти кляси, і боротьба – боротьба за всяку ціну – буде останнім критерієм. Кожне панування буде виключним та насильним, кожна гієрархія буде позбавлена будьякого етичного змісту. Про соціальне становище і владу кожного рішатиме головне гріш, не те, хто чим є, але те, скільки хто має. На базі індивідуальної рівности, зникає всяка градація психічних якостей, і демократія неминуче перетворюється – як це ми бачимо найвиразніше в Америці – в пляютократію.

Індивідуалізм, що має за вихідну точку окрему особу, дивиться на речі лише з точки погляду тої окремої особи, і тим приводить у моралі до егоїзму (з усіма його утилітаристичними, гедоністичними, макіявелістичними і т.п. варіантами); в політиці – до лібералізму (щоби індивід мав як-найбільшу свободу) і до демократії (щоб ніхто не був більшим за іншого); і нарешті – до анархії, себто, руйнування всякого державного зв'язку.

Націоналізм, виходячи з цілості, а не з індивіда, приводить навпаки в моралі – до жертвенности і самопосягати; а в політиці – до справжньої організації, через поєднання індивідів тою ідеєю цілості. І якщо соціалізм висуває концепцію, де колективові (не нації) надається виключне значіння, а індивідуалізм – навпаки – те виключне значіння надає індивідам, то націоналізм заперечує крайности одної і другої теорії, і твердить, що без нації не може бути зросту індивідуальности, і без розвитку індивідуальности не може бути зросту нації. Розвиток національної свідомости, що примушує людину час од часу до жертв на користь нації, не лише не суперечить розвиткові індивідуальної свідомости, але навпаки – ця індивідуальна свідомість є конче – потрібною для розвитку національної свідомости. Бо лише свідомі індивідуальної своєї гідности індивіди можуть мати й свідомість національної гідности; не дурно писав В. Соловйов, що "головне нещастя Росії полягало в нерозвиненості особистости,

себто в слабкому розвитку колективного, громадського чуття, бо між цими елементами заходять відносини пропорційності: при зчавленню особистості твориться з людей не суспільність, а отара..." Аж з другого боку, цей розвиток особистості не повинен іти на шкоду цілому суспільству, бо інакше постає сваволя і анархія.

Отже висновок: український націоналізм має бути проти індивідуалізму, поскільки він визначає безконтрольну гру непогамовних егоїзмів і хижацьких апетитів, але має бути за індивідуалізм, поскільки він визначає гармонійний різнманітний розвиток психічних вартостей людської особистості і спричинюється до збагачення якостевої сили цілої нації. Націоналізм має бути проти індивідуалізму, поскільки він визначає намагання індивідів звільнитися від обовязків у відношенню до суспільства і нації, націоналізм має бути за індивідуалізм, поскільки він визначає намагання індивідів дбати про як-найкраще виконання своїх обовязків супроти суспільства і нації, що є можливим лише при постійній праці над зростом і розвитком індивідуальних вартостей.

"Розбудова нації". – Річник VI. Прага. – Липень-серпень 1933 р. Ч. 7-8. (66-67). – С. 161-164. Копія. Машинопис.

№ 2

Інформація про розподіл учасників Північної похідної групи ОУН^[3] щодо місця призначення

Липень 1941 року

Північна група Перехід через Житомир

Ч.п	Імя і прізвище	освіта	місце приз	дата прих	відхо-ду	Завваги хвилева замітка
1.	Порохняк Ярослав	2 кл. гім.	Сталине	18. VII		Район Янушків
2.	Пилипчук Павло	7 кл. нар.	-,-	19. VII		Бердичів
3.	Бойчук Михайло	Середн.	Дубно	-,-		Любар
4.	Пилипчук Михайло	1 кл. гім.	Сталине	-,-		Червоноармійськ
5.	Кіт Іван	6 кл. нар.	Сталине	-,-		Любар
6.	Когут Михайло	-,-	Харків	-,-		Чуднів
7.	Шаварський Андрій	5. К.Н.	-,-	-,-		Любар
8.	Андрушків Денис	Торг. школа	Житомир	-,-		Баранівка
9.	Бродич Осип	Самоук	-,-	-,-		Баранівка
10.	Федорів Петро	Студ. прав.	Харків	16. VII		
11.	Дудар Ярослав	Студ. техн.	Чернигів	19. VII		
12.	Медвідь Іван	серед.	Київ	-,-		Яриня
13.	Хома Василь	-,-	Харків	17. VII		Червоноармійськ
14.	Наумів Юрко	-,-	-,-	-,-		Жит. Міліція
15.	Львович Петро	Вища	Київ	-,-		Андрушівка
16.	Бойко Гриць	Середн.	Харків	19. VII		

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

17.	Котик Володимир	-,-	Сталине	-,-		
18.	Яремчук Степан	-,-	-,-	-,-		
19.	Смілка Іван	4 кл. нар.	Харків	-,-		
20.	Сениця Толся	6 кл. нар.	Житомир	20. VII		
21.	Марцінюк Микола	Середн.	Чернігів	19. VII		Яриня
22.	Шульган Демян	5 кл. нар.	Сталине	-,-		Янушнів
23.	Федорчук Сергій	Вища	/Дубно/	-,-		Чуднів
24.	Заблоцький Юліян	Середн.	Рівне			Жит. Пропаган.
25.	Гнатюк Михайло	7. К.Н.	Кірове	20. VII		
26.	Сенчук Володимир	4. К.Н.	Чернігів	-,-		
27.	Іванків Теодор	Школа заводова	Сталине	-,-		
28.	Шибра Дмитро	7. К.Н.	Чернігів	20. VII		
29.	Проць Степан	-,-	-,-	-,-		
30.	Дендерис Іван	Студ. теолг.	Запоріжжя	17. VII		
31.	Кучерук Григ.	Серед.	Харків	-,-		
32.	Заміжняк Олег	-,-	Житомир	19. VII		
33.	Боднар Іван	-,-	Вороніж	-,-		Янушнів
34.	Чергінський Леонід	Студ.		17. VII		Жит. Пропаган.
35.	Коваль Микола	-,-	Куран	19. VII		район
36.	Андрусечко Мирон	4. т.	Чернігів	-,-		
37.	Сайко Пилип	5 кл. гім.		17. VII		
38.	Кошин Іван	Сер. торг.	Суми	-,-		
39.	Очуй Гриць	Вища		-,-		Жит. Пропаган.
40.	Питльований Іван	Серед.	Харків	15. VII		Жит. Міліція
41.	Мудрий Михайло	Серед.	Київ	-,-	15. VII	Під Київ
42.	Кряве Микола	Студ.	Харків	16. VII		
43.	Захарук Іван		Полтава	19. VII		
44.	Войнарович Василь		Суми	-,-		
45.	Шаварський Іван		Житомир	-,-		
46.	Шелемей Іван	-,-	-,-	-,-		
47.	Милик Петро	-,-	-,-	-,-		
48.	Солодуха Ярослав	-,-	-,-	-,-		
49.	Сатар Микола	-,-	-,-	-,-		
50.	Павлишин Лука	4. ч. сем.	Харків	20. VII		
51.	Дужий Петро	Н.з.т.	Краснодар	-,-		
52.	Фірман Юліян	Студ. теолг.		-,-		
53.	Коритко	-,-		-,-		
54.	Гей Осип			-,-		
55.	Панахид Ілля	6 гімн.кл.				
56.	Шевчук Микола					
57.	Самчук Юліана				15. VII	

Архів ЦДВР. Колекція документів з архіву ЗП УГВР.
Копія. Машинопис.

№ 3

Уривок зі спогадів керівника Південної похідної групи ОУН
3. Матли про зв'язки з підпільниками Лівобережжя

Без дати

Під час найближчого засідання проводу Півд. групи довелося вирішувати багато різних питань. Ми мали за собою зреалізовану першу частину нашого завдання. Тепер треба було робити підсумки з нашого походу, наших спостережень та досвіду, який ми здобули, пізнаючи нові терени, нові умови життя та нових людей, вихованих у большевицьких умовах. Однією з головніших проблем для нас було якнайшвидше вислати наших зв'язкових до підгруп та принести від них повідомлення про їхній похід і працю на теренах їхнього перебування. Цю справу ми полагодили швидко. При Проводі Групи була зорганізована спеціальна група велосипедистів, які займалися зв'язком. Ці зв'язкові дістали інструкції та поїхали до підгруп з наказом якнайшвидше прибути назад, до Дніпропетровська з потрібними для проводу Півд. Краю повідомленнями та звітами. Окремий звіт виготовлено для Головного Проводу Організації Українських Націоналістів. Окремі зв'язкові поїхали на північ до Північної і Середньої Похідних Груп, які в той час, тобто на початку вересня 1941 року, стояли далеко перед Дніпром. Ми теж вислали їм пропозицію перекидати людей через Дніпропетровськ та околиці цього міста на той бік Дніпра, бо большевики вже були подалися далше на Схід. Хоч при перекидуванні людей нашої групи на той бік Дніпра було нелегко, німці не дозволяли переходити Дніпро на лівий берег ріки, то ми все-таки зуміли, завдяки жертовній допомозі місцевих людей, примістити людей на лівому березі Дніпра та налагодити свої перехідні пункти. Все це робилося при повній конспірації і проти всіх розпоряджень німецької окупаційної влади в Дніпропетровську, що в той час був ще прифронтовою полосною і в ній обов'язували суворі накази німців. Та ми не дивилися на ті накази ані загрозу розстрілу за порушення розпоряджень німецького військового командування. Ми дістали накази від Головного Проводу ОУН і їх треба було виконати за всяку ціну. Що це не раз вимагало багато праці, що ми мали через це навіть втрати в людях, – це все нас не зупиняло.

Матла 3. Південна Похідна група. – Мюнхен, 1952. – "Ціццо". – С. 19-20.

№ 4

Спогад підпільника ОУН В. Макара^[4]
про поїздку до Чернігова

Без дати

(...) Я відшукав по зв'язковій адресі одного з членів Похідних груп з Галичини. Він жив на помешканні одного лікаря-жида, який втік перед німцями. Тут була чудова бібліотека. Я відпочивав кілька днів, перевів доручені "Попом" розмови і щасливо повернувся до Києва.

⁴Одне з псевд Дмитра Мирона "Орлика"^[5] – провідника ОУН (р) на Осередньо-Східних Українських землях

"Піп" ще хотів, щоб я поїхав на Суми, але потім занехав того.

(...) Коли мова про Суми, доцільно буде тут згадати, що ранньою осінню 1942 року Іван Легенда вислав на Сумщину з організаційним завданням Теодора Т-ка, по вседонімі "Хміль". Остання вістка від нього до брата була із Сумів у травні 1943 року, після чого слух за ним загинув. (...)

Макар В. Бойові друзі. В 2^x томах. – Т. 1. – Торонто, 1980 – "Гомін України" – С. 84.

№ 5

**Замітка С. Сапуна в газеті "Сумський вісник"
про організацію курсів німецької мови**

25 січня 1942 року

Вивчаймо мову наших друзів

Великий наш батько Т.Г. Шевченко писав братам своїм українцям: "Учіться, брати мої, думайте, читайте, і чужому навчайтесь й свого не цурайтесь" Цей великий заповіт рідного Тараса ми повинні завжди пам'ятати. Учіться якнайбільше, якнайкраще, вивчати глибоко свою рідну мову, вивчати здобутки своєї національної культури.

Виконуючи заповіт великого поета, треба вивчати і мову наших найбільших друзів, наших визволителів. Вивчення німецької мови має не лише культурне значення а і глибоко виховавче, бо якже [не] вивчати мову і культуру того народу, якому ми будемо завжди*(...) вдячні, який великими жертвами здобув нам волю, здобув нам наш рідний край. Широко відгукнулись сумчани на організацію курсів по вивченню німецької мови. Заплановано було прийняти 80 курсантів, а майже за три дні записалось 140 громадян від 17 до 60 років. Навчання розпочалось 17 січня. Організовано**(...) основних та три паралельних класи. Перша група – початківці, починають вивчати німецьку мову; друга – підготовча до розмовної. Третя група – розмовна. Курси в кожній групі розраховані на триста годин. (...)

ДАСО. Сумський вісник. 25 січня 1942 р. – С. 3.

№ 6

**Стаття Семена Сапуна
в газеті "Сумський вісник"**

11 лютого 1942 року

Шевченко і Україна.

Тарас Григорович Шевченко – батько української поезії, пам'ять якого згадуватимемо 11-го березня, більше всього любив свій рідний край, безмежно кохав Україну.

* Нерозбірливо – урядн.

** Нерозбірливо – урядн.

Я так її люблю
Свою Україну убогу.

Він любив минуле й сучасне свого рідного краю. Вся природа України оформлена ним особливо оригінально. Сонце українське в нього ночує за морем, виглядає з-за хмари й поглядає на землю, а місяць круглий блідолиций гуляє по небу. Вітер в його творах приймає образ могутньої істоти, що відіграє велику роль в житті України. То вночі він тихесенько веде розмову з осокою, то гуляє по широкому полю й розмовляє з могилами, або заводить розмову з самим морем. Чудесно описав великий Тарас широкі простори свого любого рідного краю.

Особливо чудесно в нього описаний Дніпро. З Дніпром в Шевченка зв'язані історичні спогади та любов до рідного краю. Дніпро в нього є символ всього національного українського, як Vater Rhein в німецькій поезії.

Немає на світі України,
Немає другого Дніпра...

З Дніпром Шевченко зв'язує щасливе життя українського народу. Дніпро в нього – широкий, дужий, сильний, як море... З-за Дніпра прилітають думи, слава і доля. Разом з Дніпром в нього з'являється цілий ряд історичних згадок: гетьманщина, запорожці, Дорошенко, Гонта, Залізняк, Семен Палій та інші.

А яка безмежна любов до України в нього виявляється в описі природи – широкі степи, поля, ліси, садочки, біленькі хатки! І от, згадуючи великого батька Тараса, ще раз перечитуючи його твори, треба йти його шляхами безмежної любові до свого краю.

Треба так кохати Україну, щоб всю свою кров до останньої краплини віддати за її добробут, за її щастя. Боротись до кінця проти большевізму, не боячись загинути за свій рідний край, – почесний обов'язок кожного українця.

Сапун С.

ДАСО. Сумський вісник. 11 лютого 1942 р. – С. 3.

№ 7

Заклик обласного товариства "Просвіта"^[6]

11 лютого 1942 року

До праці

Всі ми бачимо, якої великої руйнації завдали бувші наші "благодійники" – більшовики, господарству України. Якої нелюдської байдужості треба було, щоб зруйнувати матеріальні надбання, створені народом протягом багатьох десятків років, щоб залишити цей народ без хліба, без води, без світла без зв'язку, без транспорту, без промисловості. Навряд чи можна знайти в історії людства щось подібне.

Не меншої шкоди вони нарobili і в галузі культури українського народу. Вони розшарували народ України на групи, нацькували одну на другу, посіяли розлад, а потім повсякчасним переслідуванням всього національного – перенічили все, що було здобуте віками – кращі традиції, звичаї, літературу, пісню,

мову. Цьому, в значній мірі, сприяв, особливо в останні роки, помітний тиск русифікації. Внаслідок попереднього тиску російського царизму та дальнішого спустошення большевизмом, українці зовсім почали втрачати своє національне обличчя, свою національну кров і стали розчинятись у всьому неукраїнському. Повний нац. занепад припинила остання війна.

І ось тепер укр. народ, звільнившись від червоних лещат, має повну можливість помитись від усякого бруду, почистити накип, зняти іржу, щоб згодом стати національно-повноцінним, здоровим, чистим, підвестись на рівень передових націй. Однак, ніщо само не робиться, не приходить – його треба виборювати, здобувати наполегливою енергійною працею.

Отже, до праці! Для цього треба організуватись, згуртуватись, покласти щось в основу. Згуртуватись можна і слід, в першу чергу, навколо укр. т-ва "Просвіта". Треба його відродити, створити і почати роботу. Про завдання цього т-ва уже писалося у нашій газеті. Початок покладено: створено оргкомітет по організації т-ва "Просвіта", який уже працює. Дальші етапи – широкий запис у члени товариства, обрання керівних органів, створення матеріальної бази, залучення кадрів і розгорнення масової роботи по всіх секціях. Запис до ініціативної групи члени т-ва краще всього провести по установах за формою, що її можна дістати в оргкомітеті і передати список останньому. Окремі громадяни можуть записатись у канцелярії курсів німецької мови: Українська площа, 17. Туди ж вносити добровільні відрахування на користь т-ва.

Всі, в кого ще б'ється серце українця, в кого ще тече справжня українська кров, не повинні стояти осторонь. До праці! За відродження укр. національного життя, нац. культури, свідомості, в поєднанні з кращими здобутками культури німецької нації, вперед, до праці!

Сумський оргкомітет українського товариства "Просвіта

ДАСО. Сумський вісник. 11 лютого 1942 р. – С. 3.

№ 8

**Спогади Семена Сапуна
в газеті "Сумський вісник"**

Червень 1942 року

В застінках Сумського НКВС.
(Спогади із власних переживань у 1938 році)

Двері в камері № 5 напівпідвального приміщення при Сумському НКВС не можна було відчинити. Черговий міліціонер, якому було передано в'язня, міцно вилаявся і з усієї сили натис на двері. "Почекай, – почулось із камери, – Куди тиснеш, чи не знаєш, що від дверей нікуди відійти!" Почувся рух, прокльони. Нарешті двері відхилились так що в щілину можна було протиснути в'язня.

В'язень опинився в камері біля дверей, що швидко зачинилися. Він стояв притиснутий до параші, й тримався, щоб не впасти на неї. Камера з двома вибитими вікнами уявляла барило з оселедцями, так близько один біля одного сиділи й стояли люди. Лягти було не можливо, бо при нормі максимальній в 50 чоловік, в ній було 150. Сиділи й стояли так тісно, що від дверей просунулись далі було неможливо. Не дивлячись на холод, на дворі, в камері була така спека, що нічим було дихати. Всі були напівголі та мокрі від поту. Кожен хотів добратись до вікон, щоб дихнути свіжим повітрям, із-за цього піднімались сварки.

В тютюновому диму та тумані від вогкості й поту ледве помітна була електролампа. Деякі просувались до дверей і швидко в "прозорку" ковтали повітря, що туманом вривалось з холодного коридору. Дехто на хвилину засипав, важко дихаючи, але раптом схоплювався, чухався швидко, швидко, скидав сорочку, знаходив другу, третю... вошу чи блощицю і, проклинаючи "невідомо" кого, бив їх, шукаючи ще і ще в рубцях.

Нарешті, помітили свіжого... В камері піднявся з усіх кінців шепіт (голосно розмовляти було заборонено): "Та це ж Ась, ну сюди, сюди лізь, до мене, до мене, чулось з усіх кутків, а ми на тебе чекали, та що це ти – забарився!?". Кожен кликав до себе: "Та лізь прямо через спину, ну переступай до мене. Ну говори, Ась, хто ж тебе завербував?".

Новий в'язень не розумів, про яку вербовку вони говорять, здивовано поглядав на всіх, що викликало сміх. "Підожди,– говорили йому,– побудеш на допиті в слідчих Крисьєва, Федотова або Федорова, то узнаєш все"... Нарешті, всі підступили до вчителя Ася – вчителі Сумські, Тростянецькі, Миропільські, Краснопільські та інших районів Сумщини. Багато з них були вже на допитах і мали наочні наслідки перебування в застінках НКВС.

На перебії оповідали товариші, що робиться в тих страшних застінках Сумського НКВС. А вчитель Гриць з Миропілля зняв сорочку і показав... з жахом відступив Ась від нього, бо все його тіло було вкрите чорними, синіми, червоними плямами-синяками, зсадинами. Воно було побите, пощипане, поколото... "Оце й тобі буде таке, поки не підпишеш все, що від тебе вимагатимуть",– сказав сумно Гриць. Який жах! Ась побачив що майже кожен присутній тут мав такі ж синяки лише в різній кількості, що майже кожен зазнав знуцання в застінках цього проклятого органу "диктатури пролетаріату". А Гриць продовжував: Оце, брате, як бачиш... Оце так мене допитували аж поки не підписав хто мене "завербував" і кого я "завербував".

Не витримав я, по правді сказати, наклепав на інших і на себе, а тепер каюсь...

Зате мені дозволили передачу, швидко переведуть до в'язниці, а там хоч приварок є. Більш не мучитимуть, а прямо на етап, кудись на Колиму, Караганду чи Сибірську тайгу, на каторжні роботи. Аби не сидіти в цій проклятій камері, аби не знуцались... Гриць закінчив свої сумні думки й похилив голову... Ась зрозумів усе. "У, прокляті, не дамся, не доб'ються від мене нічого",– скрикнув Ась. Зашикали на нього, щоб тихіше говорив, бо "там" узнають все, за такі слова зникає в'язень "невідомо" куди.

Замовк Ась, замислився, але рішив боротись до кінця. Затихли всі, задрімали на ранок, то сидючи, то стоячи. Голова робилась важкою, вогкість, сморід параші та тютюновий дим одурманювали її, в'язні робились в'ялими, напів-

свідомими. Тихо було в місті, бо всіх придавив жах "заможного життя". Лише вартовий розмірно крокував понад вікнами, поглядаючи, щоб в'язні не виглядали крізь залізні товсті ґрати.

Обшук

Обшук вважався одним із головних чинників жахливого режиму дільниці Сумського НКВС. Під час обшуку перебирали всі речі, перешупували кожен палець, скрізь оглядали кожного й відбирали все: доміно, голки з дротиків, клапті газети, зубні щітки та інші речі, відрізали закрючки, гудзики, бляшки. За всякі знайдені дрібниці садовили в карцер від 2 до 15 діб. Обшук на початку грудня 1938 року позачерговий. Напередодні один із в'язнів, якому відмовили писати апеляцію на невірний суд, після тижневого голодування перерізав собі артерію нагостреною залізною бляшкою від штанів. Це було причиною позачергового звірячого обшуку. До камери, де сидів учитель Ась о 4-й годині заскочили наглядач з черговим по в'язниці. Всі в'язні спали лежачи на голій підлозі, боком, щільно один біля одного.

"Вилітай всі до коридору!" – закричали раптом всі наглядачі. "Нічого з собою не брати, в чому хто є, вилітай з камери!" – з лайкою закричали наглядачі, виштовхуючи напівголих в'язнів до холодного коридору, де всіх посадили на підлогу. Розпочався обшук.

В камері перекидали всі речі. В коридорі кожного оглядали і шупали скрізь. Знайшли у поясі трусів у Ася десять крб. Ася забрали у привратну й посадили чекати чергового, поки закінчать обшук. Тоді був мороз до 15 градусів.

Де кілька разів проходив повз нього лікар в'язниці, жид Левін. Ась благав його впустити до лікарні погрітись, але той жодної уваги не звернув на страждання в'язня. Привели ще десять кандидатів до карцеру. Стали викликати до чергового, давали підписувати постанову на карцер. Десять діб карцеру дали підписати Асю. Підписати, що читав, Ась відмовився й став говорити про нелюдські знущання над в'язнями. Черговий розлютувався, захопив Ася за шию, повалив на підлогу й ударив чоботом у живіт. Ась схопив чергового за ноги й повалив теж на підлогу. Почалася боротьба... Настигли наглядачі й побили в'язня до непритомності. Додали до постанови ще одну годину одиночки і в такому стані вкинули у "могілу" під сходами підвалу в'язниці. Коли Ась прийшов до свідомості, побачив себе у сирій, холодній ямі. В його тіло повпинались мокриці й щипалки, які обсмоктували кров, що закипіла на зсадинах й синяках. В нестямі Ась підвівся на ноги й ударився об стелю одиночки. Від сильного удару знов загубив свідомість. Через півгодини знову прийшов до себе, доповз до дверей і безнадійно заридав. Він кричав, бив кулаками в двері, аж поки в безсилі знепритомнів.

Не чув, коли заgrimів засув і два наглядача взяли вчителя, ще напівживого і кинули до карцеру. Там було тепло. Товариші влили йому води в рот, він прийшов до тями, відкрив очі, згадав все... мовчав... лише непрохані сльози образи стікали на голу підлогу...

Карцер був набитий в'язнями, як завжди після обшуку. Сиділи по черзі, лежати місця не було. Ледве пробивалось світло з невеличкої дірки на двір. Ранком видали 200 грам хліба та кухоль води. Це на цілу добу. Параша виносилась раз на добу, на прогулянку не ввели. Параша швидко переповнялась,

в'язні жахливо мучились, били в двері, кричали, але на це рідко звертали увагу. Виданий ранком хліб зразу з'їдався й наступало тяжке голодування...

Коли перевели всіх до камер, Ась залишився сам. Стало в карцері невимовно холодно. Одягу йому не подавали. Сам у камеру не дійшов, його відвів вартовий. Два тижні прохворів, поки врівноважився організм.

Допити закінчилися. Слідчі оформляли справи. Хто не підписав і не визнав обвинувачення, для нього знаходили "наочників", що на очній ставці робили наклепи на в'язнів, усе, що хотів НКВС. Тоді в'язневі "пришивали" контрреволюційну агітацію ст. 54/10 і засуджували на 5-10 років. Один із постійних "наочників" – Галінач Семен Лукич особливо "уславився" своєю брехливістю та наклепами. Не одного в'язня оббрехав він. Кожного дня засуджували десятками в'язнів і двічі на тиждень відсилали на етап. Суд був короткий. Судила трійка у складі начальника НКВС Кудринського, міського прокурора Герасимова та представника міськпарткому, по більшості теж жида. В'язня питали, хто він та скільки має років, чи визнає свою провину й все.

Після того, так званого "суду", в'язня переводили до камери засуджених, а звідти відправляли або на етап, або в домовину. Так засудили сотню тисяч людей, так посиротили мільйони невинних дітей.

На допиті

28 квітня 1938 року начальник Сумського НКВС Кудринський одержав дуже таємного листа з Києва: "Провести останні масові арешти всіх "непевних" елементів і всім пред'явити обвинувачення до ст. 54 параграф 2-11"

Минули останні масові арешти, 5 травня Кудринський зібрав усіх слідчих, щоб обговорити одержані інструкції для ведення допиту. Дуже таємна директива говорила про те, що слідчі не вміють "індивідуально" підходити, а тому багато "ворогів народу" не визнають своєї провини. Пропонувалось вжити всі надзвичайні засоби допиту.

При обміні думками слідчий лейтенант Крисьєв сказав: "Треба ловити в'язня на словах, а коли він починає "плутати", тоді слід швидко переходити до відповідних заходів, щоб його примусити підписувати все. Мої в'язні майже всі попідписували..."

Слідчий жид Карташевський висловився за те, що не треба залишати зовнішніх ознак допиту, що можна впливати на в'язня зморюванням його по 6-7 діб без сну, заставляти його годинами дивитись на електролампу, або садовити на ріжок стільця, бити найкраще без слідів – мішечками з піском та в живіт. "Та товариші можуть самі дати хороші зразки допиту", – закінчив Карташевський.

В заключному слові Кудринський застеріг всіх, щоб не допускати ні в якому разі до таких випадків, які трапились до першого травня. "Вам відомо, що два в'язня слідчого Федотова покінчили з собою – один повісився в камері, а один вистрибнув з вікна й розбився. Також в'язень Федорова після допиту збожеволів. Краще до цього не доводити і особливо "злісних" передавати мені, а від мене він вже зникне "невідомо куди"... Ви, товариші, добре знайте, що про нашу роботу судитимуть по кількості виявлених ворогів наших", – закінчив він.

На цьому слідчі розійшлися. На них вже чекали приведені в'язні. Ця найстрашніша ніч, яку пережили в застінках Сумського НКВС, не забудеться ними ніколи.

В цю ніч вперше привели вчителя Ася на допит. Вікна й двері кабінетів слідчих були щільно закриті. З кожного кабінету було чути найбрудніші лайки слідчих та тихі тремтячі відповіді в'язнів.

Двері кабінету №1 відчинив середнього зросту молодий чоловік, років 25. Він "чемно" запросив в'язня зайти. Ась здивувався такому "запрошенню", але разом з тим у нього вгору піднялось волосся, бо це був найбільший кат Шевченко, помічник слідчого Крисьєва.

За столом сиділа сорокалітня людина, вище середнього росту, блондин, дуже сухорлявий, з худим жовтуватим обличчям, гнилими зубами. Очі неспокойні, маленькі, приховано злі. Коли Крисьєв усміхнеться, робиться боязко, бо у посмішці дуже помітна жорстокість.

Він "чемно" запросив в'язня сідати й після запису деяких відомостей сказав: "Будь ласка, напишіть усе, коли, хто, при яких обставинах завербував вас до контрреволюційної повстанчеської організації, та кого Ви завербували.

Оце Вам папір, чорнило, отак собі спокійно обміркуйте й напишіть усе докладно. Коли напишете все, то ми Вас не будемо довго тримати тут, у Сумах, в наших умовах, а відішлемо в табір, ну років 2-3 а там буде Вам "добре", майже на "волі".

Ась розгубився на таке звертання.

А Крисьєв продовжував: "Може Ви голодні? Будь ласка, зараз принесуть чаю". Принесли чай з білосніжним хлібом, добрим печивом, маслом і ковбасою. "Їжте, пийте... – додав Крисьєв, а хочете курити, то закуріть", – закінчив він.

Ледве не накинувся Ась на їжу, бо несамовито хотілося їсти. Раптом опам'ятався, відкинувся на стільці, тримаючи перо в руці, удаючи, що міркує. Погляд його був направлений кудись далеко, перед ним проходило тяжке, 20-річне життя при большевиках.

Крисьєв чекав: то писав, то курив. Його губи то блідніли, то дрижали. Помітно було, що він ледве стримує себе, щоб не кинутись на нещасного в'язня, не знищити його одним ударом.

Нарешті він помітив, що Ась далекий від того, щоб писати щось, бо його думки літають у мріях.

Раптом Крисьєв несамовито крикнув, підхопився й стукнув кулаком об стіл: "Ну писатимеш ти", і брутально вилаявся. Від раптовості Ась здригнувся, але залишився нерухомим. "Встать! – і знов брудна лайка, – крикнув Крисьєв, – говори, хто тебе завербував, говори!"

Твердо й спокійно Ась відповідав: "Ні, мене ніхто не завербував, я теж нікого не завербовував, ні про яку організацію нічого я не знаю й знати не хочу, а тому й писати мені нічого"...

Ледве встиг закінчити ці слова, як слідчий накинувся на нього з кулаками. Декілька сильних ударів у обличчя, по голові, в зуби, звалили в'язня на підлогу, але він схопився на ноги й виплював разом з кров'ю прямо в обличчя слідчому вибитий зуб. Слідчий відсахнувся, зблід, потім несамовито, з лайкою кинувся на в'язня. На допит в цей час вбіг Шевченко. "Ах ти ж сволота, проститутка,

петлюрівський бандит! Україну хотів звільнити!.. Я тебе звільню, – кричав Крисьєв. Від великого збудження падав на канапу. Відсапувався й знову схоплювався. А Шевченко в цей час мовчки удосконалював усі способи знущання, щоб зробити найболючіше. Він рвав за волосся, з розгону бив Ася в живіт, груди, спину, щіпав за м'які місця...

Особливо бісило катів те, що Ась, зціпивши зуби, мовчки терпів усі знущання. Його звалили на підлогу й били до непритомності. Відливали водою й знову били. На ранок Ась не міг триматись на стільці й на ногах. Його віднесли й кинули на цілий день в одиночку. Ледве надвечір Ась отямився, як його знову взяли на допит. Все тіло невимовно боліло, він ледве сидів на стільці, але твердо відповідав одно й те ж. Дві доби протримали у такому стані Ася на допиті. Крисьєв і Шевченко по черзі відпочивали, а в'язню давали на день шматок хліба та склянку води. Він був напівсвідомим, йому не давали спати й наказували підписати складеного ними визнання. Але підписати Ась відмовився. На третю добу з'явився сам начальник НКВС Кудринський. Спочатку він лагідно повів розмову з в'язнем, але незабаром перейшов до загроз, нарешті осатанів і кинувся бити в'язня своїм важким кулаком.

Вранці посадили на краєчок стільця. Тієї муки ніколи не забудеш. На ріжку стільця сидиш краєчком позвонка, відчуваєш невимовний біль, мутніє в очах, піт заливає очі й капає з простягнутих вниз рук. Тулуб робиться нечутним, через годину такого сидіння й мук в'язень губить надовго свідомість.

На п'яту добу допиту Ась став напівбожевільним. Він лише міг говорити одне, що нічого не знає й нічого не підпише. Коли слідчий записав, що він відмовляється будь-що підписувати, то Ась і цього не підписав. За це його знов били. Потім звели відвезти до в'язниці й майже непритомного, напівбожевільного вкинули до камери.

Журно схилились над ним товариші по камері. Все тіло мов горіло, рухатись було неможливо, його носили до параші. І лише на третю добу він зміг істи й розказати все. А через два тижні Ася знову взяли на допит.

С.Сапун

ДАСО. Сумський вісник. 7 червня 1942 р. – С. 3-4; 17 червня 1942 р. – С. 4; 19 червня 1942 р. – С. 4.

№ 9

Спогади про діяльність ОУН (м) на Слобожанщині

Без дати

(...) До Харкова, 24 жовтня 1941 року, прибув відпоручник Центрального керівництва ОУН у Києві Богдан Іванович Коник, уродженець міста Рогатин у Галичині. Він був натхненником і організатором націоналістичної діяльності у Харкові та на Слобожанщині. Ідучи від Полтави до Харкова (віддаль 120 км.), він у районних центрах Іскровка, Чутово, Коломак, Валки, Люботин скликав

вужчі сходи місцевої інтелігенції та людності, за їх рекомендацією підбирав надійних ідейних українців на становища голів району та сільських старост. Той же Богдан Коник мав при собі похідний "інтендантський" мішок, з якого виймав та вивішував на будинках районних центрів та сільських управ українські жовто-блакитні прапори.

Нашим натхненним і улюбленим керівником Осередку ОУН на м. Харків і область був інж. М.М. Кононенко, розстріляний Гестапом у серпні 1943-го року, тоді – керівник Відділу Праці Міської Управи; впливовими членами були: проф. Ю.В. Блохин (Бойко), проф. М.Ф. Стратієнко, керівник персонального відділу Міської Управи; його син – інж. А.М. Стратієнко, заступник голови Харківської Окружної Управи, інж. М.Т. Горбань, розстріляний Гестапом вліті 1943 року; інж. В.С. Світличний, керівник одного з відділів Міської Управи (розстріляний); проф. Я.І. Скльований; ред. Віктор Царинник; письменник і поет О.П. Варавва (Кобець); проф. Харківського університету О.П. Парадиський; інж. С.А. Чернявський, учасник бою під Крутами; письменник Аркадій Любченко – помер у Німеччині; ред. П.А. Сагайдачний, галичанин, побратим полк. А. Мельника^[7], чотар Київських Січових Стрільців, відповідальний редактор газети "Нова Україна" у Харкові 1941 – 1942 рр.; І.В. Корнієнко (кол. старшина армії УНР), згинув героїською смертю в УПА; проф. Т. Гаран; І. Черевиченко, один з організаторів округової української поліції; інж. Д.І. Тромса; інж. П.І. Овдієнко; проф. Жученко, бандурист В.А. Оленко, Д.В. Кравченко, бандурист; П. Худорлявий, І.Д. Прончак, І.П. Чумак, П.Т. Байбак.

З перелічених осіб діяльного активу ОУН Харкова і Слобожанщини, 5 осіб розстріляні Гестапом, 9 осіб померло природною смертю у старшому віці в ЗСА і на Заході, 7 осіб опинилися у вільному світі; про решту осіб немає вісток.

(...) Ми не маємо фізичної можливості встановити точні дані про загибель членів ОУН і українських патріотів від руки Гестапо, бо вбивства провадилися в таємниці. Але про деяких закатованих знаємо. Ними були: друкарка-вчителька Ірена Пізо, з м. Охтирка; Лука Христинко, К. Захаренко, колишній голова повстанського комітету на Харківщині (1921 – 1922 рр.); М. Місевра – старшина армії УНР, вчитель П.К. Куценко, активний бандерівець Дмитро Зуб.

(...) Бандерівець Д. Зуб, згідно зі своїм організаційним обов'язком, працював двірником та нічними сторожем у Харківській резиденції Гестапо, на вулиці Фрунзе. У той час сидів під слідством у тюрмі Гестапо вже 7 місяців інж. А.М. Стратієнко, з оформленим присудом на смерть. Д. Зуб підібрав уночі ключі до шафи, вибрав звідти слідчу течку А. Стратієнка і її заховав або знищив. Перед розстрілом ця течка не була знайдена, і А. Стратієнко був у той спосіб врятований. Але в підозрі за зникнення течки був розстріляний Д. Зуб.

(...) Утворилася сільсько-господарська управа (не пам'ятаю точно назви) на чолі з М.О. Ветуховим. Із співробітників, окрім І.Т. Піддубного та А.І. Ярименка, не пригадую більше нікого. Налагодився зв'язок зі селом, а поволі і з дальшою периферією (Охтирка, Суми, Лебедин). Та вихід на села був для цивільного населення заборонений. Застави на шляхах відбирали продукти, що їх населення міняло за шмаття.

Голод. Науковці міста почали вмирати від голоду. Сільськогосподарська управа разом з повітовою висилають делегата на периферію зі закликом – дати

харчі для міста. Два транспорти харчів доїхали тільки до Охтирки. Там їх за-тримано і харчі здано до відділу Постачання. В Охтирці працювали українці: І. Багрянний – відділ постачання, І.К. Яценко – начальник міліції, Ірина Пізо – галичанка, друкарка в комендатурі. В Центральній Управі працював пан Зуб – кол. білий офіцер. (...)

На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів / зредагув. К. Мельник, О. Лашенко, В. Верига; – К.: Дніпро, 1994. – С. 303 – 310.

№ 10

Наказ Крайового проводу ОУН(Б) на Східноукраїнських землях про консолідацію зусиль напередодні боротьби за незалежність України

31 серпня 1942 року

НАКАЗ

Крайового проводу ОУН на СУЗ

Постій 31 серпня 1942 р.

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИ І НАЦІОНАЛІСТКИ!

Друзі новітнього ордену КОНОВАЛЬЦЯ-БАНДЕРИ!

Нова імперіялістична, грабіжницька, тотальна війна палає. Криваве ярмо московсько-більшовицької або німецько-фашистської неволі нависло над головами народів світу. Наша Батьківщина – Україна в центрі уваги цієї кривавої боротьби. Наша багата, мов Крез земля грабується, руйнуються міста і села, наш нарід нищиться терором і голодом. Московські і німецькі імперіялісти хочуть вирішити нашу долю без нас, – хочуть нашу землю перетворити в нову колонію, а нас у білих рабів-невільників.

Не вийде!

Наша 45 міль. нація міцна, могутня, живуча. Український нарід, – озброєний новою ідеологією революційного українського націоналізму, новою ідеєю боротьби за Велику Соборну самостійну українську державу, – непереможний. Нашу націю очолює новітній орден націоналістів-самостійників, що веде український нарід кривавим, жорстоким, але єдино вірним шляхом до перемоги, до здобуття Української незалежної держави.

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИ! Ми єдина сила, що бореться за Самостійну Українську державу, а значить за землю, за волю, за правду, за справедливу працю і оплату, за безплатну і загальну українську середню і вищу школу для української молоді, за людське життя для українського народу.

Сьогодні на нас звернені очі українських робітників, селян і інтелігенції. Будьмо гідними синами і дочками нашого героїчного українського народу. Будьмо в народі, будьмо з народом і для народу. В день національного свята Української зброї, 31 серпня, коли Соборні Українські війська С. Петлюри і Українські Галицькі війська Євгена Коновальця власними силами 1919 року здобули столицю України – Київ від жидо-москалів і поклали міцні основи соборності духу і дії українського народу, ми підсумовуємо свою роботу і каже-

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

мо, вже недалеко той час, коли знову, як 23 роки тому, доведеться власними силами, власною зброєю будувати Українську державу, але вже на вічно.

Тому, будьмо готові!

Будьмо тверді і непохитні, будьмо вірні ідеї української держави, бо без неї загинемо.

Кріпим наш орден, будуймо ЄДИНУ ВСЕУКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛІСТИЧНУ ОРГАНІЗАЦІЮ – ОУН – під проводом Ст. БАНДЕРИ.

Ні терор, ні тортури, ні смерть не зупинить нас, не примусить звернути з єдино вірного шляху боротьби.

Здобудем Українську державу, або загинем у боротьбі за неї.

Воля Україні – воля поневоленим народам світу!

ХАЙ ЖИВЕ ВЕЛИКА СОБОРНА САМОСТІЙНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА!

ХАЙ ЖИВЕ ОУН – керована Ст. БАНДЕРОЮ!

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

Провідник КП ОУН
На СУЗ

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т.32. – Арк. 56.

Копія. Машинопис.

№ 11

Спогад підпільника ОУН В. Гришка
про роботу на Полтавщині

Без дати

(...) Тому, що на час вибуху війни я, через свою поразку в правах, не мав регулярного військового квитка, мене під час загальної мобілізації було тимчасово затримано "до окремого розпорядження" і тим часом було послано, разом з іншими військовими категоріями населення, на спорудження оборонних окопних ліній уздовж лівого берега Дніпра, в райони між Кременчуком і Полтавою. Там, у загальному хаосі перших місяців війни, я й "загубився" не тільки від очей того військового начальства, в особливому розпорядженні якого я значився, а й від очей полтавського НКВД, яке в загальній паніці (після наближення німців до Дніпра під Кременчуком) вже поспішало з евакуацією з Полтави.

(...) Під час німецької окупації в Полтаві я співпрацював у видаваній там газеті "Голос Полтавщини", де друкувалися деякі мої спогади з часів ув'язнення, статті з критично-аналітичним розглядом української дійсності під більшовицькою владою (час., "Трагедія української молоді" – в одному з перших чисел газети 1941 р.), а також деякі літературознавчі статті (зокрема велика публіцистична стаття "Шевченко і наша сучасність" у шевченківському числі газети 1942 р. та стаття "Полтава в творчості Шевченка" в спеціальному додаткові до цієї ж газети). Також 1942 р. в харківському журналі "Український засів" надруковано моє оповідання "Останній твір М. Хвильового". Протягом першого півріччя 1942 р. я був редактором українських радіопередач, що з Полтави пе-

редавалися на цілу територію Полтавщини. Передачі ці, дозволені німецьким військовим командуванням, були не тільки антибільшовицькі, але й досить "націоналістичні" – до часу прибуття в Полтаву цивільної німецької влади, яка ці передачі негайно заборонила. Від першої ж зустрічі з представниками Організації Українських Націоналістів обох її тогочасних відламів восени 1941 р. я пов'язався й співпрацював з ними в ширенні націоналістичної літератури та розбудові їхніх зв'язків з відповідними місцевими людьми. Та з початку 1942 р. я визначив себе по боці бандерівської ОУН і відтоді був фактично одним з її резидентів у Полтаві, і через мене значною мірою йшли зв'язки цієї організації на терені Полтавщини.

З приходом цивільної німецької влади почалися в Полтаві переслідування українських націоналістів, у чому велику роль стали відігравати проросійські та приховані більшовицькі елементи, що вели активну антиукраїнську роботу в співдії з німецькими поліційно-політичними чинниками. Тому восени 1942 р. я також опинився під небезпекою. Лише наявність у Полтаві в той час військового командування діючої на Сході німецької армії, в штабі якої були прихильні до української справи особи, що знали мене з часу співпраці з ними спонсорованих українських радіопересиланнях, була тією щасливою обставиною, що врятувала мене в часи гестапівських репресій у Полтаві восени 1942 р. (...)

Гришко В. Москва сльозам не вірить. – К. "Юніверс". – 2003. – С. 16-17.

№ 12

Уривок зі спогадів О. Сабурова^[8] про настрої населення с. Зернове

Без дати

(...) Город Середина-Буда расположен в низменности: с запада примыкает к нему железнодорожная станция Зерново, с востока — село Зерново. Повидимому, когда строили железную дорогу, города еще не было, станцию назвали именем ближайшего села. Поэтому, когда между одноименными станцией и селом возник город, он был назван не просто Будой, а Серединой-Будой.

— Прежде чем брать город, решено атаковать село Зерново, — говорит Бородачев. — Вы все знаете, что это за осиное гнездо.

Да, это село у нас как бельмо на глазу. Растянувшееся на целых два километра, оно преграждало путь нашим партизанам, уходящим на задание. Чуть только кто покажется на виду, из села несутся крики: "В ружье, бандиты идут!" — и начинается пальба.

Что же случилось с Зерново? Почему оно так разительно отличалось от других украинских сел, где партизаны всегда находили сочувствие? Дело в том, что сразу же с приближением немцев все честные люди покинули Зерново: кто ушел с армией, кто с партизанами, а многие скрывались в разных других районах области. Село наводнили предатели-полицайи и их семьи. По нашим данным, полицейский гарнизон там насчитывал триста пятьдесят человек. Трезуб — этот знак принадлежности к буржуазным украинским национали-

там — красовался на воротах почти каждого дома. Другого такого коварного села мы больше на Украине и не встречали.

(...) И вот мы сидим с Бородачевым на краю впадины, щедро залитой холодной весенней водой. Луна то прячется за облаками, то снова выплывает. Отсюда, с пригорка, хорошо виден город. Сейчас вокруг него непрерывно взлетают светло-зеленые ракеты, то в одном, то в другом конце раздаются выстрелы и короткие автоматные очереди. Когда на минуту смолкает эта трескотня, ночной ветер доносит нестройные звуки аккордеонов: то отрывки сентиментального немецкого вальса, то бурный фокстрот, то неудержимый венгерский чардаш. Где-то неподалеку, на городской окраине, видимо, какой-то пьяный полицай затянул украинскую песню: "Ой, лопнув обруч..." И опять выстрелы, ракеты, разноязыкие гортанные голоса.

(...) В это время ударили наши орудия и минометы. Волчкова как ветром сдуло: помчался догонять роту Смирнова. Через наши головы с воем и свистом проносятся снаряды и мины. Над Серединой-Будой и Зерново вырастают огненные столбы. Взрывы сливаются в тяжелый гул. В него вплетается длинная пулеметная очередь, и вот уже затараторили десятки автоматов. В Буде бой перекачивается с улицы на улицу и вскоре охватывает весь город. На западе, справа от нас, тоже все грохочет. Это ведут наступление отряды Ковпака, Покровского, Гудзенко. Над Зерново вспыхивает зарево. Все новые кровавые языки пламени вырастают над домами села, приближаясь к Буде. Противник яростно сопротивляется, пытается на ходу перегруппировать силы. Но натиск партизан яростен и стремителен.

(...) Рева сообщает, что противник, отступая из Зерново на Середину-Буду, поджигает все дома. Рева ведет бой с немецким отрядом карателей, который стремится вырваться в город. "Учтите, их много, они сомнут роту Смирнова"

(...) Проходит час, второй, а бой в Середине-Буде продолжается с неослабевающей силой. Появилось новое огненное зарево на западной окраине города — там оперируют отряды Ковпака, Гнибеды, Гудзенко и Покровского. (...)

Сабуров А. Силы неисчислимые. – <http://militera.lib.ru/memo/russian/saburov/05.html>

№ 13

Наказ Крайового проводу ОУН(Б) на Східноукраїнських землях у зв'язку з загибеллю Провідника Дмитра Мирона "Орлика", "Андрія"

Вересень 1942 року

НАКАЗ ПРОВІДНИКА КРАЄВОГО ПРОВОДУ ОУН НА СУЗ

Друзі революціонери!

Націоналісти і націоналістки, члени ордену ОУН на СУЗ!

25 липня 1942 року в славній столиці України Києві двома пострілами з руки агента гестапо обірвано молоде, повне боевої революційної енергії і чину

життя невтомного борця за незалежність і Соборність Української держави, Краєвого Провідника ОУН на СУЗ МИРОНА-АНДРІЯ.

АНДРІЙ не живе... АНДРІЯ немає в наших рядах...

Не хочеться вірити, що Його нема, що Його, нашого Провідника, твердого, мов криця, міцного, мов граніт характером і духом полум'яного серцем могла зрадити ворожа куля.

Так... Його тіло поступилося перед переважаючою силою ворожої зброї, але дух ні!

Він живе з нами! Він витає над нами в образі АНДРІЯ, АНДРІЯ Провідника, АНДРІЯ Революціонера, АНДРІЯ друга і товариша...

Друзі націоналісти!

Ворог цілвся в серце Української Нації, в серце нашої Організації молоді революційної, щоб пробивши його зупинити наш переможний рух, до Великої мети здобуття Великої Соборної Самостійної Української держави. Але ворог жорстоко помилився, бо немає на світі сили, яка могла б перегородити шлях українському народові, а благородна кров АНДРІЯ, пролита на бруку Києва, ще більше палить серця, ще більше будить віру, все більше вселяє надій на нашу перемогу скору.

Друзі націоналісти!

Ворог вирвав АНДРІЯ з наших рядів у самий тяжкий і відповідальний перед історією час, але коли ми хочемо бути гідними його наступниками, коли хочемо найкраще вшанувати пам'ять нашого друга і Героя, то не сміємо ані на хвилину зупинятися, а ні трошки здригнутися під ударом ворога, а йти безстрашно, впевнено, безупинно вперед шляхом розбудови ОУН на СУЗ, шляхом боротьби за Соборність Українських земель, шляхом боротьби за Українську державу, яким ішов АНДРІЙ за який боровся і за який віддав своє життя.

Вічна слава славної пам'яті Краєвому Провідникові ОУН АНДРІЄВІ!

СЛАВА УКРАЇНІ!

Постій, вересень 1942 р.

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т.32. – Арк. 57.

Копія. Машинопис.

№ 14

Лист Хрущова Ковпаку^[9] і Рудневу про ставлення до націоналістичних партизанських загонів

11 червня 1943 року

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Товарищам КОВПАКУ и РУДНЕВУ.-

Копия: Всем партизанским отрядам Украины.

Тов. Куманек.

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

Отвечаю на поставленный Вами вопрос о нашем отношении к националистическим "партизанским" формированиям.

В нашем отношении к украинским националистическим "партизанским" отрядам мы должны всегда помнить и различать: первое, что руководители украинских буржуазных националистов – это немецкие агенты – враги украинского народа. Второе, что некоторая часть рядовых участников этих отрядов искренне желает бороться с немецкими оккупантами, но они обмануты буржуазными националистами, пролезшими к руководству этими формированиями.

Исходя из этого, Вам необходимо:

П е р в о е: Всеми способами разоблачать руководителей этих формирований – буржуазных националистов, как врагов украинского народа, немецких агентов. Это необходимо проводить путем усиления агентурной работы, распространения листовок и т.п.

В т о р о е: Не вступать в контакт с этими отрядами.

Т р е т ь е: Не выступать вооруженно против этих отрядов, если сами они на вас не нападают, памятуя, что сейчас нашей главной и основной задачей является разгром фашистской Германии и изгнание немецких оккупантов с нашей территории.

Нашу работу среди всех слоев украинского народа необходимо проводить с разъяснением того, что только последовательная и непримиримая борьба Красной Армии, наших партизан и всего Советского народа против немецких оккупантов приведет к разгрому фашистской Германии и обеспечит свободу украинскому народу в воссоединенном едином украинском советском государстве.

Что немцы шли и идут с целью завоевания Украины и превращения ее в немецкую колонию; доказывать это убедительными фактами из деятельности немцев сейчас на Украине.

Разъяснять массам, что только большевистская партия во главе с Великим СТАЛИНЫМ приведет к окончательному разгрому немецких оккупантов, что только она создаст условия для расцвета украинского советского государства и украинской культуры.

/Н. ХРУЩЕВ./

№ 004922 Верно:*

11 июня 1943 г.

ЛК

ДАСО. Ф. П. 4, оп. 3-п, спр. 184, арк. 1.

Оригінал. Машинопис

Червень 1943 року

СЛУХАЙ, УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДЕ!
МОСКВА ДАЄ НАКАЗИ ОУН!

З тайних наказів і вказівок, що попали нам в руки, видно, що кремлівські жиди стоять у зв'язку з ОУН, яка нібито воює проти большевизму.

В проводі ОУН сидять агенти Москви, що отримують і виконують накази кровожадного Сталіна й його жидівських опричників. В їх тайних наказах, що скоро будуть опубліковані, ОУН означається як національне замаскована большевицька боева частина. Вона має завдання підбурювати український народ проти німецького правління й творити хаос в запіллі.

ОУН є зняряддям жидівського большевизму. Нам є відомі також сховища і централі тих ворохобних елементів ОУН. Ми знаємо провідників тих банд, вони на утриманні Москви.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДЕ!

Чи хочеш, щоб Тебе згубили ці большевики і національне замасковані заговорники?

Чи хочеш ти бути гарматним м'ясом Твого власного ворога?

Чи хочеш Ти спричинити знищення Твого народу на Волині?

Жидо-большевизм, що бачить свій кінець, пробує ще раз відсунути свою загибель Твою великою поміччю і Твою кров'ю.

Чи Ти хочеш бути заплечником? Чи хочеш, щоб Твої жінки, діти, Твоя молодь і старці стали жертвою озвірих людей?

Згадай страждання і муки, які Твій народ мусів терпіти понад 20 літ. ЗГАДАЙ ПОМОРДОВАНИХ БАТЬКІВ І СИНІВ! ПРИГАДАЙ МЛІОНИ ГРОМАДЯН І ГРОМАДЯНОК, ВИВЕЗЕНИХ В СИБІРСЬКІ СТЕПИ! ЗГАДАЙ ЗГАНЬБЛЕНИХ І ПОМОРДОВАНИХ СВЯЩЕНИКІВ! ЗГАДАЙ ЗНИЩЕНІ ЦЕРКОВНІ МАЄТКИ І КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ! Відречись від своїх ворогів! ОУН не може ніколи заступити національні інтереси українського народу.

ОУН і большевизм – це одно, тому мусять вони бути знищені.

43/7/542 Німецьке управління.

Архів ЦДВР. Ф. 5, т. 7, арк. 42.

Копія. Машинопис.

№ 16

З протоколу допиту Серикова Г.П. про подробиці знищення людей у підвалі овочехранилища сумської тюрми

17 вересня 1943 року

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
1943 года сентября 17 дня г. Сумы

Ст. оперуполномоченный УНКВД по Сумской области мл. лейтенант милиции – СМИРНОВ допросил в качестве свидетеля:

СЕРИКОВ Игнат Павлович 1888 года рождения, уроженец деревни Рудневка Хотенского р-на Сумской области, проживающий гор. Сумы ул. Привокзальная дом № 4, работающий на базе Заготзерно в должности возчика, женат, семья 3 человека, б/партийный, грамотный, по национальности украинец, не судимый. За ложные показания по ст. 89 УК УССР предупрежден.

ПОКАЗАНИЯ ПО СУЩЕСТВУ ДЕЛА.

(...) Расстрелы, как правило производились группами человек по 10-15 в один раз. Сбрасывались в эту яму и засыпались небольшим слоем земли. Такие расстрелы производились почти ежедневно начиная с первых дней оккупации и до самого отступления из гор. Сумы. Кроме этой ямы расстреленных они сбрасывали в помойную яму, расположенную за корпусом и оградой тюрьмы, а также в подвалы овощехранилища, расположенного на территории двора тюрьмы. Таким образом за весь период нахождения немцев в гор. Сумы расстреляно очень большое количество советских и партийных работников, партийных и советских граждан, но конкретно указать их фамилии и имена сейчас не могу, за исключением врача железнодорожной станции гор. Сумы, ПУЗИК, имя и отчество не помню которого расстреляли в подвале овощехранилища в последних числах февраля месяца 1943 года, заподозрив его, что он имел связь с партизанами. (...)

Кроме этого мне известно, что при отступлении из гор. Сумы в феврале месяце 1943 года немцы согнали 650 /шестьсот пятьдесят человек/ советских граждан в подвал овощехранилища, среди которых были женщины и дети, заперли выходные двери, открыли воздушные душики, бросили туда три гранаты и стали в воздушные отверстия совать подожженную солому, а затем в эти же отверстия вылили четыре балона емкостью по три ведра какой то горючей жидкости и основательно подожгли здание овощехранилища. Таким образом все находившиеся там граждане в количестве шестьсот пятьдесят человек сгорели живьем. Балоны из под этой жидкости после отступления немцев я забрал к себе на квартиру и они по настоящее время находятся в сохранности и в этих балонах имеется понемногу та самая жидкость, которую немцы выливали в овощехранилище, но что это за жидкость я сказать не могу. При чем когда они подожгли эту жидкость, то образовался густой, белый, едучий дым и на близком расстоянии около овощехранилища находиться совершенно было невозможно, т.к. можно было задохнуться. Овощехранилище горело в течении четырех дней и к нему никто не подходил. Немцы в это время находились в

городе Сумы, но в здании тюрьмы из заключенных граждан никого не было поэтому немцы не успокоившись на этом после поджога овощехранилища примерно дня через два в тюрьму привезли большую крытую брезентом автомашину, людей около 20 человек, поставили их около помойной ямы и расстреляли из автомата, а затем побросали в помойную яму и засыпали снегом. Что это были за люди мне лично неизвестно, но об этом я имел разговор с рабочим Фрунзенского з-да, фамилии его не знаю, по имени Александр, проживающим Проектная улица дом № сейчас не помню, который мне сказал, что это были расстрелены рабочие Краснозвезденского сахарного завода, откуда это было ему известно я сказать не могу. Мне уже лично обо всех этих расстрелах известно потому, что я живу рядом с тюрьмой и приходилось видеть собственными глазами. (...).

ДАСО. Ф. П. 1, оп. 1, спр. 86, арк. 3-4.
Копія. Машинопис.

№ 17

**3 протоколу допиту Мельника О.І.
про злочини гітлерівців у м. Суми**

17 вересня 1943 року

**ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
1943 года сентября 17 дня г. Сумы**

Я, ст. о/Уполномоченный ОБХСС УНКВД Сумской области ст. лейтенант милиции БАЛАБАН допросил гр-на

МЕЛЬНИК Александр Иванович 1891 г., урож. Гор. Сумы, украинец, грамотн., гражданин СССР, рабочий, б/п не судим, в данное время работает на хлебозаводе в должности слесаря, прож. в гор. Сумы по Проектному пер. № 5 кв. 1, который на заданные ему вопросы объяснил следующее:

(...) В феврале месяце 1943 г. числа точно не помню, с наступлением темноты, я слышал одиночные выстрелы из револьвера, которые производились около отстойников-ям сзади тюремной стены, от ребятишек я узнал, что над ямами немцы расстреливали людей. Самого момента расстрелов я не видел. Выстрелы производились долго и одиночные. Спустя дня 2, ко мне в дом пришли немецкие солдаты и выгоняли на работу. Меня в числе 5 человек пригнали к отстойникам и приказали закапывать ямы-отстойники. В одной яме-отстойнике были трупы расстрелянных людей. Трупы были одеты в штатской одежде. Сколько было именно трупов я не знаю, т.к. они были в куче, один на одном. Среди них знакомых я не видел. Место расстрела я видел, где находится отстойник я также знаю.

Примерно в мае месяце 1943 г. я находясь на территории тюрьмы встретил гражданку КОВАЛЕНКО Александру и ее сына мальчика 12-13 лет, которые были арестованы немцами, по ее словам за то что у нее на квартире несколько раз были какие то офицеры. Спустя несколько часов, я Коваленко и ее сына

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

видел расстрелянными. Расстреляны она с сыном были на рассвете и были выброшены за забор тюрьмы. Расстрелянной я ее видел, зарыта она возле забора не глубоко.

ВОПРОС: сколько примерно людей было расстрелянных, которые были в стойниках и кто эти люди;

ОТВЕТ: людей было человек 20, по словам одного из тех который остался в живых, немцы захватили в Барановском лесу, очевидно те которые прятались в лесах, чтобы их не угнали в Германию. Расстрелянные были жители Лучанские, Тополянские и Барановские, но фамилий их не знаю.

Больше мне по заданным вопросам ничего не известно.

Допросил

ст. о/Уполномоченный

ДАСО. Ф. П. 1, оп. 1, спр. 86, арк. 1.

Копія. Машинопис.

№ 18

**Протокол допиту про знищення нацистами жителів м. Суми,
в тому числі – членів ОУН: Сапуна, Саленка, Долгополова**

18 вересня 1943 року

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1943 года сентября 18-го дня г. Сумы УССР

Ст. оперуполномоченный УНКВД по Сумской области мл. лейтенант милиции – СМИРНОВ допросил в качестве свидетеля:

МАХОНЬКО Данил Наумович 1875 года рождения, уроженец села Славковичи Бобруйского р-на Минской области, проживающий гор. Сумы ул. Суджанская дом № 53 кв. № 1, работающий завод имени Фрунзе в должности фельдшера, женат, б/партийный, имеющий среднее образование, по национальности белорус, семья 5 человек, не судимый. За ложные показания по ст. 89 УК УССР предупрежден:

ПОКАЗАНИЯ ПО СУЩЕСТВУ ДЕЛА:

(...) Условия для заключенных в тюрьме были невыносимые: тюрьма совершенно не отапливалась, а чтобы было тепло арестованных сгоняли большими группами в одну камеру, где не только лежать, но и сидеть было совершенно невозможно, поэтому арестованные стояли стоя, была очень большая вшивость, тифозные заболевания и были случаи отмораживания ног. Питание было очень плохое; вот норма, которая существовала для арестованных в количестве 55 чел. – пшеница 5 кг., картошки 8-10 кг. свеклы 8-10 кг. и соли 500 грамм на общий котел, поэтому суп получался одна вода и совершенно безвкусный, хлеба к этому обеду выдавалось всего лишь 100 грамм, при чем обед был один раз в сутки и больше ничего не давалось. В следствии этого среди арестованных

очень многие заболели туберкулезом от истощения и было 10 или 12 случаев по этой причине смерти. В общем на той пище, что выдавалась в тюрьме арестованные существовать не могли и если-бы не было разрешения на передачи, то смертность была бы еще больше. Причем при таком невыносимом питании арестованных назначали на тяжелые работы, как например обработка земли для тюрьмы, пилка дров и другие работы. От этой работы люди не могли двигаться и падали при назначении их на работу во дворе тюрьмы, не говоря уже о работах. При тюрьме существовала специальная камера для допроса советских и партийных работников и партизан, где при допросах производили пытки и порки. Для этой цели была приспособлена специальная резиновая палка толщиной примерно в дюйм, сплетенная из трех или четырех частей. Этой плеткой были случаи запарывали до смерти (...)

Кроме того немцы применяли еще такой метод пыток: заподозрив кого-либо в партизанстве или в скрытии или связи с партизанами, то в течении одной или двух недель совершенно не дают пищи, а затем вызывают его на допрос с тем, чтобы он чувствуя голод рассказал им правду, и если человек поддавался этой ловушке то ему выдавалось усиленное питание, создавались особые условия и уход, а также практиковался такой метод и до допроса, а впоследствии добившись своего этого человека расстреливали. (...)

В феврале м-це 1943 года при отступлении из города Сумы немцы согнали заключенных в подвал овощехранилища, расположенного во дворе тюрьмы и два отстойника канализационных ям наполненных нечистотами около пятисот человек. Облили это овощехранилище и ямы какой-то горячей жидкостью и подожгли. Таким образом все заключенные сгорели живьем и спасти их никак было нельзя, т.к. немцы еще их охраняли. Подожженные ямы и овощехранилище горели в течение трех суток. В этой сожженной группе были следующие мне известные жители города Сумы: ДОЛГОПОЛОВ имя и отчество не знаю, работающий до момента военных действий фельдшером 2-[й] поликлиники, а при немцах работал секретарем Горздравотдела. Жена у него в настоящее время живет в гор. Сумы на Псельской улице, но дом № не знаю. ГУЗИК, имя и отчество также не знаю, работающим фельдшером при железнодорожной станции гор. Сумы. Семья после его смерти куда-то выехала. САПУН Семен отчество не знаю, учитель какой-то школы гор. Сумы, а при немцах директором немецких курсов САЛЕНКО Никифор или Никита, директор школы № 8, член партии, проживающий гор. Сумы ул. 1-го мая, дом № 3 и у него там сейчас должна проживать семья.

Из других расстрелянных групп я знаю следующих жителей гор. Сумы: врач ПАВЛОВСКАЯ Раиса Савельевна. Работающая до войны во 2-й городской поликлинике, прожив. Рыбальченков переулок дом № не знаю, но в гор. Сумы у нее родственников никого нет. Врач ВОДЯНОЙИ имя и отчество не знаю, работающий тоже во 2-й поликлинике городской, проживающий на ул. Дворянская в собственном доме, но точный адрес не знаю, где сейчас у него проживает семья. Врач ЗЕЛЬМАН, работающий в с селе Верхняя Сыроватка Сумского р-на, там же он и проживал. Архивариус завода им. Фрунзе ЗИЛЬБЕРМАН, проживающий где-то в гор. Сумы, но есть ли у него родственники или семья сказать не могу. Экономист завода им. Фрунзе ГЕЛЬФЕР имя и отчество не знаю, проживающий ул. Лебединская дом № 9, но семья у него из гор. Сумы как-будто

была куда то эвакуирована. Рабочий завода им. Фрунзе СКЛЯРЕНКО Петр Данилович, проживающий гор. Сумы ул. Суджанская. дом № не знаю, имеющий собственный дом и у него там живет семья. (...)

Все эти указанные мною в протоколе допроса факты полностью могут подтвердить все надзиратели тюрьмы и даже еще больше фактов о злодеяниях немцев так как они больше моего находились при тюрьме на дежурствах, но в силу того, что они принимали участие в избиении и выводе арестованных на расстрел, выполняя указания начальника тюрьмы, могут это скрыть боясь ответственности:

Больше по делу дополнить ничего не могу, записано с моих слов правильно, мною прочитано, в чем и расписуюсь.

Допросил

Ст. уполномоченный УНКВД
мл. лейтенант милиции

ДАСО. Ф. П. 1, оп. 1, спр. 86, арк. 5-9.
Копія. Машинопис.

№ 19

**З протоколу допиту Лихолат Є.М.
про злочини нацистів у м. Суми**

21 вересня 1943 року

**ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
1943 года сентября 21 дня г. Сумы УССР**

Ст. оперуполномоченный ОБХСС УНКВД по Сумской области мл. лейтенант милиции – СМИРНОВ допросил в качестве свидетеля:

ЛИХОЛАТ Евгений Николаевич 1921 года рождения, уроженец гор. Сумы Сумской области, проживающий гор. Сумы ул. Псельская дом № 22, временно нигде не работает, холост, имеющий среднее образование, член ВКП(б) с 1939 г., по национальности украинец, документов при себе нет, не судимый. За ложные показания по ст. 89 УК УССР предупрежден.

(...) В гор. Сумы я пробирался один в вольной одежде крестьянина. По прибытии в гор. Сумы в октябре месяце 1941 г. я нелегально стал лечиться у врача 2-й Городской поликлиники ОСТАШЕВСКОГО. Вскоре после этого об этом узнал мой родственник П* Петр отчество не знаю, проживающий гор. Сумы Матвеевский переулок дом № 20, имеющий на меня злобу сообщил в гестапо. У меня на квартире производили два раза обыск, но меня дома не заставляли. После этого я скрывался в лесу около села Бездрик Сумского района. Но через несколько времени я узнал, что в комендатуре города работает старшим переводчиком, мне знакомый ст. лейтенант Красной Армии ВИКЕНТИН Виктор отчество не знаю. Встретив его в гор. Сумы я ему рассказал о своем положении и он мне предложил поступить в охрану комендатуры. Я на это

** З етичних міркувань прізвище не вказується - у порядн.*

согласился и примерно с мая месяца 1942 г. по февраль 1943 г. работал в охране комендатуры города и носил немецкую форму. В феврале месяце 1943 г. немецкие части из г. Сумы отступили. Ст. лейтенант ВИКЕНТИЙ в это время совместно с лейтенантом Красной Армии ЧЕРНЕЩУК организовали группу молодежи из охраны комендатуры, и скрылись в Барановский лес с целью партизанского движения, захватив в комендатуре оружие.

Вместе с этой группой находился и я. Но так, как части Красной Армии в гор. Сумы не вступили, то немцы обратно вернулись в город и стали вылавливать партизанские отряды. Примерно в начале марта месяца 1943 г. или конце февраля наш партизанский отряд немцы окружили в Барановском лесу. Часть постреляли в том же лесу, часть разбежалась и часть забрали в плен.

Ст. лейтенант ВИКЕНТИЙ и лейтенанта ЧЕРНЕЩУК расстреляли около 1-й поликлиники, где размещалась комендатура и бросили под лед реки Псел. Меня и двоих ребят из этой группы РОМАНЮК Василий отчество не знаю, красноармеец из Винницы и ВИШНЯ Виктор из дер. Сыроватка, арестовали и посадили в тюрьму. (...)

За период нахождения в тюрьме мне лично известно, что немцы очень часто арестованных вывозили на автомашинах на завод имени Фрунзе и там в зарее около литейного цеха расстреливали. Мне это известно потому, что я сидел в камере № 20, окна которой выходят к выходным дверям т.е. воротам тюрьмы и приходилось наблюдать, как каждую субботу и понедельник рано утром у ворот останавливалась четырехтонная крытая машина, около последней по бокам становились немцы, а посредине возле машины ставили стул, после чего из камер выводили арестованных в нижнем этаже, там раздевали догола и выводили в автомашину. Таким путем набивали в автомашину от 20 до 24 человек, и увозили на завод Фрунзе, где и расстреливали. В автомашину раздетыми до гола вталкивали не только мужчин, но и женщин. Эти люди были исключительно партизаны и советские и партийные работники.

Кроме этого мне известно, что в период нахождения меня в тюрьме, в тюрьму было откуда-то приведено 150 чел. матросов, последние объявили голодовку и их вскоре расстреляли., часть из них расстреляли как-будто бы на заводе им. Фрунзе, а часть на окраине города Лука в речек Псел. (...)

Из расстрелянных немцами я лично знаю, только одного ДОЛГОПОЛОВА, проживающего гор. Сумы Чугуевский переулок дом № 2, где у него и сейчас проживает семья. Это я лично видел своими глазами, как его вталкивали раздетого наголо в автомашину совместно с другими заключенными и увезли на расстрел в завод им. Фрунзе, в то время, когда я находился в заключении в тюрьме, встречались и другие знакомые личности, но фамилий их не знаю. (...)

Допросил

ст. уполномоченный ОБХСС УНКВД
мл. лейтенант милиции

ДАСО. Ф. П. 1, оп. 1, спр. 86, арк. 16-18.

Копія. Машинопис.

Інформація підпілля ОУН про німецький терор

Не раніше 1943 року

(...) В листопаді 1942 р. появилася "інструкція" для німців на Україні, яка назавжди останеться документом ганьби німецької культури. Ось її зміст:

1. Наші вороги: комуністи, бандерівці, партизани. Потенціально найнебезпечніші бандерівці. За всяку ціну знищити.
2. Школи тільки 4-клясові. На 1943 рік закрити.
3. "Просвіти"обсервувати. Там діють Б! [бандерівці].
4. Відібрати культурно-освітні установи, театри, кіна.
5. Якнайменше наукових інституцій типу лябораторій і т. ін. Лише для війська незаступиме.
6. В церкві не допустити до згоди.
7. Не поборювати сухіт, тифу. Закрити лікарні для населення. Задержати вивчення дальших місцевих лікарів.
8. Суди лише німецькі. Кожний німець – суддя. Для населення суди передбачені за 10 літ.
9. Худіганство каральне тільки тоді, коли шкодить німцям.
10. Ширити аморальність – не карати за аборти.
11. Все, що має хребет, зламати. Хочемо виховати "кнехтенфольк"
12. Партизанів і націоналістів не допускати до згоди.
13. Контроля поїздів.
14. Сексоти – у заводах, цехах, церквах, підприємствах, бюрах і т. ін. Слідкувати за ворогами Німеччини. Попи на послуги.
15. Не говорити німцям[м] із населенням.
16. Не говорити про непорозуміння у партії. (...)

Німці відкрито заявляли, що в їх плані є вивезти з України "покищо" 30 % всього населення.-

З Харкова писали на початку 1943 р.:

"Відношення німців /війська, поліції, цивільних/ до населення незвичайно жорстоке й вороже. Масові арештування, переповнені в'язниці і карні табори, смертні кари через розстріли й вішання за політичну діяльність – оце зміст німецької окупації в Україні. Факти:

Масові арештування українських самостійників у Харкові в жовтні-листопаді 1942 року; арештування та мучення голодом та холодом директора одного машинобудівельного заводу, свідомого українця самостійника будьтоби за фінансові надужиття, розстріл бургомістра одного з районів Харкова, – Світличного, – під закидом фінансових надуживань. (...)

Про чисельність в'язнів свідчить той факт, що перед ославленою в'язницею в Харкові при Совнаркомівській вул., коли дозволяли передавати в'язням /а радше їх дозорцям/ одяг і харчі, збирались сотки селян і міщан, родичів ув'язнених.

Політичних в'язнів – самостійників було в Харкові повних 4 камери по 60-80 чоловік в кожній. В критичних для німців днях всіх в'язнів – самостійників відставлено кудись під сильною ескортою, правдоподібно на розстріл. (...)"

Архів ЦДВР. Ф. 5, т. 7, арк. 2.

Копія. Машинопис.

* Народ-прислуга (нім.) – утворен.

№ 21

Листівка ОУН-р про антиукраїнську політику німців

1943-1944 роки

НАШ ШЛЯХ НЕ ВЕДЕ АНІ ДО БЕРЛІНА, АНІ ДО МОСКВИ!

Німці знаходяться зараз у катастрофічному становищі. Зокрема Східний фронт заломлюється щораз більше. Незважаючи на це, вони ні в чому не змінюють до останньої хвилини своєї протиукраїнської людожерної політики. Всюди, до останньої хвилини свого відступу вони далі арештовують, б'ють і стріляють українців намагаючись ніби навмисно загнати українців у більшовицьку пащу.

Та даремні всі їхні зусилля. Божевільна гітлерівська політика і кривавий гестапівський терор не винищать українського народу й не зломить його волі до своєї самостійності, ані не кинуть нас в розпуці у більшовицькі обійми!

Серед усіх дуже важких і складних умов сучасного становища український народ завжди знайде свій власний шлях, який не веде ані до Берліна, ані до Москви, тільки до нашої волі, до нашої державної незалежності.

ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 35. – Арк. 34.

Копія. Машинопис.

№ 22

Зі звіту І-ї Української партизанської дивізії ім. Ковпака
про боротьбу з загонами УПА на Волині

13 січня 1944 року

(...) Однак в штабе Федорова^[10] чого-либ конкретного нам установити не удалось. Полученные данные сводились к тому, что "Вся Волынь" охвачена националистическим повстанческим движением, что основная форма движения, так называемая "Украинская Повстанческая Армия" УПА своей социальной основой срослась с основной массой крестьянства и отражает интересы последнего, а отсюда прочность этого движения.

О дислокации формирований УПА мы получили довольно туманные сведения, что за р. Стоход начинается зона УПА, и что националистов там много. Более точных данных получить не удалось.

Здесь же я встретил командира соединения майора тов. Иванова и договорился с ним о совместном продвижении на юго-запад.

Прибыв 15.I в соединение и проведя тщательную разведку в 18.00 16.I соединение вышло из Грудек по маршруту Грабыск, Березница, Карпилувка. Для расчистки сел по маршруту от националистических банд на 4-5 км. впереди соединения были выдвинуты кавэскадроны и 2-й батальон под командованием майора тов. Кульбака.

В с. Березница соединение было встречено группой разведчиков, возвращающихся из района Крапилувка, которые доложили, что села: Крапилувка, Карасин, Стобыхувка сожжены, а в районе этих сел дислоцируется крупное подразделение УПА и школа старшин.

Не имея желания в первые же дни вступать в бои да еще с неразведанным как следует противником, маршрут от Березница был изменен на Стобыхва, Бол. Обзыр, Яино. В бол. Обзыр авангард столкнулся с заставой УПА. Разогнав местную "бо[і]вку" и убив до десятка бульбашей* соединение без задержки прошло до с. Яино, где и остановилось на дневку.

С выходом на территорию, контролируруемую УПА, как нигде возникала потребность массовой работы среди личного состава и населения. Одной из первостепенных задач, стоящих на сегодня было – наладить взаимоотношения с местным населением.

17 января 1944 года был издан приказ № 462, который привожу:

ПРИКАЗ
По войсковой части 00117
Село Яино № 462 17 января 1944 года

Два с половиной года по вражескому тылу наша часть громит гитлеровских оккупантов, разрушая его коммуникации, пуская под откос эшелоны с живой силой и техникой.

Два с половиной года личный состав нашей части держит тесную связь с мирными жителями временно оккупированных областей, которые всемерно помогают нам в борьбе с гитлеровскими захватчиками.

Наша задача – разъяснить народу правду о героических подвигах нашей доблестной Красной Армии, которая гонит фашистских захватчиков на запад и зажигать в их сердцах надежду на скорейшее освобождение от фашистской тирании.

Правильное отношение к мирному населению создало в народе любовь и симпатию к нашей части.

Для предотвращения появляющихся случаев мародерства и нарушения приказов 200 и 376 дабы не опозорить почетное звание народного мстителя.

Укомплектование обоза считаю законченным, поэтому запрещаю брать лошадей у мирных граждан. В исключительных случаях обмен лошадей производить только с разрешения моего помощника по хозяйственной части тов. Федчук. Одновременно обяываю ездовых улучшить уход за конским поголовьем.

Запрещаю заготавливать продукты в местах дислокации части без ведома старосты села и согласования моего помощника по хозчасти.

Категорически запрещаю бойцам заходить в квартиры с целью добычи водки и других продуктов самозаготовок.

Исходя из приказа № 376 командиры отделений являются не только воспитателями бойцов, но и несут полную ответственность наряду с нарушителем приказа № 200.

Напоминаю всему личному составу, что в районах насыщенных националистами, неправильное взаимоотношение с мирными жителями используется националистами для агитации против партизан.

Каждому политруку роты в трехдневный срок провести личную беседу с бойцами вступившими в в/ч после Карпат в разрезе приказа 200/376 и настоящего приказа и после трех дней доложить мне лично о проведенных беседах.

Помощнику по разведке майору тов. Стрельцову расследовать каждый факт нарушения приказа 200 и докладывать мне лично.

Ответственность за выполнение настоящего приказа возлагаю персонально на командиров и политруков подразделений.

Исходя из приказов 200, 376 и настоящего приказа нарушители будут рассматриваться, как изменники родины и будут расстреляны.

Приказ об'явить всему личному составу.

Командир войсковой части 00117
Подполковник (Вершигора)
Начштаба войсковой части 00117
Старший Лейтенант (Войцехович)

Вокруг этого приказа проведена соответствующая массово-политическая работа среди личного состава, были проведены собрания среди подразделений соединения и приказ доведен до каждого бойца.

В 14.00 17.1 выслан вперед ударную группу в составе кавэскадрона и 5 роты под командованием тов. Ленкина для расчистки сел от националистов, соединение продолжало движение на запад.

В селе Личины и м. Мельце ударная группа встретила сопротивление. Обив заставу в с. Личины кавэскадрон и 5 рота ворвались у местечко Мельце, сотня оборонявшая Мельце, разбежалась, мы захватили большой склад продовольствия, медикаменты, обмундирование и другое военное имущество.

В этом же местечке находилось крупное имение, контролируемое националистами.

На плечах бегущих бендеровцев конники ворвались в село Сыново, не успевшие скрыться националисты были захвачены врасплох, человек 10-15 убито было, до 20 человек было взято в плен, а остальные, пользуясь покровом ночи при поддержке местного населения скрылись.

Среди убитых и пленных были националисты, вооруженные деревянными винтовками.

В ночь с 18 на 19 января форсировав шоссе и железную дорогу Ковель – Брест-Литовский к 1-00 19-го соединения вышло в село Крымно. В Крымно конники задержали 35 подвод, отвозивших в село Кукурики националистов и только приехавших оттуда.

По полученным разведанным в селе Кукурики и Рудня дислоцировался курень УПА.

Остановившись в селе Крымно пока подтягивался обоз, штабом соединения была разработана операция по разгрому националистов в селе Кукурики.

Для проведения операции была создана ударная группа в составе 1 СБ, кавэскадрона и разведроты с приданной артбатареи. В резерве был оставлен и СБ.

Не уменьшая темпа марша, колонна двинулась на Кукурики.

В 6-00 ударная группа подошла к селу и с севера и с запада ворвалась в село. Не ожидая нападения националисты рассеялись и убежали в лес, человек до 20 было убито, часть под видом мирных жителей осталась по домам, а основная масса убежала в свои укрепленные лагеря в лесу, что СВ и ЮЗ Кукурики. В школе оборудованной под казармы, было обнаружено продовольствие, боеприпасы, телефонные аппараты и другие.

В селе Кукурики и Рудня сразу же была построена круговая оборона и начата тщательная прочистка села.

Через час после рассвета националисты перешли в наступление. Подпустив цепи бандитов, шедших в атаку с криками "слава", вплотную подразделения накрыли их мощным пулеметно-минометным огнем.

Враг сразу понес большие потери, наступательный порыв погас также быстро, как и вспыхнул. 3 рота, увлекшись погоней, ворвалась в лес, но имея данные о минных полях в лесу и не желая ненужных потерь, я приказал командиром роты тов. Ларионову возвратиться назад на свою оборону, что он с большим неудовольствием выполнил.

Весь день продолжалась перестрелка, несколько раз пытался наступать противник на село Рудня, но понес потери всякий раз откатываясь назад. По допросам захваченных пленных и по показаниям местного населения в этом районе оперировал загон (полка) УПА "Лысого" ^[15].

Во второй половине дня в селе Рудня и Кукурики были обнаружены склады продовольствия, заготовленного для УПА, колбаса, мясо, сало, копченая птица, запечатанная в бочки. (...)

К моменту выхода с села Кукурики полученные нашей разведкой данные и допрос пленных пролили свет на силы и задачи УПА.

Эта "Повстанческая армия", организованная националистами в предвидении ближайшего разгрома немцев к концу 1944 года представляла собой три группы (дивизии)

Северная в районе западнее Сарны-Домбровица под командованием Дубового.^[11]

Южная или Кременецкая в районе Славутских и Кременецких лесов под командованием Энея.^[12]

Западная, дислоцировавшаяся в районе Ковель – Владимир-Волинский, под командованием Рудого.^[13]

Эта третья группа стояла, как раз на нашем пути. Она состояла из трех куреней (полков), которые дислоцировались: штаб Рудого – в районе Камень-Каширский; (курень) Клеца, Сосенко^[14] в районе Горохув – Порицк в районе севернее и северо-восточнее Владимир-Волинский и курень Лысого в районе села Кукурики.

Вот данные о противнике, которые нами получены на 6-й день после активных действий в районе, занятом националистами.

Радиограмма № 13 – СТРОКАЧУ

Разведкой войсковой и агентурной, действующей в районе Сарны – Ковель установлены следующие националистические формирования УПА.

Район Сарны и на север до Доморовицы в д. Орвинице находится штаб главнокомандующего Полесским и Волынским военными округами во главе с командующим Дубовым и начальником штаба Берестенем. При них находится представитель Ставки УПА полковник Гончаренко, он же Скорницкий**, он же Безухий. В этом же районе в селах: Грицуки, Осова, Надры, Рудня дислоцируется курень Кору, их численность 500-600 человек, имеют на вооружении танк на волах, 2 пушки, 2 миномета, до 30 пулеметов.

Севернее в селах Мочулище, Злота, Жечице дислоцируется курень Лайдака, численностью до 400 человек, вооружение 2 миномета, 15 пулеметов.

В районе Ошенань, Бол. Стыдень предполагаем дислокацию Ставки УПА с главнокомандующим Климом Савуром.^[16]

В районах ныне освобожденных Красной Армией:

а) Березно, Москвин, Хотынь дислоцируется до 1000 националистов.

б) В районе Ракитино в селах Касориче, Карпиловка до 600 чел. вооруженных националистов;

в) Севернее Людвиполь в районе Мочулянка, Старая Гута до 600 вооруженных польских националистов под командованием Вуйко (псевдоним).

В районе Лебешгув и в окружающих селах дислоцируется два-три куреня на север и северо-восток от Ковеля дислоцируется несколько куренем УПА общей численностью до 3000 человек. Эти банды хорошо вооружены, сколочены и выучены.

Все националистические банды ведут активную борьбу с советскими партизанами, но имеют установку пропускать части Красной Армии без сопротивления, подчиняться им и затем апеллировать к нашим союзникам о выделении Украинской державы.

Вершигора

Бельска Воля 13.1.1944 год.

(...) 4. Возникла острая необходимость разобраться с националистическим движением на Волыни, так как села в районе стоянки особо были подвержены нацистской заразе.

И наконец в Луцке и Ковеле немцы интенсивно вывозили награбленное имущество, как железной дорогой, так и автомашинами и назрела необходимость организовать диверсии под видом УПА, чем наносился ущерб и немцам и "бульбашам", так как после диверсии мы уходили дальше, а немцы будут гонять националистов. (...) Паралельно с этим велась усиленная разведка банд УПА и захватывались их склады – оружия, боеприпасы и продовольствия, что дало возможность кормить дивизию за счет противника, не прибегая к изъятию продовольствия у мирного населения. 21.1 к нам в полном составе перешла группа армян в количестве 33 человек, находящаяся в УПА.

Показаниями пленных националистов, связанных УПА и ОУН было установлено, что в данном районе действует загон "полк Сосенко", входящий в группу Рудого и оперирующий в районе Любомль-Ковель-Горохув. (...)

Исходя из этих данных штабом соединения была разработана операция по уничтожению загона Сосенко не уклоняясь в сторону от основного маршрута. Во исполнение плана операции был отдан приказ командиру 4 СВ капитану тов. Токарь, (...)

Сов. Секретно

Приказ

По войсковой части 00117

с. Мосур № 471 24 января 1944 года

Для проведения диверсионной работы на железной дороге Владимир-Волынский – Ковель и для расчистки дороги Порицк от банд УПА, для выкачки оружия, боеприпасов и резервов из бывших военнопленных, для работы местного населения района Порицк ПРИКАЗЫВАЮ:

(...) Вести работу по отыскиванию и изъятию баз, вооружения, боеприпасов обмундирования и продовольствия.

Вести массово-разъяснительную работу среди населения и работать над ростом батальона, за счет лучших людей бывших военнопленных.

Местное население принимать только в исключительных случаях.

(...) 3 СВ, двигаясь совместно с первым СВ до села Турья, от Турья двигаясь вдоль реки Турья по ее правому берегу, ударом с запада очистить село Доминополь от националистов, которые располагаются в селе в количестве до 100 человек разных национальностей русские, узбеки и т.д. на левый берег реки Турья выбросить заслон на хутор Пинский мост с задачей не допустить отхода противника на юг. (...)

В селе Турья разведка кавдивизиона столкнулась с разведкой националистов, несколько бандитов были убиты, двое взяты в плен. Пленные показали что в селе Жевушки находится сам Сосенко с одной линейной сотней, конной сотней узбеков "Ташкента" и офицерская школа "Лисови чорти"^[17] (...)

Националисты начали концентрировать силы в районе Порицк для контрудара, однако захватив штурмом местечко и разогнав сотни УПА, батальон дезорганизовал сопротивление, банды начали распадаться и к моменту нашего подхода, район Порицк был советским.

Наиболее матерые националисты стали открыто переходить к немцам, мы поставили перед собой задачу разоблачать бундовцев^{***}, как немецких агентов.

Мы информировали руководство об этом в радиogramмах, № 25, 44 и 45 /радиogramмы привожу ниже/

Радиogramма № 25

СТРОКАЧУ

Проверенными данными установлено, националисты-бендеровцы действуют договоренности немцами. Этому вопросу середине декабря состоялись две встречи немцев националистами. Одна представителем немецкого командования оберлейтенантом Остен, повторяю Остон и вторая представителем Владимир-Волынского габитскомиссариата.

Стороны националистов совещании участвовали: Командир загона полка Антонюк кличка "Клещ", политический руководитель этого же отряда "Брова" командир Батальона "Остап" и другие.

Немцы поставили два условия:

Первое прекратить нападение друг на друга.

Второе – помогать продовольствием, скотом, лошадьми.

Взамен немцы обещали оружие.

Националисты согласились, дополнительно обусловив освобождение тюрьмы ранее арестованных их людей. (...)

Радиограмма № 45

ХРУЩЕВУ, СТРОКАЧУ

Передаю дословный текст выдержки договора между немецкими властями и украинскими националистами, захваченный при разгроме школы младших старшин под названием "Лесные черти"

Текст перевода: "Перечисленные вопросы, поднятые при встрече членов УПА с Ландвирными*** Владимирщины, которые должны обсуждаться с высшими органами немецкой власти г. Владимир, а именно:

1. Контингент. Как понимать его сдачу, количество и с каких сел.
2. Сотрудничество немцев с поляками. Желаем устранить польскую нацию и польских служащих в нашем уезде.
3. Польские дикие банды уничтожить до союза. Во всяком случае немцы обязуются, ни в чем им не помогать.
4. Все железные и тракторные дороги. Не в наших интересах мешать немецким перевозкам на фронт. Железные дороги уничтоженные и прерванные потому, что они служили немцам к грабительским нападам на наши села и мешали нам на переездах. В связи с этим желаем:
 - а) немцы никогда не будут нападать на наши села со стороны ж.д.
 - б) не будут никогда стрелять или мешать нашим транспортам при переездах.
5. Всех пленных и пойманных на территории Владимирского района обязуемся с обеих сторон освобождать и отсылать по адресу г-на Э. Коха, а немцы г-ну командиру Белому.
6. Немцы не будут употреблять самолетов для бомбардировки наших сел.
7. Сотрудничать по уничтожению красных банд.
8. Не будут преследовать семьи повстанцев.

Вышеупомянутые вопросы были утверждены одной и другой стороной 5.12.1943 года.

Окончательное решение должно состояться 10.12 того же года в присутствии уездного руководителя гебитскомиссара Владимирского уезда"

Перевод с украинского оригинала находится у нас.

Вершигора.

В своей работе среди населения использовали эти моменты для листовок, разъясняющих сущность националистов, как немецких агентов.

/листовка/

ЩО ТАКЕ УПА ХТО ТАКИ ОУНІВЦІ?****

(...) Галичани, що в цисарській австрії навчилися цвенькати по німецькому всяка наволоч, що зголосилася до поліції, націоналісти, що жили на ерзаць-хлибах у Берліні і, як цуцики скиглили під столом у фашизму що кидав им кризотки укринського хліба. Ось хто ішов в перших лавах гітлеровської арді. (...)

Хай знає весь народ, що 16 грудня в с. Стенжаричи Володимирлинського повіту відбулася парша зустріч команди СІСІ з німецьким катом оберлейтенантом Сотен і гебіц-комисаром Володимира. Перший раз не домовились.

Другий раз знову зустрілись і вдарили по руках.

АНТОНЮК-СОСЕНКО-КЛИЩ дав згоду, що не заважатиме німцям грубувати села, а німці обіцяли не зачипати Клища. (...)

Итоги боевой и разведывательной работы за январь месяц

(...) В то же время проведено ряд боевых операций по разгрому банд УПА в селе Кукурики с загонем "Лысого" и в селах Владимирского Туринского, и Порицкого районов с бандой Антонюка, Клища, Сосенко.

В боях полностью разгромлен загон /полк/ УПА им. Богуна и офицерская школа "Лисови чорти" под командованием Сосенко. Убито 180 солдат и офицеров УПА, взято в плен 150.

Разгромлены базы УПА: уничтожено: складов с обмундированием, продовольствием, фуража – 12, три лагеря УПА, 3 бараков, 3 конюшни, 2 кухни, 3 хлебопекарни, оружейные мастерские, 4 пушки, трактор, 5 автомашин, снарядов 122 мм 960 шт. мин 82 мм 410, стволов орудийных 45-76 мм – 4 штуки, станковых пулеметов – 3, мяса консервированного – 3 тонны, хлеба – 138 тонн.

В боях с УПА взяты трофеи: минометов 120 мм – 1, мин к нему – 12 минометов 82 мм – 7, мин к нему – 60, минометов 50 мм – 80 шт, станковых пулеметов – 32, пулеметов ДС 4, ручных пулеметов 12, автоматов – 4, винтовок – 174, пистолетов – 23, ракетниц – 4, стереотруба – 1, буссолей – 3, снарядов 76 мм – 50 шт, снарядов 45 мм – 70, мотоциклов -1, велосипедов -10, биноклей – 4, патрон винтовочный – 4 тысячи, пишущих машинок – 6 штук. Телефонных аппаратов – 13, коммутаторов – 1, радиоприемников – 2, мыла хозяйственного – 300 кг, белья – 110 пар, лошадей – 67, седел 16, овса 21 тонна муки... сала 1 тонна.

За время с 5.1.1944 года по 31.1.1944 года мы потеряли убитыми 16 товарищей, ранеными – 28. (...)

На момент прохождения дивизии по лесной части Ровенской и Волынской областей общая картина складывается следующим образом:

ПОЛЕСЬЕ

Все Полесье за исключением крупных коммунаций Сарны – Ковель, Ковель – Брест и Сарны – Лунинец было полностью свободно от немцев, громадная территория от Сарны о до Буга была поделена между УПА и соединениями украинских партизан вытолкнутых из Горыни.

Деление приняло следующие официальные границы: западный берег реки Горынь, районы: Стыдень, Степань, Домбровица, район: Колки – Рафеловка были в руках УПА, за ними до Стохода советские партизаны и от реки Стоход на запад полностью националистические районы УПА, партизанами даже не разведанные, какое-то белое пятно на карте Полесья.

Население районов контролируемых УПА к этому времени успело достаточно разочароваться в "Самостийной Украине" стимулом к этому явилось то, что не имея достаточной военной силы руководство УПА запрещая сдавать контингент даже не делало попыток оказывать сопротивление карательным отрядам, которые изымали контингент сторицей, жгли села и угоняли людей в рабство в Германию, но все же будучи запуганы террором УПА беспощадно расправляющихся с малейшим проявлением симпатии к советской влас-

ти, относились к нам сдержанно, но наедине давали исчерпывающие данные о противнике и оказывали всяческое содействие не только крупной силе, но и мелким разведгруппам.

Экономическое состояние районов контролируемых УПА более благоприятное чем в советских районах, население живет богаче и менее ограблено.

По линии УПА в селах создана самооборона с централизованным командованием и связью командованием УПА. В задачи самообороны – входит связь и оповещение о приближении противника, разведка и шпионаж. Она же является резервом. (...)

ВОЛЫНЬ

Волынь – в частности районы Городище, Туринск, Порицк, Горохув, Владимир-Волынский полностью находилась под контролем УПА. Немецкие гарнизоны были только в крупных населенных пунктах вдоль коммуникаций и райцентрах.

Характерно то, что власть немцев на Волыни держится исключительно на национальной розни населения, о всей территории Волыни нет ни одного польского села, поляки спровоцированы немцами на службу в полиции и немецких учреждениях.

Основные кадры полиции на Волыни – это поляки, уцелевшие от погрома УПА и вооруженные немцами для борьбы с бандами УПА. Стычек с советскими партизанами эта полиция избегает, но репрессии над мирным украинским населением и карательные экспедиции проводят довольно охотно не в страх а за совесть.

При проходе наших разведчиков через села, где стояли крупные гарнизоны польской полиции их не только пропускали без выстрела, но старосты обеспечивали разведчиков подводами и проводниками, – Владимир-Волынский район. (...)

УПА и ОУН располагают на Волыни крепкой организованной системой связи, оповещения, целой сетью явочных квартир. Вся администрация в руках УПА.

Как на Волыни, так и на Полесье немцы в августе-сентябре 1943 года провели ряд крупных операций по очистке районов от УПА, силой оружия собрали контингент, сожгли и разбомбили сотни сел, тысячи мужчин и женщин угнали в Германию, а на то время, т.е. январь-февраль жили с УПА довольно мирно, в ряде мест даже был заключен ряд сепаратных договоров о ненападении.

Малейшая активность УПАвцев влечет за собой жестокие репрессии, немцы жгут села, убивают стариков и детей, скот и здоровое население угоняют в Германию. (...)

1943 год является началом массового движения волынского крестьянства, направленного на борьбу против немцев. Мужик бил немцев из-за угла, с засады, не давая контингент, стихийно создавая отряды и группы. Но вся беда состояла в том, что это движение не было нами возглавлено и направлено в соответствующее русло, тогда как националисты умело использовали активность населения Волыни и под лозунгом борьбы с немцами привлекли его на свою сторону. (...)

Таким образом поняв сложившуюся политическую ситуацию на Волыни только в этом случае можно сделать правильный вывод почему ОУН и УПА

явились массовой формой организации населения. К моменту нашего прихода дислокация вооруженных националистических формирований была следующая: на основании показания пленных, захваченных документов, разгромленных школ старшин армейского значения, мы пришли к выводу, что УПА имела всего три основных группы /дивизии/

1. Первая – группа под командованием Дубового, дислоцировалась в районе северо-западнее Сарны, со штабом в селе Орвяница.
2. Вторая – группа под командованием Енея, дислоцировалась в Кременецких и Славутских лесах.
3. Третья – группа под командованием Рудого штаб, которого дислоцировался в районе с. Карпилувка, что в 27 км севернее Ковеля.

В состав дивизии Рудого входило три полка: полк Назара, численностью 800-900 человек, занявший в свое время Камень-Коширский. Полк Лысого с количеством бойцов до 800 человек, место дислокации штаба в районе деревень Кукурики, Рудня, Кизе, что северо-западнее Ковель. Полк Сосенко, Клеца дислоцировавшийся в лесу в районе сел: Жевушки, Доминополь, Волчек, что северо-восточнее Владимира-Волинского. В состав этого полка входило восемь пехотных сотен, одна кавалерийская и часть школы армейского значения, так называемых "Лесных чертей".

Даем характеристику деятельности ОУН и УПА на следующих наиболее показательных фактах: База полка Лысого была расположена в лесу деревень Кукурики и Рудня, что северо-западнее Ковель. Его вооруженные формирования, часть находились на базе, а часть действовали в окружающих деревнях. Все населенные пункты на юг от линии железной дороги охвачены националистическим движением и контролируются командованием полка. База полка Сосенко находилась в так называемом Свиняжском лесу, что северо-восточнее Владимир-Волинский. Его влияние простиралось прямо на юг в направлении Бискупине – Прицик националистических формирований, в частности местом деятельности самого Рудого. В данном случае уместно указать, что до нашего прихода в этой зоне было полное господство ОУН и УПА. Населенные пункты разбиты по районам и создан гражданский аппарат.

2. Все мужское население способное носить оружие мобилизовано, проведен медицинский осмотр и проводилось военное обучение.
3. Проведена заготовка продуктов, табака, медикаментов.
4. Интенсивно работают всевозможного рода курсы по подготовке пропагандистов для заброски в Восточные области Украины, уже освобожденные Красной Армией.
5. Создан ряд школ по подготовке младшего командного состава. (...)

ДАСО. Ф. П. 4, оп. 3-п, спр. 153 а, арк. 10-56.

Копія. Машинопис.

**Тут помилково вказується на українські формування під командою Т. Боровця (Бульби) – упорядн.*

*** Так в документі. Правильно – Ступницький Леонід, полковник армії УНР, генерал-хорунжий УПА (по смертно.)*

**** Так в документі – упорядн.*

*****Так в документі – упорядн.*

******Тут і далі повністю збережено правопис документа – упорядн.*

З протоколу допиту Булгакова Петра Олександровича

7 лютого 1944 року

(...) Вопрос: Вы, работая следователем, вели дела на украинских националистов.

Ответ: По вопросу украинского национализма я хорошо не осведомлен. Полиция следственных дел по украинским националистам не проводила, т.к. немцы не разрешали и вели сами.

Мне известно, что в четвертом квартале 1942 года был арестован некий украинский националист САПУН, работавший директором немецких курсов в гор. Сумах. О том, что САПУН украинский националист говорил БЫК. САПУН с оккупацией гор. Сумы немцами помещал в немецкой газете "Сумской вестник" очень много статей об Украине, протаскивал украинский национализм, возводил клевету на Советскую власть и т.д.

В аресте САПУНА принимали участие комендант "СД"^[18] ГАНЕН, БЫК и Сухомлинов Евгений Трофимович. Обстоятельства ареста были таковы: в октябре м-це 1942 года БЫК, как начальник полиции дал распоряжение мне и остальным следственным и оперативным работникам, а так же полицейскому составу следовать на городскую площадь и ожидать его указаний.

Перед уходом о цели выхода в указанное место БЫК нас не посвящал.

На площадь мы прибыли утром, находились там минут 30, а затем БЫК распорядился нам всем зайти во двор бывшей городской библиотеки по ул. Фрунзе рядом с почтой.

Во дворе мы находились около часа, затем кто-то к нам подошел из работников полиции от БЫК и передали нам что мы можем уходить на работу. В этого человека мы спросили какая цель была нашего прихода на площадь, он пояснил, что в здании немецких курсов находится БЫК, ГАНЕН и они арестовали САПУНА, за что никто не знал.

Позже я и некоторые другие интересовались в чем дело и подошли к зданиям немецких курсов. Из здания в это время вышел ГАНЕН, БЫК и тут же находился СУХОМЛИНОВ, которого я раньше не знал. К этому времени САПУН как арестованный был направлен в здание. (...)

Возвратившись в полицию, кто-то из работников полиции рассказывал, что БЫК кого-то арестовал по одному делу с САПУНОМ, но в пути конвоирования бежал по Суругинскому переулку вниз, БЫК по нему стрелял с револьвера, но безрезультатно. Против бежавшего шел некто ТАРАНЕЦ, бывший зав. библиотекой, который, увидя бежавшего и БЫКА, задержал бежавшего, которого забрал БЫК в СД.

Примерно через несколько дней БЫК рассказывал мне и другим, что САПУН и его соучастник арестованы, как украинские националисты, что его соучастник прибыли якобы из гор. Киева, при аресте которого в квартире нашли националистические листовки, и, кажется, брошюры. (...)

СУХОМЛИНОВ, (...) сообщил БЫКУ, а последний сообщил в СД, в результате чего и был арестован Сапун и его соучастник по националистической деятельности.

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

В связи с тем, что СУХОМЛИНОВ проявил такую инициативу, БЫК согласовал вопрос с СД о приеме СУХОМЛИНОВА на работу в полицию, и он был принят на должность следователя.

ДОПРОСИЛ: СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТД. УНКГБ СУМ ОБЛ.
СТ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ /БОРИС/

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 222-222 зв.
Копія. Машинопис.

№ 24

З інформаційного звіту ОУН про діяльність УПА на Сході України

Не раніше квітня 1944 року

2. ОСЕРЕДНІ І СХІДНІ УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ

Перші відділи УПА на території ОСУЗ появились у травні 1943 р. Вони швидко охопили своїми діями Житомирську, Київську та Кам'янець-Подільську області, ліквідуючи як німецькі так і большевицькі грабіжницькі групи й опірні пункти.

Один відділ УПА у трьохтижневому рейді по Житомирщині й південній Київщині звів 15 успішних боїв з большевицькими партизанами і німецькими поліційними частинами.

17. липня 1943 р. біля с. Жолобне Яруського р-ну вбито в бою 40 німців.

17. липня 1943 р. біля с. Вюнка Мархлевського р-ну розбито відділ німецької жандармерії. Ворожі втрати: ок. 50 убитих і ранених.

25. липня 1943 р. в великому бою під с. Устиновка (р-н Потіївський) німці втратили понад 100 чоловік убитими, раненими і полоненими.

В околицях Трипілья* на Дніпром раннім літом 1943 р. українські повстанські відділи повністю очистили терен від німецьких окупантів і большевицьких партизан та запровадили тут власну українську адміністрацію.

Сильні загони української збройної самооборони появились у Чорнобильських, Чернігівських та Київських наддніпрянських лісах. – В червні і липні 1943 р. вони звели кільканадцять переможних боїв з червоними бандами і німцями. (...)

Архів ЦДВР. Ф. 7, т. 5, арк. 3.
Копія. Машинопис.

* Підкреслено в тексті – упорядн.

№ 25

**Інформація про існування в Конотопі
націоналістичної Спілки Української Молоді**

Серпень 1944 року

(...) Подпольный обком партии также проводил работу против попытки украинских националистов влиять на население. Так, в районе Конотопа была организована "Спілка укр. молоді". В этот союз в основном вербовалась молодежь из классов, враждебных советской власти. Эта молодежь обращалась к молодежи, находящейся в партизанских отрядах и в своем обращении говорила о перспективах, о культуре и образовании молодежи, вступающей в этот союз, о посылке ее для обмена опытом в Берлин и т.д. Обком партии, разоблачая эту пропаганду, послал к молодежи, состоящей в союзе, листовку, в которой описал всю гниль этого союза и, в результате, наши посыльные докладывали, что из этой организации ничего не получается, некоторые даже ее члены переходят в партизанские отряды, причем наши листовки сами члены союза распространяли среди молодежи.

Из националистов организованы девятки, но определенной силы и базы они не имеют. (...)

СЕКРЕТАРЬ СУМСКОГО ПОДПОЛЬНОГО
ОБКОМА КП/б/У
/КУМАНЕК/
Верно:

ДАСО. Ф. П. 4, оп. 3-п, спр. 83, арк. 48-49.
Копія. Машинопис.

№ 26

**Інформація ОУН про діяльність українських відділів
самооборони та УПА на Сході України**

Не раніше 1944 року

Вісті з Осередніх, Східних і Південних українських Земель
Збірка: ч. 2

**ДІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ САМООБОРОННИХ ВІДДІЛІВ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ /УПА/ НА ОСУЗ**

Примітка: подані в цьому огляді назви місцевостей
не перевірені за достачею мапи.
В звідомленнях з теренів ці назви
різно переверчені і різно передавані.-

Перші українські збройні самооборонні відділи /УПА/ появились на ОСУЗ в місяці травні 1943 р. Вони швидко охопили своїми діями Житомирську, Київську та Кам'янець-Подільську області. До того часу тут безкарно гуляли більші і менші банди червоних партизан, що дошкулювали українському населенню

не згірш від німецьких окупантів. З появою українських збройних самооборонних відділів /УПА/ як одні так і другі вороги українського народу мусіли рад-не-рад потіснитися. В низці переможних боїв українські збройні відділи розбили ватаги московських і німецьких зайдів, доказуючи тим, що український нарід не дозволить безкарно знущатись над собою та грабувати його добро.

Вже сам зовнішній вигляд українських збройних відділів вливав духа бадьорости в народ. Населення бачило перед собою вишколені та здисципліновані відділи, що скидалися на справжнє регулярне військо. Куди вже рівнятися до них червоним партизанам! – До того ж дії українських збройних відділів йшли всеціло по лінії бажань народу. Українські повстанці або "бандерівці", як їх звав народ винищували скрізь німецько-большевицьких сексотів, громили грабіжницькі банди червоних партизан і німецьких опричників, та вибивали всіх провідних осіб большевицького підпілля. Це спричинилось до дальшого спаралізування червоної партизанщини на інших теренах, м. ін. в Білоцерківщині.

Одночасно з цим українські бійці вели серед населення самостійницьку пропаганду, влаштовуючи по селах віча /мітинги/ й поширюючи самостійницьку літературу. В містах появились самостійницькі листівки на російській мові, що зробило серед населення велике враження.

У всіх селах, куди заходили українські збройні відділи народ приймав їх з радістю й захопленням, бо пізнавав відразу, що це справжні "свої". Люди радо допомагали українським бійцям харчами, квартирами, підводами, розвідкою, інформаціями про сексотів, червоних партизан, німців і т.п. Ідея збройної боротьби за вільне життя народу в незалежній Україні, яку голосили українські бійці, дуже швидко приймалася між населенням. В кожному селі в ряди українських збройних відділів голосилися нові охотники. Червона партизанщина втрачала впливи на цих теренах.

Загони української збройної самооборони /УПА/ проходили вздовж і впоперек розлогі області ОСУЗ, діючи відокремлено або спільно, маючи одну мету: залучити якнайширші маси населення ОСУЗ до збройної самооборони від всяких зайд-грабіжників і насильників. Їх похід – ще одна низка перемог української збройної самооборони над гнобителями.

В червні 1943 року один відділ української збройної самооборони /УПА/, опанувавши Чоповицькі і Малинські ліси на Київщині **/*. повів звідтіля свою акцію оборони українського населення, в районах Бозорському*, Коростенському та Потіївському. У липні-місяці цей же відділ, підсилений новим загonom УПА поширив терен своєї діяльності в околиці більших лісів за річкою Теретером. Під натиском українських відділів, большевицькі банди, що досі тут оперували, подалися на північ. (...)

Щуцмани, поліцаї, козаки, і т.п. добровольці на німецькій службі переконались остаточно в тому, що їх доля нерозривно зв'язана з долею українського народу, а не з долею німецького імперіалізму. З цього переконання й випливає дальша їх поведінка. Як повідомляють з Кіровоградщини, відділи козаків, що там стаціонували з осені 1943 р., виступали дуже часто в обороні населення від німецьких знущань і грабунків. На тому тлі було багато сутичок козаків з німцями. Були випадки, що німці розстрілювали поліцаїв українців за те, що

* Очевидно Базарському – урядн.

ті випускали з вагонів українську молодь, призначену на вивіз до Німеччини. /Верхньодніпровське/.

В жовтні 1943 р. перебувало в Емільчинському р-ні на Житомирщині в селах Андрієвичі, Кулеші, Середи і Подлуби до 2000 поліцаїв українців, евакуйованих з Чернігівської й Сумської областей на Лівобережжі. Коли большевицькі партизани написали до них листа, з пропозицією перейти в червону партизанщину, евакуйовані партизани дали їм таку відповідь: "До вас ми не підемо і німцям теж служити не будемо. Ми є соратники Євгена Коновальця і підемо до своєї армії, до бандерівців". (...)

Архів ЦДВР. Ф. 7, т. 5, арк. 7-9.

Копія. Машинопис.

№ 27

З інформаційного звіту ОУН про рейди УПА на Сході України

Не раніше вересня 1944 року

7. УПА на ОСУЗ.

Про події УПА на ОСУЗ є такі найзагальніші відомості.

За Случем відділами УПА командує "Дубовий". На Київщині оперує командир "Дорош". Дорош мав зразу деякі невдачі, але опісля зріс на силах, переорганізувався – і як ходили слухи – навіть вислав був ультимат большевикам про здачу Києва.

У квітні й травні 1944 р. на східні терени відійшли з ПЗУЗ далші частини УПА, а саме: три повні сотні з куреня "Острога", одна сотня куреня "Кори" під командою "Однорога", далі відділи командира "Верещаки" й курінь "Яреми". Відділи "Верещаки" зводили в травні-червні 1944 р. бої з большевиками в Житомирських лісах. Тут же оперував курінь УПА під проводом "Кватиренка-Польового". Це колишній совітський капітан (східняк), що перед тим був курінним у групі "Енея". Командир "Еней" перебув зі своїми відділами в терені Дубового за Случем у квітні 44 р. Пізніше перейшов на південь і правдоподібно на Схід. З ним було около 10 куренів війська УПА.

В місяці квітні 1944 р. в терені Дубового відбулася організаційна відправа, на якій були представники зі східних і західних земель. На цій відправі покликано до життя "Центральний Виконавчий Комітет" (ЦВК), зложений з представників усіх українських земель. (...)

Архів ЦДВР. Ф. 7, т. 5, арк. 30.

Копія. Машинопис.

**3 протоколу допиту Ковтуненка П.П.
про створення Лебединської "Просвіти"**

22 вересня 1944 року

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

Обвиняемого КОВТУНЕНКО Филиппа Павловича

22 сентября 1944 года

КОВТУНЕНКО Филипп Павлович, 1895 г. рождения, уроженец села Николаевка, Ульяновского района, Сумской Области из крестьян-бедняков, украинец, образование незаконченное высшее, по специальности агроном, беспартийный, не судим, женат, постоянное место жительства – гор. Лебедин Сумской Области, до Отечественной войны – агроном РЗО, при немцах – заведующим вспомогательным сельхозбюро.

ВОПРОС: – На допросе от 18 сентября с/года Вы показали, что в период оккупации гор. Лебедин на его территории существовала украинская националистическая организация "Просвита", руководителем которой Вы являлись.

Расскажите когда, при каких обстоятельствах и по чьей инициативе была создана эта организация.

ОТВЕТ: – В начале марта месяца 1942 года из гор. Харькова в Лебедин прибыла представитель Харьковской организации "Просвита" учительница Оксана по фамилии МЕЛИХ или МАЛИХ или МАЛКА с заданием организовать в гор. Лебедине общество "Просвита".

С этой целью она установила связь с заведующим отделом народного образования Райуправы СИК Владимиром Яковлевичем. Примерно на второй день после ее приезда по инициативе СИК в помещении Райуправы было организовано собрание, на которое СИК по собственному усмотрению пригласил до 50-ти человек. На это же собрание лично СИК, был приглашен и я. Эти лица подобраны СИК в основном из учителей гор. Лебедин, причем все они были украинцами.

Открывая собрание СИК представил присутствовавшим приехавшую из Харькова учительницу ОКСАНУ, как представителя Харьковской организации "Просвита", указав, что она прибыла с целью создания в Лебедине такой же организации, и что для этого она привезла уже выработанный для организации "Просвиты" Устав.

После этого представителем Харьковской организации "Просвита" был зачитан присутствующим устав организации а СИК вслед за этим предложено им вступить в члены этой организации и на протяжении первого месяца вступительные и членские взносы в размере 25 рублей.

Присутствующие согласились и были внесены СИК в список Лебединской организации "Просвита", на этом же собрании по предложению СИК, тайным голосованием было избрано правление "Просвиты", в которое вошли: СИК Владимир Яковлевич, ДЕРЕВЯНКО Николай Дмитриевич, я – КОВТУНЕНКО Филипп Павлович, КОЗЛОВСКИЙ, имя и отчества не помню и БАТЮК имя и отчества также не помню.

После этого собрания члены правления избрали путем открытого голосования председателем организации "Просвита" меня КОВТУНЕНКО, заместителем председателя ДЕРЕВЯНКО и секретарем КОЗЛОВСКОГО.

ВОПРОС: – Какие задачи ставила перед собой Лебединская организация "Просвиты".

ОТВЕТ: – Основной задачей организация "Просвиты" ставила перед собой – воспитание украинского населения в националистическом духе и объединение его вокруг этой организации.

ВОПРОС: – Для какой цели организация "Просвиты" ставила перед собой такие задачи.

ОТВЕТ: – Выполнением этих задач преследовалась основная цель – подготовить украинский народ к вооруженной борьбе за создание самостоятельного украинского государства. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 70-70 зв.
Копія. Машинопис.

№ 29

З протоколу допиту Абрамовича Петра Никандровича

19 жовтня 1944 року

(...) Вскоре после того я поступил в частую гимназию, где директором был САПУН – преподавателем педагогики. Сталкиваясь с ним по работе мне приходилось неоднократно беседовать на различные темы с ним. В ходе этих бесед я установил, что САПУН ярко выраженный украинский национальный деятель. В последствии примерно в марте-апреле 1943 года САПУН был арестован немцами и расстрелян. Потом я уже слышал, не помню только от кого, что САПУН, занимаясь националистической деятельностью, распространял по районам Сумской области националистическую литературу, о чем узнали немцы, которые его за это и арестовали. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 214.
Копія. Машинопис.

№ 30

З агентурної справи "Автоматчики"

Не раніше 15 листопада 1944 року

(...) 15 ноября 1944 года из Роменского Райотдела НКВД поступило спецсообщение о том, что на территории Волковицкого сельсовета того же района оперирует вооруженная бандгруппировка в количестве 6 человек, одетые в военную форму, вооруженные автоматами и винтовками, которые под ви-

дом работников НКВД произвели в селах Погоже-Криница и Волковица* ряд вооруженных ограблений, исключительно сельского и колхозного актива**.

В ночь с 11 на 12 ноября с.г. банда в количестве 6-ти человек одетых в военную форму, вооруженных автоматом и винтовками совершили вооруженный налет на бригаду колхоза им. Буденного Волковицкого сельсовета Роменского района, где под силой оружия взяли в конторе колхоза двух лучших лошадей с упряжью и повозкой и направились к бригадиру этого же колхоза ЗИМЕНКО Николай Дмитриевичу у которого произвели ограбление домашних вещей на сумму 150 000 руб.

Во время ограбления бандиты на колхозном амбаре мелом написали контрреволюционный лозунг "смерть жидовским коммунистам", а на другом амбаре "смерть", после чего банда захватив с собой сторожа колхоза ЗИМЕНКО направились к завхозу колхоза ЗИМЕНКО Сидору Дмитриевичу, где ворвалась в дом и произвели ограбление всех домашних вещей и продукты питания.

Будучи в доме ЗИМЕНСКОГО С.Д.*** один из бандитов под силой оружия поставил на колени сына завхоза и спросил у него, будешь служить украинскому правительству, на что последний ответил, что буду.

(...) О своем участии в банде "Гром" немедленно сообщил начальнику Недригайловского Райотдела НКВД и от которого получил задание влиться в банду, установить ее численный состав, вооружение, связи, организационную и практическую деятельность и точное местонахождение. (...)

Архів УМВС в Сумській області, доповідні записки за 1944 рік, спр. 3, арк. 199 зв.-200.

Копія. Машинопис.

№ 31

З протоколу допиту Червенка Федора Миколайовича

24 листопада 1944 року

(...) САПУН был директором и организатором частной гимназии. С ним я вообще очень мало сталкивался. Между прочим, члены школьного совета отдела просвещения не любили САПУНА и говорили о нем, как об украинском националисте. В последствии, как я слышал, не помню только от кого, что САПУН, как украинский националист, был арестован немцами и расстрелян. Слышал, что его арест производил работник полиции БЫК, который при аресте избивал САПУНА, т.к. что-то такое при обыске у него обнаружил. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 218.

Копія. Машинопис.

* Так в документі. Правильно – Вовківці

** Підкреслено в тексті - урядн.

*** Так в документі – урядн.

З інформації агента НКДБ "Грома" про персональний склад
та озброєння боївки УПА

Грудень 1944 року

(...) В банде на вооружении имеется автомат, русская пехотинская винтовка, к ней 70 штук боевых патронов и 2 противотанковых гранаты.

В состав банды входят:

ЦУБ Николай Иванович 1918 года рождения, уроженец с. Волковцы, Роменского р-на, Сумской области, по происхождению из крестьян-середняков, украинец, гражданство СССР, с 1941 по 1943 год проживал на оккупированной территории, дезертир Красной Армии.

САМОЙЛЕНКО Василий Васильевич, 1891 года рождения, уроженец м. Воронез, Шосткинского р-на, Сумской области, украинец, гражданство СССР, бывший кулак, с 1941 по 1943 год служил в Роменской полиции, в 1944 году органами НКВД дважды арестовывался, но из под стражи бежал.

РЫБАЛКО Иван Михайлович, 1911 года рождения, уроженец с. Погожа-Криница, Роменского р-на, Сумской области, беспартийный, украинец, гражданства СССР, под судом и следствием не был, бывший полицейский, дезертир Красной Армии.

ХОМЕНКО Игнат Нестерович, 1915 года рождения, уроженец с. Волковцы, Роменского р-на, украинец, гражданство СССР, по происхождению из крестьян-середняков, проживал на оккупированной местности и в ноябре месяце 1941 г. добровольно выехал в Германию, где находился по декабрь месяц 1943 года.

КРАСЬКО Михаил Митрофанович, 1906 года рождения, уроженец села Волковцы, Роменского р-на, украинец, гражданства СССР.

(...) 1914 года рождения, уроженец с. (...)** Недригайловского р-на, Сумской области, украинец, гражданства СССР, последнее время проживал в х. Широкий Яр Роменского р-на. /агент НКГБ/

ЕМЕЦ Василий Антонович, 1911 года рождения, уроженец с. Погоже-Криница, Роменского р-на, украинец, гражданства СССР, происходит из крестьян-середняков, колхозник, под судом и следствием не был.

Кроме того "ГРОМ" сообщил, что ему лично руководитель банды ЦУБ Николай рассказывал, что он, будучи в Ровенской области состоял в банде УПА и в июне месяце 1944 года по заданию командования УПА прибыл на родину, т.е. в Роменский р-н, для организации банды из числа дезертиров Красной Армии, бывших полицейских и лиц недовольных советской властью...

На основании этих данных отделом ББ УНКВД была заведена агентурная разработка под кличкой "Автоматчики" и в процессе разработки установлено, что главарь банды ЦУБ Николай в последних числах ноября месяца 1944г. выехал в Западную Украину за получением указаний, оружия и контрреволюционной литературы, откуда возвратился 11 декабря 1944 года и доставил контрреволюционные националистические листовки.

По возвращении из Западной Украины главарь банды ЦУБ Николай с участниками банды в х. Широкий Яр, Роменского района в доме Токарь Матрены

* З етичних міркувань прізвище не вказується

** Місце народження не вказується

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

провел инструктивное совещание на котором поставил задачу об увеличении банды за счет бывших полицейских, дезертиров Красной Армии находящихся на нелегальном положении и лиц антисоветски настроенных, и предложил немедленно перейти к уничтожению советского, партийного и колхозного актива.

Уничтожению колхозов путем поджогов и вооруженных ограблений.

Приступить к проведению антисоветской агитации среди населения направленной против советской власти.

Усилить распространение в населенных пунктах контрреволюционных националистических листовок.

И в ночь с 12 на 13 декабря 1944 г. в селах Волковцы и Погоже Криница Роменского р-на бандой действительно были распространены контрреволюционные националистические листовки.

С 14 на 15 декабря 1944 г. бандой произведено ограбление в колхозе им. Тельмана Погоже-Криницкого сельсовета Роменского района двух быков.

На 20 декабря 1944 г. бандой ЦУБ было намечено убийство председателя Волковицкого сельсовета, члена КП/б/У ЭПШТЕЙН, и одновременно распространить контрреволюционные националистические листовки по Коровинскому сельсовету.

Кроме того на 21 декабря 1944 г. бандой также намечалось произвести налет на склад заготзерно находящегося в с. Волковцы Роменского района и имеющееся там зерно раздать населению.

Все награбленное имущество и продукты питания бандой было роздано населению, которое сочувственно относилось к ним и оказывает всяческую поддержку. (...)

Архів УМВС в Сумській області, доповідні записки за 1944 рік, спр. 3, арк. 204.

Копія. Машинопис.

№ 33

3 повідомлення підпілля ОУН про німецький терор

Не раніше 1944 року

Терор німецьких окупантів на Україні.

/від 1942 до 1944 року/

Осередні, Східні і Південні українські землі /ОСУЗ і Пд. СУЗ/

З Харкова повідомляли на початку 1942 року: "Зимомю німці вішали на балконах харківських будинків по 40-70 людей харків'ян /за союзників/. Це відбувалося, що 3-4 дні. Причиною цих масових езекуцій на зовсім невинних людях була поява тут і там червоних партизанів." (...)

З Білоцерківщини, Вінниччини, Сумщини, Харківщини, Дніпропетровщини і т.д. повідомляли в липні 1942 р. м. ін. про систематичні облави німців на

базарах, получені* з конфіскацією всіх виставлених на продаж харчових продуктів.

Серед усіх міст України найбільший голод панував у Харкові й Харківщині. Багато людей пухли з голоду й умирали. За продуктами треба було ходити навіть по 300-400 км. (...)

Більш або менш масові арешти українських самостійників відбувалися також у Харкові, Полтаві, Вінниччині.

Архів ЦДВР. Ф. 5, т. 7, арк. 1.
Копія. Машинопис.

* Поєднані – упорядн.

№ 34

Інформація про ліквідацію боївки УПА в Роменському районі

Не раніше 19 грудня 1944 року

(...) Имея через агента-внутренника "ГРОМ" полные данные о месте нахождения банды, о ее практической деятельности, связях и с целью предотвращения убийства советского и партийного актива 19 декабря 1944 г. в 23 часа в х.Широкий Яр Роменского р-на опергруппой УНКВД банда была полностью ликвидирована.

При ликвидации банды главарь ЦУБ Николай Иванович был убит, а остальные участники арестованы.

В банде изъято: автомат, русская винтовка и к ней 62 боевых патрона и два винтовочных кинжала.

В штаб-квартире банды при ликвидации изъято 60 контрреволюционных националистических листовок Главного Командования Украинской Повстанческой Армии и большое количество награбленного имущества.

По делу арестовано 6 активных участников банды и пока 7 пособников**, из них активный участник банды РЫБАЛКО Иван Михайлович показал:

"... сейчас я решил следствию рассказать всю правду, как в действительности я вошел в состав вооруженной бандгруппировки.

В конце сентября месяца 1944 года я впервые после прибытия домой из госпиталя встретился с ЦУБ Николаем Ивановичем, которого я знал ещё с 1940 г. Встретились мы с ЦУБ в доме Кравченко Тимофея, жителя с. Волковцы у которого в это время в доме были: Абрамец Павел и другие которых я не знаю. (...) ЦУБ заявил: что мы должны вести борьбу за ликвидацию колхозов, и поэтому необходимо организованно не выходить на работу в колхоз, бригадиров колхозов и председателей если они будут накладывать штрафы на колхозников за невыход на работу или отдавать под суд одно – двух бригадиров или председателей колхозов нужно будет сжечь и расстрелять, тем самым колхозный актив поймет, что требовать от колхозников выхода на работу нельзя.

(...) Связь с Западной Украиной, т.е. бендеровцами наша банда имела, лично сам главарь банды ЦУБ имел в Западной Украине знакомого еще раньше.

Частина І. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

(...) В скором времени ЦУБ из Западной Украины возвратился и привез оттуда только листовки контрреволюционного националистического содержания. Эти листовки я лично сам совместно с Николаем распространяли в селах Погоже-Криница и Волковцы Роменского района. (...)"

Архів УМВС в Сумській області, доповідні записки за 1944 рік, спр. 3, арк. 201 зв.

Копія. Машинопис.

"Цуб складав плани операцій

"Пособники": жителі сіл Роменського і Недригайлівського районів, що прилягають до лісових масивів: Токар Мотря, Пиріг Марфа, Сіренко Меланія, Довженко Катерина, Немченко Ганна Іванівна. Токар Мотрона проживала на хуторі Широкий Яр. У неї на квартирі була явка, або штаб.

(Архів УМВС в Сумській області, доповідні записки за 1944 рік, спр. 3, арк. 202 зв. – 203.)

№ 35

Інформація про український загін майора Тимошенка

1944 рік

Майор Тимошенко в боротьбі з большевиками

З весною цього року появився на захід від Києва великий загін протисоветських партизанів, що виконував низку сміливих нападів на советський транспорт, як також на поодиноких урядовців НКВД. Як виявилось з останніх додаткових повідомлень, на чолі того загону стоїть майор Тимошенко, молодий старшина червоної армії, який особливо відзначився влітку 1943 р. у боях коло Білгороду. Йому всього 30 років, має титул "героя сов. Союзу" і чимало орденів з цієї війни, між ін. також "Червоної Зірки".

Дії бойової групи Тимошенка щораз то більше поширюються, і вона поділилася на поодинокі загони, що признали майора Тимошенка своїм провідником. Він очолює тепер великий протибольшевицький рух українців.

Архів ЦДВР. Ф. 7, т. 5, арк. 8.

Копія. Машинопис.

№ 36

Інформація про політичну обстановку в області за грудень 1944 року

5 січня 1945 року

(...) Сов. Секретно
декабрь місяць 1944 г.

(...) Политическая обстановка в области в основном здоровая.

Открытых контрреволюционных проявлений не было. Однако в декабре месяце с.г. в отдельных районах области имело место распространение

контрреволюционных националистических листовок, покушение на убийство советского партийного и колхозного актива и проникновение на территорию области бандгруппировки УПА.

Для активной ликвидации действующих бандитских групп и разработки дезертирствующего и прочего контрреволюционного элемента за отчетный период завербовано 27 человек агентурно-осведомительной сети.

Вся агентурно-осведомительная сеть была исключительно направлена на вскрытие контрреволюционно-националистического подполья и выявления дезертирствующего и бандитствующего элемента находящегося на нелегальном положении.

В результате в декабре месяце с.г. по области ликвидировано 5 вооруженных бандгрупп в количестве 27 человек.

Состояние агентурно-осведомительной сети по области характеризуется следующим:

Резидентов – 13

Агентов-внутренников – 12

Агентов-маршрутников – 8

Осведомителей – 875.

(...) 5 января 1945 г.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД СУМ. ОБЛ.

ПОЛКОВНИК /СОКОЛОВ/

НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА ББ УНКВД СУМ. ОБЛ.

ПОДПОЛКОВНИК ГОСБЕЗОПАСНОСТИ /ЮСФИН

№ 34/4

г.Сумы.

Архів УМВС в Сумській області, доповідні записки за 1944 рік, спр. 3, арк. 195-195 зв.

Копія. Машинопис.

№ 37

Уривок зі зведених інформаційних звітів ОУН-УПА про партизанські дії УПА-Схід

Не раніше лютого 1945 року

(...) "ГРУПА СХІД"

Початок грудня 1944 р. – Одна дивізія не могла відійти на фронт, бо була вжита до скріплення частин Ч. Армії в районі Києва, де мало дійти до боїв між УПА й ЧА.

Під Києвом і Харковом ведуться бої УПА з советськими гарнізонами.

Під Полтавою мали місце завзяті бої між сильними з'єднаннями УПА й Ч.Армією, при чому мали бути вжиті з обох боків повітряні сили.

В Києві, так у місті, як і в околиці, мали місце ще в грудні 1944 р. численні саботажні акти, в т.ч. многократні, часто одночасні підриви залізнодорожних уладжень. Численні арештування не могли досі припинити неспокоїв, ані ви-

явити виконавців (зізнання одного полоненого, який 5.1.1945 був на вишколі в Києві).

Січень і лютий 1945.

Советський транспорт зазнав перешкод з боку партизан, зокрема в просторі Києва.

Населення Харкова не сміє під час темряви покидати своїх помешкань, тому що ночами бандерівці впадають до міста й убивають представників комуністичної партії та советських властей. Харків, як рівнож Кременчук, Київ і Житомир знаходяться на виїмковому положенні. Совети відкомандирували туди сильні відділи НКВД з метою усунути ці відносини.

Один боєць, що повернувся до своєї часини, розповідав про сильну діяльність протисовєтських з'єднань в районі Вінниці. (...)

Головними осередками діяльності УПА є околиці Києва, Вінниці, Дубна і Львова. Гідним уваги є твердження, що БАНДЕРА знов діє разом з українськими партизанами. (...)

Цих зізнань не треба брати дослівно, тільки як характеристичні дані. (...)

Архів ЦДВР. Ф. 7, т. 6, арк. 6-7.

Копія. Машинопис.

№ 38

З протоколу допиту Бика Марка Артуровича

3 лютого 1945 року

(...) Вопрос: Продолжайте свои показания об известной Вам агентуре немецкой полевой полиции /ГФП/.^[19]

Ответ: Я вспомнил двух лиц, которые были связаны, как агенты, с начальником полевой полиции /ГФП/ доктором ШИММЕЛЕМ.

Г^н Петр Владимирович, в период немецкой оккупации гор. Сумы, работал переводчиком в немецкой комендатуре. Как переводчик часто являлся по разным вопросам к ШИММЕЛЮ, позже Г стал работать директором масло-треста и в то же время посещал ШИММЕЛЯ.

При каких обстоятельствах был завербован Г, как агент полевой полиции, мне неизвестно, о его предательской деятельности, как агента полевой полиции, мне хорошо известно следующее:

Как-то Г явился в полевую полицию и донес ШИММЕЛЮ, что в гор. Сумы появился инструктор горкома партии или Облисполкома, точно сейчас не помню.

Г также сообщал нач. полевой полиции ШИММЕЛЮ, об украинских националистах, в частности он сообщал о националистических взглядах зам. бургомистра СЕРГИЕНКО и директора школы немецкого языка САПУНА.

Г также сообщил ШИММЕЛЮ, что из Киева приехал некий ПЕДЕРИЙ, якобы по проверке работы Сумского банка, но, будучи на совещании советников горуправы, выступал с националистической речью, цель его приезда в

Сумы – это организация украинских националистов. ШИММЕЛЬ приказал арестовать ПЕДЕРИЯ, но он незаметно исчез из Сум.

ДОПРОСИЛ:

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ
СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ
СУМ ОБЛ.

КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

/КОЛОСИНСКИЙ/

СПРАВКА: Подлинник протокола допроса обв. БЫК находится в следделе № 2170 по обв. БЫК и БУЛГАКОВА.

Верно: Ст. Следователь следотд. УНКГБ Сум. Обл.

Старший лейтенант** /МЕЩЕРЯКОВ/

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 219.

Оригінал. Машинопис.

№ 39

З протоколу допиту Барановського Семена Захаровича

13 лютого 1945 року

ВЫПИСКА

из протокола допроса БАРАНОВСКОГО Семена Захаровича, бывш. уполномоченного военной комендатуры села Мезеновка, а затем начальника Краснопольской Райполиции

(...) ВОПРОС: ДЗЕНДЗЕЛОВСКИЙ был у Вас на связи и Вы давали ему задания о разработке советских людей.

ОТВЕТ: По поводу ОУН он давал мне донесения и я давал ему задания о разработке ОУНовцев. После ареста он был на связи у жандармерии и все донесения, как на ОУНовцев, так и на советских граждан передавал мне, а потом в жандармерию. Лично я не давал ему никаких заданий по разработке советских граждан.

ВОПРОС: ДЗЕНДЗЕЛОВСКИЙ показывает, что уже после ареста его СД был случай, когда бежало два военнопленных, которые остановились в одной деревне. Вы предложили ему написать докладную записку с тем, чтобы узаконить их задержание. Он написал и передал Вам, как агент.

Намерены ли Вы скрывать этот факт.

ОТВЕТ: Правильно, было задержано 2 человека. Эти люди были задержаны у КОВАЛЕНКО /учительница/. Они распространяли листовки, написанные от руки и подписывали из "партия народной воли". Эти два человека были доставлены в жандармерию. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 224.

Копія. Машинопис.

*Тут і далі в документі прізвище не подається з етичних міркувань – урядн.

**Підпис

№ 40

З протоколу допиту Бика Марка Артуровича

1 березня 1945 року

(...) Вопрос: Охарактеризуйте структуру полиции безопасности и ее личный состав.

Ответ: (...) ЯРЕМЕНКО, имя и отчество не помню, в период немецкой оккупации работал директором Сумской текстильной фабрики, часто являлся к начальнику ГФП ШИММЕЛЮ и доносил о националистических взгляда[x] зам. бургомистра гор. Сумы СЕРГИЕНКО и директора школы немецкого языка САПУНА, что они в Сумах хотят организовать так называемую "Просвиту" для того, чтобы проводить националистическую работу.

ШИММЕЛЬ дал задание ЯРЕМЕНКО, чтобы он подробно узнал о целях и задачах украинских националистов и об организации "Просвиты", и если будут его привлекать к себе националисты, чтобы он вошел к ним в доверие и обо всем информировал ШИММЕЛЯ.

В последствии СЕРГИЕНКО, САПУН и ряд других украинских националистов были арестованы "СД".

Во время бегства немцев из гор. Сумы ЯРЕМЕНКО бежал с ними.

ДОПРОСИЛ:

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ
СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ
СУМ ОБЛ.
/КОЛОСИНСКИЙ/

КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

СПРАВКА: Подлинник протокола допроса обв. БЫК находится в следделе № 2170 по обв. БЫК и БУЛГАКОВА.

Верно: Ст. Следователь следотд. УНКГБ Сум. Обл.

Старший лейтенант* /МЕЩЕРЯКОВ/

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 220.

Оригінал. Машинопис.

№ 41

З протоколу допиту Барановського Семена Захаровича

7-13 березня 1945 року

(...) ВОПРОС: Вам пред'являються показання состоявшего у Вас на связи агента СД ДЗЕНДЗЕЛОВСКОГО. Вы подтверждаете его показання о структуре ОУНовской организации.

Ответ: Показания ДЗЕНДЗЕЛОВСКОГО о структуре ОУНовской организации в Сумской области я подтверждаю. Мне только неизвестно, что СЕМА – руководитель подрайона. Я знал его как участника ОУН.

ВОПРОС: Показания ДЗЕНДЗЕЛОВСКОГО об известных ему участниках ОУН подтверждаете.

ОТВЕТ: Все указанные ДЗЕНДЗЕЛОВСКИМ лица действительно являются участниками ОУН. Так мне известна, как член ОУНовской организации сестра НЕГЛЯДА, имени ее не помню, она хромая, проживала в селе Бранцовка. О том, что она входила в ОУН мне известно было от ДЗЕНДЗЕЛОВСКОГО и БОНДАРЕНКО.

Кроме того, ДЗЕНДЗЕЛОВСКИЙ не называл как участников ОУН многих учителей Краснопольского района. Он мне например заявлял, что 90% учителей являются членами ОУН. Лично сейчас их фамилии назвать не могу, так как не знал их. (...)

ВОПРОС: Кто такой БЫК.

ОТВЕТ: БЫК при немцах в начале работал переводчиком в ГФП, а затем в 1942 г. летом был переведен в СД и работал начальником отдела полиции безопасности, вел расследование только по политическим делам.

Мною БЫК интересовался и был со мною лично знаком. С ним я имел связь по разработке ОУНовцев, а также имел переписку по другим вопросам.

ДОПРОСИЛ:

капитан госбезопасности –

НАЧАЛЬНИК
ОТДЕЛЕНИЯ
4 УПРАВЛ. НКГБ УССР
/НАУМЕНКО/

Оригинал допроса находится в следделе № 148223
по обвинению БАРАНОВСКОГО С.З.

ДОПРОСИЛ:

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ
СЛЕДОТД. УНКГБ
СУМ ОБЛ.
СТ ЛЕЙТЕНАНТ
ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
/БОРИС/

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 223-223 зв.
Копія. Машинопис.

№ 42

З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича

15 березня 1945 року

(...) Вопрос: Вы заявили, что в октябре месяце 1942 года Вы арестовывались немцами по подозрению в принадлежности к "националистической организации Украины". Вы имели к ней какое-либо отношение?

Ответ: Да, к "националистической организации Украины" я имел отношение.

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

Вопрос: Расскажите о вашем отношении к "националистической организации Украины".

Ответ: Свою принадлежность к "националистической Украинской организации", я отношу к декабрю 1942 года. Город Сумы, где я проживал до оккупации, был уже оккупирован немцами. Условия жизни были очень тяжелыми. Школы в городе почти, что не работали. Около 400 человек учителей были безработными. Всего в городе было открыто 4 школы, куда отдел народного образования отправлял учителей без учета квалификации. Многие квалифицированные педагоги оставались за бортом. Особенно, как ни странно, трудно было устроиться на работу учителям украинской национальности. В декабре месяце 1941 года в отделе народного образования я встретился с учителем по фамилии Сапун, которого знал с 1939 года. Последний в разговоре мне сказал, что мы, украинцы, остались в стороне, нас, украинских учителей, затирают. Нужно что-то делать. Сапун сказал, что у него уже есть хорошие люди, нужно было бы собраться и поговорить.

Я предложил Сапуну пойти с его людьми на квартиру ко мне. Дня через два ко мне пришли Сапун, Власенко, Лозенко и был с нами еще один человек, фамилию которого я не помню. Все пришедшие были по специальности педагогами. Сапун сказал, что нужно добиться разрешения на организацию частной украинской гимназии. Наличие такой гимназии даст возможность воспитывать националистические кадры, во вторых будет местом проведения националистической работы и в третьих даст источник существования педагогам украинцам.

Мы решили, что собравшиеся у меня на квартире люди будут той ячейкой, которая положит основу националистической работы среди украинской молодежи. Несколько раз мы собирались у меня на квартире, читали националистическую литературу.

Весной 1942 года к Сапуну приехал из Западной Украины один человек, которого лично я сам не видел, фамилию его я не знаю и привез украинскую националистическую литературу и значки членов "Украинской националистической организации" – трезуб. Украинская гимназия, которая была открыта вскоре отделом народного образования была ликвидирована. Затем последовали репрессии немецких властей в отношении меня, Сапуна, Власенко и Лозенко. Сапун, насколько мне известно, со слов его жены был расстрелян. Судьба остальных мне неизвестна.

Вопрос: Какие цели и задачи ставили себе украинские националисты?

Ответ: Украинские националисты ставили себе целью создание Самостоятельной Украины. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 21-21 зв.
Оригінал. Рукопис.

16 березня 1945 року

(...) Вопрос: На предыдущем допросе Вы рассказали о существовании двух Украинский националистических групп в городе Сумах. Расскажите подробно об этих группах.

Ответ: О группе Корниенко мне известно немного, так, как с самим Корниенко ближе познакомился только в последних числах декабря 1941 года, когда он предложил мне заведовать местным издательством "Слово", а в половине января 1942 года, я зашел на квартиру к Корниенко, чтобы поговорить подробно о первых шагах работы издательства и получить от него указания, как председателя этого частного издательского предприятия. В беседе Корниенко сказал, что он хотел бы назначить меня заведовать отделом образования вместо Ница, который не являлся педагогом и не украинец, а фольксдойче, но что такое изменение осуществить трудно. Корниенко же сказал, что он имеет в виду подбирать украинцев, чтобы укомплектовать ими отдел управы. Кто эти люди по фамилии, сколько их, – мне неизвестно, но, думаю, что такими людьми уже были Зайцев А.И., его заместитель и Педерий, директор филиала Украинбанка в Сумах, так, как Педерий с Корниенко в приятельских отношениях. Какой-либо связи этих лиц с группой Сапуна не было и о них я ничего не говорил Сапуну т.к. не считал, что это важно. (...)

Я также не говорил, Корниенко о группе лиц Сапуна. Корниенко также говорил, что он будет просить немецкую комендатуру разрешить ему поехать в Киев, где он познакомился с работой управы в Киеве и очевидно разведать о том, как разрешен национальный вопрос немцами для украинцев чтобы соответственно вести работу в Сумах.

У меня дома было два совещания группы Сапуна. На первом совещании обсуждался вопрос организации украинской частной гимназии, директором которой уже был Сапун. Предполагалось, что все присутствующие получат в ней работу. В частности, я должен был получить уроки математики. На этом же совещании было получено от Сапуна две брошюры о Коновальце и Мельнике. (...)

Предполагалось, что очевидно кто-то приедет из Киева и в Сумы для организации Украинской националистической организации и как мы думали, что все это делается с помощью тех же немцев. Вопрос организации "ОУН" в Сумах немедленно у нас не ставился, естественно не говорилось и о материальных средствах. Насколько мне известно "ОУН" в городе Сумах своего оформления не получил. (...)

На втором совещании фигурировала брошюра, где схематически была изложена путь борьбы Украины за свою независимость с княжских* времен до последнего времени. (...)

Вопрос: Что издавалось издательством "Слово"?

Ответ: Издательством "Слово" издано ничего не было. Предполагалось издать Украинский календарь, тематический украинско-немецкий словарь,

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

который был написан мною и учебник для начальной школы, который должен был написан группой преподавателей. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 23-25. Оригінал. Рукопис.

№ 44

З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича

19 березня 1945 року

(...) **Вопрос:** Уточните о численном руководящем составе двух националистических групп Корниенко и Сапуна?

Ответ: Как я уже на предыдущих допросах показывал, националистическая группа Корниенко, вернее ее руководящий состав состояла из трех человек: Корниенко Ивана Петровича, Зайцева Александра Ивановича и Педерия имя и отчество которого не помню. В руководящую националистическую группу Сапуна входили пять человек: Сапун Семен Семенович, Власенко и Лозенко, имя и отчество которых не помню и еще один молодой учитель фамилию которого забыл. (...)

Вопрос: Известно Вам место нахождения выше указанных лиц?

Ответ: Где находятся в настоящее время Корниенко, Зайцев, Педерий, а также Власенко и Лозенко мне неизвестно. Что касается Сапуна то, как я уже сказал, со слов его жены мне известно, что он немецкими властями был расстрелян.

Вопрос: В чем выражалась Ваша практическая деятельность как одного из руководителей "ОУН" в городе Сумах?

Ответ: Моя практическая деятельность как одного из руководителей "Украинской националистической организации" города Сумы заключалась в заведывании националистическим издательством "Слово", в котором я работал три недели, так, как издательство "Слово" было ликвидировано. Сотрудничал около трех месяцев в газете "Сумской вестник", а также предоставлял для организационных целей, группе Сапуна, в которую я сам входил дважды свою квартиру. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 26-26 зв.
Оригінал. Рукопис.

* Так в тексті – у порядн.

№ 45

З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича

29 березня 1945 року

(...) Вопрос: какие причины заставили Вас изменить Родине?

Ответ: Причины, которые заставили меня изменить Родине, есть результат моих антисоветских настроений, выразившихся в националистических убеждениях и стремлении создать самостоятельную Украину, отделив ее от Советского Союза.

Вопрос: Чем желаете дополнить следствие?

Ответ: Дополнить следствие больше ничем не могу. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 30 зв.-31.
Оригінал. Рукопис.

№ 46

З протоколу допиту Безкостого Данила Івановича

5 квітня 1945 року

(...) ВОПРОС: – С кем из украинских националистов Вы были связаны, и какое участие принимали в организации украинско-немецких националистов.

ОТВЕТ: – Как я уже говорил, в Лебединской полиции моим заместителем работал Василенко Александр Николаевич, который по своим убеждениям оказался украинским националистом. Этот ВАСИЛЕНКО впоследствии, не знаю только каким образом, связался с представителем центра ОУН – САМОЙЛЕНКО Петром, приехавшим из Западной Украины, кажется из Ковеля, для создания Лебединской организации украинских националистов. Сообщив мне однажды об этом, ВАСИЛЕНКО примерно числа 10 мая 1942 года пригласил меня к себе в гости. В гостях у ВАСИЛЕНКО в то время был СИК Владимир Яковлевич /работал при немцах зав. Рай. ОНО/ и названный САМОЙЛЕНКО, с которым до этой встречи я знаком не был, а в эту встречу оказался им завербованным в организацию украинских националистов. В ходе ужина между САМОЙЛЕНКО и СИК возник разговор на счет деятельности украинских националистов. При том, как сейчас помню, САМОЙЛЕНКО говорил: "Народ Западных областей Украины готовится к вооруженному восстанию с целью создания самостоятельной Украины."

Нисколько не понимая, как можно в условиях немецкой оккупации создать самостоятельную Украину, я попросил САМОЙЛЕНКО разъяснить мне этот вопрос.

Отвечая мне, САМОЙЛЕНКО сказал: "Мы, украинские националисты, выжидаем момента, когда немецкая армия и Красная Армия истощат свои силы в войне, ослабнут в достаточной степени и тогда поднимем украинский народ на вооруженное восстание, изгоним немцев с Украины в то же время не

допустим на Украину и Красной Армии. Вот таким путем будет создана самостоятельная Украина."

Возражая САМОЙЛЕНКО я заявил: "Мне кажется, что выступить против немцев невозможно, т. к. даже Красная Армия, несмотря на свою многочисленность и техническую оснащенность, и то не выдерживает ударов немецкой армии."

Тем не менее, САМОЙЛЕНКО продолжал доказывать свое, замечая этого и нам надо, но наступит время, когда и немецкая армия ослабнет. Тогда мы и осуществим свою задачу.

В конце концов, он убедил меня своими доводами, в результате я перешел на его сторону, пожалел при этом, что лучше-бы всю свою энергию, которую отдал уже немцам, посвятил делу создания самостоятельной Украины.

Осуществив, таким образом, мою обработку и вербовку, САМОЙЛЕНКО начал меня расспрашивать о деятельности партизан в Лебединском районе, осведомляясь, нет-ли в районе "бендеровцев", о которых я, конечно, ничего не знал.

Присутствующий СИК спрашивал у САМОЙЛЕНКО, когда будет литература. САМОЙЛЕНКО отвечал: "Скоро я должен в ближайшее время поехать за ней в Ковель."

По этому вопросу СИК и ответу САМОЙЛЕНКО я понял, что они уже до этого встречались и имеют между собой связь по националистической деятельности.

Вскоре мы закончили "гостить" и разошлись по домам. САМОЙЛЕНКО-же остался ночевать у ВАСИЛЕНКО.

На следующий день ВАСИЛЕНКО, расхваливая САМОЙЛЕНКО, как "героя Украинского народа", сказал мне: "Надо будет САМОЙЛЕНКО устроить на службу в полицию", против чего я не возражал, и 14-го мая 1942 года принял его к себе в полицию в качестве старшины, где он проводил строевые занятия с полицейскими.

20-го мая 1942 года по просьбе САМОЙЛЕНКО, я разрешил ему отпуск на две недели для поездки в Ковель. Официально в рапорте он мотивировал свою поездку для того, что-бы забрать дома свои вещи.

27-го мая 1942 года я был арестован жандармерией и с того времени с САМОЙЛЕНКО не встречался. Когда же возвратился из Германии в сентябре месяце 1942 года, я узнал, что САМОЙЛЕНКО за националистическую деятельность был расстрелян немцами.

После моего отъезда в Германию САМОЙЛЕНКО работал в Лебединской школе "ГИВИ", где проводил строевые занятия. Здесь и была раскрыта его националистическая деятельность. Но кто говорил мне об этом я уже не помню.

Допрос окончен в 17 часов 5. IV. 45 года с перерывами с 17-ти до 20-00 час. 4. IV. 45 г. и с 4 час до 11 час. 5. IV. 45 года. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 89-89 зв.

Копія. Машинопис.

22 травня 1945 року

(...) Вопрос: Расскажите следствию о своей украинской контрреволюционной националистической деятельности?

Ответ: (...) В конце 1941 года, когда немецкие войска оккупировали г. Сумы, украинские националисты активизировали свою деятельность.

Особенно активную украинской националистическую деятельность проявлял САПУН Семен Семенович, работавший до отечественной войны учителем в 3-й школе.

САПУНА я узнал примерно в 1937 году, когда работал на машиностроительном заводе им. Фрунзе в г. Сумы в должности заведывающего* курсов мастеров соцтруда, а САПУН читал лекции на вечерних курсах рабочих по математике, химии, физике на том же заводе.

С САПУНОМ я иногда участвовал на педагогических совещаниях, однако близко с ним не сталкивался. (...)

В то же время в Наробразе САПУН мне сообщил о полученном от НИЦ принципиальном согласии на открытие частной гимназии и для организационного вопроса по открытию гимназии я ему предложил зайти ко мне на квартиру, на что САПУН дал свое согласие и на второй день зашел ко мне в дневное время по адресу ул. Ленина 14 вместе с учителями ЛОЗЕНКО и ВЛАСЕНКО, последние мне были неизвестны, я познакомился с ними через САПУНА.

В моей квартире мы в течении часа обсуждали вопросы хозяйственного порядка по открытию гимназии и разошлись.

В ноябре 1941 года, числа не припоминаю, встретившись с САПУНОМ в Наробразе он мне предложил зайти к нему на дом посмотреть, как немецкие воинские части выселяют граждан из дома, зайдя к нему я увидел, как проводилась упаковка вещей для освобождения дома. Вскоре мы ушли обратно в Наробраз. По дороге САПУН дал мне две брошюры, страниц по 16 каждая, на одной из них был портрет МЕЛЬНИКА – украинского националиста, на второй портрет КОНОВАЛЬЦА. Обе брошюры издания 1939 года, гор. Львов.

По содержанию эти брошюры излагали биографические данные МЕЛЬНИКА и КОНОВАЛЬЦА и описание их борьбы с польской администрацией.

Примерно дня через 2-3 при очередной встрече, я возвратил САПУНУ эти брошюры, так как он предупредил меня, чтобы я их возвратил.

Возвращая брошюры я спросил у САПУНА, где он их взял? САПУН мне ответил, что ему дали проходившие с немцами галичане.

Спустя неделю, мы все четверо – САПУН, ЛОЗЕНКО и ВЛАСЕНКО, снова собрались у меня на квартире, где обсуждали вопросы о результатах технической подготовки открытия гимназии. Тогда же в беседе я спросил ЛОЗЕНКО и ВЛАСЕНКО читали ли они брошюры о МЕЛЬНИКЕ и КОНОВАЛЬЦЕ, которые имеются у САПУНА, на что они мне ответили, что с этими брошюрами знакомы. Поделились все четверо впечатлениями, имеются ли ОУНовские организации на Правобережье Украины, и пришли к выводу, что такие орга-

* Так в тексте – упрямдн.

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

низации там, видимо, уже организованы и что в Сумской области тоже будут организовываться украинские националистические организации. Неясным для нас было тогда, кто организовывает ОУН? Немцы или сами украинские националисты.

Одновременно в разговоре возник вопрос о газете "СУМСКОЙ ВЕСТНИК". САПУН высказал свое мнение, что в газету писать не надо, так как она организована отделом образования и ее редактором является СВОБОДНЫЙ. В заключение он сказал, что: "Хотя газета издается на украинском языке, но в ней нет украинцев, надо нам иметь свою газету и тогда писать."

Я сказал, что тогда можно просто не писать в эту газету.

На этом закончился наш разговор. О какой либо организационной деятельности организации украинских националистов, я узнал только прочитав две брошюры, полученные от САПУНА, как это я показал выше. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 31.-36.
Оригінал. Рукопис.

№ 48

З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича

25 травня 1945 року

Протокол допроса
обвиняемого Сергиенко Григория Ивановича

от 25 мая 1945 года

Допрос начат в 20 ч. 20 м.*

Вопрос: Кто Вас рекомендовал на должность бургомистра гор. Сумы кроме названного Вами Бородина?"

Ответ: Кроме Бородина я больше никого не просил рекомендовать меня на должность бургомистра.

Вопрос: Кто организовывал националистическое общество "Просвита" в гор. Сумы в период немецкой оккупации?

Ответ: По поручению заведующего отделом просвещения Ниц, организацию общества "Просвита" в городе Сумы в период немецкой оккупации возглавлял Сапун Семен Семенович.

Вопрос: Вы принимали участие в организации общества "Просвита"?

Ответ: В марте месяце 1942 года ко мне обратился Сапун с просьбой просмотреть составленный им устав "Просвита", а также с ним я обсуждал кандидатуры в состав оргбюро общества.

Припоминаю, что преподнесенный мне Сапуном устав общества "Просвита" состоял из нескольких разделов, как то:

Общий – предусматривающий цели и задачи культпросветработы для повышения национального самосознания.

Организация лекторского бюро, в состав которого намечались Абрамович, Корниенко, Зайцев.

Библиотека, кружки драматический, хоровой, физкультурный.

В состав оргбюро "Просвиты" мною и Сапуном были намечены и согласованы с Ницем следующие лица: Сапун (председатель оргбюро), Тарасенко (секретарь), и третья кандидатура Лозенко или Власенко имя отчество не помню.

Орг. бюро составляло списки и собирало деньги для финансирования общества "Просвита".

Так, членами оргбюро было собрано 4 или 5 тысяч рублей.

При проведении подписки в Управе (кто проводил сейчас не припоминаю), бургомистр Дяденко внес около 100 руб., я внес 30 рублей. Собранные средства сдавались в банк на текущий счет курсов немецкого языка.

Для вступления в общество "Просвита" предусматривалась уставом подача заявления, а также взнос не менее 10 рублей.

В последствии было намечено широкое собрание лиц, вносивших средства на организацию "Просвиты" для утверждения оргбюро и принятия устава этого общества.

Через 2-3 недели после начала организационной работы от Сапуна я узнал, что организация "Просвиты" немецкой комендатурой не разрешается. Это было в конце марта 1942 года. С этого периода вся работа по организации "Просвиты" была прекращена.

Вопрос: В каких учреждениях города была проведена подписка по сбору средств на "Просвиту"?

Ответ: Подписка по сбору средств на финансирование общества "Просвита" проводилась по всем учреждениям города Сумы, но с каким успехом она была завершена, мне неизвестно.

Вопрос: Кто вел делопроизводство общества "Просвита" и у кого остались архивы с запрещением этого общества немецкой комендатурой.

Ответ: Делопроизводство общества "Просвита" вел Сапун, с запрещением организации этого общества все дела были переданы заведующему отделом просвещения Ниц. Списки по сбору средств как денежные документы хранились в бухгалтерии (общества) Отдела просвещения, а средства Сапун пытался оставить на счету курсов немецкого языка, но Ниц забрал эти деньги на финансирование отдела просвещения. (...)

Вопрос: Кто такой Дяденко и с какого времени Вы его знаете?

Ответ: Дяденко я узнал только в 1942 году, с его слов он в прошлом деникинец-кулак, житель пригорода, взглядов украинских националистов не разделял.

О своих политических взглядах он говорил: "Мне не нужен ни советский, ни немецкий социализм, мне нужна единая и неделимая".

допрос прерван в 3 часа.

Протокол допроса с моих слов зачитан правильно и мне прочитан.** (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 41-43 зв.

Оригінал. Рукопис.

*Підкреслено в тексті – упорядн.

**Підкреслено в тексті – упорядн.

***Підпис

№ 49

Протокол допиту Гнатченко Ніни Пилипівни*

1 червня 1945 року

Протокол допроса
гор. Сумы

1 июня 1945 года.

Я, ст. следователь следственного отдела УНКГБ по Сумской области, ст. лейтенант Госбезопасности Мещеряков, допросил в качестве свидетеля:

Гнатченко Нину Филипповну, 1908 года рождения, уроженку с. Решетилівка того же района Полтавской области, украинку, гр-ку СССР, происходящую из крестьян середняков, со средним образованием, несудимую, вдову, проживающую в гор. Сумы по Коммунальному пер. в доме № 3 работающую вольнонаемной в Военной комендатуре гор. Сумы.

Об ответственности за дачу ложных показаний по ст. 89 УК УССР предупреждена:**(...)

Вопрос: Кто кроме Сергиенко посещал Вашу квартиру в период немецкой оккупации?

Ответ: Квартиру Сапуна в период немецкой оккупации посещали следующие лица:

1. Долгопол имя отчество не знаю, лет 40-45 работал бургомистром в Хотени. Посещая квартиру вел себя просто, любил шутить.

2. Лозенко имя отчество так же не знаю, лет 30-35 по профессии учитель школы № 3 вместе с Сапуном посещал квартиру довольно часто иногда посещал с женой.

3. Власенко имя отчество не знаю, лет 25-27 по профессии учитель русского и украинского языка в гимназии.

4. Тарасенко имя отчество не знаю, лет 30 по профессии учитель, работал преподавателем истории в гимназии. Неоднократно присутствовал вместе с Сергиенко и Лозенко.

5. Савченко Андрей якобы Васильевич прибыл откуда то весной 1942 года, образованный, лет 30. Настроен против немцев и так же выражал недовольство к советскому строю. По акценту я определила, что он прибыл из Западных областей Украины. Первое время учился на курсах немецкого языка, жил в обособленной комнате при общежитии. Затем был устроен сторожем на курсах. (...) Сапун меня успокаивал и говорил, что Савченко против немцев и поэтому он хороший человек. Когда были арестованы Сапун и Савченко то от начальника "СД" я узнала, что Савченка почему то называли "Глеб".

6. Негляд Афанасий, лет 25-27 житель села Бранцовка Краснопольского р-на, там живут его родители, арестовывался вместе с Сапуном по одному делу. Приезжал к Сапуноу и Савченко вместе с какими то мужчинами, которые якобы приезжали продать на рынке табак.

7. Вместе с Неглядом приезжал периодически Григорий, фамилию его не знаю, откуда он приехал не знаю.

8. Чайка имя отчество не помню лет 22-23, западник, вместе с ним было еще два человека, все они учились на курсах немецкого языка, Чайка до Савченко работал сторожем на курсах и одновременно учились.

9. Попов имя отчество не знаю, по специальности врач, был арестован по одному делу с Сапуном. О Попове я узнала от его жены, возле тюрьмы, когда она передавала передачу.

10. Швачко имя и отчество точно не помню якобы Филипп Кондратьевич. Работал бухгалтером на курсах и в гимназии.

11. Саленко Аким отчество не помню лет 35, до оккупации работал в гор-наробразе, при немцах арестовывался как коммунист, нигде не работал, занимался починкой часов. Общался только с Сапуном и Швачко.

Кроме того Саленко и Сапун монтировали радиоприемник, при закрытых дверях, куда никого не впускали.

Из Лебедина иногда приезжали незнакомые мне молодые мужчины к Негляду одетые в одежду полицейских с револьверами. Приезжали на лошадях.

По отношению к перечисленным мною выше лицам Сергиенко имел общение с Сапуном, Лозенко, Тарасенко. (...)

Сапун и Саленко скрывали от меня до момента их ареста о том, что они делают радиоприемник или радиопередатчик. И когда перед арестом Сапун просил меня ночью взять эту радиоустановку на чердаке дома № 17 по Красной площади, где мы жили, то я обнаружила эту радиостанцию у борова и не знаю что это было радиоприемник или радиопередатчик, там я видела провода, наушники, лампы, телефонную трубку, аккумуляторы. (...)

Когда я носила в тюрьму передачу Сапуноу то там было много членов семьи арестованных и из разговоров и их объяснений я определила, что по одному делу, связанному с Сапуном, Неглядом, было арестовано из разных сел человек девяносто.

Там были люди из сел Краснополье, Бранцовки, несколько раньше кто то был из Лебедина и других сел названия не припоминаю.

Швачко и Сергиенко были арестованы в один день с Сапуном, а остальные были арестованы через несколько дней в том числе Власенко, Савченко, Негляд со всей его семьей. (...)

Когда Сапун был сожжен, то я заметила, что Сергиенко избегал со мной встречаться и когда это происходило случайно он заметно терялся и старался меня обходить. (...)

Вопрос: Что Вы хотите дополнить по существу Вашего допроса?

Ответ: Хочу дополнить, что я ошибочно назвала фамилию Попова врача вместо фамилии а Попова это фамилия его жены.

Кроме того хочу дополнить, что Савченко владел восьмью языками и ненавидел русского^{***} имел очень много денег. Откуда их брал я сказать не могу.

При обыске в рабочем кабинете Сапуна на курсах были изъяты листовки но их содержания я не знаю так как Бык только бросал их мне в лицо.

Больше дополнить ничего не могу. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 204-205.

Оригінал. Рукопис.

*Дружина С. Сапуна – упорядн.

**Підпис

*** Так в тексті- упорядн.

№ 50

З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича

4 червня 1945 року

Копія.–

Протокол допроса

Обвиняемого СЕРГИЕНКО ГРИГОРИЯ ИВАНОВИЧА

от 4 июня 1945 года

Допрос начат в 14 час. 20 мин.

Вопрос: Кто такой ТАРАСЕНКО?

Ответ: ТАРАСЕНКО до отечественной войны я не знал. Познакомился я с ним в феврале месяце 1942 г. САПУН мне рассказывал, что ТАРАСЕНКО до отечественной войны работал преподавателем истории в одной из школ города Сумы.

Когда я познакомился с ТАРАСЕНКО, он в это время преподавал древнюю и среднюю историю в казенной женской гимназии.

Вопрос: При каких обстоятельствах Вы познакомились с ТАРАСЕНКО?

Ответ: Припоминаю, что в Городскую управу зашел САПУН и представил мне преподавателя истории ТАРАСЕНКО, имя и отчество его не помню.

САПУН и ТАРАСЕНКО интересовались у меня планами изучения истории Украины, причем ТАРАСЕНКО спрашивал у меня, что я ему посоветую по этому вопросу, каких авторов использовать для этой цели учебники, у кого их можно достать.

Я советовал ТАРАСЕНКО использовать для преподавания истории Украины в гимназии учебники автора ГРУШЕВСКОГО^[20] "История Украины" БАНТЫШ-КАМЕНСКОГО^[21] и ЕФИМЕНКО. Кроме того, я посоветовал обратиться за литературой и дополнительной консультацией к АБРАМОВИЧУ, работавшему в то время преподавателем украинского языка в мужской гимназии.

Вопрос: в гимназии в 1942 году преподавалась история Украины?

Ответ: Нет, несмотря на то, что отделом просвещения было включено в учебный план, преподавание истории Украины немецкая комендатура не разрешила. Вместо истории Украины было разрешено преподавание только древней истории. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 44.

Копія. Машинопис.

З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича

5 червня 1945 року

Протокол допроса
Обвиняемого Сергиенко Григория Ивановича

от 5 июня 1945 года
Допрос начат в 10 час. 20 мин.

Вопрос: Расскажите подробно, с какого времени Вы стали на путь к.р. националистической деятельности?

Ответ: На путь Украинской к.р. националистической деятельности я стал с 19^м летнего возраста, в гор. Ахтырка.

В июне-августе 1917 года, по окончании мужской гимназии я вступил в украинское националистическое общество "Просвита". Принимал активное участие в хоровом и драматическом кружках.

"Просвитой" тогда руководил нотариус Базилевский.

Выехав в гор. Харьков в августе 1917 года, для учебы в Университете, я был занят учебой.

В 1918 году прибыв на каникулы в гор. Ахтырку, я принял участие в работе юношеского общества "Сич". Руководил этим обществом убежденный националист писатель Антоненко-Давыдович^[22] (репрессирован органами власти как активный украинский националист), с которым я поддерживал дружественные отношения еще во время учебы в мужской гимназии.

Общество "Сич" представляло собой юношескую организацию, ставившую перед собой задачу воспитания ее членов и агитацию среди населения за самостоятельность Украинского Государства и внедрение национальной розни между другими народами.

Строилось общество "Сич" по принципу существовавших в то время таких же обществ в Галиции.

Антоненко-Давыдович выехал на учебу в гор. Харьков. На собрании общества "Сич" я был избран руководителем.

Это было во время Центральной Рады на Украине.

В начале 1919 года с приходом советской власти на Украину, члены общества "Сич", в том числе и я были задержаны недели на две и находились под стражей по приказанию Военного комиссара Красной Гвардии. После чего общество "Сич" распалось.

В начале 1920 года, работая заведующим школьного подотдела Ахтырского уездного отдела народного образования в тоже время являлся членом Коллегии.

В состав Коллегии входили убежденные украинские националисты: Антоненко-Давыдович, работавший заведующим уездным отделом народного образования.

Самброс Юрий Филиппович (в 1932-33 г.г. выехал в Свердловскую область), работал заведующим орг. инструкторским подотделом уездного отдела народного образования.

Довгополюк Матвей Лукич (репрессирован органами советской власти в 1937 году), работавший в уездном наробразе в должности заведующего профессионально-техническим образованием.

Антоненко-Давыдович ставил перед Коллегией вопрос о возобновлении общества "Просвита". В результате его идея была осуществлена. Для прикрытия подлинных к.р. националистических намерений общество "Просвита" возобновило свою деятельность под вывеской "Красная Просвита".

В связи с этим в селах были открыты "Красные Просвиты", руководство общее взял на себя заведующий отделом политпросветработы уездного наробраза Карпенко Александр Тихонович (умер примерно в 1930 году). В то же время под руководством Самброса проводилась по школам "Дерусификация" школ (украинизация).

В конце 1918 года в Ахтырке была организована "филия Украинского Национального союза"^[23] с центром в Киеве. Во главе ее стал Довгополюк. Это общество было организовано эсерами (неточно) в задачи которого входило поддержание петлюровцев в свержении власти гетьмана на Украине и изгнание немцев.

Я вступил в члены украинского национального союза. Присутствовал на одном нелегальном и одном легальном собраниях на которых выдвигались требования предоставления места в народном доме для деятельности этой филии.

В связи с тем, что Красная армия изгнала с Украины гетьмана и Петлюру, украинский национальный союз прекратил свое существование.

В 1923 году, работая инспектором Сумского окружного отдела народного образования по техническому обучению, я на протяжении 2^х месяцев принимал участие в Украинском хоре.

В 1925 году, вместе с Самбросом, работавшим в Сумском окр. наробразе инспектором социального воспитания, Карпенко, работавшим в отделе полит. просвета, Довгополюком, работавшим заведующим детским городком в Ахтырке и Головченко Хомой Леонтьевичем (репрессирован в 1938 году как украинский националист), работавшим заведующим агрошколой в городе Тростянец, в дни религиозного праздника "Рождество" мы выехали в город Киев на "прогулку". Остановились в квартире Антоненко-Давыдовича, работавшего в то время секретарем или редактором Всеукраинского фото-кино управления.

В беседах Антоненко-Давыдович рассказывал об известных ему националистических группировках писателей "Плуг", "Гарт".

Кроме того, Антоненко-Давыдович рассказывал, что на его произведение националистического содержания под названием "Смерть" написал положительный отзыв, проживавший за границей идеолог украинских националистов профессор Донец* работавший в то время в Львовском университете и что в связи с этим на съезде Советов Киевщины выступали писатели с отрицательной оценкой создавшегося положения.

В заключение он сказал; что "Украинский национализм на Киевщине процветает не только среди интеллигенции, но и среди крестьянской массы".

Пребывая в гостях у Антоненко-Давыдовича мы месте сфотографировались. Я уехал в Сумы раньше на сутки.

После проведенных репрессий в 1929 году над участниками СВУ, украинские националисты временно прекратили свою легальную деятельность. С 1930 по 1933 год, боясь репрессий из города Сумы выехали в Харьков украинские националисты Самброс и Ковалько, в Полтаву Онадский^{[24]**}, куда выехал Олешко Иван я не знаю.

С Самбросом я встречался в Харькове, откуда он впоследствии выехал, якобы в Свердловскую область. Карпенко вступил в коммунистическую партию, затем выехал в Московскую область и там, якобы, умер.

В 1938 году я был арестован органами советской власти как участник контрреволюционной националистической организации, о чем я давал показания на следствии, пробыв 14 месяцев под стражей и следствием мне удалось откаться от своих показаний, в результате чего я из под стражи был освобожден.

Мой арест заставил меня прекратить националистическую деятельность до периода оккупации Сумской области немецкими войсками, т.е. до осени 1941 года.

Вопрос: Подробно расскажите следствию о проделанной Вами К.Р. Украинской националистической деятельности в период временной оккупации немецко-фашистскими войсками Сумской области?

Ответ: С оккупацией немецко-фашистскими войсками города Сумы 10 октября 1941 года, а затем и Сумской области, я непродолжительное время не имел постоянной работы. Чтобы получить работу по специальности, я стал посещать отдел народного образования, заведующим которого был немецко-колонист Ниц Владимир Александрович (бежал с немцами). Работу в системе образования Ниц мне отказывал, объясняя отсутствием вакантных должностей. Это заставило меня посещать чаще Наробраз.

Одновременно отдел образования с такими же целями посещал учитель Сапун Семен Семенович, которого я знал с 1937 года, но близко с ним не сталкивался.

Познакомившись ближе с Сапуном в неоднократных беседах он высказывал свое возмущение тем, что украинцев зажимают, не дают им работы. В учреждениях сидят на руководящих должностях главным образом русские или немцы, а не украинцы. В отделе образования работают Попов, Семейкин, заведующим отделом образования работает Ниц. Редактором газеты работает Свободный.

Я поддерживал высказанное недовольство Сапуна, это подтвердило нашу единую точку зрения, объединило наши взгляды.

В средних числах ноября 1941 года, Сапун после настояния, получил от Ница принципиальное согласие об открытии частной украинской гимназии. В связи с этим, для обсуждения этого вопроса я пригласил его зайти ко мне на квартиру по адресу ул. Ленина, 14. Перед этим я неоднократно посещал квартиру Сапуна и имел с ним беседы, в которых и я и он обсуждали период оккупации немцами Украины в 1918 году. Обращали свое внимание на то, что тот период был знаменателен тем, что была видимость украинской власти.

Касаясь настоящего периода оккупации мы отмечали в своих беседах, что он не отражает идей украинских националистов. Власть устанавливалась не-

мецкая. Управы были подчинены тоже немцам. Вопрос об украинском государстве никто не поднимает, да и некому поднимать этот вопрос, так как у руководства преобладающе работают не украинцы.

После этих бесед Сапун вынул из кармана две брошюры украинских националистов Мельника и Коновальца, когда мы уходили из его квартиры.

Я тот час же развернул брошюры на первой странице после обложки. В одной из брошюр был помещен портрет Мельника, а на второй Коновальца.

Сапун порекомендовал мне прочитать и объяснил, что эти брошюры ему дали галичане, проходившие вместе с немецкими войсками. Одновременно он предупредил меня, что когда я прочитаю эти брошюры, должен возвратиться ему.

Согласно моего приглашения Сапун явился ко мне не сам, а с двумя учителями Власенко и Лозенко (имя отчество не помню), которых я до этого посещения совершенно не знал. Об их приходе Сапун меня предупреждал раньше и подчеркнул, что один из них Власенко сидел в тюрьме при советской власти за националистическую деятельность. В отношении Лозенко он характеристики не давал.

Собравшись в моей квартире, мы обсудили вопрос организационно-хозяйственного порядка открытия гимназии. Затем Сапун постепенно начал переходить к постановке и выработке политических задач открываемой нами гимназии.

Начал он с того, в каком положении очутились в первые дни оккупации мы, украинцы, что мы вынуждены посещать отдел образования и просить какую-нибудь должность. Касаясь вопроса открытия гимназии Сапун отметил, что теперь мы сможем обеспечить украинских националистов работой, а также, что задачей открываемой нами гимназии будет воспитание украинских националистических кадров. Хотя персонально на этот раз кандидатуры не обсуждались, но стоял вопрос о подборе кадров преподавательского состава из украинских националистов и в первую очередь должны приступить к работе присутствующие лица на данном совещании.

Присутствующие Власенко и Лозенко высказывали единые мысли со мной и Сапуном.

Я спросил у Сапуна, читали ли националистические брошюры Власенко и Лозенко, на что они сами ответили, что с этими брошюрами еще не знакомы.

После этого совещания Власенко и Лозенко вместе с Сапуном принимали практическое участие в подготовке помещения и обеспечение его мебелью.

Через неделю ко мне снова собрались Сапун, Власенко и Лозенко. Об организации школы говорили мало, так как организационно эти вопросы уже были решены. Я интересовался, читали ли Власенко и Лозенко националистические брошюры. Убедившись, что их уже ознакомил Сапун, не только с брошюрами, а и с другой, имевшейся у него на дому националистической литературой, мы приступили к обсуждению возможностей создания Организации Украинских Националистов.

Задачи ОУН организации, изложенные в брошюрах, для нас были ясны. Они состояли в том, чтобы под протекторатом немцев создать независимое украинское государство. В этих брошюрах было изложено количество ОУН организаций в Западных областях Украины, их работа в условиях немецкой

оккупации. Нам было ясно, что украинские националисты должны поддерживать немцев.

Решая вопрос создания ОУН организации в Сумах мы пришли к выводу, что нам нужно самим создавать, прежде всего, Украинские националистические кадры. Для этого мы обсуждали кандидатуры из числа преподавательского состава, националистически настроенных. В первую очередь остановились на следующих кандидатурах: Сапун, я – Сергиенко, Власенко, Лозенко, Тарасенко, Абрамович Петр Никандрович, Шерстюк Нина, Голубева, Нечипуренко.

В учебный план гимназии мы специально включили предметы истории Украины, географию Украины, Украиноведение с целью подготовить из учащейся молодежи националистические кадры.

На этом же совещании мы обсудили вопрос об использовании выходившей в то время немецко-фашистской газеты "Сумской вестник". С целью широкой пропаганды среди населения идей украинских националистов, но, учитывая, что в составе редакционной коллегии этой газеты работают не украинцы, мы пришли к выводу, что писать в эту газету будет преждевременно.

В последствии представленный учебный план Сапуноу в таком аспекте, как я показал выше, немецкая комендатура не утвердила, и мы оказались на некоторое время в затруднительном положении, хотя гимназия была и открыта, а преподавание истории и географии Украины не проводилось.

Зимой 1941-1942 года Сапун мне сказал, что он написал от себя письмо в Западную Украину, кажется во Львов, я полагаю в центр ОУН, в котором описывал, кто он такой, о своих националистических взглядах и планах. Одновременно, по его словам, он указывал в этом письме и о своих сообщниках, имея в виду меня – Сергиенко, Власенко, Лозенко, Тарасенко.

Касаясь характеристики Сапуна, я должен сказать, что он был не только идейным украинским националистом, но и жаждал к власти, к руководству своей идеей.^{***}

Вскоре после этого у Сапуна появилась новая националистическая литература, выпуска 1941 года Пражского или Львовского издания. Кроме того, я у него видел две газеты пражского издания 1941 года под названием "Пробоем" 2 экземпляра. Брошюры озаглавлены: "Борьба Украины за свою свободу", "Иван Выговский", "Де шукати наші традиції", автора профессора Львовского университета Донцова^[25], "Провозглашение Украинской народной республики с приходом немцев во Львове 30 июля 1941 года".^{****} Кроме того, большие книги "История Украины", "История украинской культуры", "Великий гетьман" (Роман). Таким образом, у Сапуна в его рабочем кабинете в квартире создавалась библиотека украинской националистической литературы, которой пользовались я, Лозенко, Власенко, Тарасенко. Газеты я читал сам и давал читать Абрамовичу и Корниенко.

Примерно в январе 1942 года к Сапуноу из Львовского центра ОУН прибыли связные: Савченко, лет 27, русявый, плотного телосложения, среднего роста, с широкими плечами. Лицо круглое, усы и бороду бреет. Встречался я с ним в столовой квартиры Сапуна.

Швачко, имя отчества не знаю, лет 26-27, ниже среднего роста, коренастый, прическу носит назад, волосы черные, лицо смуглое. Встречались с ним в канцелярии гимназии и в столовой комнаты квартиры Сапуна.

Савченко и Швачко выполняли роль связных с Центром ОУН во Львове и одновременно являлись инструкторами по созданию Организации Украинских националистов в Сумской области. С этой целью они часто выезжали в районы Сумской области. После их отъезда в Лебединском районе организовывалась "Просвита". После их приезда Сапун стал носить значок украинских националистов с изображением герба "Трезуб". (...)

Бургомистр Дяденко открытие издательства "Слово" не разрешил, а предложил мне должность заместителя бургомистра города Сумы, на эту работу я пошел с желанием. Сапун также был доволен моей должностью и говорил, что: "теперь в городской Управе у нас есть свой человек".

Вопрос: С какого времени Организация Украинских националистов в городе Сумы считалась организационно оформленной?

Ответ: После письма Сапуна в Западную Украину, в январе 1942 года в город Сумы приехали из Центра ОУН связные Савченко и Швачко, доставили националистическую литературу, значки членов ОУН,**** а также информацию об ОУН деятельности в Западных областях Украины. Сапун их устроил в гимназию якобы студентами, а Савченко по совместительству и охранником. Это давало возможность законспирировать их целеустремленный приезд в Сумы.

Так как директором гимназии работал Сапун, то Савченко и Швачко имели возможность и выезжали периодически в прилегающие к Сумам районы для организации там общества "Просвита" и ОУН.

Сапун мне говорил, что Савченко и Швачко присланы с центра ОУН не только как связные, но и как инструктора по организации ОУН.

Савченко и Швачко контактировали свою работу только с Сапуном. (...)

Таким образом, в январе 1942 года была организационно оформлена Организация Украинских Националистов, в которую входили:

1. Сапун Семен Семенович, лет 55, уроженец из Полтавской области, украинец, по специальности педагог. В период немецкой оккупации занимал должности: Директора Сумской частной гимназии, заведующего курсами немецкого языка, курсов художественной вышивки, он же являлся их организатором. До отечественной войны в 1938 году, арестовывался органами советской власти, как украинский националист. В ОУН организации в период немецкой оккупации являлся ее организатором и руководителем. Через связных Львовского центра ОУН в прилегающих районах к городу Сумы организовывал ОУНовские организации и "Просвиты". Одновременно в этой, проводимой им работе использовал связных, как инструкторов по организации ОУН.

2. Я – Сергиенко Григорий Иванович – 1898 года рождения, уроженец г. Ахтырка, украинец. С 1го февраля по 18 сентября 1942 года работал заместителем бургомистра города Сумы. В ОУНовской организации Сапуном мне было поручено, до моей работы в городской Управе через издательство "Слово" вести печатную пропаганду националистических идей среди населения и обеспечение необходимыми для ОУН организации печатными материалами. Кроме того, издательство "Слово" намечало к выпуску специальные две газеты: с выпуском одной ежедневной и одной еженедельной газеты. Заняв пост заместителя бургомистра города после распада издательства "Слово" я взял под свой контроль издававшуюся газету в Сумах "Сумской вестник". Редактор этой газеты Фрей-Свободный согласовывал со мной помещаемые материалы в га-

зете. Кроме того, я специально созывал совещания ответственных работников театра, кино, руководителей кружков и инструктировал их с целью внедрения идей украинского национализма среди населения.

3. Лозенко, имени отчества сейчас не вспомню, лет 35, по профессии учитель. В ОУН вовлечен Сапуном. После ознакомления с националистической литературой принимал участие в организации гимназии, там же преподавал украинский язык. После закрытия гимназии Лозенко обратился ко мне, как к заместителю бургомистра с просьбой дать ему другую работу. Я рекомендовал ему обратиться к редактору газеты "Сумской вестник" Свободному и занять должность корректора, но по рекомендации Сапуна, благодаря его близким связям с начальником следственного отдела полиции безопасности Горбанем он был устроен на должность следователя полиции. В гимназии Лозенко занимался изучением и подбором националистических кадров из молодежи, о чем сообщал Сапуну.

4. Власенко Виктор Иванович, лет 33^x, по профессии учитель-языковед. В ОУНовскую организацию был вовлечен Сапуном. Участвовал вместе с Лозенко на совещании в квартире Сапуна. Знакомился с националистической литературой. Работал преподавателем в гимназии. Также выполнял задания по изучению и подбору националистических кадров из числа молодежи. При обращениях с Лозенко и Власенко я называл их обычно только по фамилиям.

5. Тарасенко Никита, отчество кажется Алексеевич, лет 26-27, по специальности учитель истории. Вовлечен в ОУН Сапуном. Знаком с литературой исторического характера. Принимал деятельное участие в организации общества "Просвита". Сапун весной 1942 года характеризовал мне Тарасенко, как молодого и талантливого Украинского националиста, говорил мне, что он из ОУНовского центра получил распоряжение командировать для прохождения обучения, как он выражался "на вишкіл" и думает туда послать Тарасенко. (что означает "Вишкіл" я не интересовался).

6. Савченко имя отчество его не знал, лет 28-30. Прибыл из центра ОУН города Львов как связной. Проживал на квартире у Сапуна, одновременно учился в гимназии и по совместительству работал сторожем. Использовался Сапуном как инструктор по организации ОУН в районах, прилегающих к городу Сумы, с этой целью часто выезжал в районы, а также выезжал для связи с центром ОУН в Западную Украину, откуда привозил информацию о работе ОУН, а также националистическую литературу и значки ОУН "Трезуб".

7. Чайка (выше ошибочно я назвал вместо него фамилию Швачко, о котором я буду говорить ниже). Прибыл из Западной Украины как связной, одновременно выполнял роль инструктора по организации ОУН в районах. Вместе с Савченко доставляли в Сумы националистическую литературу и информацию о работе ОУН центра в Западных областях Украины.

8. Швачко, имя отчество не знаю, работал бухгалтером на курсах немецкого языка. В ОУНовскую организацию был вовлечен Сапуном, который мне по этому поводу говорил: "В канцелярии курсов есть хороший наш человек Швачко, который может в любое время дать справку прибывшим националистам и направлять их туда, куда требуется".

Я поддержал мнение Сапуна.

Таким образом, в городе Сумы перечисленные мною выше лица во главе с Сапуном как я – Сергиенко, Лозенко, Власенко, Тарасенко, Савченко, Чайка и Швачко являлись участниками Сумского областного центра украинской националистической организации.

Каждый из перечисленных лиц выполнял определенные задачи.

Сапун являлся руководителем областного центра ОУН, через связных-инструкторов Львовского центра ОУН Савченко и Чайку проводил организационную работу по созданию районных организаций ОУН. К нему часто приезжали представители из районов по делу ОУН под всякими предложениями, фамилий которых я не знал.

Я удовлетворялся тем, что работа идет хорошо.

Сапун возложил на меня функции, как занимавшего подходящую должность заместителя бургомистра, по налаживанию пропаганды национализма через печать, а также по подбору националистических кадров в городе.

Выполняя эти функции, мною проделана следующая работа:

Как заместитель бургомистра города Сумы я взял под свой контроль выходившую в Сумах немецко-фашистскую газету "Сумской вестник", обязав ее редактора Фрей-Свободного обязательно согласовывать со мной помещаемые наиболее важные материалы, Фрей-Свободный выполнял мои указания.

В период март-июнь 1942 года, я поместил ряд статей своего авторства националистического содержания, призывающих к борьбе за Соборную Украину. Из этих статей могу назвать нижеследующие: "Шевченко – художник слова", "Очистить украинский язык от засорения", "О Симоне Петлюре", "Некролог об Ольге Кобылянской". Кроме того, я поместил свою статью чисто профашистского содержания "Ад на земле".

Газета "Сумской вестник" с моим вмешательством все больше наводнялась националистического характера статьями.

Писали в эту газету Сапун о "Просвите", Лозенко националистические стихи, а также я, пропуская статьи Педерия и Зайцева, который в период немецкой оккупации написал пьесу, озаглавленную "Мазепа"^[26], отражавшую Мазепу как "верного сына Украины".

Хочу заявить следствию, что призыв к борьбе за соборную Украину в моих статьях был отражен в очень осторожной форме, так как я боялся репрессий со стороны немецко-фашистских властей.

В марте-апреле 1942 года в отделе образования мною были смещены с ответственных должностей неукраинцы Попов Евгений Павлович, Семейкин Евгений Иванович, Милованов Иван Васильевич, вместо их я послал инспектором отдела образования Устименко Григория Александровича, украинца по национальности, которого я готовил к вовлечению в ОУН.

К началу марта 1942 года был создан в Сумах под моим председательством "Комитет по проведению праздника Шевченко" в который вошли Сапун, Фрей-Свободный, Ниц и Ковцевич – инженер. (...)

В городе был восстановлен памятник Шевченко. В кинотеатре для интеллигенции города был по поручению комитета сделан доклад на тему: "Шевченко и Европа" с переработкой ее в националистическом истолковании Абрамовичем Петром Никандровичем, который делал доклад.

В театре я включил в программу хора кантату на слова Шевченко, музыка Давыдовского, "Украина", а также националистический гимн "Вкраїно-мати, кат сконав" и другие националистического содержания песни. (...)

Тут же, в моем кабинете, мы подобрали кандидатуры в состав ОРГбюро по организации общества "Просвита" и остановились на следующих кандидатурах: Сапун – председатель оргбюро, Тарасенко – секретарь и членом Лозенко.

Сапун написал устав общества Просвита, я его просмотрел и одобрил. (...)

Обсуждая устав общества "Просвита" я и Сапун наметили в состав лекторского бюро именно украинских националистов, подготовленных мною к вовлечению в организацию ОУН города: Корниенко, Абрамовича и Зайцева. (...)

От Сапуна я в скором времени узнал, что немецкая комендатура не разрешила вовсе организовывать общество "Просвита".

Это обстоятельство вызвало у нас с Сапуном реакцию большого недовольства к немцам, так как мы упустили одну из массовых и удобных форм националистического воспитания интеллигенции и источник пополнения кадров для создания в Сумской области мощной Украинской националистической организации.

Так как "Просвита" по существу являлась только легальной вывеской для подпольной деятельности ОУН.

С другой стороны, запрещение организации общества "Просвита" немцами вызвало у нас страх, вернее опасение возможной репрессии.

Несколько позже, из газетных материалов я узнал, что в Киевской и Харьковской областях в аппаратах управ городов находились в основном вплоть до бургомистров Украинские националисты, это можно было определить по содержанию и характеру помещаемых ими материалов в газетах.

От одной из работниц театра при немцах, фамилии сейчас вспомнить не могу я узнал, что уже месяц как в городе Харькове прошли массовые аресты украинских националистов, главным образом из числа работников городских управ.

Об этом я поделился с Сапуном и высказал ему свои опасения, однако он не придавал этому значения.

Вопрос: Соблюдалась ли конспирация в проведении Националистической деятельности Сумского областного центра ОУН?

Ответ: Несомненно, соблюдалась, если не полная то максимальная конспирация.

Сапун, как руководивший областным центром ОУН в основном советовался со мной по ряду основных вопросов нашей националистической деятельности. Он меня неоднократно информировал о том, что к нему прибывают или должны прибыть связные из Львовского центра ОУН, что он их использует как инструкторов по развертыванию ОУН работы в районах, а также вводил меня в курс дела текущей работы. Однако, более подробными сведениями о проделанной им работе вместе с инструкторами по созданию ОУН организации в районах, о районных руководителях ОУН и активных членах ОУН, Сапун, как со мной, так и с другими членами областного центра ОУН не делился. В этом я исключаю Савченко и Чайка, так как они принимали непосредственное участие в создании ОУНовских организаций по районах и свою работу контактировали непосредственно с Сапуном.

Я інформировав Сапуна про проводимих мною заходах по створенню Організації Українських Націоналістів по місту Суми. С іншими членами обласного центру ОУН я не консультувався і їх не інформировав.

Сапун мою інформацію передавав представникам Центру ОУН із Львова. Це я можу підтвердити наступним фактом: Приблизно в кінці травня 1942 року, Сапун прийшов до Управління і запросив мене до себе до квартири для переговорів.

У квартирі знаходився вже готовий мене зустріти чоловік років 30, вище середнього зросту, шатен, щільного телоскладу, одягнений у вишиванку українського рубашки, штани на випуск, вуса, бороду бриє.

Сапун при знайомстві представив мені його так: "Товариш із Центру", до своєї черги представив мене: "заступник бургомістра" і не називав мені прізвища цього представника центру ОУН, а йому в моєму присутстві моєю прізвищем теж не називав.

У півгодинній бесіді з представником Львівського центру ОУН він одразу сказав, що його цікавить, скільки я працюю заступником бургомістра міста Суми. Які установи знаходяться в моєму безпосередньому підпорядкуванні.

Я відповів, що заступником бургомістра працюю з 1го лютого 1942 року, особливо він був задоволений моєю відповіддю, що я керую безпосередньо культурними установами з великою кількістю інтелектуальних як відділ освіти і відділ охорони здоров'я а також, що я беру під свій контроль роботу редакції газети "Сумський вісник".

Після цього представник (як він називав себе уповноваженим) львівського центру ОУН сказав мені, що основна його мета поїздки, ознайомитися з ходом організації українських націоналістів в місті Суми і станом її роботи, а також він підкреслював, що він намірений з мною говорити, як з членом обласного центру ОУН, працюючого на посаді заступника бургомістра. (...)

Представник Львівського центру ОУН залишився незадоволений моєю доповіддю і зробив мені зауваження, що українізація установ це вторинний питання. Одночасно мені заявив, що головною задачею зараз є підбір українських націоналістических кадрів і їх виховання. Попередив мене, що українські націоналісти зараз підтримують німців, але це до часу до часу, а головна задача ОУН – це боротьба за створення Самостійної України. Тому – він підкреслював ще раз – нам потрібні надійні і підготовлені кадри українських націоналістів, здатних завойовувати Самостійність України.

Я погодився з висказаним ним мнением, що у нас ще мало підготовлених кадрів націоналістів, і обіцяв виконати його вказівку, одночасно я наголошував на необхідності українізації в установах як ознаки національної солідарності.

Питання: Назвіть склад Сумської міської організації ОУН, підпорядкованої обласному центру ОУН?

Відповідь: Сумська міська організація українських націоналістів була створена в період оформлення обласного центру ОУН, тобто з кінця лютого 1942 року.

Собраний членов ОУН как легальных, а также и нелегальных не проводили.

Вовлечение в члены ОУН проводилось членами областного центра ОУН, главным образом мною и Сапуном, путем изучения подобранных нами кандидатов, в первую очередь из числа старых украинских националистов, а также молодежи.

В связи с тем, что порядок формального приема в члены ОУН путем составления списков или выдачи членских билетов нами еще выработан не был, члены областного центра ОУН, в том числе и я подбирал отдельных лиц и вовлекал их в ОУН путем озадачивания проводить идеи национализма.

Такое вовлечение в ОУН соответствовало требованиям в то время конспирации.

О каждой подобранной мною кандидатуре и привлеченной к националистической деятельности знал только я и информировал о них Сапуна. Так как собрания членов Организации Украинских националистов не проводились, то вовлеченные лица в ОУН один одного не знали.

Касаясь состава Сумской городской организации, она состояла из следующих лиц:

1. Барило имя отчество не помню, лет 26-27, в период немецкой оккупации работал техническим редактором газеты "Сумской вестник". Систематически писал в газету свои статьи чисто националистического содержания, призывающие к борьбе за создание Самостоятельной Украины. Перед помещением своих статей в газете заручался моим мнением. Так, припоминаю характерную его националистическую статью, озаглавленную "Україна-мати", которую он поместил под псевдонимом. Одновременно он помещал статьи антисоветского содержания.

2. Абрамович Петр Никандрович, лет 65. В период оккупации работал преподавателем украинской литературы в гимназии. Вступил в члены общества "Просвита", по заданию ОУН делал доклад для интеллигенции в юбилейные дни поэта Шевченко, показывал его не как поэта революционера, а как якобы украинского националиста. Пользовался у меня газетами издания украинских националистов.

3. Корниенко Иван Петрович лет 40, работал бургомистром города Сумы, затем был снят и работал адвокатом. Организовывал издательство "Слово". Намечал выпуск двух националистических газет. В беседе со мной и Педерием, директором Украинбанка в его квартире заявил мне, что он берет на себя вопрос подбора националистических кадров в учреждениях.

4. Педерий имя, отчество не знаю, в Сумы прибыл из гор. Киев. При немцах работал непродолжительное время директором Украинбанка. Писал явно националистические статьи в газету "Сумской вестник", причем свои статьи корректировал вместе с Корниенко. С Педерий я встречался на квартире у Корниенка. Он также являлся участником организации издательства "Слово". В последствии выехал в город Киев.

5. Горбань Федор Афанасьевич, лет 29-30. Работал начальником следственного отдела полиции безопасности. Привлечен в ОУН Сапуном. Предупреждал меня в июле 1942 года, что ему поступили от Попова Евгения Павловича и Зеленского учителя заявления, что я украинский националист. Причем сде-

дал это предупреждение мне для принятия предосторожных мер. Был тесно связан с членом областного центра ОУН Лозенко, которого устроил по предложению Сапуна на работу следователя. Когда я сообщил Сапуну о разговоре с Горбань, то он мне ответил, что ему уже об этом известно.

6. Зайцев Александр Иванович, лет 52-55, работал заместителем бургомистра города Сумы, затем адвокатом. После выехал в Киев и работал в штабе Розенберга, возвратился и работал редактором газеты "Сумской вестник". Являлся участником создания издательства "Слово", написал пьесу "Мазепа", а также готовил настольный календарь. В газете "Сумской вестник" помещал неоднократно свои статьи украинского националистического толка. С ним я встречался в служебном кабинете.

7. Черевко – имя отчество не помню, лет 50, работал преподавателем украинского языка и литературы на курсах. (...)

Кроме того, нами подготовлялись к вовлечению в ОУН города Сумы, следующие лица:

1. Цыкановский Александр Абрамович, лет 54-55, украинец, уроженец Одесской области. Со слов Ница мне стало известно, что Цыкановский офицер петлюровской армии и весь период проживал под чужой фамилией. Фамилию Цыкановский он присвоил себе с целью укрытия от репрессий органами советской власти.

2. Грищенко Петр Федорович, лет 23, работал в полиции внутреннего порядка, кажется инспектором. От него я получил книгу-альбом под названием "СС", что означает "Січові стрільці"^[27], затем два тома автора Ефремова "История украинской литературы". В 1943 году в беседе он мне говорил, что он следил за деятельностью ОУН в Сумах и что ему удалось узнать в полиции, что ОУН организацию вскрыл следователь Сухомлин.

3. Голубьева^{*****} Мария Ивановна, лет 50, в период оккупации работала учительницей, является родной сестрой поэта эмигранта украинского националиста ОЛЕСЬ: Поддерживала связь со своим племянником^{*****} проживающим в Киеве через Педерия.

4. Шерстюк Нина Ефимовна, лет 45-47, работала учительницей в период оккупации. Знаю ее с 1925 года, разделяла до войны со мной националистические идеи. Поэтому рассчитывал на вовлечение ее в ОУН.

5. Устименко Григорий Александрович, лет 50. В период оккупации я его назначил инспектором отдела образования, удалив оттуда неукраинцев. Сапун также высказывался положительно о вовлечении Устименко в ОУН. Поэтому он нами с этой целью изучался.

6. Рубан Владимир Герасимович, лет 40. Работал в период немецкой оккупации заведующим школой. Репрессировался органами советской власти. Сапун говорил мне, чтобы Рубана оставить в школе, так как он нам пригодится в организации ОУН. Сапун поручил Тарасенко провести совместно с Рубаном организацию общества "Просвита". Это мероприятие он проводил, но якобы не охватил всех учителей.

7. Дунайский, имя отчество не помню, лет 50. В период оккупации работал режиссером украинской труппы. (...) Выполнял мои указания по внедрению украинского национализма в работу театра. Систематически докладывал мне о выполнении моих указаний.

8. Гермаш Григорий Яковлевич, 46 лет, работал врачом. С периода 1942 года примыкал к украинским националистам, брат его репрессирован органами советской власти за националистическую деятельность.

9. Свободный, он же Фрей Лев Николаевич, редактор газеты "Сумской вестник". Первое время нами был не изучен, затем с назначением меня заместителем бургомистра стал активно помещать в газете с моего согласия националистические статьи. В последствии между нами установились дружественные отношения.

Вопрос: Вы не назвали всех известных Вам Украинских националистов, входивших в состав сумской организации?

Ответ: Я назвал следствию всех известных мне членов сумской организации украинских националистов и лиц, подготовляемых нами к вовлечению в ОУН.

ОУН в городе Сумы, находилась в стадии организационного развития, и не удовлетворяла своим ростом и развитием требований Львовского центра ОУН. Это было видно с моей беседы с уполномоченным Львовского центра ОУН, а также об этом неоднократно мне говорил и Сапун.

Причем были случаи, когда он упрекал меня в том, что я не уделяю достаточного внимания по вовлечению и воспитанию новых членов ОУН и не достаточно создаю для них условия.

Причинами этому являлись: В июле 1942 года, в Сумах проводилось совещание старост сельских управ при сельхоз коменданте, где я присутствовал. На этом совещании выступал начальник "СД" Ганьон, который предупредил, что СД располагает сведениями о деятельности украинских националистов в прилегающих районах к городу Сумы и предупредил, что в случае обнаружения украинских националистов они будут строго наказаны.

Я поставил сразу в известность Сапуна. Он мне заявил: "Если ты не хочешь работать, то не работай, а я работал и буду работать". Это задело мое самолюбие. (...)

Дяденко послал меня к начальнику следственного отдела СД Шимелю ^{*****}, чтобы я узнал его мнение по поводу открытия Просвиты в Сумах. Немец доктор Шимель, у которого я находился с переводчицей Жуковой мне сказал, что он не возражает против открытия этого общества, но предупредил, чтобы оно не направляло своей работы против интересов немецкого командования. (...)

Проинформировав Сапуна, он также заявил, что "Просвиту" организовывать нет необходимости, так как это маневр немцев, чтобы выловить украинских националистов.

В августе 1942 года Сапун пригласил меня на квартиру и рассказал, что он получил чрезвычайную новость из львовского центра ОУН директиву, в которой говорилось, что между националистами и немцами произошел раскол. Поддерживать немцев больше не следует. В порядке обзора указывалось, что оуновцы в западных областях всеми путями чинят сопротивление немцам, запрящая населению выполнять поставки продуктов и скота.

Причинами этого послужила политика обмана немцами украинских националистов в предоставлении власти на Украине.

В этой же директиве указывалось, что столкнулись две великие державы Германия и Советский Союз и что они, несомненно, в результате столкновения потеряют силу. (...)

В итоге эта директива требовала коренной перестройки работы и Сумского областного центра ОУН. Требовалось неповиновение немцам в поставках хлеба, скота и продуктов и невыполнение их указаний.

Мы стали перед фактом отсутствия средств борьбы с немцами кроме пропаганды.

Сапун мне сказал, что в Конотопе по этому поводу печатается подпольная газета ОУН организации и что она послужит печатным орудием пропаганды против немцев.

Вопрос: Какой позиции придерживались после директивы Львовского центра ОУН о расколе с немцами?

Ответ: Я – Сергиенко, как украинский националист был настроен и против советской власти и против немцев. Я был доволен тем, что украинские националисты порывали с немцами, так как я убеждался в том, что немцы с первых дней оккупации Украины не предоставляли власти украинцам, а наоборот их грабили, поработали и уничтожали.

После ознакомления меня Сапуном с директивой центра ОУН мы не нашли существенных средств борьбы с немцами и ожидали выпуска нелегальной газеты в Конотопе. Поэтому с Сапуном продолжительное время не встречались.

Вопрос: На какие же средства борьбы за создание Самостоятельной Украины Вы рассчитывали, когда организовывали областной центр ОУН и такие же организации по районам?

Ответ: Организовывая областной центр ОУН в Сумской области, а затем ОУНовскую организацию города Сумы я и Сапун ориентировались на созданные уже ОУНовские организации в Западной Украине, а также рассчитывали на действенную помощь Львовского ОУН центра, о которой много говорилось в получаемой нами националистической литературе, доставляемой нам связными с Львовского центра ОУН, на это мы ориентировали и членов организации ОУН.

Вопрос: Продолжайте свои показания?

Ответ: 9 октября 1942 года я был арестован Сумским "СД". На квартире у меня был проведен повальный обыск. Одновременно были арестованы Сапун, его жена Гнатченко и дочь.

Допрашивал меня немецкий офицер Ганьон по вопросам.

О моей связи с Сапуном. Посещал ли я его квартиру. Кто посещал кроме меня квартиру Сапуна. Является ли украинским националистом Сапун. Кто еще является украинским националистом. О связях между украинскими националистами и их практической деятельностью.

На следствии в "СД" я показал, что Сапун является руководителем украинских националистов. Что квартиру Сапуна посещают приезжие украинские националисты Савченко и Чайка и что он последних укρύвает.

Кроме того, я показал, что Сапун связан с украинскими националистами Власенко, Тарасенко, Швачко, Лозенко.

Т.е. по существу я дал показания о членах областного центра ОУН и утвердил, что они объединены едиными националистическими целями.

В отношении себя я не дал показаний о принадлежности к украинским националистам и отрицал националистические связи с перечисленными мною лицами.

Сам Ганьон печатал мои показания на пишущей машинке, которые я подписал.

Ганьон сказал, что он жалеет мою семью и меня освобождает из под стражи.

Через 3 дня, т.е. 12 октября 1942 года я был снова арестован и содержался под стражей в полиции. (...)

18 февраля 1943 года, я вместе с немцами фольксдойче эвакуировался поездом в Киев. Одним поездом ехали Ниц, Фрей, Завальный, Дяденко, Зайцев и другие. В Киеве мы прожили дня 4, затем нас перевезли в Каменец-Подольск, где мы жили с 5 марта до 12го апреля 1943 года, после чего я снова возвратился в город Сумы. (...)

18 августа 1943 года я снова эвакуировался в село (...)***** Шевченковского района, Киевской области, к родственникам жены врача Гермаш, где 20 декабря 1943 года был схвачен немцами и угнан в Германию, работал на фабрике лена в селе Бухонау, район Ратибор, Верхняя Силезия. 3-го февраля 1945 года, эта территория была освобождена частями Красной Армии и 9 февраля 1945 года, я был мобилизован частями Красной Армии, служил рядовым бойцом в 1015 стрелковом полку 285 стрелковой дивизии 1го Украинского фронта до дня ареста.

Вопрос: Подвергались ли репрессиям члены Сумской Организации Украинских Националистов со стороны немецко-фашистских властей?

Ответ: Да, подвергались. Одновременно со мной были арестованы Сапун, его жена Гнатченко имя отчество не помню и их дочь, а также Швачко.

Мне известно, что за националистическую деятельность были арестованы Савченко, Чайка, Власенко и гораздо позже был арестован Лозенко.

В результате Сапун по слухам был расстрелян, Савченко, Чайка и Швачко из под ареста не возвращались, так как я их нигде не встречал, а Тарасенко с дочерью, Власенко и Лозенко из-под стражи были освобождены.

Гораздо позже от жителей города Сумы, работавших в период немецкой оккупации в отделе здравоохранения (от кого именно не помню) я узнал, что бывший бургомистр Хотеньского района Долгопол Филипп Ефимович был также арестован "СД" как украинский националист, о дальнейшей судьбе которого ничего неизвестно.

Вопрос: Расскажите о деятельности украинских националистов, а также ОУН после проведения арестов немецким "СД" т.е. после октября 1942 года?

Ответ: Мой арест "СД" и снятие с должности заместителя бургомистра, а также репрессии Сапуна, как руководителя Сумского областного центра или провода ОУН, а также эмиссаров Львовского центра ОУН Савченко и Чайку, Швачко явился для меня и других членов ОУН серьезным предупреждением и заставил в этот период отойти от националистической деятельности. (...)

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

К тому же члены ОУН начали разъезжаться в различные места Украины. Барило летом 1942 года выехал на работу в Киев. Тарасенко в ноябре 1942 года также выехал в Киев. (...)

Горбань, Лозенко и Тарасенко в Сумы не возвращались.

Зайцев последний период оккупации работал редактором газеты "Сумской вестник" и в одной из бесед говорил мне, что Корниенко также подвергнут аресту немцами.

В начале июля 1943 года в Сумы без семьи приезжал за вещами на несколько дней Горбань, который при встрече с ним на улице по секрету мне рассказал, что он устроился на работу в полицию в городе Владимир-Волынский, что там весь аппарат украинцы, делопроизводство все ведется также на украинском языке. Если получают разверстку об отправке в Германию, то никого из украинцев стараются не направлять и что он намерен оставаться там на работе. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 59-81.
Оригінал. Рукопис.

*Донцов Дмитро – урядн.

**Онацький – урядн.

***Так в тексті – урядн.

****Тут помилка в назві і даті, насправді мова йде про Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 року. – урядн.

*****Так в тексті – урядн.

*****Голубова Марія (сестра Олександра Олеся) – урядн.

*****Мова йде про Олега Ольжича^[28] – урядн.

*****Підкреслено в тексті – урядн.

*****Нерозбірливо – урядн.

№ 52

З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича

29 червня 1945 року

Протокол допроса
Обвиняемого Сергиенко Григория Ивановича

от 29 июня 1945 года
Допрос начат в 10 час. 20

Вопрос: Расскажите структуру Сумской городской управы?

Ответ: Структура Сумской городской управы следующая.

Бургомистр и его заместитель подчинялись немецкому ортскоменданту.

При бургомистре и заместителе секретарь, делопроизводитель и две переводчицы немецкого языка.

Городская управа имела следующие отделы:

- а) отдел образования
- б) отдел здравоохранения
- в) жилищный отдел
- г) финансовый отдел
- д) отдел городского инженера
- е) правовой отдел

Кроме того при городской управе была бухгалтерия, заведующий хозяйством, уборщицы, сторожа. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 90-90 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 53

З протоколу допиту Власенка Віктора Івановича

16 липня 1945 року

Протокол допроса

гор. Сумы 16 июля 1945 года

Я, ст. следователь Следственного отдела УНКГБ по Сумской области, ст. лейтенант Мещеряков допросил арестованного.

Власенко Виктора Ивановича, 1911 года рождения, уроженца города Лебедина, того же района, Сумской области, украинца, гр-на СССР, из служащих, беспартийного, по специальности учителя, не женатого, со средним образованием, подвергавшегося аресту органами НКВД в 1937 году по подозрению в причастности к К.Р. Организации. К моменту ареста служил в Красной армии в качестве рядового.

Допрос начат в 10 час. 25 м. (...)

До октября 1942 года я нигде не работал. Получив повестку о выезде в Германию я поступил снова на курсы немецкого языка завхозом. Проработал в этой должности до 10 октября 1942 года я был арестован "СД". Мне было предъявлено обвинение, что я был связан с группой Украинских националистов, возглавляемой Сапуном.

Под следствием я находился 4 месяца, следствие вел немецкий офицер "СД", переводчик был Матус.

Организация Украинских националистов, возглавляемая Сапуном, характеризовалась как подпольная, Бандеровского направления.

Я обвинялся в том, что в октябре 1942 года, познакомившись с сторожем и курсантом курсов немецкого языка неким Савченко (имя отчество его не знаю) по его просьбе порекомендовал ему проживать на квартире у моей знакомой Николенко (имя отчество не помню), проживающую в г. Сумы по ул. Ильинской в доме № 15 (вспомнил ее имя Зинаида, отчество не точно Савельевна), где Савченко и поживал до его ареста. (...)

В октябре 1942 года были арестованы по обвинению к причастии* в подпольной националистической организации заместитель бургомистра города Сергиенко Григорий Иванович, директор курсов немецкого языка Сапун Семен Семенович. Сторож этих курсов Савченко – как я узнал после своего ареста, что Савченко вместе с Сапуном занимали руководящее положение в подпольной националистической организации, причем Савченко стоял выше Сапуна.

Так же были арестованы жена и сын Сапуна, Швачко, имя отчество не знаю, бухгалтер курсов немецкого языка, Николенко Зинаида, о которой я указал выше.

Содержался я под стражей в городской тюрьме, месяц в камере № 36, затем был переведен в общую № 34, так как № 36 это была одиночная. В 34 был месяца 2, затем был снова переведен в камеру № 20, откуда освобожден из-под стражи.

На допросы вызывался 3 раза, т.е. в 1^й и 2^й день ареста по одному часу или полтора и через 2 недели после ареста. Самый подробный допрос длился 1^{1/2}-2 часа, уточняя, что на второй день ареста меня почти не допрашивали, а только спросили, буду ли я рассказывать о подпольной украинской националистической организации. Я ответил отрицательно, после чего меня немец-следователь предупредил, что меня расстреляют, и отправил в тюрьму.

Находясь в камере № 34 Сумской городской тюрьмы я познакомился с Колодкой Дмитрием Марковичем, Дяченко Михаилом, Негляд Тихоном, Крамаренко, имя отчество не помню, и еще одним человеком высокого роста, лицо его повреждено оспой.

Все они жители села Бранцовка Краснопольского района и обвинялись в Украинской националистической деятельности.

Негляд Тихон рассказывал мне, что его сын Афанасий организовывал националистическую организацию, и что через сына он тоже попал в тюрьму.

Самого Негляда Афанасия я один раз видел, когда он, идя на прогулку, заглядывал к нам в камеру. До этого я его не знал.

Негляд Тихон, Крамаренко, сестра Негляда Степанида и человек с оспой были 12 февраля 43-года освобождены, а я, Колодка и Дяченко были переведены в камеру № 22 (ранее я ошибочно указал № 20). Там я встретил Швачко Филип-

па Кондратьевича и жителя Краснопольского района по имени Степан фамилии сейчас не вспомню, но кажется Почкун.

Сергиенко, жена и сын Сапуна были освобождены в первый же день ареста. (...)

В период немецкой оккупации я и Сапун организовывали частную гимназию, подыскивая помещение и инвентарь, топливо. Сапун подбирал кадры учителей. Я преподавал русский язык, а Сапун был директором.

Когда частная гимназия была закрыта, Сапун стал работать директором курсов немецкого языка, а я стал у него работать деловодом.

На курсах немецкого языка Сапун неоднократно давал мне читать литературу националистического содержания, а также литературу антисемитского толка. Эта литература была легального характера.

Допрос прерван в 16 час. 20

Протокол допроса с моих слов записан правильно и мне прочитан**

Допросил: Ст. следователь следотдела УНКГБ, ст. лейтенант (Мещеряков)***

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 169-174 зв.

Оригінал. Рукопис.

***Так в тексті – у порядн.*

****Підпис*

*****Підпис*

№ 54

З протоколу допиту Власенка Віктора Івановича

17 липня 1945 року

(...) Вопрос: Расскажите о связях Сапуна с представителями ОУН из западных областей Украины?

Ответ: О связях Сапуна с представителями ОУН из западных областей Украины мне не было известно до момента моего ареста "СД" по подозрению в принадлежности к подпольной украинской националистической Организации Бандеровцев, возглавляемой Сапуном.

Как я уже показывал на предыдущем допросе, что меня обвиняли в том, что я посодействовал Савченко в приобретении квартиры. На следствии в "СД" я узнал, что Савченко являлся руководителем ОУН.

Кроме того меня допрашивали в "СД", знаю ли я Чайку, которого я действительно знал, он работал также сторожем курсов, как и Савченко. Оба они с акцентом жителей западных областей.

Куда девался Чайка я не знаю, поэтому на следствии в "СД" так и показывал.

Кроме того меня допрашивали, знаю ли я какого то Глеба*, о котором мне действительно не было известно. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 179 зв.-180.

Оригінал. Рукопис.

**"Гліб" – псевдо Савченка Андрія – у порядн.*

З показань Власенка Віктора Івановича

18 липня 1945 року

(...) Вопрос: При каких обстоятельствах Вы были арестованы СД в октябре 1942 года?

Ответ: 9 октября 1942 года немцы готовились праздновать годовщину оккупации гор. Сумы. Я пошел в столовую учителей, размещенную по коммунальному переулку. На пороге уже стоял Таранец Василий, которого я знал как директора краеведческого музея, при немцах он работал заведующим библиотекой.

Таранец меня задержал и предложил следовать за ним в полицию.

Таранец по моему определению являлся агентом СД.

Когда он доставил меня в полицию, по Суругинскому переулку и завел в одну из комнат 2-го этажа, туда зашли Бык, работавший переводчиком СД или начальником полиции и сказал "А – это Власенко?" после чего начал на меня кричать, что я националист и что я знаю Савченко.

Там же сидела уже Николенко Зинаида. Бык спрашивал при ней, как я посоветовал занять у нее квартиру Савченко. Я сознался, что советовал Савченко занять квартиру у Николенко.

Бык, обнажив на меня оружие, повел на нижний этаж. Я предположил, что меня будут избивать, прыгнул с лестницы, не опустившись по ней ступенек 7, прямо в дверь и побежал на базар. Бык начал по мне стрелять, но не попал.

Меня догнал Таранец. Связали мне руки и возвратили в полицию, где я лежал со связанными руками, затем доставили в СД, размещавшееся по ул. Советской на допрос. (...)

Мне, после биографических данных был задан вопрос, что мне известно о деятельности подпольной националистической организации, возглавляемой Сапуном.

Я ответил, что о деятельности подпольной организации Бандеровцев ничего не знаю. Следователь меня избил, а затем, похлопав по плечу, спросил, люблю ли я природу и жизнь. Предложил рассказывать правду, или он меня расстреляет.

Я снова заявил, что ничего не знаю и после этого я был направлен в тюрьму. (...)

10 октября 1942 года, я вторично был вызван в СД на допрос, меня спросили, буду ли я признаваться о подпольной ОУН. Я снова сказал, что ничего не знаю. Мне об'явили, что если не расскажу о подпольной ОУН меня расстреляют.

На это я сказал: "Дело Ваше" и был уведен в тюрьму.

Недели через 2-3 я был снова вызван на допрос во двор тюрьмы, где размещался небольшой домик. (...)

Допрос начался с изложения биографических данных, затем добивались от меня, чтобы я рассказывал о Савченко. Так же расспрашивали о составе подпольной ОУН, о программе националистов, какую литературу мне давал читать Сапун.

На поставленные мне вопросы я ответил, что участником подпольной ОУН не являюсь и о ее деятельности ничего не знаю. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 180-181 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 56

Протокол допиту Власенка Віктора Івановича

19 липня 1945 року

Протокол допроса арестованного Власенко Виктора Ивановича
от 19 июля 1945 года.

Допрос начат в 12 часов*

Вопрос: Кому Вы рассказывали о том, что Вас при немцах вовлекли в Украинскую националистическую организацию?

Ответ: О том, что меня при немцах вовлекли в Украинскую националистическую организацию, я никому не рассказывал.

Вопрос: Вы же рассказывали об этом своему брату Анатолию Ивановичу, а он в свою очередь об этом рассказывал другим лицам. Почему Вы об этом скрываете от следствия?

Ответ: Да, действительно я об этом скрывал от следствия. Скрывать об этом я больше не намерен и хочу изложить следствию подробно. (...)

Между мной и Сапуном в его квартире начался разговор. В одной комнате и за одним столом сидел его сын, возвратившийся из Германии, жена его Гнатченко Нина Филипповна присутствовала в начале разговора, затем ухаживала возле плиты.

Разговор начал Сапун, причем на мое удивление он сильно ругал немцев, за то, что они угоняют народ Украины на каторгу в Германию.

Он говорил:

"Немцы поработили Украину и украинский народ".

Сын Сапуна рассказал о перенесенных им ужасах в Германии. Как он сидел в тюрьме и как бежал из-под стражи.

До этого момента я постоянно слышал от Сапуна националистические его взгляды и постоянное восхваление немецких захватчиков. Он часто выражался: "наші друзі німці". Поэтому его высказывания в данный момент определялись мною как смелые и справедливые.

Я тут же спросил Сапуна, почему он раньше открыто восхвалял немцев. На что он ответил, что он это делал для того, чтобы скрыть свои настоящие взгляды по отношению к немцам. Я поддерживал Сапуна в его настоящих взглядах на немцев.

Сапун мне заявил, что настало время вести решительную борьбу против немцев. После этого дал мне националистическую книгу о родоначальнике украинских националистов Михновском^[29] и два экземпляра газеты украинских националистов, издаваемых подпольно в Праге или Львове. В этих газетах излагались подробные сводки, положение на фронтах и указывалось на неми-

нуемую гибель, т.е. поражение Германии, хотя газета помещала и антисоветские статьи.

В дальнейшем разговоре, когда я интересовался, почему он – Сапун, ранее выступавший за немцев, сейчас говорит против них, он мне ответил, что существует украинская националистическая организация, которая теперь должна вести против немцев вооруженную борьбу, так как немцы поработили украинский народ, угоняют скот, издали ряд законов против украинского народа, угоняют в немецкое рабство.

Сапун предложил мне вступить в организацию украинских националистов и принять участие в борьбе против немцев. Пытаясь ненависть к немцам я дал согласие вступить в организацию украинских националистов. (...)

Возвратив прочитанные мною газеты и книгу я получил у Сапуна свежие номера этой газеты (название ее кажется "Пробоем"). Сапун повел меня к Савченко, который помещался в комнате сторожа курсов и исполнял эту должность.

Савченко, познакомившись с мной*** рассказал мне, что он с Западной Украины, прибыл в Сумы из г. Львов. Одновременно дал мне для ознакомления программу и заповеди ОУН, а также националистическую литературу.

При дальнейших посещениях Савченко рассказал мне, что его кличка как националиста "Глеб". Однажды к нему приезжал из села Бранцовка Краснопольского района Негляд Афанасий, с которым в его комнате Савченко меня познакомил.

Сапун меня информировал, что в ОУН входят как руководители он – Сапун, и Савченко, а также Тарасенко Никита, который в то время находился в Хотени и проводил там какую то работу.

О Тарасенко он еще говорил, что они его посылали на работу в полицию, чтобы в полиции был свой человек и на всякий случай мог скрыть следы националистов.

Кроме того, в ОУН входили Швачко, Чайка, Негляд Афанасий, Лозенко. Когда я спросил Сапуна, состоит ли в ОУН Сергиенко, то Сапун мне ответил, что Сергиенко посвящен во все дела ОУН, но его надо остерегаться, так как он может предать нас немцам.

Жена Сапуна – Гнатченко также была посвящена во все дела ОУН, но она членом ОУН якобы не была.

В разговоре с Савченко он мне сказал, что ему опасно проживать в здании курсов и просил меня найти ему надежную квартиру.

Я его просьбу выполнил, и устроил его по Ильинской № 15 у Николенко, но ее не информировал о личности Савченко.

Судя по тому, что Тарасенко был послан в Хотенский район, а Негляд проводил националистическую работу в Краснопольском районе, националистическая организация, возглавляемая Сапуном и Савченко являлась областным проводом. (...)

7 октября 1942 года я явился на службу, там полиция или "СД" производила арест Сапуна. Я успел зайти в класс, оттуда через окно выпрыгнул и убежал.

9 октября 1942 года СД был арестован я.

Вместе с Сапуном были арестованы как украинские националисты Швачко, Сергиенко, Гнатченко и сын Сапуна.

допрос прерван в 17 час.

Протокол допроса с моих слов записан правильно, показания в протоколе записаны правильно и мною прочитаны****

Допросил Ст. лейтенант***** (Мещеряков)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 183-186 зв.
Оригінал. Рукопис.

**Підкреслено в тексті – урядн.*

***Так в тексті – урядн.*

****Так в тексті – урядн.*

*****Підпис*

******Підпис*

№ 57

З протоколу допиту Власенка Віктора Івановича

20 липня 1945 року

(...) В разговоре со мной и его сыном за столом Сапун открыто стал ругать немцев за то, что они разоряют Украину, грабят ее и угоняют на каторгу в Германию украинцев. Притесняют украинцев законами. Закрывают школы.

Я спросил Сапуна, почему он раньше восхвалял немцев, а теперь ругает, на это он мне ответил, что: "ругаю заслужено, а восхвалял потому, чтобы казаться незамеченным".

Я нашел высказывания Сапуна справедливыми и смелыми, поэтому поддерживал его в разговорах.

Сапун мне сказал, что он спасет меня от отправки в Германию, нужно вести решительную борьбу против немцев.

Далее Сапун сказал, что уже есть у них люди, которые будут вести вооруженную борьбу против немцев – это подпольная организация украинских националистов и спросил меня; не желаю ли я вступить в подпольную ОУН и принять участие в борьбе с немцами. Я дал Сапуну свое согласие. При этом присутствовал его сын, а жена находилась у плиты за приготовлением пищи.

О персональном составе подпольной ОУН Сапун мне не сказал. Остался доволен моим согласием. Дал мне книжонку об украинском националисте Михновском и два подпольных номера газеты украинских националистов под названием кажется "Пробоем" Львовского или Пражского издания и предупредил, что газеты являются секретными. Как прочту, что бы возвратил, тогда подробно поговорим.

На следующий день я приступил к работе завхоза и поехал на два дня по заготовке дров для курсов.

Прибыв из леса, я снова посетил квартиру Сапуна. Возвратил ему газеты и книгу. Высказал, что сообщение в газетах мне понравились, Сапун дал мне свежие экземпляры этой газеты и повел меня в комнату сторожа курсов Савченко, заранее меня предупредил, что подробности о подпольной ОУН мне расскажет Савченко, кличка которого, как националиста "Глеб".

Познакомившись с Савченко, он мне рассказал, что в Сумской области организован областной провод ОУН, руководит которым он – Савченко и Сапун.

Что сейчас главной задачей провода ОУН является борьба против немцев за освобождение Украины. В этой борьбе принимают участие не одни националисты, а и некоторые страны Европы.

Методами борьбы против немцев сейчас является агитация за вовлечение в подпольную ОУН в массовом порядке новых членов.

В ряде районов Сумской области уже есть подпольные проводы ОУН; так в Хотени устроен на маслозаводе Тарасенко, он же районный проводник подпольной ОУН. Распространяет ОУН литературу и вовлекает новых членов ОУН.

В своей комнате в одно из своих посещений Савченко познакомил меня с Неглядом Афанасием, которого он называл связным, он тогда к Савченко приехал на велосипеде. Негляд являлся проводом* ОУН по Краснопольскому району и связным у Савченко и Сапуна.

О других районах Савченко не говорил. Он сказал мне, что мне тоже нужно подготовиться для выезда в один из районов Сумской области для распространения литературы и организации ОУН, но в какой район он не сказал.

По словам Савченко, Сумским областным Проводом ОУН руководит Бандера**, но он в то время якобы был арестован немцами.

Савченко сказал, что нашей задачей сейчас является агитация и массовое вовлечение новых членов ОУН. Борьбу против немцев мы начнем тогда, когда будет дан сигнал.

Савченко также дал мне литературу националистического содержания, а также программу и заповеди украинских националистов, которые я прочел.

Когда Сапун и Савченко получили мое согласие о вступлении в подпольную ОУН, они назвали мне руководителей областного провода ОУН, а именно: Сапун, Савченко, Сапун Андрей, Тарасенко, Негляд Афанасий, Чайка, бухгалтер курсов немецкого языка Швачко, Лозенко.

О Сергиенко мне Сапун сказал, что он в курсе дела подпольной ОУН, но его надо обязательно бояться, так как он может продать нас немцам.

О Тарасенко Сапун мне сказал, что его устраивали на работу в полицию с расчетом; если кто попадет из членов ОУН, чтобы он заметал следы. (...)

Перед десятными числами октября 1942 года члены подпольного областного провода ОУН, были встревожены. Сапун мне говорил: "Рознюхують".

Сапун, его жена, сын, Сергиенко были арестованы числа 7го октября 1942 года. В тот же день был арестован Швачко. Арест Сапуна произведен на квартире по улице Фрунзе № дома не помню, (рядом с городской управой).

Курсы тогда были по адресу Красная площадь № 17 (б. Украинская пл. 17).

В тот момент я шел на работу, так как канцелярия курсов и школа художественной вышивки помещались в одном доме, где Сапун.

Увидев, что арестовывают Сапуна, я успел зайти в класс, откуда через окно бежал.

10 октября 1942 года, агентом "СД" Таранец Василием я был арестован у входа в учительскую столовую, доставлен в здание полиции к Быку, где уже сидела Николенко.

Бык меня вел с обнаженным оружием со второго этажа на 1^й и кричал на меня: украинский националист! Я, боясь избиений, прыгнул с лестницы в открытую дверь и убежал на рынок. Бык сделал по мне несколько выстрелов, но не попал. Я на рынке наскочил на полицейского, который меня задержал пока подоспел Таранец. Затем я был доставлен в "СД" – по ул. Советской № 35 на допрос.

Вопрос: Сколько времени Вы находились под следствием в "СД" и какие дали показания?

Ответ: Под следствием в "СД" я находился до 12 февраля 1943 года, после чего из-под стражи был освобожден.

На допрос в "СД" меня доставили со связанными руками назад, в таком положении лицом вниз я лежал более одного часа. После этого немецкий офицер, выше среднего роста, лет 40, волосы черные, приступил к допросу.

Он спрашивал меня, что я знаю о подпольной ОУН, почему я бежал в момент ареста. Почему я предоставил квартиру Савченко. Кто такой "Глеб".

После того, как я дал показания, что о подпольной ОУН мне ничего неизвестно, а также обосновал причину своего побега боязнью избиений, а о Савченко и Чайка сказал, что оба они в разное время работали сторожами курсов немецкого языка одновременно учились на курсах, что Савченко как сторож подчиненный мне как завхозу попросил меня устроить его с квартирой и я это сделал. О "Глебе" также ничего не сказал. Немецкий офицер ударил меня ребром ладони руки по лицу. Из рта выступила кровь.

Офицер изменил тон. Он спросил меня, хочу ли я жить, нарисовав при этом прекрасное утро, восходящее солнце и прочее. Я сказал, что жить хочу. Он сказал если хочу жить, то чтобы рассказывал, а не буду рассказывать, буду расстрелян.

Я понял, что меня запугивают, и ничего не сказал. После этого был отправлен в тюрьму.

Допрос переводил переводчик по фамилии Матус.

На следующий день я был снова доставлен из тюрьмы в "СД" на допрос. Вместо допроса меня снова предупредили, что если я не буду рассказывать о подпольной ОУН, я буду расстрелян.

После этих предупреждения был уведен в тюрьму, где помещен в одиночную камеру № 36, со строгим режимом.

Через 2 недели после ареста снова был вызван на допрос во двор тюрьмы в обособленный дом. Допрос переводил Матус, а допрашивал другой немецкий офицер, который подробно расспрашивал по тем же вопросам, что и первый. Я давал те же ответы, что и на первом допросе.

Немецкий офицер особенно требовал меня выдать участников подпольной ОУН, но я не выдавал. После этого я был отправлен в камеру.

В одиночной камере со строгим режимом я находился 31 день, после чего был переведен в общую камеру № 34.

В общей камере в числе других арестованных я познакомился с обвинявшимися в принадлежности к украинской националистической организации из Краснопольского района Сумской области Неглядом Тихоном (отцом Негляда Афанасия) из села Бранцовка, Крамаренко (имя отчество не помню) и третий

мужчина високого росту, лице которого повреждено оспой. Кроме того Колодка Дмитрий из села Жигаловка и Дяченко Михаил из села Поповка. (...)

В средних числах января 1943 года Негляд Тихон, Крамаренко и третий неизвестный мне человек, обвинявшийся в национализме из под стражи были освобождены, а я, Колодка и Дяченко были переведены в камеру № 22, где находились уже Швачко и Почкун Степан из Краснопольского района.

Швачко и Колодка об организации украинских националистов мне ничего не рассказывали, так как в камере находились около 50 человек арестованных.

12 февраля 1943 года – я, Колодка, Дьяченко, Почкун Степан и еще один человек с другой камеры были вызваны в привратную тюрьмы с вещами и были конвоированы в "СД" к немецкому офицеру, допрашивавшему меня первый раз.

Все 5 человек зашли в его кабинет. Он сказал, что следствием не установлена наша виновность и если мы будем в чем либо замешаны, будем немедленно расстреляны. (...)

Вопрос: Расскажите о деятельности украинских националистов после освобождения Вас из под стражи в "СД"?

Ответ: Сапун до ареста мне рассказывал, что украинские националисты ведут борьбу на два фронта: против немцев и против Красной армии т.е. против Советской власти.

После освобождения меня из под стражи были разговоры среди жителей города (кто первый мне об этом говорил я не знаю) что Сапун, Савченко, Негляд Афанасий и Швачко расстреляны немцами. Лозенко также арестовывался, как украинский националист и был тоже освобожден из-под стражи.

После проведенной репрессии по отношению к украинским националистам, я ни с кем не встречался и по этому вопросу не говорил. (...)

Перед вступлением частей Красной армии я скрывался от немцев.

8 сентября 1943 года я был мобилизован в действующую Красную армию.

Вопрос: Кто из украинских националистов Сумским областным Проводом ОУН был оставлен для подпольной националистической деятельности в тылу Красной армии?

Ответ: Об этом мне Сапун и Савченко не говорили, хотя Сапун говорил мне, что в задачу украинских националистов входит борьба на два фронта: против немцев и против Красной армии.

Из подвергавшихся аресту "СД" за участие в подпольной ОУН кроме меня были освобождены из под стражи: сын Сапуна Сапун Андрей, Сергиенко Григорий Иванович, Лозенко. Тарасенко совсем не арестовывался. Жена Сапуна Гнатченко Нина Филипповна и Николенко Зинаида. Судьба Чайка мне была неизвестна.

Хочу заявить следствию, что Гнатченко Н.Ф. знала о подпольном проводе ОУН, но к националистам не принадлежала, так как я неоднократно слышал, как она ругала Сапуна за националистическую деятельность и говорила, что это опасная работа. (...)

Вопрос: Вы знали бургомистра г. Хотени Долгопола?

Ответ: Нет, не знал.

Вопрос: А Педерий Вы знали?

Ответ: Нет, совершенно не знал.

Вопрос: Когда был организационно оформлен подпольный областной провод ОУН в Сумской области?

Ответ: Подпольный областной провод ОУН в Сумах был организационно оформлен в мае 1942 года, в скором времени после моего увольнения с работы деловода курсов немецкого языка. Об этом мне рассказывал Сапун. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 185 зв.-201 зв.
Оригінал. Рукопис.

**Так в тексті – урядн.*

***Так в тексті – урядн.*

№ 58

Протокол допиту Власенка Віктора Івановича

25 липня 1945 року

Протокол допроса
арестованного Власенко Виктора Ивановича
от 25 июля 1945 года.
Допрос начат в 15 ч. 30 м.

(...) Оставшись проживать на оккупированной немцами территории я был связан с украинскими националистами в частности Сапуном и Сергиенко.

По их приглашению присутствовал на совещаниях в квартире Сергиенко, где обсуждались вопросы выпуска националистической газеты и брошюр.

По предложению Сапуна я принимал участие в подготовке к открытию частной гимназии.

Неоднократно получал и читал националистического содержания брошюры, которые давал мне Сапун.

В октябре 1942 года дал согласие Сапуну вступить в подпольную украинскую националистическую организацию.

По предложению Сапуна познакомился с руководителем Сумского областного провода ОУН – Савченко от которого получал программу и заповеди украинских националистов.

Из объяснений Савченко и Сапуна я знал, что националисты в то время ставили своей задачей вести вооруженную борьбу против немцев. Что националисты, руководимые областным проводом, распространяли ОУН литературу, имевшуюся у Савченко и Сапуна по районам Сумской области.

Савченко ставил передо мной задачу посылки меня в один из районов области для распространения ОУН литературы и вовлечения новых членов в ОУН, но я этого не выполнил так как не имел желаний и в скором времени был арестован СД.

Я подтверждаю, что Савченко и Сапун называли мне фамилии членов ОУН.

Но я считаю, что идеологически я членом ОУН не был и в этом виновным себя не признаю.

Допрос окончен в 17 час. (...)

При допросе присутствовал
Пом. Военного прокурора ХВО
Капитан юстиции
(Ординат)*

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 204-205.
Оригінал. Рукопис.

*Підпис

№ 59

З протоколу допиту Ніколенко Зінаїди Савелівни

14 серпня 1945 року

(...) Вопрос: За что арестовывался Власенко?

Ответ: Со слов Власенко он был арестован и обвинялся за участие в националистической организации стремившейся создать Самостоятельное украинское государство которую возглавляли Сапун и тот человек которого он присылал ко мне на квартиру.

Власенко также говорил, что то что он был арестован это еще ничего, а за что арестовали меня? (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 228.
Оригінал. Рукопис.

№ 60

З протоколу допиту Богатирьової Мотрони Миколаївни

15 серпня 1945 року

(...) О предательской и пособнической деятельности Сергиенко мне ничего не известно так как я с ним непосредственно не работала. Знаю, что Сергиенко и Сапун арестовывались при немцах за националистическую деятельность.
(...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 224 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 61

З протоколу допиту Литвиненко Єфросинії Артемівни

15 серпня 1945 року

Вопрос: За что Вы арестовывались "СД"?

Ответ: Осенью 1942 года мать Николенко Зинаиды – Николенко Мария Григорьевна привела ко мне квартиранта лет 26-27. Фамилия его кажется Савченко

Он стал убеждать меня, что как квартирант будет хорошим и выгодным, обещал не обидеть меня в питании и оплате. Я согласилась принять его на квартиру, после чего он ушел. Это был понедельник. Во вторник он не явился, а пришел в среду с чемоданом.

Прожив 3 дня он мне сказал, что едет в командировку в село Краснополье, там организовывается немецкая школа и возможно он там задержится целую неделю.

В Сумах этот Савченко работал в немецкой школе, со слов Николенко якобы был учителем.

В субботу Савченко уехал в Краснополье, а в понедельник пришли на квартиру ко мне 3 работника "СД". Арестовали меня повели к Николенко, так как я сказала, что Савченко на квартиру я приняла по рекомендации их.

(...) При моем аресте работники "СД" произвели повальный обыск в моей квартире и взяли чемодан Савченко в котором были книги и что еще я не знаю. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 229-229 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 62

Постанова про виділення матеріалів в окреме провадження

23 серпня 1945 року

"УТВЕРЖДАЮ"

ЗАМ НАЧ СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ СУМ ОБЛ

МАЙОР"

/РУДОЙ/

23 августа 1945 года

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

/О выделении материалов из следдела № 63 в отдельное производство/

гор. Сумы 23 августа 1945 года

Я, Ст. Следователь Следотдела УНКГБ по Сумской области старший лейтенант МЕЩЕРЯКОВ, рассмотрев материалы следственного дела № 63 по обви-

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

нению СЕРГИЕНКО Григория Ивановича и ВЛАСЕНКО Виктора Ивановича, пр. пр. ст. ст. 54-Г"а" и 54-П УК УССР-

НАШЕЛ

По показаниям обвиняемых СЕРГИЕНКО и ВЛАСЕНКО проходят как участники обласного "провода" ОУН, следующие лица:

САПУН Семен Семенович, ЛОЗЕНКО Игнат Алексеевич, ТАРАСЕНКО Никита, ШВАЧКО, НЕГЛЯД Афанасий Тихонович, САПУН Андрей. Эмиссары Львовского центра ОУН – САВЧЕНКО Андрей, ЧАЙКА.

Участники ОУН гор. Сумы: БАРИЛО, АБРАМОВИЧ Петр Никандрович, КОРНИЕНКО Иван Петрович, ПЕДЕРИЙ, ГОРБАНЬ Федор Афанасьевич, ЗАЙЦЕВ Александр Иванович и ЧЕРЕВКО.

Подготавливались ими к вовлечению в ОУН: ЦИКАНОВСКИЙ Александр Абрамович, ГРИЦЕНКО Петр Федорович, ГОЛУБЕВА Мария Ивановна, ШЕРСТЮК Нина Ефимовна, УСТИМЕНКО Григорий Александрович, РУБАН Владимир Герасимович, ДУНАЙСКИЙ, ГЕРМАШ Григорий Яковлевич и СВОБОДНЫЙ, он же ФРЕЙ Лев Николаевич.

Принимая во внимание, что для ареста выше поименованных лиц материалов в Следственном деле № 63 недостаточно, а потому-

ПОСТАНОВИЛ:

Материалы в отношении САПУНА Семена Семеновича, Савченко Андрея, ЧАЙКА, ТАРАСЕНКО Никиты, ЛОЗЕНКО Игната Алексеевича, ШВАЧКО, НЕГЛЯДА Афанасия Тихоновича, САПУНА Андрея Семеновича, БАРИЛО, АБРАМОВИЧА Петра Никандровича, КОРНИЕНКО Ивана Петровича, ГОРБАНЬ Федора Афанасьевича, ПЕДЕРИЯ, ЗАЙЦЕВА Александра Ивановича, ЧЕРЕВКО, а также в отношении ЦИКАНОВСКОГО Александра Абрамовича ГРИЦЕНКО Петра Федоровича, ГОЛУБЕВОЙ Марии Ивановны, ШЕРСТЮК Нины Ефимовны, УСТИМЕНКО Григория Александровича, РУБАН Владимира Герасимовича, ДУНАЙСКОГО, ГЕРМАШ Григория Яковлевича и СВОБОДНОГО-ФРЕЙ Льва Николаевича выделить в отдельное производство из следдела № 63 и направить во 2-й отдел УНКГБ Сум. обл.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ СУМ ОБЛ
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ** /МЕЩЕРЯКОВ/

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 241-241 зв.
Оригінал. Машинопис.

*Підпис

**Підпис

№ 63

Звинувачувальний вирок
у справі Сергієнка Г.І. та Власенка В.І.

25 серпня 1945 року

"УТВЕРЖДАЮ"
НАЧАЛЬНИК УНКГБ ПО СУМСКОЙ ОБЛ.
ПОЛКОВНИК*
/ЧЕРМНЫХ/
25 августа 1945 года

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По следделу № 63

По обвинению:

СЕРГИЕНКО Григория Ивановича и
ВЛАСЕНКО Виктора Ивановича по
ст. ст. 54-I "а" и 54-II УК УССР.

В отдел контрразведки "СМЕРШ" 285 стрелковой Дивизии, а затем в Управление НКГБ по Сумской области поступили данные, что СЕРГИЕНКО Григорий Иванович и ВЛАСЕНКО Виктор Иванович являются участниками контрреволюционной организации украинских националистов, существовавшей на территории Сумской области, на основании которых СЕРГИЕНКО 17 марта 1945 года, а ВЛАСЕНКО 15 июля 1945 года были арестованы и оба привлечены к следствию в качестве обвиняемых по настоящему делу.

Произведенным по делу предварительным следствием установлено:

Организация украинско-немецких националистов, руководимая изменниками украинского народа БАНДЕРОЙ и МЕЛЬНИКОМ на протяжении ряда лет проводит активную работу против Советской власти, имея намерение путем вооруженного восстания отторгнуть Советскую Украину от Союза Советских Социалистических Республик и создать самостоятельное Украинское государство фашистского типа.

Еще задолго до начала Отечественной войны советского народа с гитлеровской Германией, руководством ОУН на территории Германии были созданы воинские формирования украинских националистов, которые с началом Отечественной войны в составе немецко-фашистских войск принимали непосредственное участие в вооруженной борьбе против Красной Армии.

В период наступления немецко-фашистских войск руководящий центр ОУН командировал в восточные области Украины кадровых-махровых националистов для активизации деятельности контрреволюционного ОУНовского подполья.

Проходящий по делу обвинения СЕРГИЕНКО является одним из кадровых украинских националистов, ставших на путь националистической деятельности с 19-ти летнего возраста. (...)

С оккупацией немцами гор. Сумы СЕРГИЕНКО установил связь с одним из активных украинских националистов САПУНОМ, при встрече с которым вел беседы националистического характера.

* Підпис

В одну из таких встреч САПУН передал СЕРГИЕНКО для ознакомления две брошюры украинских националистов МЕЛЬНИКА и КОНОВАЛЬЦА, обусловив при этом очередные встречи в доме СЕРГИЕНКО совместно с другими националистами.

В ноябре 1941 года на квартире у СЕРГИЕНКО состоялось два совещания украинских националистов, на которых обсуждались вопросы о создании условий работы украинским националистам, развороте работы по подготовке националистических кадров, и о возможностях создания в Сумской области организации украинских националистов.

С этой целью и для прикрытия своей националистической деятельности, САПУН предложил открыть частную гимназию, в учебный план которой включить дисциплины: историю и географию Украины и украиноведение. СЕРГИЕНКО предложил свой план создания националистической газеты и выпуска листовок.

Присутствовавшие на этом совещании ВЛАСЕНКО Виктор Иванович и ЛОЗЕНКО до этого были ознакомлены САПУНОМ о МЕЛЬНИКЕ и КОНОВАЛЬЦЕ и полностью присоединились к решениям, обсуждавшимся на совещании.

На СЕРГИЕНКО была возложена задача ведения националистической пропаганды через печать и подбора националистических кадров.

В начале 1942 года по поручению бургомистра города КОРНИЕНКО, СЕРГИЕНКО организовал частное издательство "СЛОВО", затем был назначен на должность заместителя бургомистра гор. Сумы.

В январе 1942 года САПУН написал письмо в гор. Львов с целью консультации по организации ОУН в Сумской области, указав в этом письме о наличии для этого националистических кадров, как то: СЕРГИЕНКО, ВЛАСЕНКО, ЛОЗЕНКО и друг.

В ответ на это письмо Львовский центр ОУН командировал к САПУНУ эмиссаров центра ОУН САВЧЕНКО и ЧАЙКА с задачей создать в гор. Сумы областной "провод" ОУН.

В этот же период времени САВЧЕНКО при активном содействии САПУНА и СЕРГИЕНКО создали и организационно оформили областной "провод" ОУН, в который вошли: САВЧЕНКО, САПУН, СЕРГИЕНКО, ЛОЗЕНКО, ВЛАСЕНКО, ТАРАСЕНКО, ЧАЙКА и ШВАЧКО.

Эмиссары Львовского центра ОУН САВЧЕНКО и ЧАЙКА, а затем прибывший из Львова НЕГЛЯД Афанасий и привлеченный к этой работе ТАРАСЕНКО проводили в Краснопольском, Хотеньском, Лебединском и других районах Сумской области работу по распространению националистических брошюр и подготовку к созданию районных организаций украинских националистов.

СЕРГИЕНКО, под руководством САПУНА, создал ОУН в гор. Сумы, куда вошли: БАРИЛО, АБРАМОВИЧ, КОРНИЕНКО, ПЕДЕРИЙ, ГОРБАНЬ, ЗАЙЦЕВ, ЧЕРЕВКО, кроме того, готовились им к вовлечению в ОУН: ЦИКАНОВСКИЙ, ГОЛУБЕВА, ГРИЦЕНКО, ШЕРСТЮК, УСТИМЕНКО, РУБАН и другие, всего 9 человек. /л.д. 51-53/

Таким образом весной 1942 года эмиссарами Львовского "провода" ОУН САВЧЕНКО, ЧАЙКОЙ и НЕГЛЯДОМ при активном участии СЕРГИЕНКО и САПУНА был создан областной "провод" ОУН.

В конце марта 1942 года СЕРГИЕНКО и САПУН приняли предложение заведующего отдела образования немца-колониста НИЦ об организации общества "Просвита", по принципу уже организованных таких же обществ в гор. Харькове. САПУН составил устав "Просвиты", согласовав его с СЕРГИЕНКО и для осуществления этого предложения ими было создано бюро во главе с САПУНОМ, ТАРАСЕНКО и ЛОЗЕНКО.

Бюро развернуло работу по массовому сбору средств и вовлечению украинского населения в общество "Просвита" – однако вскоре немецкие военные власти запретили создавать это общество.

САПУН и СЕРГИЕНКО рассматривали создаваемое ими общество "Просвита", как легальную организацию для прикрытия националистической деятельности областного "провода" ОУН.

В конце мая 1942 года из львовского "провода" прибыл эмиссар, доставивший САПУНУ директиву о разрыве отношений между националистами и немцами и призывавшую вести с немцами борьбу всеми имеющимися у них средствами.

В связи с этим СЕРГИЕНКО и САПУН решили использовать с целью агитации подпольную газету украинских националистов гор. Конотопа.

В октябре 1942 года СЕРГИЕНКО в числе других участников Сумского областного "провода" ОУН, был арестован Сумским "СД". (...) САПУН предложил добиться у немцев разрешения на открытие частной гимназии, которая впоследствии была открыта.

ВЛАСЕНКО, как преподаватель этой гимназии принял деятельное участие в подготовке к открытию частной гимназии. (...)

В состав Сумского областного "провода" ОУН вошли 10 человек: САПУН Семен Семенович, САВЧЕНКО Андрей, ЧАЙКА, СЕРГИЕНКО Григорий Иванович, ВЛАСЕНКО Виктор Иванович, ТАРАСЕНКО Никита, ЛОЗЕНКО Игнат Алексеевич, ШВАЧКО, НЕГЛЯД Афанасий Тихонович, САПУН Андрей /сын САПУНА С.С./ (...)

При одном из таких посещений в октябре 1942 года САВЧЕНКО назвал ВЛАСЕНКО свою ОУНовскую кличку "ГЛЕБ" и предложил ему подготовиться для выезда в один из [з] районов /район при этом не назвал/, для распространения националистической литературы и создания там ОУН.

В октябре 1942 года участники Сумского областного "провода" ОУН, в том числе и ВЛАСЕНКО немцами были арестованы, часть из них впоследствии была расстреляна, а некоторые, в частности ВЛАСЕНКО и СЕРГИЕНКО освобождены. (...)

С изгнанием немцев из гор. Сумы ВЛАСЕНКО был мобилизован в ряды Красной Армии, где и служил до ареста. (...) награжден медалью "За отвагу".

Руководствуясь ст. 204 УПК УССР, следственное дело № 63 по обвинению СЕРГИЕНКО Григория Ивановича и ВЛАСЕНКО Виктора Ивановича по ст. ст. 54-І^а и 54-ІІ УК УССР направить Военному Прокурору КВО для предания обвиняемых суду Военного Трибунала. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 242-245.
Оригінал. Машинопис.

З вироку у справі Сергієнка Григорія Івановича

5 вересня 1945 року

Приговор

Именем Союза Советских Социалистических Республик 1945 г. сентября 5 дня

Военный Трибунал войск НКВД Сумской области, г. Сумы, в закрытом судебном заседании, в составе:

Председательствующего: капитана юстиции Жукова

Членов мл. лейтенанта Кесанашвили и л-та Петрецова

При секретаре Шматченко

Без участия обвинения и защиты, рассмотрев уголовное дело по обвинению Сергиенко Григория Ивановича 1898 г. рождения* уроженца г. Ахтырка Сумской обл., жителя г. Сумы, из крестьян-середняков, служащего, украинца, гр-н СССР, б/п, с незаконченным высшим образованием, по специальности преподаватель математики, женатого, в Красной Армии служившего с 9 февраля по 17 марта 1945 года, несудимого и Власенко Виктора Ивановича,** 1911 г. рождения, уроженца г. Лебедина Сумской обл., жителя г. Сумы, из служащих, украинца, гр-н СССР, б/п, с незаконченным высшим образованием, по специальности преподаватель русского языка, холостого, в Красной Армии служившего в 1934 году один год и с сентября 1943 г. по июль 1945 г. участника Отечественной войны, награжденного медалью "За отвагу" несудимого в преступлении обоих предусмотренном ст. ст. 54-10 и 54.11 УК УССР. (...)

В январе 1942 года в городе организационно была оформлена орган. Укр. Националистов. Сергиенко являлся одним из членов областного провода ОУН.

Как активный руководитель ОУН Сергиенко в марте 1942 г. просматривает и корректирует устав общества "Просвита". При его участии в это время создается оргбюро этого общества.

В течении января месяца 1942 г. как один из активных ОУНовцев Сергиенко на страницах фашистских газет помещал свои статьи националистического содержания в которых одновременно возводится гнусная клевета на Советскую власть и ее органы.

В 1942 году Сергиенко как один из членов провода ОУН имеет неоднократные встречи с эмиссарами центра ОУН и получает от них задания. В частности в 1942 г. в мае месяце им было получено задание от эмиссара центра ОУН по подготовке националистических кадров. (...)

Подсудимый Власенко умышленно оставался проживать в г. Сумы в период временного занятия города немецкими фашистами, поддерживает тесную связь с видными руководителями ОУН Сапруном*** Сергиенко и другими. В ноябре 1941 года вместе с Сапруном Сергиенко и др. Власенко на квартире Сергиенко обсуждает различные националистические вопросы. В начале 1942 г. Власенко имеет встречи с эмиссаром центра ОУН Савченко который прибыл в г. Сумы для помощи местным националистам в организации областного провода.

В сентябре-октябре 1942 г. на квартире руководителя областного провода ОУН Власенко вместе с ним обсуждает некоторые организационные вопросы работы организаций. Там же знакомится с программой и заповедями ОУН.

В это же время Власенко получил задание о поездке в районы области для распространения ОУНовской литературы. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 274-275 зв.
Оригінал. Рукопис.

**Підкреслення в тексті – урядн.*

** *Підкреслення в тексті – урядн.*

*** *Сапуном – урядн.*

№ 65

**З протоколу судового засідання у справі
Сергієнка Григорія Івановича та Власенка Віктора Івановича**

5 вересня 1945 року

Из показаний Сергиенко:

...Этот промежуток времени у меня с Сапуном встреч не было.

Не помню числа и месяца пришел ко мне на квартиру Сапун и сказал, что в Центр организации ОУН он написал письмо. Что писал Сапун в письме я сказать не могу. Он мне об этом не говорил. Мое предположение Сапун писал письмо в ОУН об организации в городе Сумах областной организации ОУН.^{*} В феврале 1942 года я зашел на квартиру к Сапуну он мне подал националистическую газету "Право", затем я увидел у него книги националистические не на русском языке, я взял читать книгу автора националиста Абрамовича, после чего я стал чаще посещать квартиру Сапуна и брал книги "О Иване Мазепе", "О гетьмане", книга под редакцией профессора Донцова "Где нам искать настоящих традиций", Юрченко^[30] "Ад на земле". Все эти книги хранились у Сапуна и я их перечитал. Сапун мне программы и устава областного центра ОУН не показывал, я видел у его разного вида националистические открытки брошюры, значки, книги. Когда я стал у его спрашивать, откуда все это он достал Сапун мне ответил: мне все это доставляют связные организации ОУН.

Националиста Чайку я не видел с ним не знаком. Савченко видел один раз на квартире Сапуна, но с ним не знаком.

Знал о том что он жил и работал у Сапуна Швачко видел один раз в гору-праве но с ним не разговаривал. Членов ОУН я знал хорошо Власенко Лозенко Тарасенко Зайцева со всеми меня познакомил Сапун. (...)

Примерно в феврале или январе м-це 1942 года мне стало известно, что в городе Сумах существует ядро областной организации ОУН, учитывая, что у Сапуна имеется (...) ^{**} литература националистического содержания. Проживают какие-то приезжие неизвестные мне лица, о которых Сапун говорил мне, что они являются членами Центра организации ОУН приехавшие с Львова.

Знал о том, что Швачко Тарасенко Власенко и Лозенко примыкали к организации ОУН, (...) ^{***} уже создано общество "Просвита". Все это мне стало из-

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

вестно от Сапуна. Какая деятельность была членом националистического общества ОУН Швачко Тарасенко Лозенко Власенко и других сказать не могу. От провода ОУН я лично задания не получил никакого, членом провода, а также участников областной организации ОУН я не всех знал и мне их не говорили. Работа и вербовка новых членов ОУН шла по цепочке. Мне лично по вопросу вербовки новых членов Сапуном не поручалось. Мне всех подробностей Сапун о работе областной организации ОУН не доверял, хотя относился ко мне очень хорошо. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 259 зв.-261.
Оригінал. Рукопис.

**Підкреслення в тексті – урядн.*

***Нерозбірливо – урядн.*

****Нерозбірливо – урядн.*

№ 66

3 показань Власенка В.І. та Гнатченко Н.П.

5 вересня 1945 року

(...) На вопрос председательствующего подсудимый Власенко: предложение стать членом ОУН Сапун давал мне в октябре 1942 года, я отказался. Затем был случай в разговоре с Сапуном он мне предложил, поскольку я ознакомлен с программой и заповедью организации ОУН, поехать в районы по вопросу распространения националистической литературы, от этого я также отказался и никуда не поехал. С Сапуном я имел одну встречу на квартире Сапуна. С Савченко встречался в помещении, где были курсы немецкого языка. На совещаниях участия никакого не принимал и не был ни разу. К немцам я был настроен враждебно и всегда говорил Сергиенко и другим членам ОУН, что организация ОУН не крепкая ей против Германии и Советского Союза, как два мощных государства бороться тяжело, и она существовать не будет. Надо обождать Красную Армию. (...)

Из показаний Гнатченко Нины Филипповны:

(...) На вопрос председательствующего свидетель Гнатченко: все это мне известно потому, что я жила с Сапуном в одном доме, квартиры были рядом и даже общий коридор. К Сапуноу часто приезжали неизвестные люди из сел. Кто они были, и о чем шел разговор я сказать не могу. О том, что они националисты я узнала после их ареста. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 267-269 зв.
Оригінал. Рукопис.

23 вересня 1945 року

Протокол допроса

23/IX 1945 года г. Сумы

(...) Вопрос: расскажите откуда Вам известно о националистической деятельности Сапуна С.С. в период немецкой оккупации?

Ответ: Мне лично, как бывшему директору Украинского Драматического Театра в Сумах в период немецкой оккупации приходилось неоднократно встречаться с Сапуном в отделе немецкой пропаганды при горуправе где он в присутствии заведующего отделом пропаганды Ница упрекал меня и требовал больше внести в репертуар театра украинские националистические пьесы.

Кроме того мне лично известно что Сапун был арестован и расстрелян немцами за националистическую деятельность вместе с каким то неизвестным укрывавшимся у него. Об этом мне рассказывал один из музыкантов театра фамилию его я забыл он играл на кларнете, жил в одном дворе с Сапуном и вместе с ним арестовывался но вскоре из-под стражи освобожден.

Вопрос: С кем Вы лично встречались при немцах из числа лиц проводивших националистическую деятельность?

Ответ: Я встречался при немцах в середине лета 1942 года с представителем украинской военной националистической организации. Фамилию его я забыл уже, хотя он и называл себя, но помню, что он приехал, как мне сказал из Западной Украины.

Вопрос: Уточните где когда и при каких обстоятельствах Вы встречались с представителем украинской военной националистической организации в Сумах в период оккупации немцами?

Ответ: Как я уже показал выше, в середине лета 1942 года как то прямо в театре пришел ко мне неизвестный мужчина 25 летнего возраста, выше среднего роста, худощавый разговаривает на украинском языке с галицким акцентом.

Последний осведомившись, что я директор театра, назвал себя представителем одного из учреждений Западной Украины и здесь же изложил свое желание и также цель познакомиться с работой театра.

Я разрешил ему смотреть готовящуюся к спектаклю пьесу (не помню уже названия) после чего он поинтересовался отношением к нам немцев и условиями работы театра, актерским составом его, а также просил назвать место, где бы он мог оставаться на жительство.

Через день после этого около 15⁰⁰ этот же представитель вновь явился в театр ко мне и после непродолжительного пребывания со мной он дал мне ряд брошюр националистического содержания, которые рекомендовал прочесть и дать товарищам. Наряду с этим он вручил мне две газеты названия я уже не помню тоже националистического содержания. Дав коротко характеристику театра он рекомендовал больше популяризировать пьесы чисто националистического характера и обещал мне передать одну из них.

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

В этой же беседе он поинтересовался актерским составом с точки зрения надежности его спросив при этом. –

"Кто у вас есть из надежных людей с которыми бы я мог поговорить, желательно молодежь..."

На мой вопрос в каком отношении они должны быть надежными он прямо не сказал а лишь повторил. –

"...Я хочу с ними говорить..."

Персонально я никого не называл, но позже видел, что он беседовал с бандуристом Мизь Василий* – проживающим до войны и при немцах по Красной площади № 11 у гражданки Кожемякиной. Адрес точный его можно узнать в доме народного творчества где он работал до войны.

Разговаривал он также с актерами Ткаченко Яковом Трофимовичем и Долей Петром. Где они сейчас я не знаю. При немцах проживал Доля по ул. Октябрьской возле театра, а Ткаченко по ул. Сталина при немцах Петропавловской в доме бывш. Литвиненко.

Вопрос: изложите содержание брошюр, которые Вам давал представитель украинского националистического центра?

Ответ: О том, что посетивший меня в театре является представителем Украинского националистического центра военного я окончательно установил лишь после того, когда** (...)

Содержание их носило чисто националистический характер. Название этих брошюр я не помню уже, но все они проповедовали сплочение украинцев и борьбу с большевиками, и также немцами.

Наряду с этим в них детально была изложена история и борьба за самостоятельность*** (...) и Украины как государства и культуры.

В одной из них были помещены портреты Бандеры и какого-то военного в чине полковника. Фамилию его я не знаю уже, вернее забыл. (...)

Характерно отметить то обстоятельство, что он в последний раз встречи со мной чрезвычайно настороженно вел себя что было видно по его внутреннему волнению, частым оглядкам и т.д.

Вскоре после этого, один музыкант, фамилию его я не помню, сообщил мне что был арестован Сапун Семен Семенович и неизвестный, скрывавшийся у него. (...)

По этим данным я заключил, что представитель, о котором шла речь, был арестован немцами вместе с Сапун.

Допрос прерван в 12⁰⁰ (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 20-22 зв.
Оригінал. Рукопис.

* Підкреслено в тексті – урядн.

** Нерозбірливо – урядн.

*** Нерозбірливо – урядн.

№ 68

**Витяг зі звинувачувального висновку
по справі Сик Володимира Яковича**

26 вересня 1945 року

(...) Проведенным предварительным следствием установлено, что СИК, будучи военнослужащим особого отряда Советской армии в октябре месяце 1941 года в окрестностях села Солдатское Курской области попал в плен к немцам, после чего прибыл в гор. Лебедин Сумской области, где и проживал весь период оккупации этого города немецко-фашистскими захватчиками. (...)

В феврале месяце 1942 года СИК принял активное участие в создании в г. Лебедине антисоветского националистического общества "Просвита", собрал и провел первое организационное собрание интеллигенции города по созданию этого общества, лично открыл собрание, и предоставил слово выступившей с антисоветской речью представительнице "Организации Украинских националистов" КОТЛЯР. (...) В мае месяце 1942 года СИК установил связь с представителем центра "Организации Украинских националистов" неким САМОЙЛЕНКО, получив от последнего программу ОУН и после ознакомления с ней, а также после неоднократных бесед с САМОЙЛЕНКО на националистические антисоветские темы был вовлечен им в "ОУН". Как участник "ОУН", вовлекал в эту организацию новых членов участвовал в тайных сборищах оуновцев, где обсуждались практические вопросы борьбы с Советской властью с целью отторжения Украины от СССР и создания отдельного буржуазного украинского государства. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 129-129 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 69

**Выписка з протоколу допиту
Козловського Івана Максимовича**

29 вересня 1945 року

Совершенно секретно

Выписка из протокола допроса

От 29-го сентября 1945 года.

гор. Лебедин

Я, начальник Лебединского РО НКГБ старший лейтенант – ИВАНОВ допросил в качестве задержанного КОЗЛОВСКОГО Ивана Максимовича, 1911 г. рождения, уроженца гор. Лебедина Сумской области, проживающего по Ул. Коновальская, № 31, беспартийного, украинца, гражданина СССР, со средним образованием, по профессии учителя, из крестьян-бедняков, судимого в 1938 году по ст. 54-10 УК УССР.

ВОПРОС: – Когда и при каких обстоятельствах Вы вошли в состав Украинской националистической организации.

ОТВЕТ: – Примерно в апреле м-це 1942 года меня встретил в городе заведующий отдела просвещения горуправы СИК Владимир Яковлевич и сообщил, что в город Лебедин из Харькова приехал представитель от организации украинских националистов и имеет уполномочие провести в Лебедине собрание интеллигенции, где поставить вопрос о создании такой организации в Лебединском районе. (...)

Открыл собрание СИК и представил слово женщине от Харьковской организации украинских националистов, которая яко-бы специально для этой цели приехала.

Эта женщина выступила на собрании и огласила устав организации, одновременно она говорила о том, что Советской власти на Украине уже не будет, их организация с ведома немецкого командования добилась, что Украина станет самостоятельным государством и войдет в состав новой Европы.

Кроме того, эта женщина рассказала о том, что организацию украинских националистов в настоящее время возглавляет МЕЛЬНИК, который является вождем Украинского народа и что в Харькове даже в ряде учреждений имеются его портреты.

После своего выступления эта женщина внесла предложение создать такую же организацию в Лебединском районе и предложить всем желающим вступить в организацию и учинить подпись под оглашенным ею уставом.

Все желающие, в том числе и я подписались под уставом организации украинских националистов и таким образом организация была организационно заложена.

По предложению этой же женщины было избрано правление организации, куда вошли следующие лица: КОВТУНЕНКО Филипп Павлович – председатель, ДЕРЕВЯНКО /имя отчество забыл/ – заместитель председателя, БАТЮК Иван Антонович – казначей, я – КОЗЛОВСКИЙ Иван Максимович – ответственный секретарь и СИК Владимир Яковлевич – член правления.

Допросил: Начальник Лебединского РО НКГБ
старший лейтенант: /ИВАНОВ/ (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 85-85 зв.
Копія. Машинопис.

Зі звіту ОУН про український рух Опору
на Осередньо Східних та Східних Українських землях

1945 рік

Український рух відпору на ОСУЗ і СУЗ.

/За збіркою "Україна в боротьбі"/.

Травень 1944.1945. Гадяч. Приблизно 50 % колгоспної землі лежить логом. Колгоспників зобов'язано скопати на день 30-40 арів землі, що в практиці є неможливе. Населення, не зважаючи на перемогу большевиків на фронті, проявляє незадоволення зі сталінського режиму. В Гадяцькому районі невідомі справники спалили один радгосп, в якому визиск селян був прямо нестерпний.

25.5.1945. Константинівка. /Донбас/. На базарі один енкаведист побив інваліда-червоноармійця. Обурена товпа кинулася на енкаведиста і вбила його.

7.-15.6.1944.1945. в районі Кременчука оперував повстанський загін Холодного Яру, досягаючи околиць міста. В кровавому бою зі спецвідділом НКВД, який нараховував до 150 чол., повстанці розбили його майже до щенту.

В днях 5-20.6.1944, 1945. повстанські відділи з Холодного Яру розпочали акцію в районі Знам'янки проти комісій по стягнанню податків і хлібоздачі. В трьох селах ліквідовано грабіжницькі комісії, а награваний хліб повернуто голодуючим колгоспникам.

Червень 1945. В західних районах Краснодару /Кубанщина/ війська НКВД в силі двох полків почали акції по запланованій ліквідації місцевих повстанських загонів.

Червень 1945. На шляху Козятин – Бердичів повстанські відділи знищили впродовж тижня три рази залізничні рейки, з метою перешкодити вивозити на Сибір репатрійованих з Німеччини людей. Із двох транспортів пощастило депортованим втікти.

17.7.1944.1945. на шляху Бахмач – Конотоп повстанці затримали поїзд "добровільних поворотців з Німеччини". Між повстанцями і большевицькими конвоєнтами вив'язалась перестрілка. Більша частина поворотців, використавши замішання, втекла.

В днях 3.-6.9.1944.1945. по всіх селах Немирівського району /Вінниччина/ появились масово протибольшевицькі лозунги та листівки. НКВД розпочало слідство, в висліді якого заарештовано кількадесят колгоспників. Населення почало ховатись по полях та сховищах.

Вересень 1944.1945. В районі Кобиляки /Полтавщина/ встановлено для колгоспників такі норми: при мінімальній кількості 150 трудоднів оплата за трудодень 1,15 кг. збіжжя /давніше було 3,4 кг./ та 65 копійок грішми. Тоді незадоволене населення відмовилось іти на працю в колгоспи. Для "успокоєння" населення притягнуто вже війська НКВД, але до ударів не дійшло, бо місцеві демобілізовані червоноармійці та інваліди влаштували демонстративні походи до райцентру з домаганням поліпшити життєві умовини населення. Під таким натиском партійні органи відкликали свої зарядження. (...)

Архів ЦДВР. Ф. 5, т. 7, арк. 45.

Копія. Машинопис.

Протокол допиту Шовкуна-Дунайського Якова Васильовича

13 грудня 1945 року

Протокол допроса

гор. Сумы 13 декабря 1945 года

Я, старший следователь следственного отдела УНКГБ Сумской области старший лейтенант Мещеряков, опросил обвиняемого:

Шовкун-Дунайского Якова Васильевича

Допрос начат в 11 часов.*

Вопрос: Вы знаете Сапуна Семена Семеновича и какие между Вами были взаимоотношения?

Ответ: До отечественной войны я знал Сапуна Семена Семеновича примерно с 1936 года как учителя школы № 5 в городе Сумы.

В 1939 году я с Сапуном содержались под стражей в одной камере Городской тюрьмы. За что он сидел я не знаю.

В период немецкой оккупации в 1942 году Сапун находился в сумском театре, в антракте постановки пьесы "Суэта" он подошел ко мне и спросил, помню ли я его, при этом напомнил мне, что мы до войны сидели в одной камере.

В разговоре Сапун спросил, почему предыдущая пьеса "Воскресенье" шла на русском языке, точнее почему я допустил к постановке русскую пьесу (...) Еще в 1938 году я находясь в тюрьме слышал, что Сапун был арестован как украинский националист и что его завербовал в эту организацию Сергиенко работавший при немцах заместителем бургомистра города Сумы. (...)

Летом 1942 года я встретился с Сапуном в кабинете Ница который вызвал меня по вопросу топлива. Туда же пришел Сапун. Поздоровавшись он начал говорить Ницу, чтобы он "пробрал" меня за то, что я ставлю старые пьесы о Мазепе, которые не отражают "украинской действительности", что подчиненные мне билетеры и даже артисты не говорят на украинском языке.

Ниц был настроен против украинских националистов в частности против Сапуна и Сергиенко и мне серьезных предупреждений за украинизацию не делал.

В одной из бесед Ниц мне говорил в отношении Сапуна и Сергиенко, что их скоро уберут, и действительно в конце 1942 года оба арестовывались немцами. (...)

Вопрос: Вы утверждаете, что Ниц был настроен против Украинских националистов. Ведь он же являлся организатором Украинского Националистического общества "Просвита" в гор. Сумы в период немецкой оккупации?

Ответ: Да, это так. Примерно в августе 1942 года в театр был направлен подписной лист желающих вступить в общество "Просвита" и внести должный взнос на ее организацию. Поступил этот подписной лист с отдела образования и подписан был Ницем. Кто принес этот подписной лист я не знаю и поэтому подписей в нем никто не učinял. Вскоре в театр пришел учитель Тарасенко

(имя отчества его не знаю) и начал от меня требовать почему я не произвел запись в члены "Просвиты". Он при этом говорил, что в Харькове уже открылись предприятия и кооперации принадлежащие "Просвите", что в Сумах уже многие организации сдали подписные листы, затем взял от меня этот список и пошел на сцену, и там произвел запись в члены "Просвиты" среди актеров и работников сцены при том они вносили взнос по 15-20 рублей каждый. Затем Тарасенко пришел ко мне и учинил свою подпись в этом подписном листе и внес 30 или 50 рублей взноса. (...)

Вопрос: Следствие располагает данными, что в театре в 1942 году проходило общее собрание членов "Просвиты" города Сумы?

Ответ: Утверждаю, что в период немецкой оккупации в театре города Сумы никаких собраний не было.

Был случай, когда бургомистр города Дяденко хотел созвать в театре совещание старост сельских управ, то шеф театра немец Беллер ему не разрешил. Не исключена возможность, что, такое собрание проходило в театре им. Шевченко, директором которого был Епифанов, но этого я утверждать не могу.

допрос окончен в 16 ч. 30 м. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 27-29.

Оригінал. Рукопис.

* Підкреслено в тексті – упорядн.

№ 72

Протокол допиту Шовкуна-Дунайського Якова Васильовича

14 грудня 1945 року

Протокол допроса Шовкун-Дунайского Якова Васильевича
от 14 Декабря 1945 года.
Допрос начат в 11 часов.

Вопрос: Подробно расскажите о своих связях с руководителем Сумского областного "Провода" ОУН?

Ответ: Летом 1942 года в городском театре я проводил репетицию пьесы "Мати Наймичка" или "Наймичка". Ко мне подошла Капнудель и сообщила мне, что в театр пришел какой-то молодой человек и просит меня.

Я вышел в коридор вестибюля театра, там действительно стоял молодой человек, который спросил, поздоровавшись, я ли режиссер театра. Я ответил утвердительно. Тогда он сказал:

"Я приехал из Западной Украины с одной из организаций (какой организации не назвал), как представитель, чтобы проверить работу Вашего театра". Я ответил: "Очень приятно".

Этот человек начал расспрашивать о делах театра, о репертуаре. Я сказал, что нас иногда немцы стесняют на сцене, рассказал о репертуаре. Он сказал, что в Западной Украине одна пьеса пользуется большим успехом и что он

ожидает поступления из Западной Украины большого количества литературы и при этом пообещал мне дать эту пьесу, а в дальнейшем я буду получать от него пьесы.

После этого он спросил, есть ли у нас сегодня постановки. Я ответил, что постановки есть, тогда он попросил пропуск. Я спросил, один ли он будет в театре. Он ответил, что будет один. Тогда я ему вынес пропуск и он ушел. Вечером в момент постановки я этого человека не видел.

Дня через два он снова явился в театр. Я в это время находился в театре в конторе. Меня вызвала билетерша.

Когда я вышел, то он сидел в коридоре на диване. Поздоровавшись, он начал рассказывать, какое впечатление на него произвела игра актеров, что они играли хорошо. Однако он заметил, что поставленная пьеса и вообще наш репертуар, хотя его неплохо воспринимают зрители, но он для настоящего времени не подходит, что сейчас нужно ставить пьесы, отображающие интересы "нашего народа".

Этот человек спросил: а что Вы ставили за пьесу Мазепа. Когда я сказал, что эта пьеса по Пушкину, то он отозвался о ней неодобрительно. Я понял, что он по этому вопросу информирован Сапуном или Сергиенко.

В конце беседы он дал мне националистического содержания брошюры и газеты. Когда я держал их в руках, то он сказал: "Спрячьте ее в карман. Прочитайте наедине и скажете мне свое мнение". Я спрятал эту литературу в карман и пошел в контору.

Выбрав момент, когда в конторе никого не было, я стал читать одну из брошюр. Она называлась, насколько я припоминаю "Відозва українських націоналістів до братів українців".

В этой брошюре в основном указывалось, что "настало время, когда в этой войне истекут кровью большевики. Германия не будет господствовать над Украиной. Англия поможет восстановить малые государства, в том числе и Украину. Украинцы под руководством верного сына Украины Степана Бандеры должны быть наготове, чтобы взять власть в свои руки".

В конце этой брошюры был помещен портрет Степана Бандеры и еще одного военного чиновника украинских националистов. Остальных брошюр и газет я не читал. Насколько я припоминаю, брошюры были тождественны.

Дня через два по улице Дзержинского возле поликлиники я встретил своего приятеля Казацкого Михаила Филипповича в разговоре с ним я спросил у него: "что представляет собой Степан Бандера?" Казацкий мне заявил: "Разве ты не знаешь, за Киевом есть украинские войска, которыми руководит Степан Бандера."

Через неделю или больше в театр снова пришел указанный мною выше человек. Отозвал меня в сторону, сел на диван. Он спросил, прочел ли я данную им литературу. Я ответил, что прочел только одну брошюру и детальной литературы не прочел за неимением времени. Он тут же спросил, какое у меня мнение, я ответил, что лишняя кровь и жертвы. Тогда он сказал: "Я Вас уверяю, что придет такое время, когда две великие державы СССР и Германия истекут кровью в этой войне и Украина будет торжествовать".

Затем он спросил меня, могу ли я подыскать ему квартиру, желательно у молодежи, предупредил меня, что он живет у своего товарища, и что ему там

тесно, к тому же он в одной квартире долго жить не будет, так как часто ездит в командировки.

В это время мимо нас проходил бандурист Мизь Василий. Я спросил его, не может ли он предоставить квартиру этому человеку, он ответил, что он сам находится в затруднительном положении с квартирой.

Перед приходом Мизь этот человек спросил меня разрешения поговорить с актерами театра, желательно с молодежью.

Вскоре он ушел, а Мизь подошел ко мне и спросил, что "это за человек?" Я ответил, что это украинский националист агитатор с Западной Украины, что его надо остерегаться. Мизь мне начал рассказывать, что он у него спрашивал, кто из актеров бывает в селах, как украинцы реагируют на существующую власть.

Больше я с этим человеком нигде не встречался.

Через некоторое время один музыкант, фамилии его не припоминаю, но знаю, что он проживал в одном доме с Сапуном, не явился на работу. Когда я на следующий день спросил его, почему он не явился, то он мне сказал, что в их дворе полиция ловила какого-то "партизана с западной Украины" и он в связи с этим был задержан полицией на сутки. Я догадался, что это ловили моего посетителя, который давал мне литературу украинских националистов.

Вопрос: С кем еще кроме Мизь и Вами разговаривал посетитель с Западной Украины?

Ответ: Кроме меня, когда он разговаривал с Мизь, то я видел, как там находились вместе на диване Доля Петр, Ткаченко Яков Трофимович и Бондаренко Иван.

Вопрос: Вам известно о существовании Организации Украинских националистов в г. Сумы в период немецкой оккупации?

Ответ: О существовании Организации Украинских Националистов в г. Сумы в период немецкой оккупации мне не было известно до момента посещения меня представителем из Западной Украины. Когда я прочитал националистическую литературу, то начал догадываться, почему Сапун и Сергиенко напали на меня с украинизацией, а также вмешивались в репертуар и вводили в него только украинские пьесы, и впоследствии как я показывал на предыдущих допросах, дали мне для постановки чисто украинскую националистическую пьесу "Мотря". Я также догадался, что это и есть та пьеса, о которой мне говорил представитель с Западной Украины. Однако официально об ОУН в Сумах мне никто не говорил.

Вопрос: Вас вербовал представитель с Западной Украины в Организацию Украинских Националистов?

Ответ: Конкретно представитель с Западной Украины не предлагал вступить в Организацию Украинских Националистов, но он, познакомившись со мной, пытался внедрить в театр пьесы украинских националистов. Давал мне читать националистическую литературу Бандеровцев. Спрашивал у меня мнение об Организации Украинских Националистов Западной Украины. Поэтому он подготовлял меня, т.е. изучал меня с той целью, чтобы завербовать в Организацию Украинских Националистов.

Вопрос: Вы писали свои статьи антисоветского содержания в немецко-фашистскую газету "Сумской вестник"?

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

Ответ: Нет, я никогда не писал своих статей в газету "Сумской вестник" за исключением того, что после некоторых пьес бывший редактор Богущ² писал на них рецензии, где упоминал мою фамилию как актера и режиссера.

Вопрос: Кто Вам предлагал писать статьи в газету "Сумской вестник"?

Ответ: Мне никто не предлагал писать в эту газету, и я ничего в нее не писал.

Допрос окончен в 15 час. 15 мин.

Протокол допроса с моих слов записан правильно и мне прочитан.**

Допросил: Ст. Следователь Следотдела УНКГБ старший лейтенант*** (Мещеряков).

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 30-32 зв.

Оригінал. Рукопис.

**Підкреслено в тексті – урядн.*

***Підпис*

****Підпис*

№ 73

**Довідка до фотокартки представника Львівського центру ОУН
Андрія Савченка "Гліба"**

27 грудня 1945 року

Справка

Пред'явленна фото-карточка обвиняемому Шовкун-Дунайскому Якову Васильевичу на допросе от 15/ХІІ 45 года, хранится во 2-м отделе УНГБ по Сумской области.

На опознанной фото-карточке обвиняемым Шовкун-Дунайским запечатлена личность Савченко Андрея – эмиссара Львовского центра Организации Украинских Националистов и руководителя Сумского областного "Провода" ОУН.

Эта же фото карточка опознана осужденными Сергиенко Г.И. и Власенко В.И.

ст. след отд. УНКГБ

ст. лейтенант * (Мещеряков)

27/ХІІ 45 г.

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 154.

Оригінал. Рукопис.

** Підпис*

Вирок у справі Шовкуна-Дунайського Якова Васильовича

22 січня 1946 року

Секретно

Приговор

Именем Союза Советских Социалистических Республик

1946 г. января 22 дня Военный трибунал войск НКВД Сумской области г. Сумы в закрытом судебном заседании в составе членов: ст. лейтенанта Зозуля и м. лейтенанта Касанашвили

При секретаре Шульман

Без участия обвинения и защиты, рассмотрев уголовное дело по обвинению Шовкун-Дунайского Якова Васильевича, 1887 года рождения, уроженца села Василевки Сумского района Сумской области, жителя г. Сумы, ул. Дзержинского № 17, украинца, из крестьян-бедняков, служащего, беспартийного, женатого, на иждивении имеющего одну дочь, с 3^х классным образованием, несудимого – в преступлении, предусмотренного ст. ст. 54-1^а, 54-11 и 54-10 ч. II УК СССР

Установил:

Шовкун-Дунайский в период временной оккупации города Сумы немецкими захватчиками добровольно поступил на службу к немецким оккупантам, сначала на должность режиссера, а затем директора Сумского украинского драматического театра и прослужил в этих должностях с конца 1941 года до февраля 1943 года. (...)

Летом 1942 года подсудимый установил связь с эмиссаром центра украинских националистов, прибывшим из Западной Украины с заданием по сколачиванию областного "Провода" ОУН в Сумской области и от этого эмиссара получил и читал украинскую контрреволюционную литературу о бандерах.

До этого Шовкун-Дунайский в 1942 году по заданию украинских националистов произвел запись актеров театра в украинское националистическое общество "Просвіта", причем подсудимый первым вступил в это общество, уплатив взнос 50 рублей и призвал подчиненных ему актеров вступать в указанное общество "Просвіта".

На основании изложенного Военный трибунал признал Шовкун-Дунайского Якова Васильевича виновным в измене Родины и квалифицирует его действие по ст. 2 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 19 апреля 1943 года. (...)

Руководствуясь ст. ст. 296 и 297 УК СССР

Приговорил Шовкун-Дунайского Якова Васильевича по совокупности совершенных им преступлений, на основании ст. 2 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 19 апреля 1943 года подвергнуть ссылке на каторжные работы сроком на 15 лет /пятнадцать лет/ с поражением его в правах по п. п. а, б, в ст. 29 УК СССР сроком на 15 лет. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 77-77 зв.

Оригінал. Рукопис.

5 березня 1946 року

(...) ВОПРОС: – Ваши показания в отношении ПЕТРЕНКО неправдивы. Следствие в отношении ПЕТРЕНКО располагает другими данными. Намерены ли Вы прекратить заперительство и давать следствию правдивые показания.

ОТВЕТ: – находя свое заперительство бесполезным, я решил показать следствию только правду.

Примерно на 5-й день после от'езда из Лебедина ОКСАНЫ, зайдя в помещение "Просвита", я застал в нем ведущими разговор СИК, КОЗЛОВСКОГО и незнакомого человека. Последнего СИК отрекомендовал мне, как бендеровца, прибывшего из гор. Киев для создания в гор. Лебедине организации украинских националистов, а меня ему как председателя Лебединской организации "Просвита", при этом незнакомый назвал себя ПЕТРЕНКО.

ПЕТРЕНКО в присутствии СИК и КОЗЛОВСКОГО попросил информировать его о состоянии работы Лебединской "Просвиты". (...)

ПЕТРЕНКО сообщил мне, что в гор. Лебедин он прибыл с целью создания в нем организации украинских националистов, т.к. для этого, как он выразился, в настоящее время настал благоприятный момент. Петренко заявил: "что зародышем этой организации должно стать правление "Просвиты". А руководителем я, – как председатель ее.

О задачах организации украинских националистов ПЕТРЕНКО сказал: "что перед нами, отныне являющимися ядром ОУН, стоят два вопроса, в решении которых мы должны проявить как активность, так и исключительную серьезность, осторожность, конспирацию, а именно:

1/ Вербовка в ОУН новых членов, которая должна проводиться, главным образом, среди членов "Просвиты",

2/ Немедленное приобретение оружия. Петренко предупредил меня, что ОУН является серьезной организацией и что задачи стоящие перед нею в данный момент т.е. вербовка новых членов и приобретение оружия должны выполняться с исключительной осторожностью и конспиративностью, причем особую осторожность нужно проявлять при вербовке новых лиц, о том, что-бы избежать провала.

ВОПРОС: – Продолжайте Ваши показания в отношении представителя ОУН-центра ПЕТРЕНКО.

ОТВЕТ: – После того, как были проинструктированы в направлении задач стоящих перед ядром, вновь заложеной в гор. Лебедине нелегальной ОУН ПЕТРЕНКО, в дополнение ко всему, ранее изложенному сообщил; что в настоящее время на Правобережье Украины и особенно в западных ее областях деятельность украинских националистов приняла широкий размах, как по объединению украинской интеллигенции и сознательной части украинского населения, так и по созданию вооруженных сил.

На сегодняшний день, заявил ПЕТРЕНКО, организация украинских националистов располагает довольно солидными вооруженными силами, состоящи-

ми из отдельных вооруженных бандеровских отрядов, в основном скопившихся пока в лесах.

Эти отряды по заявлению ПЕТРЕНКО, в составе своем насчитывали уже в то время более 30 тысяч вооруженных участников.

Поставив меня в известность о том, что руководителем ОУН является БАНДЕРА, ПЕТРЕНКО добавил: что по имеющимся у Киевской организации националистов данным, переговоры БАНДЕРЫ с Гитлером по вопросу создания самостоятельного украинского государства не увенчались успехом, и что БАНДЕРА Гитлером арестован.

Но заключил ПЕТРЕНКО есть надежда, что БАНДЕРА из под ареста будет освобожден.

В заключение ПЕТРЕНКО сообщил, что в гор. Лебедине он остается временно, с целью оказания практической помощи в создании ОУН и приобретении для нее оружия и что с целью облегчения выполнения этих задач, особенно в отношении приобретения оружия он намерен устроиться работать в Лебединскую Райполицию. На этом разговор ПЕТРЕНКО был прекращен.

Когда ПЕТРЕНКО ушел, СИК передал мне "Положение о создании целей и задачах организации украинских националистов", точного названия не помню, которое передал ему Петренко до моего прихода и знакомства с ним.

СИК сказал, что с положением этим по указанию Петренко я должен познакомиться как руководитель Лебединской ОУН и передать его обратно СИК для возвращения ПЕТРЕНКО.

Положение состояло из двух частей, первая часть была отпечатана на папиросной писчей бумаге синим шрифтом пишущей машинки. Формат листов по длине равен примерно стандартному листу, а по ширине немного больше.

Содержание этой части "положения", насколько я припоминаю гласило:

ПРЕДИСЛОВИЕ: "Сыны Украинского народа! Настало время для создания самостоятельного украинского государства. Для осуществления этой задачи создана организация украинских националистов, которая проводит работу по активизации широких масс украинского населения, с целью поднятия его на борьбу за создания самостоятельного украинского государства..."

Далее разъяснялось, что украинские националисты должны на данном этапе свою работу вести в полном контакте с немецкими властями с целью скорейшего уничтожения Советских армий и что в этих целях националисты должны активизировать создание своей военной мощи.

Вторая часть была отпечатана на белой писчей бумаге черным шрифтом пишущей машинки. Формат листов этой бумаги по длине и ширине значительно меньше стандартных.

В этой части говорилось, что Германия намерена колонизировать Украину, овладеть всеми ее природными богатствами и поработить украинский народ. Поэтому немцы не могут быть попутчиками украинских националистов в их борьбе за создание самостоятельного украинского государства и что украинские националисты должны путем вооруженного восстания изгнать немцев с Украины.

После знакомства с указанным "Положением" я возвратил его СИК. Вскоре ПЕТРЕНКО устроился работать в полицию, а я, как руководитель Оуновского

подполья в Лебединском районе приступил к выполнению задач, стоящих перед организацией украинских националистов.

Так как началом организации украинских националистов в Лебедине являлся штаб, состоящий из завербованных в него Петренко Сик, Козловского, Деревянко, Батюка и меня как руководителя, я, приступая к практической деятельности по созданию организации, дал каждому из перечисленных лиц задания: провести вербовку в организацию украинских националистов, причем в первую очередь по месту своей работы. При этом я предупредил их, что к подбору кандидатур, намечаемых к вербовке относиться со всей серьезностью, дабы ни в коем случае не допустить провала.

Кроме этого задания я предложил СИК, КОЗЛОВСКОМУ, ДЕРЕВЯНКО и БАТЮК, что-бы они в свою очередь всем завербованным ими лицам давали задание заниматься вербовкой.

С целью подитоживания вербовочной работы членов штаба организации украинских националистов заложенной указанным выше путем в Лебединском районе, я в начале июня месяца 1942 года собрал совещание штаба, которое было проведено в одной из темных подвальных комнат помещения украинского вспомогательного сельхозбюро.

На совещание явились: СИК, КОЗЛОВСКИЙ, ДЕРЕВЯНКО и БАТЮК. Информация этих лиц показала, что на день совещания штаба Лебединская организация украинских националистов уже насчитывала 15 участников. На этом совещании мною было указано членам штаба на слабую с их стороны вербовочную работу и предложено им активизировать ее.

После ареста ПЕТРЕНКО полицией примерно в последних числах июля 1942 года, я вторично созвал членов штаба.

На этом совещании штаба я наметил решить два вопроса:

1/ Результаты вербовочной работы и

2/ Приобретение для организации оружия. Но т.к. Сик сообщил собравшимся об аресте ПЕТРЕНКО я решил рассмотреть и вопрос о методах работы организации в дальнейшем.

Было решено, дабы не навлечь на себя подозрения со стороны немцев, созыв членов штаба в дальнейшем прекратить, а проводимую работу тщательно конспирировать.

Было решено также, что с целью сохранения организации, которая к этому времени насчитывала уже около 25 членов, вербовочную работу временно прекратить.

В отношении оружия мною было предложено членам штаба такое приобретение, но должен доложить следствию, что к моменту второго совещания штаба возглавляемая мною организация имела пять револьверов системы "Браунинг", после этого до марта 1943 года, т. е. до моей эвакуации в глубь Советской страны Лебединская организация украинских националистов работы почти не проводила.

За весь этот период было вовлечено в организацию не более восьми человек. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 80-81.

Копія. Машинопис.

№ 76

З протоколу допиту Дятленка Андрія Дмитровича

5 березня 1946 року

(...) ВОПРОС: – Кто являлся членом "Просвиты" в селе Михайловка?

ОТВЕТ: – Мне известно, что работавший при немцах заведующим Михайловской школы ЧЕПИК имя и отчество его я не знаю, являлся членом "Просвиты" и проявлял большую активность в деятельности "Просвиты".

Кого он привлек в "Просвиту" из местных жителей с. Михайловка я не знаю.

Сам ЧЕПИК не местный, в Михайловку приехал при немцах, а директором школы был назначен СИК, который приезжал к нему в село Михайловка и останавливался у ЧЕПИК на квартире.

В феврале месяце 1943 года при занятии частями Красной Армии села Михайловка ЧЕПИК яко-бы ушел в армию, но потом пробрался яко-бы в Белоруссию откуда он родом. Семья его – жена и ребенок проживают в селе Бережки Лебединского района, со своими родными. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 82 зв.

Копія. Машинопис.

№ 77

Витяг з висновку за архівно-слідчою справою на Барила А.А.

18 грудня 1946 року

(...) На основании изложенного ОБВИНЯЕТСЯ:

БАРИЛО Анатолий Андреевич, 1919 г. рождения, уроженец гор. Переяслава Киевской области, украинец, гр.-н СССР, происходит из служащих /мать дворянка/, б/п, образование высшее педагогическое, женат, ранее не судим, с октября 1941 г. по сентябрь 1943 г. проживал на временно оккупированной немцами территории –

В ТОМ ЧТО: Оставшись проживать на временно оккупированной немцами территории, поступил на службу в редакцию фашистской газеты "Сумской вестник", на страницах которой вел контрреволюционную, враждебную советской власти пропаганду, распространял различные клеветнические измышления на советский народ, его правительство и коммунистическую партию. Состоял в контрреволюционной "Организации украинских националистов", которая ставила своей целью отторжение Украины от СССР, свержение Советской власти и создание – отдельного украинского буржуазного государства, т. е. в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 54-I^a, 54-10, ч.2, 54-II УК УССР. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12635, арк. 71.

Оригінал. Машинопис.

№ 78

**З листа до виконкому Сумської обласної ради
про участь Шеремета В.П. у ліквідації боївки УПА**

22 червня 1955 року

Копія

ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Про активну участь ШЕРЕМЕТА Василя Петровича в розгромі банди бендерівців* в 1943-1945 р., яка діяла на території лісів Недригайлівського, Смілівського та Роменського районів Сумської області Української РСР.

Після того, як Радянська армія звільнила від німецько-фашистських загарбників територію Недригайлівського району Шеремет В.П. повернувшись з Саратовської області, був обраний головою колгоспу ім. Молотова Коровинської Сільради Недригайлівського району. Будучи головою колгоспу він зумів потрапити на сліди дій банди, яка грабувала і розповсюджувала антирадянські листівки убила комуніста директора Коровинського пенькозаводу т. Кігітова Кондрата Семеновича**. Ця банда діяла на протязі двох років і лише по ініціативі чл. КПРС тов. Шеремета В.П. вона була викрита і притягнута до суворої відповідальності, а главарь банди був убитий.

Що й підтверджуємо.

Маницька Параска Лук'яновна /підпис/

Хоменко Микола Логвинович /підпис/

Калініченко Федір Корнійович /підпис/

Гриценко Ганна Тихоновна /підпис/

Підписи Маницької, Хоменко, Калініченко і Гриценкової Коровинська сільрада свідчить

Печать. Голова с/р /підпис/

Секретар /підпис/

22 червня 1955 р.

С подлинным верно: Директор роменского краеведческого музея*** (Егоров)

Фонди ДІКЗ "Посулля". КН. 8446.

Копія. Машинопис.

* Так в тексті – упорядн.

** За документами відділу ББ УМВС України в Сумській обл. вбивство Кігітова насправді вчинило інше угрупування з суто кримінальних причин.

*** Підпис

Не раніше 13 вересня 1955 року

Генеральному Прокурору Союза ССР г. Москва
От ссыльного Власенка Виктора Ивановича. Каз. ССР,
Карагандинская обл., п/о Джебказган-Рудник,
Джеландинская ГРП.

Согласно Указу Президиума Верховного Совета Союза ССР от 13.1X-55 г. амнистии подлежат лица, служившие в период войны в немецкой армии и в полиции.

Я никогда не служил ни в немецкой армии, ни в полиции, руки мои не обгарены кровью советских воинов. В годы войны, с 1943 по 1945 г., я сражался на 1-ом Украинском фронте в 1144 стр. полку против тех, кто теперь получил амнистию.

В 1945 году я был ранен, находился в госпитале и после выздоровления приехал в отпуск домой, в г. Сумы. Там я был арестован /15 июля 1945 г./ и Сумской военной трибуналом приговорил меня* к 10 годам лишения свободы по ст. 54-1а, 11.

Обвинение состоит в том, будто бы я состоял в подпольной организации ОУН,** раскрытой немецкой полицией в 1942 году и участники которой были расстреляны.

Я никогда не состоял в этой организации. Меня судили на основании ложных показаний (...)

1/ Будто бы я дал согласие печатать в какой-то газете статьи антисоветского характера.

2/ Будто бы я имел намерение поступить на должность секретаря городской управы.

Но ведь хорошо известно, что я не печатал никаких статей и никогда не служил в городской управе. Ложность этих показаний очевидна.

3/ Так же точно не доказано и ничем не обосновано обвинение, будто бы я был участником подпольной организации ОУН. В отношении меня Сергиенко дал такие показания: что он не знает достоверно, был ли я участником подпольной организации, но что, по его предположениям, должно быть участвовал.

Очень важен такой факт: подпольная организация во главе с Сапуном С.С. была раскрыта немцами в г. Сумах в 1942 г., в октябре месяце; все участники были арестованы и расстреляны. Подвергался аресту и Сергиенко. Но его отпустили через два дня, потому что он выдал всех участников. Если бы я был участником организации, то, несомненно, был бы также расстрелян немцами в 1942 году.

4/ Мне пытались также предъявить обвинение, будто бы я принимал участие в обществе "Просвита", организованном в г. Сумах украинскими националистами. Но так как эта работа проводилась открыто и лица, принимавшие в ней участие, хорошо известны, то это обвинение было отброшено, так как я не принимал никакого участия в "Просвите".

Этот факт подтверждает лишний раз, что я не был украинским националистом и, во-вторых, насколько были лживы показания Сергиенко.

Обстоятельства дела были таковы.

В 1941 г., когда началась война, я не был мобилизован военкоматом и остался на оккупированной территории. В 1941 г. я работал в качестве преподавателя русского языка и литературы в гимназии. Затем был безработным. Как безработный, получил повестку на отправку в Германию. Чтобы избежать отправки в Германию, я поступил завхозом при курсах немецкого языка. Через несколько дней после моего поступления на работу директор курсов Сапун С.С. был арестован немцами в связи с тем, что была раскрыта подпольная организация ОУН, руководителем которой был Сапун. Участники организации были расстреляны. Кроме участников, подверглись аресту и лица не принимавшие участия, но подозревавшиеся в этом. В числе таких был и я. После окончания следствия, через четыре месяца, меня выпустили из тюрьмы за отсутствием доказательств вины, как и других случайно замешанных в это дело, но фактически невиновных ни в чем лиц.

В сентябре месяце 1943 г. части Советской армии освободили г. Сумы – и я отправился на фронт. С 1943 года и до конца войны я находился на 1-ом Украинском фронте /340 дивизия, 1144 полк/.

В 1945 г., после окончания войны, я приехал из госпиталя в г. Сумы и был арестован. Я не чувствовал за собой никакой вины, и арест был для меня неожиданным.

Даже будучи арестованным, я все еще наивно верил, что следователь во всем разберется и меня отпустят. Но следователь Мещеряков старался только всячески запутать дело и обвинить меня. В ход были пущены угрозы и запугивания. Я был доведен до состояния полного отчаяния и был близок к умопомешательству.

Я обращался к следователю с просьбой, чтобы допросили всех моих знакомых и соседей, знавших меня как честного человека. Многие могли бы подтвердить, что я нигде и никогда не высказывался в украинском националистическом духе. Я ненавидел немцев и с большой любовью ждал возвращения Советской Армии. Я просил следователя взять во внимание показания, которые мог дать в отношении меня Подопрыгора Александр Данилович, руководивший в период оккупации подпольной работой советских патриотов и с которым я был в очень близких отношениях. Но все это было отброшено и во внимание были взяты только ложные показания Сергиенка

Я признаю, что я виновен в том, что не эвакуировался и работал в гимназии в качестве преподавателя русского языка, но я не признаю обвинения в принадлежности к ОУН. ***

Прошу пересмотреть мое дело и снять пункт 11, так как он не соответствует действительности.

Учитывая к тому же, что с 1943 по 1945 год я был участником Отечественной войны, прошу применять ко мне Указ Президиума Верховного Совета СССР об амнистии. ****

10-1-56.

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 286-296.
Оригінал. Рукопис.

*Підкреслення в тексті – упорядн.

**Підкреслення в тексті – упорядн.

***Підкреслення в тексті – упорядн.

****Підпис

№ 80

Витяг з висновку за архівно-слідчою справою на Сик В.Я.

6 квітня 1956 року

(...) 8 января 1948 года Военным Трибуналом Харьковского гарнизона по совокупности совершения преступлений на основании ст. 54-1^о УК УССР, осужден к двадцати пяти /25/ годам лишения свободы с отбывтием в ИТЛ, с поражением в правах сроком на пять лет, с конфискацией лично принадлежащего имущества, с лишением воинского звания "капитан" и с лишением правительственных наград – медалей: "За взятие Будапешта", "За освобождение Праги", "За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941-1945 г.г." и "За победу над Японией"

СИК Владимир Яковлевич, 1911 г. рождения, уроженец с. Веденское Чугуевского р-на Харьковской области, украинец с высшим педагогическим образованием, из служащих, служащий, беспартийный, женат, не судим, в Советской Армии служил с июня 1941 по октябрь 1941 г., вторично с декабря 1943 г. по декабрь 1945 года. Участвовал на фронтах Отечественной войны, награжден орденом Отечественной войны II степени и 4 медалями.

Отбывает наказание: Барлаг МВД СССР, лагерное отделение № 11 г. Магадан. (...)

В мае 1942 года СИК был вовлечен в члены ОУН, эмиссионером* центра ОУН "САМОЙЛЕНКО", получив от него устав и программу контрреволюционной организации украинских националистов, обсуждал с "САМОЙЛЕНКО" вопросы борьбы с Советской властью за создание на Украине самостоятельного буржуазного националистического государства. Участвовал в собраниях и сборищах членов ОУН. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 185-186.

Оригінал. Машинопис.

* Так в тексті – урядн.

№ 81

Оглядова довідка зі справи
на Таланчука Теодора Даниловича

23 березня 1957 року

Обзорная справка
по архивно-следственному делу № 7116 по обвинению
КОРОЛЕНКО Петра Ивановича, он же ТАЛАНЧУК
Теодор Данилович.

3 ноября 1943 года ТО НКГБ Московско-Киевской железной дороги, с санкции Военного Прокурора станции Конотоп Запесочного был арестован КОРОЛЕНКО Петр Иванович.

Предварительным следствием по делу было установлено, что настоящая фамилия обвиняемого – ТАЛАНЧУК Теодор Данилович, а КОРОЛЕНКО Петр Иванович – это его вторая фамилия, под которой он, как член ОУН, скрывался и жил на полуделегальном положении с 1942 года.

КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК в июле 1941 года в Львовской области был вербован в Организацию Украинских Националистов и был направлен в специальную школу по подготовке руководителей ОУН на территории восточных областей Украины. Окончив такую школу, он был направлен в город Конотоп, Сумской области с заданием создать на территории Конотопского, Кролевецкого и Дубовязовского районов Сумской области организации украинских националистов. Выполняя задание, КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК создал в 1942 году окружной "провод" ОУН и лично сам завербовал в ОУН до 15 человек, которые по его заданию также вербовали в организацию новых лиц и распространяли среди населения антисоветскую националистическую литературу, полученную от КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУКА.

Весной 1942 года КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК установил связь с руководителем Сумского "провода" ОУН – "ГЛЕБОМ", по заданию которого дважды ездил в г. Киев для связи с руководителем ОУН на территории восточных областей Украины и выполнял роль связного между Конотопским окружным и Сумским областным "проводами" ОУН.

В декабре 1942 года в связи с арестом немцами руководителей Сумского "провода" ОУН КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК потерял организационные связи и с этого времени свою практическую деятельность прекратил.

В предъявленном обвинении по ст.ст. 54-1 "б", 42-2, 54-10 ч. II и 54-11 УК УССР КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК виноватым себя признал. /л.д. 39-41, 119, 120/.

В отношении САХНО КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК показал, что он пытался завербовать в ОУН редактора профашистской газеты "Вызволення" САХНО, но последний отказался примкнуть к ОУН, но сказал, что он окажет помощь, которая от него потребуется. /л.д. 27, 55 об., 57, 80, 83 об., 95, 97, 112/.

В отношении ГОРБАТЮК КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК показал, что в организацию украинских националистов он лично завербовал ГОРБАТЮК – бывшего бухгалтера общинного двора № 45 села Подлипное, Конотопского района, которому давал читать националистическую литературу. Кроме того КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК показал, что со слов СУЧКО Л.М. ему стало известно, что СУЧКО имеет связь с ГОРБАТЮК, а поэтому КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК по вопросам организации больше к ГОРБАТЮК не обращался. /л.д. 74 об.,-75 об., 113, 114/.

В отношении ЛЫСЕНКО КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК показал, что в организацию украинских националистов он лично завербовал ЛЫСЕНКО – бывшего директора школы в селе Бочки, Конотопского района, которому давал читать националистическую литературу с программными установками ОУН. /л.д. 81 об.-82 об., 96, 113, 114/.

В отношении ЗАХАРЧЕНКО КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК показал, что он лично завербовал в ОУН ЗАХАРЧЕНКО, которому разъяснил цели и задачи такой организации, а также давал читать националистическую литературу и предложил ему вовлекать в ОУН новых лиц. /л.д. 89-90, 90об., 97, 113, 114/.

В отношении КОСАЧ и КУДЛАЯ КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК никаких показаний не дал и ему об этом на предварительном следствии вопросы не задавались.

В судебном заседании от 14 августа 1944 года КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК свои показания на предварительном следствии подтвердил полностью. /л.д. 166-168/.

По приговору Военного Трибунала войск НКВД Киевской области от 14 августа 1944 года КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК был осужден к ВМН.

В деле имеется справка оперуполномоченного УАО УКГБ при Совете Министров СССР по Киевской области – КОНОНОВА о том, что приговор в отношении КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК приведен в исполнение 25/Х-1944 года в г. Киеве.

Архивно-следственное дело № 7116 по обвинению КОРОЛЕНКО Петра Ивановича, он же ТАЛАНЧУК Теодор Данилович, хранится в Учетно-архивном отделении УКГБ при СМ СССР по Сумской области.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕН. ОТДЕЛА
УКГБ ПРИ СМ УССР ПО СУМСКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН* /КАРАВАЕВ/

"23" марта 1957 года
г. Сумы

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 350-351.
Оригінал. Машинопис.

Підпис

№ 82
Оглядова довідка зі справи
на Сучка Луку Миновича та
Школяренка Миколу Семеновича

23 березня 1957 року

Обзорная справка
По архивно-следственному делу № 4154 по обвинению
СУЧКО Луки Миновича, 1902 года рождения и
ШКОЛЯРЕНКО Николая Семеновича, 1917 года рождения.

31 октября 1945 года, с санкции помощника Военного Прокурора Киевского Военного Округа, Конотопским Горотделом НКГБ Сумской области, были арестованы СУЧКО и ШКОЛЯРЕНКО.

СУЧКО 15 ноября 1945 года было предъявлено обвинение в том, что он, проживая на временно оккупированной врагом территории поступил на службу, на должность старосты сельхозобщины и одновременно являлся судьей так называемой примирительной камеры. В 1942 году был завербован в Украинскую националистическую организацию под кличкой "СОФРОН" и назначен

руководителем окружного "провода" ОУН. Кроме того, производил вербовку новых членов ОУН, и распространял националистическую литературу.

В предъявленном обвинении СУЧКО виновным себя признал полностью /л.д. 71-72/.

15 ноября 1945 года ШКОЛЯРЕНКО было предъявлено обвинение в том, что он, проживая на временно оккупированной врагом территории поступил на должность десятника дорожного отдела районной управы и в 1942 году был завербован в организацию украинских националистов под кличкой "Сагайдачный". Являясь украинским националистом, был назначен руководителем Конотопского районного "провода" ОУН, проводил работу по сколачиванию ОУН в Конотопском районе, был связан с окружным проводом ОУН, от которого получал националистическую литературу.

В предъявленном обвинении ШКОЛЯРЕНКО виновным себя признал. /л.д. 102-103, 108-111/.

На предварительном следствии СУЧКО показал, что в организацию украинских националистов он был завербован в сентябре 1942 года ОУНовскими эмиссарами Сумского областного "провода" – КОРОЛЕНКО и "ГЛЕБОМ" /фамилии его не знает/, от которых получил кличку "СОФРОН" /л. д. 8 об. 10, 52-58, 71-72/. СУЧКО показал, что "ГЛЕБ" ему рассказал о том, что он в городе Сумах проживает в здании курсов немецкого языка, где и работает преподавателем или в другой должности / СУЧКО точно не помнит/. /л.д. 55 об.-56/.

В отношении САХНО СУЧКО показал, что "ГЛЕБ" ему рассказывал о том, что он говорил с редактором газеты "Вызволенья" – САХНО, который будет им всемерно помогать и пообещал дать килограммов 6-10 шрифта. /л.д. 57/.

В отношении ГОРБАТЮК – СУЧКО показал, что он лично завербовал ГОРБАТЮК в организацию украинских националистов в октябре или же ноябре 1942 года на что ГОРБАТЮК дал свое согласие, кроме того, давал ему читать националистическую литературу и назначил его "проводом" ОУН по городу Конотопу, на что ГОРБАТЮК также дал свое согласие. /л.д. 12, 61, 71 об./

В отношении КОСАЧ – СУЧКО дал следующие показания, что одним из активных членов ОУН в городе Конотопе являлся КОСАЧ /работал при немцах агрономом/, который проводил активную деятельность в ОУН и который впоследствии заменил СУЧКО, став во главе окружного "провода". Далее СУЧКО показал, что с КОСАЧ он неоднократно встречался, где обсуждал вопросы, касающиеся работы организации ОУН, в частности, обсуждали вопрос о приобретении пишущей машинки или шрифта. /л.д. 11 об., 63 об./

В отношении ЛЫСЕНКО – СУЧКО показал, что членом ОУН являлся также ЛЫСЕНКО житель села Бочки, с которым СУЧКО установил непосредственную связь и которому было поручено приобрести для организации пишущую машинку /л.д. 10 об., 11 об., 64 об., 74 об./ ЛЫСЕНКО в организацию был завербован КОРОЛЕНКО /л.д. 47 об./

В отношении ЗАХАРЧЕНКО и КУДЛАЙ – СУЧКО никаких показаний не дал и об этом у СУЧКО не спрашивали.

На допросе от 5/XI-1945 года СУЧКО показал, что КОРОЛЕНКО ему сообщил о том, что у него ночевал "ГЛЕБ", который предупредил, что в Сумах областной центр ОУН разгромлен немцами, арестован его заместитель – какой-то директор курсов немецкого языка. Вскоре немцами также был арестован и "ГЛЕБ" /л.д. 62 об. /

На этом же допросе СУЧКО назвал следующих участников националистической организации: – "ГЛЕБ", КОРОЛЕНКО по кличке "ПЕТРО", КОСАЧ,

ШКОЛЯРЕНКО, ГОРБАТЮК, ЛЫСЕНКО, ПОНОМАРЕНКО Степана, ЯКОВИНА Никифора, ФЕДЬКО Гавриила Никифоровича, КРИВЕНКО Семена Александровича, МОЗГОВОГО, жену КОРОЛЕНКО, ЧЕРНЯВСКОГО Семена и САХНО. /л.д. 66 об. – 68/.

На предварительном следствии ШКОЛЯРЕНКО показал, что в организацию украинских националистов он был привлечен КОРОЛЕНКО Петром и "ГЛЕБОМ" в сентябре 1942 года и был назначен ими в качестве руководителя Конопотского районного "провода" ОУН под кличкой "Сагайдачный" /л.д. 87 об. – 88, 109-110, 112 об. /

В отношении САХНО ШКОЛЯРЕНКО показал, что со слов КОРОЛЕНКО ему стало известно о том, что САХНО является членом ОУН /л.д. 89/.

В отношении ЗАХАРЧЕНКО ШКОЛЯРЕНКО показал, что летом 1942 года его встретил ЗАХАРЧЕНКО, который рассказал о существовании ОУН и предложил ему вступить в эту организацию на что ШКОЛЯРЕНКО ответил, что он уже является связным у КОРОЛЕНКО.

Кроме того, ШКОЛЯРЕНКО показал, что ЗАХАРЧЕНКО до него выполнял работу руководителя Конопотского районного "провода" ОУН /л.д.108/.

В отношении ЛЫСЕНКО – ШКОЛЯРЕНКО показал, что СУЧКО дал ему задание выехать в село Бочечки, где связаться с учителем ЛЫСЕНКО и информировать его о том, что ОУН возобновила свою деятельность, но впоследствии СУЧКО сам собирался ехать к ЛЫСЕНКО. /л.д. 111, 115/.

ШКОЛЯРЕНКО назвал следующих участников организации ОУН: "ГЛЕБ", КОРОЛЕНКО Петра, СУЧКО Луку Миновича, ТХОР, ЛЫСЕНКО, ГЛУШМАН, ЗАХАРЧЕНКО Бориса, СЕРЕДУ Николая, КОВТУН и САХНО. /л.д. 115 об. – 116/.

В отношении ГОРБАТЮК, КОСАЧ и КУДЛАЙ, ШКОЛЯРЕНКО никаких показаний не дал и об этом он не допрашивался.

В судебном заседании Военного Трибунала гарнизона города Сумы от 20/II – 1946 года СУЧКО и ШКОЛЯРЕНКО признали себя виновными и дали аналогичные показания, как и на предварительном следствии. /л.д. 188 – 194/.

По приговору Военного Трибунала гарнизона города Сумы от 20/II – 1946 года СУЧКО и ШКОЛЯРЕНКО были осуждены сроком на 10 лет ИТЛ, с конфискацией имущества и с поражением в правах сроком на 3 года.

Архивно-следственное дело № 4154 по обвинению СУЧКО Луки Миновича и ШКОЛЯРЕНКО Николая Семеновича хранится в Учетно-Архивном отделении УКГБ при СМ УССР по Сумской области.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА УКГБ
ПРИ СМ УССР ПО СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

КАПИТАН** /КАРАВАЕВ/
"23" марта 1957 года
г. Сумы

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 352-353 зв.
Оригінал. Машинопис.

*Так в тексті – у порядн.

**Підпис, печатка

№ 83

Оглядова довідка
зі справи на Зайцева Олександра Івановича*

30 березня 1957 року

Обзорная справка

По архивно-следственному делу № 6906 по обвинению
ЗАЙЦЕВА Александра Ивановича, 1890 года рождения.

7 января 1947 года Оперсектором Советской Военной Администрации в гор. Берлине, с санкции Военного Прокурора Берлинского гарнизона был арестован ЗАЙЦЕВ, которому 18 января 1947 года было предъявлено обвинение в том, что он в период немецкой оккупации поступил на службу в созданную немцами Сумскую городскую Управу на должность старшего советника Управы по правовым вопросам и одновременно являлся заместителем бургомистра гор. Сумы. В августе 1943 года он бежал с отступавшими немецкими войсками на территорию Германии, где поступил на службу корректором украинских изданий "ВИНЕТЫ", проводившей антисоветскую агитационно-пропагандистскую деятельность среди советских граждан, вывезенных немцами на принудительный труд в Германию и советских военнопленных. Скрываясь от советских властей ЗАЙЦЕВ до января 1947 года нелегально проживал в английском секторе оккупации гор. Берлина, где вступил в связь с английскими разведывательными органами.

В предъявленном обвинении ЗАЙЦЕВ виновным себя признал частично.

24 февраля 1947 года уголовное дело по обвинению ЗАЙЦЕВА было прекращено в связи со смертью последнего от паралича сердца /л.д. 111/.

В отношении СЕРГИЕНКО и ВЛАСЕНКО ЗАЙЦЕВ никаких показаний не дал и об этом у него на предварительном следствии не спрашивали.

Архивно-следственное дело № 6906 по обв. ЗАЙЦЕВА Александра Ивановича хранится в Учетно-архивном отделении УКГБ при СМ УССР по Сумской области.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА УКГБ
ПРИ СМ УССР ПО СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

КАПИТАН* /КАРАВАЕВ/

"30" марта 1957 года.

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 355. Оригінал.
Машинопис.

*Брат відомого політичного діяча УНР, члена Центральної Ради, шевченкознавця проф. Зайцева Павла Івановича - урядн.

**Підпис

Оглядова довідка
зі справи на Абрамовича Петра Никандровича

3 квітня 1957 року

Обзорная справка

По архивно-следственному делу № 5976 по обвинению
АБРАМОВИЧ Петра Никандровича, 1881 года рождения.

20 июня 1944 года с санкции пом. Военного Прокурора Харьковского Военного Округа Управлением НКГБ по Сумской области был арестован АБРАМОВИЧ Петр Никандрович

Предварительным следствием было установлено, что АБРАМОВИЧ, проживая на временно оккупированной врагом территории в гор. Сумах, поступил преподавателем мужской гимназии и поддерживал связь с украинскими националистами: САПУНОМ, СЕРГИЕНКО и ТАРАСЕНКО, по предложению которых вступил с Сумскую "ПРОСВИТУ", – ставившей своей целью проведение националистической работы среди украинского населения. Кроме того, АБРАМОВИЧ читал националистического характера лекции, а также являлся корреспондентом фашистской газеты "СУМСКОЙ ВЕСТНИК", печатал на ее страницах свои заметки и статьи антисоветского содержания.

В предъявленном обвинении АБРАМОВИЧ заявил, что он признает себя виновным в том, что в период оккупации работал преподавателем мужской гимназии, принимал участие в организации общества "ПРОСВИТА", печатал неоднократно на страницах фашистской газеты "СУМСКОЙ ВЕСТНИК" статьи и заметки, а также читал лекции в кинотеатре "О ШЕВЧЕНКО". /л.д. 16/

В отношении СЕРГИЕНКО – АБРАМОВИЧ показал, что к числу националистов, желающих создать самостоятельное Украинское государство он относит СЕРГИЕНКО, САПУНА и ТАРАСЕНКО, которые в период оккупации в мае 1942 года организовали в гор. Сумах общество "ПРОСВИТУ" и по предложению которых он также вступил в это общество. /л.д. 14, 19-20, 21-22, 23, 32-32 об./

В отношении ВЛАСЕНКО – АБРАМОВИЧ никаких показаний не дал.

В деле имеется протокол допроса свидетеля ПЕРВУХИНА В.Н. от 23/ХІ-1944 года, в котором свидетель показал, что "инициаторами организации Сумской "ПРОСВИТЫ" являлись как мне известно САПУН, ВЛАСЕНКО /бывш. преподавателем частной гимназии, в н/время в Красной Армии/ и ТАРАСЕНКО". /л.д. 61 об.-62/

Далее ПЕРВУХИН показал:

"Вскоре к нам в мужскую гимназию явился ВЛАСЕНКО от имени САПУНА и в учительской проинформировал коротко о "ПРОСВИТЕ", заявив при том, что Украинская просветительная организация, которая через посредство лекций, концертов и т.п. будет заниматься националистической работой среди украинского населения"...

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

"Наряду с другими, таким образом и также вступил в "ПРОСВИТУ".
/л.д. 62/

На допросе от 24/XI-44 года свидетель ЧЕРВЕНКО Ф.Н. показал, что СЕРГИЕНКО в период оккупации служил зам. Бургомистра и требовал от директора гимназии и преподавателей больше [внимания] уделять украинской культуре, а также чтобы все разговоры и преподавание велось на украинском языке. Далее свидетель показал, что в период ареста САПУНА арестовывался и СЕРГИЕНКО, но вскоре был освобожден. ВЛАСЕНКО, работавший преподавателем частной гимназии, в тот период также арестовывался, но в момент ареста бежал, однако был достигнут БЫКОМ и арестован. /л.д. 63 об.-64/

В судебном заседании от 30/XII – 1944 года АБРАМОВИЧ дал аналогичные показания, как и на предварительном следствии.

30/XII – 1944 года Военным Трибуналом войск НКВД Сумской области АБРАМОВИЧ был осужден по ст. ст. 54-1 "а", 54-11, 54-10 ч. 2 УК УССР сроком на 15 лет каторжных работ с конфискацией имущества и поражением в правах на 5 лет.

Архивно-следственное дело № 5976 по обвинению АБРАМОВИЧ Петра Никандровича хранится в Учетно-Архивном отделении УКГБ при СМ УССР по Сумской области.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА
УКГБ ПРИ СМ УССР ПО СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

КАПИТАН* /КАРАВАЕВ/

"3" апреля 1957 года

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 348-349.
Оригінал. Машинопис.

**Підпис, печатка*

№ 85

Оглядова довідка зі справи
на Тарасенка Микиту Яковича

5 квітня 1957 року

Обзорная справка

По архивно-следственному делу № 5667 по обвинению
ТАРАСЕНКО Никиты Яковлевича

17 мая 1947 года УМГБ Хабаровского края был арестован ТАРАСЕНКО Н.Я., которому было предъявлено обвинение в том, что он, оставшись проживать на временно оккупированной врагом территории в гор. Сумах вступил в "ОУН" и участвовал в подготовке националистических кадров. Кроме того, принимал

активное участие в создании националистического общества "ПРОСВИТА", занимался вопросами создания националистических организаций в районах, распространял националистическую литературу и с октября 1944 года до мая 1945 года служил в немецкой армии.

В предъявленном обвинении ТАРАСЕНКО виновным себя признал только лишь в том, что он по заданию САПУНА принимал участие в создании националистического общества "ПРОСВИТА", которое с начальной стадии сразу же немцами было закрыто, также проходил службу в немецкой армии. К организации "ОУН" как показал ТАРАСЕНКО, он никогда не примыкал и националистической работой не занимался.

В судебном заседании ТАРАСЕНКО дал аналогичные показания.

В отношении ВЛАСЕНКО ТАРАСЕНКО показал, что ВЛАСЕНКО в период оккупации в гимназии преподавал литературу и языки, также общался с САПУНОМ, но о националистической деятельности со стороны ВЛАСЕНКО ему ничего не известно. / л.д. 33 об., 37 об., 91-92/.

В отношении СЕРГИЕНКО ТАРАСЕНКО показал, что он в период оккупации служил заместителем бургомистра города Сумы, имел близкие взаимоотношения с САПУНОМ, выступал в газетах со статьями антисоветского и националистического содержания, вместе с САПУНОМ и ЛОЗЕНКО являлся организатором общества "ПРОСВИТА". /л.д. 37 об., 46, 47, 88 об./

Военным Трибуналом войск МВД Сумской области 26/IX – 47 года ТАРАСЕНКО был осужден сроком на 10 лет ИТЛ.

Архивно-следственное дело № 5667 по обвинению ТАРАСЕНКО Никиты Яковлевича хранится в Учетно-Архивном отделении УКГБ при СМ УССР по Сумской области.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА
УКГБ ПРИ СМ УССР ПО СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

КАПИТАН* /КАРАВАЕВ/

"5" апреля 1957 года

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 354.
Оригінал. Машинопис.

№ 86

Лист виконкому Сумської обласної ради до Шеремета В.П.
з приводу призначення персональної пенсії за особливі заслуги

13 травня 1957 року

Копія

Виконавчий Комітет Сумської
Обласної Ради депутатів трудящих
13/V – 1957 р.

№ 5/05

м. Суми

Гр. Шеремет В.П.

Недригайловський район,

с. Коровинці

Рассмотрев Ваше заявление, поступившее из отдела писем при Президиуме Верховного Совета СССР, сообщаем, что вопрос о назначении Вам персональной пенсии местного значения дважды рассматривался на заседании исполкома Облсовета депутатов трудящихся.

Первый раз 30.IX – 54 года и второй раз 13.VII – 56 г. В обоих случаях Вам в назначении пенсии отказано.

В третий раз рассматривать данный вопрос на исполкоме Облсовета считаем нецелесообразным.

Приложение: Ваши документы на 24 листах.

Зам председателя исполкома
Облсовета депутатов трудящихся

Н. Грищенко

С подлинным верно:

Директор Роменского
краеведческого музея*
(Егоров)

Фонди ДІКЗ "Посулля". КН 8449.

Копія. Машинопис.

З протоколу допиту Підпригори Олександра Даниловича

27 травня 1957 року

Протокол допроса

Гор. Сумы 27 мая 1957 года

Я, старший следователь следотдела Управления Комитета госбезопасности при Совете Министров УССР по Сумской области – капитан Караваев, с соблюдением ст. ст. 160-165 УПК УССР, допросил в качестве свидетеля, – Подопригора Александра Даниловича, 1909 года рождения, уроженца хутора Подопрыгоры, Штеповского района, Сумской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, грамотного, проживающего в гор. Сумы, ул. Пушкина, дом № 3, кв. № 2, работающего финансовым агентом Госстрахинспекции.

Об ответственности за отказ от дачи показаний и за дачу ложных показаний предупрежден по ст. ст. 87 и 89 УК УССР. (...)

Вопрос: За что вы были подвергнуты аресту со стороны немцев?

Ответ: В декабре 1942 года я немцами был арестован по подозрению в связи с советскими партизанами и за антинемецкую пропаганду. Связи с советскими партизанами я никакой не имел, но в период немецкой оккупации я имел радиоприемник, принимал сводки Совинформбюро и эти сводки передавал населению. (...)

Вопрос: Что вам известно о преступной деятельности со стороны Сергиенко за период временной немецкой оккупации?

Ответ: Лично мне о преступной деятельности со стороны Сергиенко за период временной немецкой оккупации ничего не известно. (...)

Вопрос: За что был подвергнут аресту Власенко в период временной немецкой оккупации?

Ответ: Находясь вместе со мной в одной камере в то время мне Власенко рассказывал о том, что он до своего ареста работал секретарем в какой-то школе, где директором был Сапун. Как показывал тогда Власенко, однажды к ним в школу пришли немцы, которые в канцелярии произвели обыск и в столе обнаружили брошюры националистического содержания. За хранение таких брошюр в то время и были арестованы Сапун и Власенко.* В каком именно столе были обнаружены такие брошюры – я не знаю. Находясь вместе со мной под стражей в одной камере Власенко раза три вызывался на допросы и на очную ставку с Сапуном. После таких вызовов Власенко всегда приходил в камеру в приподнятом настроении и говорил мне, что его скоро должны освободить из-под стражи, т. к. нет никаких доказательств в части его принадлежности к украинским националистам. Являлся ли в действительности Власенко украинским националистом я не знаю,** но с его разговоров в то время я делал вывод, что он никакого отношения к украинским националистам не имел. Из-под стражи Власенко был освобожден значительно раньше меня.

Вопрос: Что вам известно о существовании в городе Сумах в период временной немецкой оккупации организации украинских националистов?

Ответ: Об этом мне ничего не известно.

Вопрос: Что желаете дополнить к своим показаниям?

Ответ: К своим показаниям дополнить больше ничего не имею. (...)

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 339-343.

Оригінал. Рукопис.

**Підкреслено в тексті – упорядн.*

***Підкреслено в тексті – упорядн.*

№ 88

З протоколу допиту Гнатченко Ніни Пилипівни

31 травня 1957 року

Протокол допроса
Гор. Сумы от 31-го мая 1957 года

Я, сотруди́ник Управления КГБ при Совете Министров УССР по Сумской области майор Трофимов сего числа допросил в качестве свидетельницы гражданку Гнатченко Нину Филипповну, 1910 года рождения, уроженку с. Решетилки Решетилковского района Полтавской области, проживающую в гор. Сумы, Коммунальный переулок 3, кв.5. (...)

Вопрос: Что вам известно о существовании в период немецкой оккупации в гор. Сумы организации украинских националистов?

Ответ: О такой организации я ничего не знала, но после ареста немцами Сапуна, Власенко и других я слышала, что арестовывали их как украинских националистов. Факт посещения Сапуна такими лицами как Сергиенко, Власенко, Тарасенко, Лозенко и другими я рассматривала как что-то связывавшее их между собой общими делами, но какими именно я не могу сказать, от меня все скрывалось.

Протокол допроса с моих слов записан верно, мною прочитан, в чем и расписываюсь.*

Допросил:

Сотруди́ник УКГБ по Сумской области

Майор** /Трофимов/

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 343-346.

Оригінал. Рукопис.

**Підпис*

***Підпис*

З протоколу допиту Власенка Віктора Івановича

5 червня 1957 року

Протокол допроса

Гор. Сумы 5 июня 1957 года

Я, старший следователь Следственного Отдела Управления Комитета Государственной безопасности при Совете Министров УССР по Сумской области – капитан Караваяев, с соблюдением ст. ст. 160-165 УПК УССР, допросил в качестве свидетеля, – Власенко Виктора Ивановича, 1911 года рождения, уроженца гор. Сумы, гражданина СССР, беспартийного грамотного, проживающего в гор. Сумы, ул. Сталина № 60, работающего рабочим сиропного цеха Краснозвездинского Рафинадного завода.

За отказ от дачи показаний и за дачу ложных показаний об ответственности предупрежден по ст. ст. 87 и 89 УК УССР. (...)

Сапун меня устроил работать завхозом при курсах немецкого языка. В этой должности я проработал примерно дней 10, а затем немцами был арестован по подозрению в причастности к организации украинских националистов. В то время также были арестованы Сапун, Сергиенко Григорий Иванович, Савченко, имени и отчества не знаю и другие граждане. Лично я к организации украинских националистов никакого отношения не имел и не являлся участником данной организации, но о существовании организации украинских националистов в период временной немецкой оккупации в городе Сумах я знал.[†] Во время допроса в немецком "СД" я все отрицал, т.к. боялся быть расстрелянным. Под стражей в то время я находился на протяжении одного месяца в одиночной камере, а затем был переведен в общую камеру, где еще находился месяца три, а затем был освобожден, что относится к февралю 1943 года. В общей камере со мной находился также Подопригра Александр Данилович и другие граждане. После освобождения из-под стражи я до подхода частей Советской Армии к городу Сумам все время скрывался, а когда части Советской Армии освободили город Сумы, то я был призван на службу в Армию. Находился на фронте, имею Правительственную награду "За боевые заслуги" /медаль/, а в феврале 1945 года был тяжело ранен.

Вопрос: Выше вы показали о том, что знали о существовании организации украинских националистов в гор. Сумах в период оккупации. Откуда об этом вам стало известно?

Ответ: Об этом я узнал от Сапуна, который, узнав о том, что я ненавижу немцев, сообщил мне, что в городе Сумах существует подпольная организация украинских националистов и предлагал мне вступить в такую организацию, но я от этого отказался потому что у меня были совсем иные убеждения. Сапун мне давал читать националистические газеты, познакомил с программой ОУН, но предупредил меня, чтобы я об этом никому не рассказывал, так как немцы за это могут арестовать.^{**} Всю прочитанную националистическую литературу я возвращал Сапуну. На курсах немецкого языка в должности сторожа работал некий Савченко с которым меня познакомил Сапун. Со слов Сапуна мне было известно, что Савченко прибыл откуда-то из Западной Украины для руководства ОУН.^{***} Лично я никаких отношений с Савченко не имел и о его деятельности мне ничего не известно.

Вопрос: Чем объяснить то обстоятельство, что Сапун вам во всем доверял?

Частина I. Документи про діяльність ОУН-УПА на території Сумщини

Ответ: Я считаю это тем, что Сапун знал о том, что я в 1937 году подвергнулся аресту, но затем был освобожден, кроме того, он знал, что я ненавижу немцев, о чем уже показал выше. Других причин не было.

Вопрос: Что вы можете показать в отношении Сергиенко Григория Ивановича?

Ответ: (...) Впервые с Сергиенко я познакомился в период временной немецкой оккупации, когда Сапун познакомил меня с ним, как с будущим преподавателем частной гимназии. Это знакомство произошло в доме Сергиенко, где Сергиенко и Сапун вели между собой разговор в духе украинского национализма.*** Я тогда понял, что Сергиенко является ярким украинским националистом. Во время этого знакомства Сергиенко, да и во второй раз, когда мы с ним встретились, предлагал мне писать статьи в немецкую газету "Сумской вестник", но я от этого отказался и ни одной статьи никуда не писал. Сергиенко и Сапун писали статьи в газету "Сумской вестник". Эти статьи были антисоветские и националистические. Сергиенко в гимназии работать не стал, а устроился работать на должность заместителя бургомистра города Сумы и в этой должности работал до дня своего ареста немцами.**** После освобождения из-под стражи он устроился работать каким-то регистратором при горуправе. Больше в отношении Сергиенко мне ничего не известно.

Вопрос: За что подвергнулся аресту в период оккупации Подопригора Александр Данилович?

Ответ: Подопригора Александр Данилович был арестован в то время по подозрению в связях с советскими партизанами. Познакомился я с ним находясь в общей камере, раньше его я не знал. Из-под стражи я был освобожден раньше Подопригоры, а когда он был тоже освобожден, то мы с ним и подружились.

Вопрос: Что желаете дополнить к своим показаниям?

Ответ: К своим показаниям я хочу дополнить то, что я никогда украинским националистом не был, до войны я работал преподавателем русского языка,***** а это говорит о том, что преподаватель русского языка не мог быть украинским националистом. В период 1943-1945 годов я участвовал в боях на фронтах Отечественной войны, имею награду – медаль "За боевые заслуги", а также был тяжело ранен, а мой отец был расстрелян немцами во время облавы в 1943 году. Больше к своим показаниям дополнить ничего не имею.

Протокол допроса с моих слов записан, мною прочитан, в чем и расписываюсь*****

Допросил:

Ст. следователь
следотдела УКГБ
по Сумской области
капитан*****
/Караваев/

Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 311-317.
Оригінал. Машинопис.

* Підкреслено в тексті – урядн.

** Підкреслено в тексті – урядн.

*** Підкреслено в тексті – урядн.

**** Підкреслено в тексті – урядн.

***** Підкреслено в тексті – урядн.

***** Підпис

***** Підпис

ЧАСТИНА II. ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ

№ 1	"Сурма" – орган Української Військової Організації (УВО). Жовтень-листопад 1932 р.	Архів ЦДВР. Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку.
№ 2	Сотник Іван Андрух – Крайовий комендант Української Військової Організації на східноукраїнських землях (СУЗ), спеціальний уповноважений керівника УВО Євгена Коновальця.	Євген Коновалець та його доба. Видання фундації ім. Євгена Коновальця. – Мюнхен. – 1974. – С. 362.
№ 3	Уродженець м. Глухова Євген Онацький – учасник Конгресу Українських націоналістів (Відень, 1929 р.)	Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. Видання третє, доповнене. – К: Українська видавнича спілка, 2007. – С. 773.
№ 4	Картка – вітання учасників Конгресу Українських націоналістів з їх автографами на адресу Є. Онацького (Відень, 1929 р.)	Євген Коновалець та його доба. Видання фундації ім. Євгена Коновальця. – Мюнхен. – 1974. – С. 414.
№ 5	Інформація про розподіл учасників Північної похідної групи ОУН щодо місця призначення. Липень 1941 року	Архів ЦДВР. Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку.
№ 6	Микола Лемик "Сенишин" – виконавець замаху на радянського консула у Львові (1933 р.), керівник Середньої похідної групи ОУН. Загинув від рук гестапо у Миргороді. Частина групи Лемика (8 чол.) дійшла до Сум.	Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. Видання третє, доповнене. – К: Українська видавнича спілка, 2007. – С. 731.
№ 7	Анкета арештованого на Сапуна Семена Семеновича. 1938 р.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-1845, арк. 5.
№ 8	Анкета арештованого на Сапуна Семена Семеновича. 1938 р.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-1845, арк. 5 зв.
№ 9	Будинок за адресою: Червона площа, 11 (колишня Українська площа, 17), де в роки окупації діяв Сумський обласний Провід ОУН (р). Нині – Контрольно-ревізійне управління в Сумській області	Фото 2000 р.
№ 10	Стаття Семена Сапуна в газеті "Сумський вісник."	ДАСО. Сумський вісник. 28 січня 1942 р. – С. 2.
№ 11	Оголошення в газеті "Сумський вісник."	ДАСО. Сумський вісник. 27 січня 1943 р. – С. 4.
№ 12	Андрій Савченко "Гліб" – представник Львівського центру ОУН, (член Київського Проводу ОУН – ?), організатор бандерівського підпілля на Сумщині, Чернігівщині (?). Заарештований гестапо і страчений у сумській в'язниці разом з С. Сапуном та іншими підпільниками. Фото зі справи на Я.В. Шовкуна-Дунайського.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 154.

Частина II. Ілюстративні матеріали

№ 13	Оглядова довідка зі справи на Таланчука Теодора Даниловича ("Хмеля" – ?) – організатора підпільного Конопотського окружного проводу ОУН, (спеціального представника Крайового Провідника ОУН Івана Климів, "Легенди" – ?), зв'язкового між Проводом ОУН на Сумщині і провідником ОУН на СУЗ Дмитром Мироном "Орликом", "Андрієм".	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2, арк. 350.
№ 14	Дмитро Мирон (псевд. Максим Орлик, Роберт, Андрій, Піп.) 3 жовтня 1941 р. – Крайовий Провідник ОУН на Осередньо-Східних Українських Землях (ОСУЗ). Заарештований гестапо в Києві. Вбитий під час спроби втечі з в'язниці 25 липня 1942 р.	Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. Видання третє, доповнене. – К: Українська видавнича спілка, 2007. – С. 757.
№ 15	Інформаційна брошура ОУН.	Архів ЦДВР. – Ф. 5. – Т. 7.
№ 16	Іван Климів (псевд. Легенда). Крайовий Провідник ОУН. У грудні 1942 р. заарештований гестапо у Львові і закатований під час допиту.	Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. Видання третє, доповнене. – К: Українська видавнича спілка, 2007. – С. 702.
№ 17	Г'єса "Мотря", вилучена під час обшуку у Я.В. Шовкуна-Дунайського.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 124.
№ 18	Театральні оголошення періоду окупації, вилучені під час обшуку у Я.В. Шовкуна-Дунайського.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 116.
№ 19	Учасники похідних груп ОУН, праворуч: "Панас" – Негляд Панас Тихонович, уродженець с. Бранцівка Краснопільського р-ну., ліворуч "Грицько" (прізвище та ім'я невідоме). Фото зроблене на балконі будинку за адресою: Червона площа, 11 (колишня Українська площа, 17). На задньому плані постамент пам'ятника І.Г.Харитоненку (до війни і після - пам'ятника Леніну).	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 2. (пакет з особистими документами).
№ 20	Меморіальна дошка на будинку за адресою: Червона площа, 11, (колишня Українська площа, 17), де в роки окупації діяв підпільний Сумський обласний Провід ОУН (р). Нині – будинок Контрольно-ревізійного управління в Сумській області	Фото зроблено 20 лютого 2008 р.
№ 21	Обкладинка кримінальної справи на Сик Володимира Яковича – члена підпільного Проводу ОУН в Лебединському р-ні.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105.
№ 22	Ілюстрація з кримінальної справи на Сик Володимира Яковича – члена підпільного Проводу ОУН в Лебединському р-ні.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 173.
№ 23	Ілюстрація з кримінальної справи на Сик Володимира Яковича – члена підпільного Проводу ОУН в Лебединському р-ні.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12105, арк. 174.
№ 24	Устименко Григорій Олександрович – один з фігурантів по справі підпілля ОУН на Сумщині.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-11798. (Фото з кримінальної справи).
№ 25	Посвідчення Сергієнка Григорія Івановича, як керівника управління статистики Сумської міської управи.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1. (пакет з особистими документами).

ОУН-УПА на Сумщині

№ 26	Микола Лукаш – учасник підпілля ОУН в Кролевецькому р-ні.	Черняков Б. Повернення. Доля і недоля Миколи Лукаша: (статті і матеріали 2000-2009 рр.) / Академія наук вищої школи України, відділення масової комунікації. – Доповнене вид. – К., 2004. – [2]. – С. 8-9.
№ 27	Олег Кандиба (псевд. О.Ольжич) – голова Проводу ОУН (м) на українських землях. Був ув'язнений у концентраційному таборі Саксенгаузен. Загинув під час чергового допиту в ніч з 9 на 10 червня 1944 р.	Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. Видання третє, доповнене. – К: Українська видавнича спілка, 2007. – С. 693.
№ 28	Голубова Марія Іванівна – сестра Олександра Олеся, вчителька м. Суми, учасниця підпільної групи С. Сапуна.	Фото з родинного альбому В.В. Бубнова.
№ 29	Картка остарбайтера на колишнього учасника підпілля ОУН в Сумській області Шовкуна-Дунайського Я.В.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 123.
№ 30	Фото Шовкуна-Дунайського Я.В. (з картки остарбайтера)	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12658, арк. 123.
№ 31	Відкриття одного з місць розстрілів періоду окупації 1941-1943 рр.	Фото з архівного відділу Роменської районної державної адміністрації.
№ 32	Залишки сумської тюрми. За цим будинком були овочесховища, де 20 лютого 1943 р. німці розстріляли і спалили підпільників ОУН.	Фото 2000 р.
№ 33	Ілюстрація з кримінальної справи на Барила Анатолія Андрійовича – учасника підпілля ОУН в м. Суми.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12635, арк. 71.
№ 34	Подяка старшому сержанту Барилу Анатолію Андрійовичу від командування Першого Українського фронту.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12635. (пакет з особистими документами).
№ 35	Фронтове фото (Барило А.А. – перший ліворуч у другому ряді).	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-12635. (пакет з особистими документами).
№ 36	Ілюстрація з кримінальної справи на Власенка Віктора Івановича – учасника підпілля ОУН на Сумщині.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. 1, арк. 244.
№ 37	Постанова про звинувачення Власенка Віктора Івановича.	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. I, арк. 203.
№ 38	Тимчасове посвідчення про нагородження Власенка Віктора Івановича медаллю "За відвагу".	Архів УСБУ в Сумській області, спр. П-13667, т. I. (пакет з особистими документами).
№ 39	Обкладинка справи з листуванням про ставлення до націоналістичних партизанських формувань.	ДАСО. Ф. П. 4, оп. 3-п, спр. 184.
№ 40	Ліворуч на фото – Михайло Кондрас "Великан", командир з'єднання УПА "Холодний Яр". Раніше – командир сотні, де воювало багато вихідців з Сумщини.	Літопис УПА. Нова серія. Том 8. Упорядники: О.Вовк, С. Кокін. – Київ – Торонто. – 2006. – С. 1306.
№ 41	Обкладинка справи з протоколами допитів про розстріли громадян в м. Суми протягом 1941-1943 рр.	ДАСО. Ф. П. 1, оп. 1, спр. 86.
№ 42	Внутрішній двір сумської тюрми.	Фото з музею УМВС в Сумській області.
№ 43	Звернення УПА до бійців Червоної Армії.	Архів ЦДВР. Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку.

Частина II. Ілюстративні матеріали

№ 44	Звернення УПА до добровольців при німецьких військових частинах.	Архів ЦДВР. Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку.
№ 45	Листівка УПА.	Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943-1949. Довідник. – Нью Йорк.: Пролог. В 2-х т., т. 2. – 1995.– С. 234.
№ 46	Юсфін І.М. та Максименко В.М. керівники спецоперації з ліквідації боївки УПА на території Недригайлівського і Роменського районів та їх нагороди.	Фото з музею УМВС в Сумській області.
№ 47	Брошура УПА.	Архів ЦДВР. – Ф. 5. – Т. 7.
№ 48	Звернення УПА до селян-колгоспників.	Архів ЦДВР. Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку.
№ 49	Брошура УПА.	Архів ЦДВР. – Ф. 5. – Т. 7.
№ 50	Звернення УПА до селян з агітацією проти колгоспів.	Архів ЦДВР. Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку.
№ 51	Звернення УПА до українських селян.	Фото з музею С. Бандери в с. Утринів Старий Івано-Франківської обл.
№ 52	Брошура УПА.	Архів ЦДВР. – Ф. 5. – Т. 7.
№ 53	Відкриття меморіальної дошки на будинку, де діяв підпільний провід ОУН в Сумській області. (м. Суми, Червона площа, 11.)	Фото 11 лютого 2007 р.
№ 54	Покладання квітів до місця загибелі українських підпільників.	Фото 20 лютого 2008 р.

1

Видати зброєю: С. П. П. А., Вох 2121, Ушторгек. Мам.

Передавайте з рук до рук, з хати до хати!
Ховайте „СУРМУ“ перед ворогами, бо це нелегальний орган!

Ціну 30 сот.
Простіться складати в кирую на
„Політичних Вязнів“.

СУРМА

Орган
Української Військової Організації.

10-11 (60-61) | ЖОВТЕНЬ—ЛИСТОПАД | 1932

Воскреснеш Ти!

Тебе я снів...
І Ти уся була вінцем прибрана,
Цвіли Твої поля, Твої лани
І синь Дніпра загравила криваво.
Неначе в дзвони сам Сірко дзвонив.
А з Київської Золотої Брами

Сама осудиш і скараєш Тих,
Що не увірили у Твій великий жереб —
Воскреснеш Ти!
Тобою гніт світів буде затертий,
Сама спалиш тортури і хрести
І станеш всім поправницею смерти,
Поставиш варту промінем густим!

2

3

К. Чесне Конгресу Українських
 Асиміляцістів у Відні
 (28 січня - 3 лютого 1929 р.)

Засідання привіт виснажливо-французьку
 Панові Євгенові Омелюкській
 Дні Андрійовича Л. Вікуня зятя Івановича
 І. Сторожаків зятя Івановича
 І. Дашук зятя Івановича
 І. Сторожаків зятя Івановича
 І. Сторожаків зятя Івановича

4

Зворотний бік

Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича
 Івановича зятя Івановича

П і в н і ч н а Г р у п а

Перехід через Житомир

ч.п.	Імя і Прізвище	освіта	місце приз.	дата прих.	відходу	завваги хвилева замітка
1.	Порохник Ярослав	2.кл.гім.	Сталіне	18.VII.		район Янушків
2.	Пилипчук Павло	7.кл.нар.	"	19.VII.		Бердичів
3.	Бойчук Михайло	середн.	Дубко	"		Любар
4.	Пилипчук Михайло	1.кл.гім.	Сталіне	"		Червоноармійськ
5.	Кіт Іван	6.кл.нар.	Сталіне	"		Любар
6.	Котик Михайло	"	Харків	"		Чуднів
7.	Шаварський Андрій	5.к.н.	"	"		Любар
8.	Андрушків Денис	Торг.школа	Житомир	"		Баранівка
9.	Броlich Осип	Самоук	"	"		Баранівка
10.	Федорів Микола					
11.	Дудар Ярослав	студ.прав.	Харків	16.VII.		
12.	Медвідь Іван	студ.техн.	Чернігів	19.VII.		
13.	Хома Василь	серед.	Київ	"		Ярinia
14.	Янушів Ірko	"	Харків	17.VII.		Червоноармійськ
15.	Львовик Петро	"	"	"		Жит.Міліція
16.	Бойко Гриць	вища	Київ	"		Андрушівка
17.	Котик Володимир	середн.	Харків	19.VII.		"
18.	Яремчук Степан	"	Сталіне	"		"
19.	Силка Іван	4.кл.нар.	Харків	"		"
20.	Севиц Телєя	6.кл.нар.	Житомир	20.VII.		"
21.	Марчишик Микола	середн.	Чернігів	19.VII.		Ярinia
22.	Шульган Демян	5.кл.нар.	Сталіне	"		Янушівка
23.	Федорчук Сергій	вища	/Дубко/	"		Чуднів
24.	Заблюцкий Іллян	серед	/Рівне/	"		Жит.Пропаган.
25.	Гнатик Михайло	7.к.н.	Києве	20.VII.		"
26.	Сенчук Володимир	4.к.н.	Чернігів	"		"
27.	Іванків Теодор	школа заводова	Сталіне	"		"
28.	Ширба Дмитро	7.к.н.	Чернічів	20.VII.		"
29.	Проць Степан	"	"	"		"
30.	Дендерис Іван	студ.геолг.	Запоріжжя	17.VII.		"
31.	Кучерук Тріг.	серед.	Харків	"		"
32.	Заміжний Олег	"	Житомир	19.VII.		"
33.	Боднар Іван	"	Вороніж	"		Янушів
34.	Чергінський Леонід	студ.	"	"		Жит.Пропаганда
35.	Коваль Микола	"	"	"		район
36.	Андрусечко Микола	4.т.	Київ	19.VII.		"
37.	Сайко Пилип	5.кл.гім.	Чернігів	"		"
38.	Косин Іван	сер.торг.	Суми	17.VII.		"
39.	Очуй Гриць	вища	"	"		Жит.Пропаганда
40.	Пильгований Іван	серед.	Харків	15.VII.		Жит.міліція
41.	Курлий Михайло	"	Київ	"	16.VII.	під Київ
42.	Криве Микола	студ.	Харків	16.VII.		район
43.	Захарук Іван	"	Полтава	19.VII.		"
44.	Войнарович Василь	"	Суми	"		"
45.	Шаварський Іван	"	Житомир	"		"
46.	Шелеп Іван	"	"	"		"
47.	Милик Петро	"	"	"		"
48.	Солодуха Ярослав	"	"	"		"
49.	Сатар Микола	"	"	"		"
50.	Павляшин Лука	4.ч.сем.	Харків	20.VII.		"
51.	Духий Петро	Н.з.т.	Краснодар	"		"
52.	Сірман Іллян	студ.теолг.	"	"		"
53.	Коритко	"	"	"		"
54.	Гей Осип	"	"	"		"
55.	Панахид Ілля	6.гім.кл.	"	"		"

- 2 -

ч.п.	Імя і Прізвище	освіта	місце приз.	дата прих.	відходу	завваги хвилева замітка
56.	Шевчук Микола					
57.	Самчук Ілляна			15.VII		

Лист № 1
к делу № 1188

АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО

- Фамилия Савчук
- Имя и отчество Семён Семёнович
- Дата рождения: число 17 месяца Апрель 1893 год
- Место рождения село Тарасовка Народново району
Львовский Австрия
- Место жительства (адрес) Львов ул. Левинка 138
- Профессия и специальность Учитель, ст. ст. — с 1914.
- Место службы и должность или род занятий ср. ст. учитель с Судж
и б
(Указать без сокращений название предприятия или учреждения и характер производства)
- Паспорт — Вугарский
(сфера и выдан органом власти, номер и категория, где привязан)
- Социальное происхождение из крестьян-середняков
(род занятий родителей и их имущественное положение)
- Социальное положение Среднее
(оказывает ли имущественное положение арестованного)
 - до революции учительской
 - после революции учительской
- Образование (общее и специальное) Высшее специальное Вузовское

- Партийность (в прошлом и в настоящем) Вступила в ВКР в 1921.
Будучи в тюрьме
- Национальность и гражданство (подданство) Украинская.
- Категория воинского учета-записа и где состоит на учете Категория не
определена
- Служба в белых и др. м-р армиях, участие в бандах и восстаниях против сов. власти (когда и в качестве кого) на стороне
- Какие репрессиям подвергался при сов. власти: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что) кавалер репрессий во время ок
- Состав семьи Мать умерла. Сестры Мария Владимировна
(укажите фамилию, их идентификация, адреса и род занятий)
Анна Савчук, Софья Фрольевна, С. Фрольевна Корсунь, Со
Александр Савчук, Анна Савчук, убиты в Харькове
Всех родственников исключены
Подпись арестованного: Савчук
- Особые внешние приметы то же же
- Кем и когда арестован в 1938 году НКВД
- Где содержится под стражей Судж НКВД
- Особые замечания
Подпись сотрудника заполнившего анкету Димчук
21. Апрель 1938 г.

Примечание. Анкета заполняется четко и разборливо со слов арестованного и проверяется по документам.

Зак. № 2035, тир. 10000

СУМСЬКИЙ ВІСНИК

Завдання товариства „Просвіта“⁶⁶

На численні запитання читачів про завдання товариства „Просвіта“ редакція й відповідає цією заміткою.

<p>Товариство „Просвіта“ дбає за популяризацію української національної культури, а саме: улаштовує лекції, курси, скликає наради різних діячів культури й пропаганди, установ і організацій, видає періодичні й неперіодичні видання наукового й популярного характеру, вживає заходи для охорони пам'яток старовини, мистецтва й побуту, закладає підприємства й установи культосвітнього характеру та організовує різні культосвітні гуртки.</p> <p>Біля цих гуртків товариство згуртовує нашу українську молодь, яка має в собі велетенську потенціальну енергію працювати на зміцнення й розвиток національної культури.</p>	<p>Як большевики не виховували українську молодь, як не закладали в її серця ворожість до всього українського, але там, далеко у глибині душі кожного юнака і дівчини жеврів весь час вогник свого рідного, національного.</p> <p>Зараз цей вогник розгорається у велике вогнище розвитку української культури. Через різні секції при клубі товариства „Просвіта“ наша чудесна молодь практично буде вивчати і драматичну справу, і бібліотеку, і хорову, і музичну, і літературну і спортивну. Широке поле діяльності відкриється для нашої української молоді, для її енергії!</p> <p style="text-align: right;">Сапун С.</p>
---	---

**У ВІДДІЛІ ОСВІТИ Й КУЛЬТУРИ
МІСЬКОЇ УПРАВИ**
(Церковна вул., № 7, 2-й поверх)
ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА
на новий щомісячний журнал
„УКРАЇНСЬКИЙ ЗАСІВ“.

Вартість журналу 16 крб. на місяць.
Передплата приймається не менш
як на 3 місяці.
Там же можна одержати перший
номер журналу.

300

ОБЗОРНАЯ С ПРАВКА

По архивно-следственному делу В 7116 по обвинению КОРОЛЕНКО Петра Ивановича, он же ТАЛАНЧУК Теодор Данилович.

3-ноября 1943 года ТО НКГБ Московской-Киевской железной дороги, с санкции Военного Прокурора станции Конотоп - ЗАПЕЧАТОГО был арестован КОРОЛЕНКО Петр Иванович.

Предварительным следствием по делу было установлено, что настоящая фамилия обвиняемого - ТАЛАНЧУК Теодор Данилович, а КОРОЛЕНКО Петр Иванович это его вторая фамилия под которой он, как член ОУН, скрывался и жил на полулегальном положении с 1942 года.

КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК в июле 1941 года в Львовской области был завербован в организацию украинских националистов и был направлен в специальную школу по подготовке руководителей ОУН на территории восточных областей Украины. Окончив такую школу он был направлен в гор. Конотоп, Сумской области с заданием создать на территории Конотопского, Кролевецкого и Дубовязовского районов, Сумской области организации украинских националистов. Выполняя задание КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК создал в 1942 году Конотопский окружной "провод" ОУН и лично сам завербовал в ОУН до 15 человек, которые в свою очередь по его заданию также вербовали в организацию новых лиц и распространяли среди населения антисоветскую националистическую литературу, полученную от КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУКА.

Весной 1942 года КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК установил связь с руководителем Сумского "провода" ОУН - "ГЛЕБОМ", по заданию которого дважды ездил в гор. Киев для связи с руководителем ОУН на территории восточных областей Украины и выполнял роль связного между Конотопским окружным и Сумским областными "проводами" ОУН.

В декабре 1942 года в связи с арестом немцами руководителей Сумского "провода" ОУН КОРОЛЕНКО-ТАЛАНЧУК потерял организационные связи и с этого времени свою практическую деятельность прекратил.

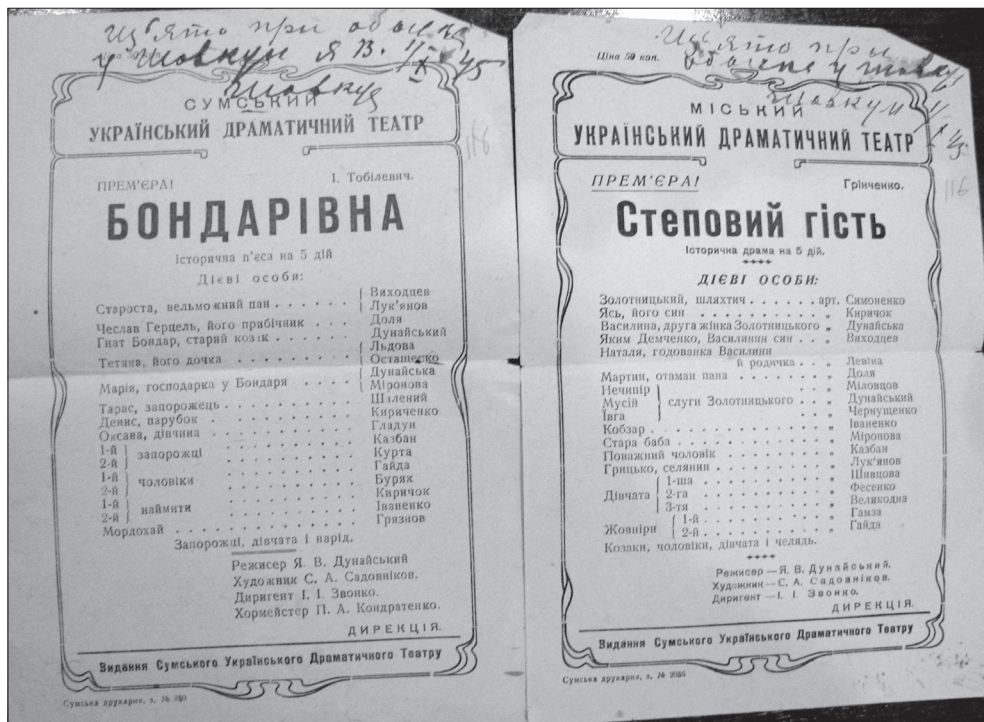
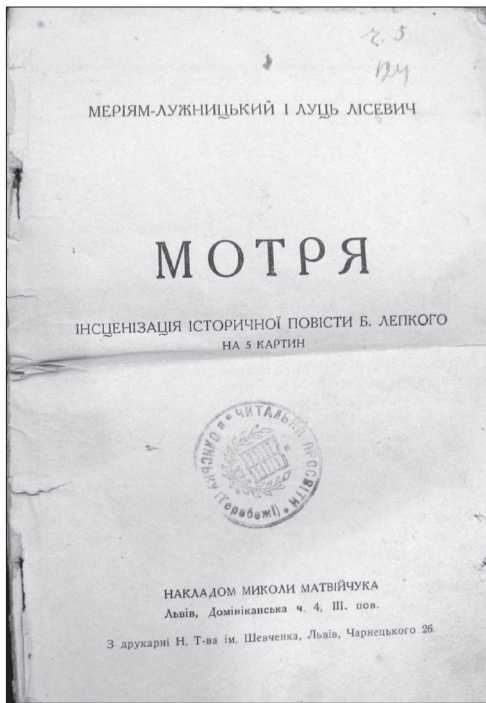
15

16

17

18

7608 **П-12105**

КГБ 51228

Управление КГБ по Славянской области
(наименование органа КГБ)

Уголовное дело № 3/16

по обвинению **С И К**
Владимира Яковлевича
1906 г.р., ст.ч. 1 ст. 54-10 ч. 2 и 54-11 УК

Начато **18** **сентября 1947 г.**
Окончено **20** **декабря 1947 г.**

В **Славянск** **Том 1**

8092 **П-12105**

Арх. № **197**
Архив (наименование архивного учреждения)

Слано в архив **1947**

466

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

6 апреля 1965 года. гор. Харьков.

Пом. Военного Прокурора Киевского Военного Округа
майор юстиции **Владимир Яковлевич**, рассмотрев в порядке надзора
архивно-следственное дело по обвинению **С И К** в совершении
раб. преступления по ст.ст. 54-10 ч. 2 и 54-11 УК
УССР, -

Н А Ш Е Л:

8 января 1948 года Военным Трибуналом Харьковского
гварнизона по совокупности преступлений преступлен, на
основании ст. 54-10 ч. 2 УК УССР, осужден к двадцати пяти
годам лишения свободы, в том числе в ИТЛ, с порого-
вым в правах сроком на пять лет, с конфискацией лично-
вещного имущества, с лишением воинского звания
подполковника и с лишением нагрудных знаков. "За по-
беду над Гитлером в Великой Отечественной войне 1941-
1945 г.г." и "За победу над Японией".

С И К Владимир Яковлевич, 1912 г.
рождения, уроженец с. Венчище, Венчищского об-
ластного района, Украинской ССР, осужден в порядке
пост. обжалования, из ссылки, не
судимый, безработный, в отпуске
с 1941 г. в Советской Армии служил
с 1934 г. по октябрь 1941 г. вхо-
дично в декабрь 1941 г. на фронт
1945 года. Участвовал на фронте
Отечественной войны, награжден орденом
Отечественной войны II степени и
4-ми медалями.

Отбывает наказание: Борка ИИ ССР,
деревня о.т. М.И. Г. Качан.

С И К признан виновным и осужден за то, что он
давал в помощь Советской Армии, посыл в оккупацию
Курский области, Курский области, из оккупации
и плен немцам.

174
189
756

Коллея из Киева, СИК в ноябре 1941 года прибыл в гор. Лебедин, Сумской области, где добровольно поступил на службу к немцам на оккупацию, чтобы избежать поступления в армию. В августе 1942 года СИК был освобожден немцами от оккупации. С ноября 1942 года СИК находился в лагере до декабря 1941 года отбывал в должности инспектора Лебединской городской управы.

В феврале 1943 года СИК при наступлении частей Советской Армии бежал вглубь немецкого тыла, со в марте 1943 года, когда немцы вторично оккупировали город Лебедин, СИК снова вернулся в город и продолжал работать инспектором городской управы, одновременно исполнял обязанности бургомистра города.

Последнее время перед окончательным назначением немцами оккупантов из гор. Лебедин, СИК работал заведующим Лебединскими торгпредработами.

Защитная должность заведующего школьным отделом, СИК подкрепил директором школ и учителями из лиц, враждебно настроенных и недовольных Советской властью. Отказавшись от присяги подчинения ему читателям воспитывать учащихся во враждебном антисоветском духе, потребовал выехать из школы и нечестно из всех учащихся потребовал удалить из школ партии и Советского правительства.

Являясь враждебно настроенным к Советской власти членом СИК в феврале 1942 года принял активное участие в создании общества "ОУН" украинских националистов при названном "Пресвитере", провел одно организационное собрание, являлся членом правления указанного выше националистического общества, куда вербовал новых членов.

В мае 1942 года СИК был избран в члены "ОУН" эмиссионным центром "ОУН" САМОЛЕНКО, получил от него устав и поручил контролю контрольно-организационной украинской националистической организации, обучал с САМОЛЕНКО вопросам борьбы с Советской властью за создание на Украине самостоятельного буржуазного националистического государства. Участвовал в собраниях и собраниях членов "ОУН".

В период временной оккупации гор. Лебедин, СИК систематически выстул на собраниях нацистской партии "Лебединский восток" в составе конгрессационного националистического подразделения.

Определением Военного Трибунала Киевского Военно-Судебного от 31 января 1948 года кассационная жалоба СИК - о снятии ему меры наказания - оставлена без удовлетворения, а приговор - в силе.

Осужденный СИК, отбывал меру наказания, в 1954г.

23

24

27g

ARBEITSAUSWEIS
УДОСТОВЕРЕНИЕ О РАБОТЕ
(nur gültig mit Einstellungsvermerk und Dienstsiegel)
(Действительно только с отметкой о приеме на работу и с печатью)

Der Inhaber dieses Ausweises, der/die Sergijenko Grigoriy
Владелец этого удостоверения гр., гр-ка

ist ab 25.5.43 bei/in dem Betrieb Stadtverwaltung Semyy.
работает с в предприятии

als Leiter der statistische Abteilung beschäftigt.
в качестве Abteilung

Voraussichtliche Dauer der Beschäftigung b. a. weiters.
Предположительный срок работы

Ihm ist bei Strafe verboten, von Beendigung des Beschäftigungsverhältnisses seine
Оставление работы до указанного срока, или переход на другую работу влечет за собой наказание.
Arbeitsstelle zu verlassen bzw. eine andere Arbeit anzunehmen.

Dieser Arbeitsausweis gilt als Ersatz für den bei der Arbeitsbehörde/bet obiger
Это удостоверение о работе заменяет паспорт, оформленный Биржей Труда (предприятия)

Dienststelle / hinterlegten Pass.

Eingestellt ab 25.5.43
Принят на работу с

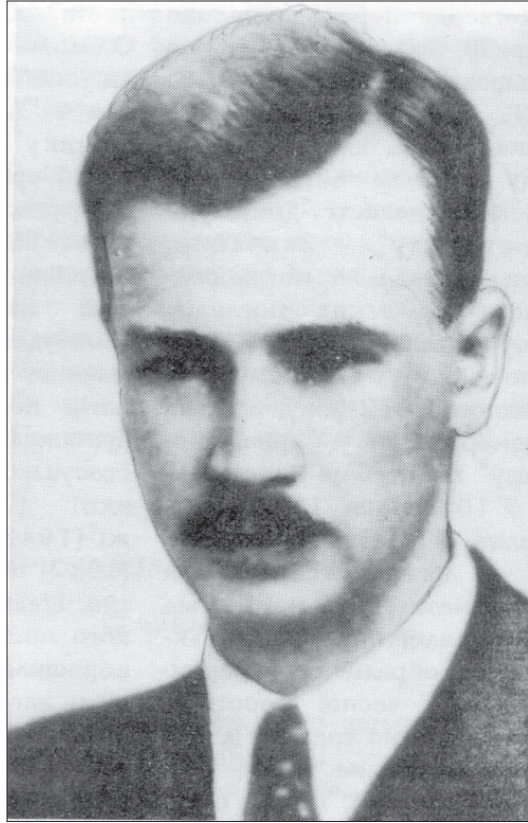
[Signature]
(Datum, Unterschrift der Dienststelle, des Betriebes oder Feldkommandantur)
(Дата, подпись и печать места службы, или фельдкомендатуры).

1.6.43.
(Datum und Unterschrift der Arbeitsbehörde)
(Дата и подпись Биржи Труда)

Rückseite beachten
Смотри на обороте.

27

28

Diese Arbeitskarte berechtigt nur zur Arbeit bei dem genannten Betriebsführer und wird beim Verlassen dieses Arbeitsplatzes ungültig

A. ~~XXXX~~

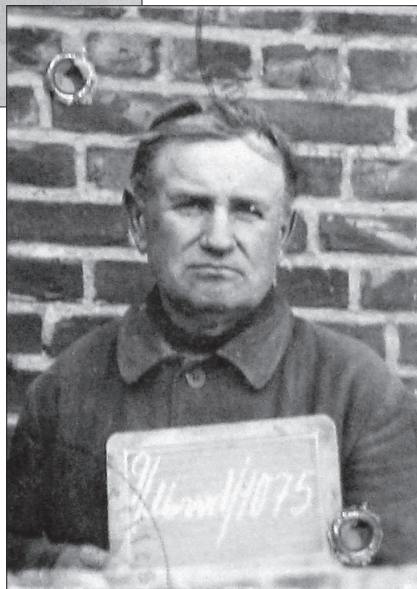
Arbeitskarte — Befreiungsschein*)

Gültig bis auf weiteres. Widerruf vorbehalten

Familienname: Schowkun
 Vor(Ruf-)name: Jakow
 Geburtsname bei Frauen: ./.
 Geboren am 27.11.87 in Wasilowko
 männlich, ~~wbk~~ ~~tdk~~ verh., ~~ycw.cerck~~
 Staatsangehörigkeit: ungekl. (Ostarbeiter)
 Volkszugehörigkeit: ungekl. ukr.
 Herkunftsland (eingereist aus): besetzte Ostgebiete
 Heimatort: Gebiet Sumi, Troizka Str. 17
 Kreis: ./.
 Wohnort: ./.
 (bei Ausstellung: Befr.Sch.)
 Beschäftigt als: Landarbeiter
9 Mwd/1075
 Arbeitsbuch-Nr.: A
 Arbeitsstelle: Gutsverwaltung Kl. Ottlau,
Krs. Marienwerder.

Trpt-Nr.: 54/191 Im Inl. seit 13.3.43
 Ausgestellt am 27. Nov 1943
Fe.
 (Dienststempel) Arbeitsamt
Marienburger

*) Dem ausländischen Arbeiter/Angestellten auszubändigen!

31

32

«УТВЕРЖДАЮ»
 25 июля 1945 г.
 Следователь НКГБ Сумской области
 (должность)
 П. КОБЕННИК
 (звание)
 П. Р. С. И. И. /
 (фамилия)
 ГОР. СУМЬ.
 « 25 » июля 1945 г.
ПОСТАНОВЛЕНИЕ
 (о предъявлении обвинения)
 Я, Ст. Следователь Следствия НКГБ по Сумской области (должность, отдел и орган) НКГБ СССР
 старший лейтенант ИВАНОВИЧ (звание и фамилия)
 рассмотрев следственный материал по делу № 38 и приняв во внимание, что
 ВЛАСЕНКО Виктор Иванович (фамилия, имя и отчество)
 достаточно изобличается в том, что добровольно оставшись на оккупированной немцами территории, в 1941 году установил связь с кадровыми украинскими националистами по их предложению принимал участие в открытии частной гимназии, готовившей одновременно кадры нацистского В. В. 1942 году эмиссарями Львовского центра был вовлечен в ОУН и вошел в состав Сумского областного проводя. Читал националистическую литературу, программы, заповеди. Получил задание от областного проводя ОУ распространять националистическую литературу и разбрасывать в ОУН новых членов.

ВРЕМЕННОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ № 791482
 Предъявитель сего Работой Власенко
 Виктор Иванович
 (звание фамилия, имя и отчество)
 награжден Бригадой 1144 Сиверского полка 340 Сиверского Суворова
 Суворова Краснознаменной бригадой или приказом
 1-го Украинского фронта № 038/к от 30 сентября 1944 г.
 ЗА ОБРАЗЦОВОЕ ВЫПОЛНЕНИЕ БОЕВЫХ ЗАДАНИЙ КОМАНДОВАНИЯ НА ФРОНТЕ БОРЬБЫ С НЕМЕЦКИМИ ЗАХВАТЧИКАМИ
 Орденом, медалью За отвагу
 Орденом, медаль за № 1527157
 Подпись вручившего
 (занимаемая должность в военное время) М. П. М. П.
 22 декабря 1944 г.
 ЦТ НКГБ. 6238-42

Ед. хр. № <u>184</u> Коробка № _____	
Фонд № <u>4</u> Опись № <u>3-12</u>	
ПАРТИЙНИЙ АРХІВ Сумського обкому КП України	
Сумський обком ВП України (ГК) КПУ <small>(колишня назва: обком КП України)</small>	
Сумська область	
<u>оргінструкторський отд.</u> <small>(назва відом. органу, від. або фракційної організації)</small>	
г.р. (село) _____ с/с	
<i>Написи писем т.т. Новляку и Рудневу от т. Трущева по вопросу об отношении к националистическим и партизанским формированиям. Копия писем Украинского штаба партизанского движения, об усилении диверсионной работы на коммуникациях противника - 1943 год</i>	
Начато „ „ _____ 19 <u>44</u> г.	
Окончено „ „ _____ 19 <u>44</u> г.	
На _____ <u>7</u> листах	
ПАРТИЙНИЙ АРХІВ Сумського обкому КП України	
Фонд № <u>4</u> Опись № <u>3-12</u>	
Ед. хр. № <u>184</u> Коробка № _____	

Дело № 86
Фонд № 1
Опись № 1
ПАРТИЙНЫЙ АРХИВ
Сумского обкома КП Украины

(название партийного, комсомольского органа)
Сумский горком Компартии Украины

СУМСКАЯ область

БЮРО
(название отдела, сектора)

Протоколы допроса граждан
(заготовке 2033)
о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков в г. Сумы.

Начато *17 сентября* 1943.
Окончено *24 сентября* 1943.
На *48* листах

ПАРТИЙНЫЙ АРХИВ
Сумского обкома КП Украины
Фонд № 1 Опись № 1
Дело № 86 Нормба №

Облгосиздат Сумы, Купальня, 2, 1972 г. Зак. 20-697, 1: 6000

19 січ 1944 р.

Брати Червоноармійці! ← *vers 1/2 text*

Ви прийшли до своїх українських сіл і міст. Але німецько-^бльшовицькі імперіялісти цюкують Вас на свій рідний народ. Вони забороняють Вам говорити із своїми братами й сестрами. Вони заставляють Вас стріляти своїх рідних синів і дочок!

У гітлерівців і сталінців однакова ціль. Вони хочуть вигубити українських робітників і селян, а недобитків перетворити у своїх рабів.

Брати! Не слухайте народного ката Сталіна! Не слухайте його лакеїв - комісарів і партійних щурів!

Український народ ніколи не продавався і ніколи не падав на коліна перед ворогом! Український народ бореться за свою незалежність з білими царями, з польською шляхтою, з німецькими імперіялістами і буде боротися з ^бльшовицькими окупантами! Бо всі вони приносять Українцям смерть, голод, Сибір, тюрми і страшний грабж.

СМЕРТЬ ОКУПАНТАМ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

ХАЙ ЖИВЕ БОРОТЬБА ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНУ!

} *nigppr 1/2 text*

1944 р. УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ ← *nigppr 1/2 text*

43

Село Старая Рафаловка, Бабку Вороше Ровенской области. Красные парашутисты убили 3 крестьян в селе Майдановка Степаньского района.

Убили 6 крестьян в селе Подгороднее, 9 крестьян в селе Батьковичи, 2 крестьян в селе Будараж, 3 крестьян в селе Мостах Мизачского района.

В селе Стунно Мизачского района зверски уничтожили всех дежурных которые берегли село от гитлеровских варваров.

Убили 6 крестьян в селе Красногорка Сарненского района.

Убили крестьянку в селе Иванковцах Каменец-Подольской области

Убили 20 крестьян и сожгли село Боровое Сарненского района.

Убили 60 крестьян в селе Старая Рафаловка Ровенской области.

Убили 60 крестьян в селе Радка Демядовского района, Ровенской области.

Убили 180 крестьян, сожгли 100 изб и угнали 600 голов скота в селе Каршиловка Сарненского района.

Подобных убийств и грабежей, совершенных красными парашутистами, Вы встретите сотни и тысячи на Украине, Белоруссии и на территории России, бывшей временно под немецкой оккупацией.

Эти зверства красных парашутистов еще раз подтверждают, что гитлеровские и сталинские палачи одинаково уничтожают украинский и другие народы, одинаково стремятся грабить их богатые земли.

Украина вместе со всеми покоренными народами Советского Союза будет продолжать борьбу против гитлеровско-сталинского империализма!

**СМЕРТЬ ГИТЛЕРУ И СТАЛИНУ!
ДОЛОЙ ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКУЮ ВОЙНУ!
ДОЛОЙ ГИТЛЕРОВСКО - БОЛЬШЕВИСТСКИЙ РАЗБОЙ И ГРАБЕЖ!
ДА ЗДРАВСТВУЕТ МИР И ДРУЖБА НАРОДОВ!
ДА ЗДРАВСТВУЮТ САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ ГОСУДАРСТВА ВСЕХ НАРОДОВ!**

Январь, 1944 г. **Украинские Повстанцы**

Воля Народу!
За Самостійну Соборну Українську Державу!
Велика Українська Радянська Республіка!
Велика Українська Радянська Республіка!

ДОБРОВОЛЬЦІ!

Німечці побідили втрачаючи під парами білуги. Як клянуть усі європейські народи. Ви окопали народи Європи, піднесли європейську боротьбу за свої національні самостійні держави. Щоб оборонити себе від ворожої навали, Німечці зі східного фронту віддають свої війська на Захід. Московські імперіалісти використовують цю ситуацію і з великими жертвами промудруються вляб Україну. Московські революціонери кричать, що вони їдуть захищати нашу землю. Але ввесь український народ добре знає, що московські революціонери не ризикують від німеччин.

Український народ, який розпочав боротьбу проти гітлерівської зверхності, буде продовжувати її і проти московських катів, поки не буде своєї Самостійної Держави.

ДОБРОВОЛЬЦІ! Ви вперше разом з німецькими військами на фронті. Ви хотіли знищення імперіалістичної Москви, більшовицьких катів. Ви йшли на боротьбу з московськими заводниками, епопеями, чинсь у ній боротьбі зпобути волю, національну державу і для свого рідного народу. Але Ваші сподівання не здійснились. Гітлерівським владом потрібна була лише Ваша кров. А кожний прома на державні незалежність вони нещадно викоринували, як і московські імперіалісти.

Тепер мицаи відступати. Яка ж Ваша доля? Чи й Ви повинні утікати з намірами? Підете до Німеччини — Вас кинуть за колючі дроти і вмиорять голодом, як то було з тисоками Ваших товаришів — полонених. Коли переїдете до Більшовиків — Вас чекає немилучий розстріл. Відомо, що московські кати вбивали навіть ідеїних слюх комуністів і найперших військових командирів.

ДОБРОВОЛЬЦІ! З цієї важкої ситуації Вам є один вихід — продовжати зорнову боротьбу проти московських банд. По всьх українських землях ведуть тепер боротьбу проти більшовицьких лавіант, проти загонів української повстанчої Армії УПА. Це не тільки боротьба з московськими катями. В УПА є також національні загони зі складів народів. Тями чимом твориться могутній **протибільшовицький фронт.**

ДОБРОВОЛЬЦІ! Переключте зі зброєю в руках до української повстанця. На нашій рідній землі, разом з усім тепочиним, великим українським народом будемо боротися з більшовицькими виланками. Будемо боротися за Українську Самостійну Державу і самостійні держави усіх народів, яких поневолили московські полковори.

У цій боротьбі перемога буде за нами. Московські кати, просувачись на Захід, все більше схоплять кровю і висихнуть. Усі полонені Москвою народи не хочуть воювати за інтереси імперіалістичної Москви. Народи Європи не хочут ві гітлеризму, ві Більшовизму.

Вісь Берлін — Рим розлетілась. Більшовіки все більше загризаються з своїми союзниками. Продовження війни, нові свари між імперіалістами і визвольна боротьба усіх поневоєних народів — все це допоможе нам виграти нашу священну боротьбу і перемогу.

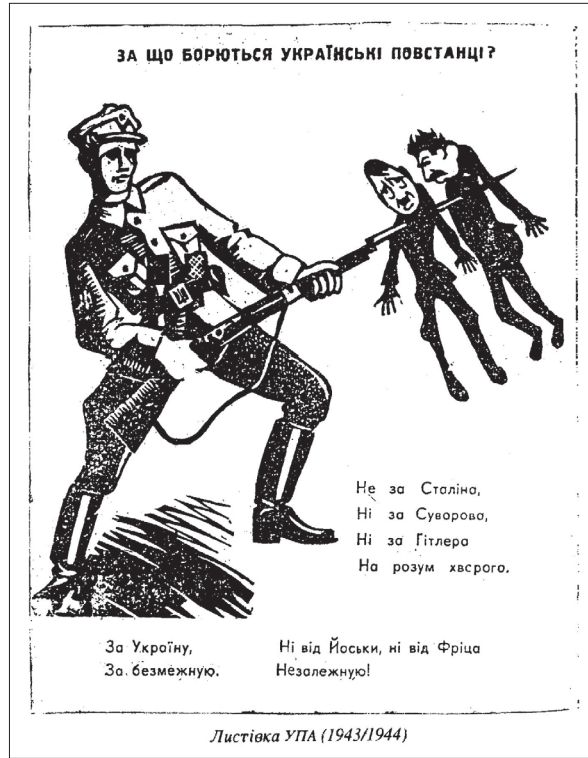
З нами солідарні всі європейські народи, які визнають імперіалістичну систему. Нах допомагають боротись з московськими імперіалістами турчини, вірмени, азербайджанці, казхи, узбеки, туркмени, таари і всі інші народи Кавказу й Азії. Велика повний бойовий фронт народів які стоять на чепадній і переможній бік за своє вільзодені, за свою державу незалежність.

СЛАВА БОРЦЯМ ЗА ВОЛО НАРОДІ!
СМЕРТЬ МОСКОВСЬКИМ ТА НІМЕЦЬКИМ ІМПЕРІАЛІСТАМ!
ХАЙ ЖИВУТЬ САМОСТІЙНІ НАЦІОНАЛЬНІ ДЕРЖАВИ УСІХ НАРОДІВ ЄВРОПИ Й АЗІ!
ХАЙ ЖИВЕ УКРАЇНСЬКА САМОСТІЙНА ДЕРЖАВА!
СЛАВА УКРАЇНСЬКИМ ПОВСТАНЦЯМ — МЕСНИКАМ І БОРЦЯМ ЗА ВОЛО УКРАЇНИ!

**Головна Команда
Української Повстанчої Армії**

Постій, вересень 1943 р.

45

46

За Українську Самостійну
Соборну Державу!

Воля народам!
Воля людині!

УКРАЇНЦІ!

Московсько-большевицькі окупанти насильно вивозять Ваші рідні каторгу в Сибір і Казахстан. З другої сторони — вони насилають на українські землі кольоністів-росіян, при помочі яких хочуть перетворити Україну в кольонію Москви.

Ви не можете дозволити, щоб земля Ваших батьків, Ваші рідні села і міста опинилися в руках російських кольонізаторів.

Українці! Поборюйте з повною рішучістю московських імперіалістів — кольонізаторів України! Виганяйте їх з кожного клаптика української землі! Не продавайте їм харчів і інших засобів до життя! Для них місце в Росії, а не в Україні!

Гоніть російських займанців доти, доки Ваші рідні не повернуться з каторги на рідну землю!

Смерть московсько-большевицьким окупантам України!
Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ

За Українську Самостійну Соборну Державу!
За волю народів і людини!

СЕЛЯНИ — КОЛГОСПНИКИ!

Російсько-большевицькі кати насильно запрягли Вас у колгоспне ярмо. Вас заставляють большевицькі прикажчики працювати впроголодь і майже за дарма, Вас морять голодом, з Вас висотують останні сили. Ставайте до боротьби проти своїх гнобителів! Борітесь за Самостійну Українську Державу, в якій Ви будете вільними господарями свого майна і праці.

Хай живе Степан Бандера — керівник Організації Українських Націоналістів!

УКРАЇНСЬКІ РЕВОЛЮЦІОНЕРИ

За Українську Самостійну
Соборну Державу!

Воля народам!
Воля людині!

УКРАЇНСЬКІ СЕЛМІНІ !

Щоб задлямати Ваш колгоспний спротив і загнати Вас у колгоспне ярмо, сталінські злочинці замкнули Вас в'язом на Сибір. Не піддавайтесь цим замкнуттям! Пам'ятайте, що від Сибіру колгосп не врятує. Кого ворог призначив на Сибір, той поїде навіть тоді, коли вступите до колгоспу. Хіба ж зі Східної України мало вивезено на Сибір, хоч там і є колгоспи?

Ви боїтеся, щоб не вмирати на Сибірі від голоду і холоду. Але не забувайте про те, що, як вступите до колгоспу, Ви будете вмирати від голоду і тут. Усіх не ввезуть! Однак, як Ви настрашуетесь Сибіру і вступите до колгоспу, то будуть виставляти на Сибір і дітей, і жінок, і старих. Стрільте самі, до Ваших братів зі Східної України в 1946-47 рр. Вони ще могли прийти до Вас за хлібом. А куди підете Ви? Подумайте над цим!

Коли Ви будете мати хліб, Ви зможете післати й туди, що на Сибірі. Чи ж Ви пішете туди, коли вступите до колгоспу? Чи ж вивезуть Вам, коли і Вас з колгоспу ввезуть на Сибір? Тоді будуть вмирати від голоду і ті, що на Сибірі, й ті, що тут в колгоспі.

Селяни! Не вступайте до колгоспів, хоч би як не сказанів і що не робив ворог! Знайте одне: Сибір - це каторга і голод для частини людей, колгоспи - це каторга для всіх!

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ

УКРАЇНСЬКІ СЕЛЯНИ!
СТАЛІНСЬКІ КОЛГОСПИ – ЦЕ НОВІТЯ
ТАНЩИНА – ЯРМО, ЦЕ ЗНАРЯДДЯ ЖОР
СТОКОГО – ВИЗИСКУ СЕЛЯН У РУКА
БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ КЛІКИ!
КОЛГОСПИ – НУЖДА, ГОЛОДОВ
СМЕРТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА!
НІ ОДИН ДО КОЛГОСПУ!
ВСІ НА БОРОТЬБУ ПРОТИ КОЛГОСПІВ
СМЕРТЬ ОРГАНІЗАТОРАМ КОЛГОСПІВ
СМЕРТЬ СТАЛІНУ!

1949

ЗА
УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОВОРНУ
БОЛЯ НАРОДАМИ ДЕРЖАВУ БОЛЯ ЛЮДИМИ

6-21

МАРКО БОСІМІВ

Український документ Миколи Павлика
(Архів Прологу, Нью-Йорк)

ОПОВІДАННЯ
З БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1949

360202 й2-2

53

54

НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ

КОМЕНТАРІ

^[1] Онацький Євген Дометійович. Народився 13 січня 1894 (за старим стилем 1 січня 1894) у Глухові (Сумська область). 1904 р. сім'я Онацьких переїхала до Кам'янця-Подільського, де Євген навчався в гімназії, яку закінчив 1912 р. зі срібною медаллю.

У 1912–1917 рр. Євген Онацький навчався у Київському університеті на історико-філософському факультеті і був членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Під час навчання приймав активну участь в суспільно-громадській роботі і в 1917–1918 рр. став провідним членом в об'єднаному керівництві всіх вищих шкіл Києва – Головної Студентської Ради. 1917 р. також увійшов до складу Української Центральної Ради як представник українського студентства і невдовзі був призначений до її Секретаріату. Євген Онацький брав активну участь у Всеукраїнському Національному Конгресі, що був скликаний Центральною Радою в Києві 17-24 квітня 1917 р.

У березні 1918 р. Онацький тимчасово відійшов від політичної діяльності, але вже 1919 р. був у складі урядової делегації УНР на Мирній конференції в Парижі.

Після поразки визвольного руху (1917–1920 рр.) Онацький разом з дружиною переїхав до Риму, де очолив пресове бюро української дипломатичної місії та був редактором її часопису "La voce del Ucraina". В міжвоєнний період Євген Онацький співпрацював з українськими періодичними виданнями "Розбудова Нації", "Новий Клич", "Новий Шлях", редагував бюлетень "Голос України", був кореспондентом часописів "Діло", "Свобода", "Новий час", "Український голос" та ін.

У 1929 р. Онацький, близько познайомившись з Головою Проводу ОУН полковником Євгеном Коновальцем, став одним з найближчих його співробітників та дорадників (співзасновників ОУН на Першому конгресі у Відні) і, незабаром, – представником ОУН в Італії. З цього часу Онацький (псевдоніми "Дометенко", "Винар", "Італ", "Тарас") стає постійним співробітником націоналістичного журналу "Розбудова Нації", який видавався у Празі Миколою Сціборським та Володимиром Мартинцем.

З 1936 до 1940 рр. професор Онацький викладає українську мову у Вищому Східному інституті в Неаполі, а з 1940 р. і аж до арешту німцями викладає у Римському Університеті. 29 вересня 1943 р. німецькі окупанти заарештували Онацького як визначного українського націоналістичного діяча за постійну критику нацизму. Перебував в ув'язненні спочатку в Італії, а потім в Берліні та Оранієнбурзі.

Після закінчення Другої світової війни Онацький емігрував до Аргентини. 1947 року став редактором і директором тижневика "Клич", альманаху "Від-

родження" та щомісячника "Дзвін" і одним з засновників Спілки українських науковців, митців і літераторів в Буенос-Айресі. У 1953 р. професора Онацького обрано головою Української Центральної Репрезентації (українського координаційного центру) в Аргентині, а у 1960–1963 рр. він очолював її Головну Раду.

Помер професор Онацький 27 жовтня 1979 на 85 році життя після тривалої та тяжкої хвороби. Поховано в Буенос-Айресі (Аргентина).

Євген Онацький мав значну кількість публікацій і наукових праць. Найбільш відомими з них є:

"Українська теоретично-практична граматики для італійців" (1937),

"Studi di Storia e di Cultura Ucraina" (1939),

"Словник українсько-італійський" (1941),

"Основи суспільного ладу",

"Записки українського журналіста і дипломата за 1919–1921 рр.",

"Завзяття чи спокуса самовиправдання",

"З чужого поля",

"Портрети в профіль",

мемуарні "Сторінки Римського Щоденника", "Записки українського журналіста і дипломата", "У Вічному Місті" та ін.

Найважливішим науковим твором професора Онацького вважається "Українська мала енциклопедія", яка складається з 8 томів. "УМЕ" була надрукована в Буенос-Айресі за сприяння УАПЦ протягом 1957–1967 рр.

^[2] Климів Іван (псевд. "Легенда"; 1909 – 04.12.1942) – відомий український політичний і військовий діяч, член УВО і ОУН (з 1929 р.). Народився у с. Сілець Волзький Сокальського повіту Львівського воєводства (тепер Львівська обл.). Навчався в Сокальській гімназії. В 1929 р. вступив на юридичний ф-тет Львівського ун-ту. Ставши в 1929 членом Організації Українських Націоналістів, був одним з організаторів націоналістичного руху та керівником ексективи ОУН (з 1935 р.) на Сокальщині. В 1930-х рр. неодноразово заарештовувався польською поліцією, був в'язнем концтабору Береза Картузька (серпень 1935 р. – січень 1936 р.)

Один зі співорганізаторів мережі осередків ОУН на Волині. У серпні 1937 р. під час Луцького процесу звинувачений у приналежності до ОУН і засуджений до 10 років тюремного ув'язнення. У вересні 1939 звільнений з в'язниці. Незабаром очолив Крайову Екзекутиву ОУН на ЗУЗ та став з 1941 членом Проводу ОУН (Б), організаційний референт Проводу (1941-1942 рр.). Після проголошення у Львові 30.06.1941 ОУН (Б) відновлення Української держави Климів-Легенда увійшов до складу Українського Державного Правління на чолі з Я.Стецьком, де очолив міністерство політичної координації. Брав активну участь в організації руху Опору на окупованих гітлерівцями землях України. В грудні 1942 заарештований гестапо у Львові і закатований під час допиту. Останніми його словами були: "Звуся Іван Климів "Легенда", більше вам нічого не скажу..."

^[3] Похідні групи ОУН

Мета – організувати укр. самоуправу на окупованих нім. армією теренах, розбудувати мережу ОУН, творити військо. ОУН-Б сформувала три групи: Північна, біля 3 тис. чол., кер. М.Климишин, гол. мета – Київ, Правобережна

Україна, Східна, кер. М.Лемик, О.Машак, мета – Харків, Слобожанщина. Південна, кер. З.Матла, Т.Семчишин на Кам'янець-Под., Одесу, Кривий Ріг, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Крим. Всіми керував Штаб П. г.: В.Кук – провідник, З.Матла, Р.Малащук, М.Лемик. Організована окрема Львівська група на чолі з Я.Стецьком (В.Кук, Я.Старух, Л.Ребет, І.Равлик, Б.Вітошинський, Д.Яців – до Львова, проголосити відновлення Укр. держави, створити уряд і тимчасовий парламент. У липні 1941 р. організовано Київську групу – повторити проголошення Акту. Очолював Василь Кук. Частина її німці арештували. Група перестала існувати, але проголосила державність в Житомирській і Київській областях.

На поч. вересня 1941 р. проведені масові арешти членів П. г. ОУН-Б у Житомирі, Василькові, Бердичеві, Вінниці, Миколаєві і Херсоні. Одночасно гестапо розгромило групу Схід (Лемика з 4 друзями розстріляли в Миргороді), і частково Північ (Климишин був арештований в Житомирі, групу, організацію в Києві очолив Мирон). Найменших втрат зазнала група Південь. Провід дооручив П. г. розбудувати підпільну мережу на Центр. і Сх. Укр. Землях.

Керувалась із двох центрів: у Києві – пров. Д.Мирон в співпраці з Д.Маївським, М.Прокопом, П.Саком, Я.Хомовим та ін. і Дніпропетровську – пров. З.Матла, а від травня 1942 р. В.Кук у співпраці з О.Логушем, П.Дужим, Т.Семчишином, Є.Стаховим та ін. Підпілля діяло в Одесі, Криму, Донбасі, Кривому Розі, Миколаєві, Вінниці, Кременчуці, Полтаві, Харкові, Сумах, Чернігові. Більшість їх була ліквідована німцями. Із 6 тис. членів П. г. (у відеофільмі "Українська Повстанська..." називається цифра 10 тис., в ЕУ т.6 – 1,5 тис.) до Галичини повернулось кілька сотень. Більше тисячі людей загинули в УПА.

Гол. тереном діяльності П.г. ОУН-м стала спершу Житомирщина, пізн. Київ, в якому вони організували міську адміністрацію, громадське, культурне і видавниче життя, ініціювали створення Укр. Національної Ради. Група зросла (початково б. 200 людей) після прибуття Буковинського Куреня (б. 500 осіб). З Києва менші групи були перекинуті до Харкова (пров. Б.Коник), на Полтавщину, Донбас і Крим. Керівниками спочатку були О.Сеник, М.Сціборський. Після їх вбивства у Житомирі 30.8.1941 – О.Кандиба, Я.Гайвас, Я.Шумедла, О.Бойдуник, М.Капустянський. Як і члени ОУН-Б, зазнали репресій. Багато арештовано і розстріляно після відзначення річниці Базару, в лютому 1942 р. розстріляні десятки провідних членів – О.Теліга, І.Рогач, О.Чемеринський. В Миколаєві розстріляно Б.Сірецького, В.Баранецького, В.Антонюка, В.Малярчука та ін. Частина проводу і членів П. г. перейшла в підпілля, більшість з них зосередилась на ЗУЗ, гол. Волині, де включились у збройну боротьбу проти нім. і рад. військ.

[4] Макар Володимир. Народився 1911 року в місті Станіславі.

Скінчивши гімназію, навчався на математично-природничому факультеті Львівського університету. За підпільну працю в ОУН зазнавав переслідувань та арештів, а в червні 1934 року його кинули в сумнозвісну в'язницю Березу Картузьку, котра виділялася з-поміж інших польських тюрем "вишуканими" тортурами і знущаннями.

Німецько-польська війна вкоротила в 1939-му термін його наступного ув'язнення, яке відбував у місті Седліц. Але по дорозі з тюрми зазнав важкого поранення, що призвело до втрати ноги. Однак це не зламало Володимира

Макара ні фізично, ні духовно. В роки, коли на Західній Україні польську владу змінила більшовицька, він іде в підпілля і виконує завдання ОУН, підтримує зв'язок з Провідником її Крайової Екзекутиви Іваном Климовим-"Легендою". А опісля, з 1943 року по 1944-й була праця на підпільній радіостанції "Вільна Україна" в Карпатах. Важко захворівши, невдовзі одержує розпорядження виїхати за кордон.

В 1956 році в Торонто появилася книга Володимира Макара "Берега Карпатська" – цікава розповідь про сотні українських політичних в'язнів, їх мету і прагнення, характери і переживання, стійкість і нескореність. Шкода лише, що вона ніколи не виходила друком в Україні. Його книги "Бойові друзі" та "Від Бистриці до Бугу" переносять нашу уяву в двадцяті, тридцяті й сорокові роки, відтворюють тодішню політичну обстановку, дають можливість воскресити із забуття і ближче пізнати справжніх борців за волю Батьківщини, які мучилися в польських тюрмах, падали в боях з енкаведистами, гинули в застінках німецького гестапо... Це Микола Лемик, Володимир Лобай, Іван Климов-"Легенда", Ярослав Старух-"Стяг" та чимало інших.

[5] Мирон Дмитро (псевд. "Максим Орлик", "Роберт", "Андрій", "Піп"; 05.11.1911-25.07.1942). Відомий український політичний діяч, публіцист. Народився у с. Рай Бережанського повіту (тепер Тернопільська обл.). Середню освіту здобув у Бережанській гімназії та в Академічній гімназії у Львові. Навчався на юридичному факультеті Львівського ун-ту.

З юнацьких років брав участь у націоналістичному русі, став членом Організації Українських Націоналістів. У 1932-1933 рр. – референт юнацтва при Крайовій Екзекутиві ОУН на Західноукраїнських землях (ЗУЗ). Деякий час був головним редактором "Бюлетня ОУН на ЗУЗ". У липні 1934 р. заарештований польською поліцією, звинувачений у приналежності до ОУН, розповсюдженні нелегальної націоналістичної літератури та співучасті у підготовці замаху на співробітника радянського консульства у Львові О. Майлова (замах вчинив 23.10.1933 М. Лемик). Був засуджений польським судом до 7 років ув'язнення. Ув'язнення відбував у тюрмах Равича і Вронок (тепер Польща).

Був учасником Другого Великого Збору ОУН у Римі в 1939 р. З 1939 р. – політично-ідеологічний референт Крайової Екзекутиви ОУН, а в 1940 р. призначений Крайовим Провідником ОУН на ЗУЗ. З червня 1941 перебував у Відні, де займався політичним вишколом батальйону "Роланд".

На початку радянсько-німецької війни брав активну участь у формуванні Похідних груп ОУН (Б). У 1941 р. очолив Північно-східну групу ОУН (Б), яка вирушила у Наддніпрянську Україну. З жовтня 1941 р. – Крайовий Провідник ОУН на Осередньо-Східних Українських Землях (ОСУЗ).

Заарештований гестапо в Києві. Вбитий під час спроби втечі 25.07.1942 р. Автор праць: "Ідея і чин України", "44 Правила життя українського націоналіста".

Товариство "Просвіта"^[6] – українська громадська організація культурно-освітнянського спрямування.

Товариство "Просвіта" в Галичині народилося на протигагу антиукраїнським течіям у культурному житті: колонізаторській, підтримуваній цісарською владою, – з одного боку, і русофільській, – з другого.

Для опрацювання статуту Товариства був створений комітет із представників академічної молоді, а також із таких діячів, як доктор Корнило Сушкевич, Михайло Коссак, професор гімназії Павлин Свенціцький та ін. 2 вересня 1868 року Міністерство освіти дозволило заснувати Товариство "Просвіта". Це стало підставою для скликання у Львові першого загального збору. Його організація була доручена конституційному комітетові на чолі з професором академічної гімназії Анатолем Вахнянином.

Загальний збір був скликаний 8 грудня 1868 в залі польської "Стрільниці" на вулиці Курковій (тепер вул. Лисенка). На збір прибуло 65 представників.

Головою новоствореного Товариства збір обрав Анатолія Вахнянина, а до виділу (керівного органу) – Олександра Борковського, Івана Комарницького, Михайла Коссака, Максима Михалюка, Омеляна Огоновського, Омеляна Партицького, Юліана Романчука, Корнила Сушкевича і Корнила Устияновича. Вирішено було створити українську бібліотеку з читальнею і щорічно видавати календар для народу.

Загальний збір "Просвіти" отримав привітання від українських народо-вських громад Бережан, Тернополя, Перемишля, Станіславова і Чернівців, від студентських товариств "Січ" і "Основа" у Відні. Вітальні телеграми надійшли з Чехії, Сербії та Словаччини. Тим часом москвофільське "Слово" назвало Товариство "польською інтригою".

Щоб роз'яснити мету Товариства, його виділ звернувся 11 лютого 1869 року зі спеціальною відозвою до народу. У ній указувалося, що "поза школою не знаходить українська дитина ніякого духовного корму, через котрий самосвідомість, моральність і добробут у народі могли би чимраз більше розвиватися".

Товариство працювало у складних умовах. Воно не мало приміщення, а тому наради і засідання проводили вдома у К. Сушкевича або А. Вахнянина. Плідно працювала просвітницька секція, що розпочала видавати для народу популярні книжечки і готувати підручники для єдиної української гімназії. Редактором популярних видань став письменник Юрій Федькович. Товариство домовилося про книгообмін з польськими та чеськими освітніми товариствами.

26 травня 1870 року відбувся другий загальний збір Товариства. І знову довелось просити приміщення у польської "Стрільниці". Збір визначив нові принципи роботи "Просвіти".

На Товариство відразу почалися нападки як намісництва і староств, так і русофільського "Слова". Однак просвітня робота набирала сили. За два роки було засновано три нові філії "Просвіти", організовувано читальні, почали видавати друкований орган "Письмо з "Просвіти", а з 1880 року під редакцією члена виділу "Просвіти" Володимира Барвінського стала виходити народо-вська політична газета "Діло". Широка популярність Товариства змусила галицький сейм надати йому 1000 срібних "запомоги", яку згодом збільшено на 50 відсотків.

30 листопада 1880 року з ініціативи В. Барвінського скликано перше українське народне віче у Львові. Віче було однією з форм політичної роботи Товариства. Зі зміною ситуації політична боротьба могла мати для "Просвіти"

непередбачені наслідки. Зваживши на це, члени виділу (Омелян Огоновський, Юліан Романчук, Олександр Огоновський, Олександр Стефанович, Іван Белей, Кость Левицький та інші) вирішили створити перше українське політичне товариство "Народна Рада", яке б співпрацювало з "Просвітою". 1884 року було засновано ремісниче товариство "Зоря", його очолив один із керівників "Просвіти" Василь Нагірний.

За ухвалою загального збору Товариства, який відбувся 25 березня 1891 року, читальні "Просвіти" вели курси неписьменних, проводили "відчити", вечорниці, ставили п'єси, а крім того, створювали рільничо-господарські та промислові спілки, позичкові й ощадні каси.

Своє 25-річчя "Просвіта" відзначила дуже урочисто. Разом з іншими українськими товариствами вона організувала перевезення з Новосілок-Міських на Личаківське кладовище останків Маркіяна Шашкевича. Іван Белей підготував коротку "Історію Просвіти".

Великим досягненням "Просвіти" була, безперечно, купівля у 1895 році власного будинку. Для цього надійшли пожертвування не тільки з Галичини, а й з Наддніпрянщини. Кияни передали через професора Михайла Грушевського 1500 ринських.

31 січня 1896 року загальний збір "Просвіти" обрав головою Товариства професора Юліана Романчука. Ці обов'язки він виконував цілих десять років. За цей час швидкого розвитку набув кооперативний рух, який покликав до життя в 1898 році "Краєвий Союз Кредитовий", а в 1904 році – нове товариство "Краєвий Союз Ревізійний". Члени "Просвіти" провели маніфестації з нагоди 50-річчя скасування панщини і 100-річчя "Енеїди".

На зламі двох віків значно активізується політичне життя, в якому члени "Просвіти" завше йдуть попереду. Саме тоді, 1899 року, більшість народовців оформилася в Національно-демократичну партію на чолі з Юліаном Романчуком і Костем Левицьким. Галицька інтелігенція долає консерватизм. Замість самоназви "русин" ("руський") поширюється назва "українець" ("український"). Водночас запроваджувано фонетичний правопис до популярних видань "Просвіти". Просвітницьку діяльність широко підтримує духовенство, зокрема тодішній станіславівський єпископ Андрей Шептицький.

Почуття єдності західних і наддніпрянських земель виявилось під час святкування 12 листопада 1905 року ювілею гетьмана Богдана Хмельницького. На той час за прикладом Галичини організуються освітні товариства під назвою "Просвіта" на землях Наддніпрянщини: спочатку – в Одесі, а згодом – у Катеринославі, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Києві, Чернігові, Миколаєві. Цікаво, що власні читальні "Просвіти" мали переселенці навіть на далекосхідному Зеленому Клині та в Америці.

Починаючи з 1906 року, "Просвіту" очолювали доктор Євген Олесницький (усього 4 місяці) та Петро Огоновський. 1 листопада 1910 року головою Товариства став судовий радник Іван Кивелюк, який виконував ці обов'язки аж до 1922 року. За його головування "Просвіта", попри тяжке воєнне лихоліття, досягла небачених висот.

На загальному зборі Товариства в 1912 році було прийнято новий статут, який поставив завдання широкої культурно-освітньої роботи. Вона передбачала діяльність народного театру і кінотеатру, проведення народних свят, з'їздів

і краєзнавчих походів, організацію книгозбірень, народних музеїв, публічних читалень, книгарень, друкарень та інших підприємств, різних курсів і шкіл (народних, середніх, вищих, господарських, промислових, торговельних), ведення зразкових господарств, садів тощо.

Наприкінці 1913 року "Просвіта" мала 77 філій і 2648 читалень. Масово почали створюватися бібліотеки. У віддалені місцевості книжки надходили безплатно. Важливе місце у просвітній праці посіли виклади і відчити, "курси вищої освіти", курси навчання неписьменних. "Просвіта" підтримувала жваві зв'язки з українцями Закарпаття, Хорватії, Боснії, Сполучених Штатів Америки, з багатьма освітніми організаціями.

До важливих здобутків "Просвіти" належить святкування ювілейних річниць – 50-річчя від дня смерті Тараса Шевченка, 100-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича, 50-річчя "Руської Бесіди", 40-річчя письменницької діяльності Івана Франка. 13 грудня 1913 року "Просвіта" взяла участь у події надзвичайної ваги – митрополит Андрей Шептицький передав громадськості Львова Національний музей, який він заснував. При цьому "Просвіта" подарувала музеєві цінні пам'ятки зі свого архіву.

Кілька місяців тривали ювілейні Шевченківські урочистості. Цікаво, що читальні та філії, засновані 1914 року, мали ім'я Тараса Шевченка. У масову маніфестацію перетворився "Краєвий Шевченківський здви́г" українських руханкових, пожежних і стрілецьких організацій, що відбувся 28 грудня 1914 року. Свою майстерність показали згуртовані в "Соколах", "Січах" та "Стрілецьких куренях" галицькі юнаки.

Російська окупація Львова завдала значної шкоди "Просвіті". Було знищено бібліотеки, читальні, репресовано активних діячів. Деякі з них змушені були виїхати за межі Галичини. Навіть після російського відступу воєнний стан унеможливив Товариству розгорнути свою діяльність. Та все ж вона активізувалась у 1918 році, коли Україна воскресла до державної незалежності. Товариство "Просвіта" допомогло сформувати Міністерство освіти ЗУНР.

Терор польської окупаційної влади не оминув і "Просвіту". Заарештованого голову Товариства Івана Кивелюка було вивезено до табору інтернованих біля Кракова.

Лише від початку 1920 року знову поживалося просвітянське життя. Щоб піднести народний рух, у грудні 1920 року було проведено "Свято Просвіти", а через два місяці відзначено 60-річчя від дня смерті Тараса Шевченка, під час якого створено видавничий фонд "Учітеся, брати мої!".

Для збирання матеріалів про історію визвольної боротьби Головний відділ Товариства створив окреме видавництво "Червона Калина". У п'ятиріччя смерті Івана Франка тлінні останки великого поета були перевезені на нове місце поховання. Одночасно був оголошений конкурс на проект надмогильного пам'ятника. 1 листопада 1921 року відбувся загальний збір, який обрав головою головного Товариства Івана Кивелюка, що саме сидів під арештом. На жаль, йому не довелося головувати довго: рівно через чотири місяці Іван Кивелюк помер. Більше року "Просвіту" очолював голова міста доктор Іван Брик. У квітні 1923 року загальний збір обрав головою професора Михайла Галущинського.

Про розмах організаційної праці в "Просвіті" свідчать такі дані: за п'ять повоєнних років число філій зросло до 96, а читалень "Просвіти" – до 2934, що пе-

ревищило передвоєнні дані відповідно на 9 і 65 одиниць. Організаційні успіхи затьмарювали великі борги, які не давали можливості просвітянам розгорнути діяльність на повну силу.

Після смерті професора М. Галущинського десятим головою "Просвіти" був обраний Іван Брик. Товариство працювало далі, переборюючи труднощі.

У 1928-му, своєму ювілейному році, "Просвіта" мала на землях окупованої Польщею Галичини 2934 читальні і 12 508 безпосередніх членів. Значно слабше працювало Товариство на Волині, Підляшші та Холмщині, де діяло близько 600 його читалень.

Розпочатий польською владою на зламі 20-30-х років brutальний наступ на українську культуру призвів до сумних наслідків. Значно скоротилося число читалень і безпосередніх членів "Просвіти", різко зріс в умовах тодішньої економічної кризи її борг.

Але Товариство не здавалось і вже 1934 року мало 3046 читалень і близько 500 тисяч членів. Відновлено і відкрито нові читальні. За редакцією професора Василя Сімовича далі виходив ілюстрований науково-популярний місячник "Життя і Знання". Видавалися книжки фірми фонду "Учітеся, брати мої!" – для найширшого загалу української громадськості, новорічні календарі. Просвітяни організували конференції та перевишкіл бібліотекарів і керівників гуртків самоосвіти й аматорських театрів. 1936 року "Просвіта" мала 83 філії, 3210 читалень, 1207 домівок, 3209 бібліотек із фондом 688 186 книжок, 2185 театральних гуртків, 1115 хорів, 138 оркестрів, 550 гуртків самоосвіти, 86 курсів для неписьменних і 262 гуртки просвітянської молоді.

У наступні два роки справи були ще кращими. Лише активних членів налічувалося близько півмільйона. Працювало 11 комісій (просвітньо-організаційна, освітньо-виховна, видавнича, бібліотечна, господарсько-фінансова, театральноспівова, для поборювання неписьменності та інші).

Урочисто відзначено 70-річчя заснування "Просвіти". 22 травня 1938 року відбулося богослужіння, яке відправив єпископ Микита Будка. Андрей Шептицький освятив новий біло-золотистий прапор "Просвіти" з написом: "В силі духа – перемога народу!". Цей прапор вигаптували жінки з "Народного мистецтва" за проектом Святослава Гординського. Прапор увінчали стрічками голова Наукового Товариства імені Шевченка професор Іван Раковський, голова "Рідної школи" професор Іван Галущинський, представник української кооперації та інших організацій.

Після 1937 року "Просвіта" переживала тяжкі часи. Польська влада закривала читальні, особливо на північно-західних землях. Комуністи намагалися через низові читальні пропагувати "великі перетворення" за Збручем. У таких умовах 8 червня 1939 року відбувся в "Театрі Ріжнорідностей" останній загальний збір "Просвіти". Він обрав головою Товариства отця Юліана Дзеровича.

1939 рік став останнім роком існування "Просвіти" на наших землях. Комуністи знищили у центральному будинку Товариства (площа Ринок, 10) його архів, цінні історичні документи і рукописи, друковану продукцію. Так вони вчинили з осередками "Просвіти" і в інших містах і селах. Не дозволили відновити роботу "Просвіти" і гітлерівські окупанти. Там, де "Просвіта" на короткий час була створена, використовувалась, як легальне прикриття для підпілля ОУН.

^[7] Мельник Андрій (12 грудня 1890, Воля Якубова Дрогобицького повіту на Львівщині – 1 листопада 1964, Клерво, Люксембург) – полковник армії УНР, військовий і політичний діяч, один з найближчих співробітників Євгена Коновальця. Організатор формації Січових Стрільців у Києві, один з організаторів УВО. З 1938 – голова Проводу ОУН; в'язень німецьких концтаборів. З 1945 р. – в еміграції.

У 1914–1916 рр. Мельник командував сотнею Легіону Українських Січових Стрільців на австрійсько-російському фронті. Сотня Мельника відзначилась під час боїв на Маківці, під Заваловом і над Стрипою. В період боїв на Лисоні 4 вересня 1916 Мельник потрапив у російський полон. Мельник разом з Михайлом Матчаком, Василем Кучабським, Іваном Андрухом та іншими полоненими галичанами були відправлені у табір для військовополонених у с. Дубовці під Царицином (тепер Волгоград, Росія). 6 січня 1917 група українських старшин, серед яких Мельник, Михайло Матчак, Роман Сушко та інші організували втечу з полону і незабаром добралися до Києва. У січні 1918 року став одним з організаторів Куреня Січових Стрільців. З січня 1918 року був призначений начальником штабу куреня, з березня, після сформування полку Січових Стрільців, начальник штабу полку. Після падіння Української Центральної Ради перебував у Києві та Білій Церкві. Під час повстання проти влади гетьмана Павла Скоропадського – заступник командира Осадного Корпусу, а з січня 1919 року – виконуючий обов'язки командира корпусу. 19 грудня 1918р. Мельнику було присвоєно військове звання отаман Армії Української Народної Республіки. У листопаді 1918 року Мельник, очолюючи штаб Окремого Загону Січових Стрільців, розробив план і брав участь у Мотовилівському бою 1918 року. У березні-червні 1919-го – начальник Штабу Дієвої Армії, у липні-серпні 1919 року – помічник коменданта групи Січових Стрільців. У кінці 1919 року був інтернований польськими військами у Рівному.

У 1920–1921 рр. – інспектор військових місій УНР у Празі.

У 1922 р. повернувся до Галичини, де став співзасновником УВО, а згодом крайовим комендантом. У квітні 1924 р. Мельник був заарештований польською поліцією і засуджений до 4-річного ув'язнення. Після звільнення продовжував займатися громадсько-політичною діяльністю. У 1932–1938 рр. – член правління видавничої спілки "Діло", у 1933–1938 рр. – голова Головної Ради Католицької Асоціації Української Молоді "Орли", член Товариства українських комбатантів "Молода Громада". Після загибелі Євгена Коновальця 11 жовтня 1938 став головою Проводу Українських Націоналістів. На початку 1940 після розколу ОУН залишився очолювати ОУН (м) – мельниківців. У роки німецької окупації України Мельник потрапив під арешт, а з 26 лютого 1944 був ув'язнений в концтаборі Заксенгаузен. Після звільнення у 1945 жив у Німеччині та Люксембурзі. У 1947 на Третньому Великому Зборі Українських Націоналістів Мельник обраний довічним головою ПУН. Помер у Клерво (Велике герцогство Люксембург), похований у м. Люксембург.

^[8] Сабуров Олександр Миколайович (1 серпня 1908, Ярушки – 15 квітня 1974) – радянський військовий діяч, Герой Радянського Союзу (1942), генерал-майор військ НКВС (з 1943).

Народився у с. Ярушках Іжевського повіту В'ятської губернії (тепер у складі м. Іжевська, Удмуртія, Російська Федерація). У 1933-36 рр. працював головою колгоспу в с. Половецькому Бердичівського району Житомирської області УРСР. З 1936 – політпрацівник у Червоній армії. У 1936-38 рр. служив в органах НКВС. Напередодні радянсько німецької війни 1941-1945 – політичний керівник управління пожежної охорони НКВС у Києві.

У жовтні 1941 очолив радянський партизанський загін. З березня 1942 до квітня 1944 командував партизанським з'єднанням, що діяло у Сумській, Житомирській, Волинській, Рівненській та ін. областях України. За особистим розпорядженням Й. Сталіна у 1942 Сабуров увійшов до складу нелегального ЦК КП(б)У. З жовтня 1942 – начальник штабу з керівництва партизанського руху Житомирської області, був членом Житомирського обласного комітету КП(б)У.

Радянські партизани під командуванням Сабурова, часто переодягнені в німецьку уніформу, здійснювали терористичні акції і чинили масові насильства щодо місцевого населення. Влітку 1944 очолив управління НКВС Дрогобицької області. Сабуров був безпосереднім організатором військових операцій проти Української Повстанської Армії і підпілля ОУН, чим активно сприяв утвердженню сталінського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях. Особисто брав участь у репресіях проти членів сімей учасників Руху Опору.

У 1950 роках перебував на керівній роботі в органах внутрішніх справ УРСР і СРСР. Депутат Верховної Ради СРСР. Помер у Москві.

^[9]Ковпак Сидір Артемович (1887–1967) – український радянський військовий і державний діяч, генерал-майор. Народився в с.Котельві на Полтавщині. Учасник Першої світової війни. У 1918-1920 рр. очолював партизанський загін, що боровся проти денікінців, невдовзі у складі Червоної Армії – з військами Врангеля. У 1921– 1926 рр. – військовий комісар у кількох містах на Катеринославщині. У 1937–1941 рр. – голова Путивльського міськовиконкому на Сумщині. Під час німецько-радянської війни очолював партизанський загін, а потім з'єднання. Автор спогадів "Від Путивля до Карпат". Після війни працював на військових, радянських посадах.

^[10]Федоров Олексій Федорович (1901–1989) – організатор партизанського руху, державний діяч, двічі Герой Радянського Союзу, генерал-майор. У 1920–1924 рр. в Червоній армії. У 1938-1941 рр. – перший секретар Чернігівського обкому КП(б)У, у 1941-1944 рр. – перший секретар Чернігівського, а потім Волинського підпілля обкомів, начальник обласного штабу партизанського руху, командир великого партизанського з'єднання. Після розформування з'єднання з 1944 до 1957 рр. працював першим секретарем Херсонського, Ізмаїльського та Житомирського обкомів КП(б)У. Був міністром соціального забезпечення УРСР.

^[11] Литвинчук Іван – "Дубовий"

Видатний командир УПА, уславився боями в Житомирському рейді УПА (кінець 1943 р.). К-р ВО "Заграва" 1943-1944.

^[12] "Еней" – Олійник Петро.

Нар. 1909 р. Служив у польському війську. Вчився на юрфаку Львівського у-ту, член ОУН. З 1941 р. в пох. групах, 1942 р. обл. провідник Дніпропетровщини. Арештований, визволений боївкою ОУН. 1943 р. організатор УПА на півд. Рівненщині та Крем'яничині, к-р ВО "Богун". Під його командою у ВО "Богун" служили бл. 75 уродженців Сумщини. 1944-1945 рр. – провідник ОУН Східно-го краю. В 1945-1946 – орг. референт Західного краю ПЗУЗ. Загинув 17.2.1946 р. біля с. Рудники, Маневицьк., Волинь. Полковник УПА.

^[13] "Рудий" – Стельмащук Юрій

Нар. 1920 р. Коршів, Луцьк. Гімназія, фіз-мат. ліцей. Організатор і керівник відділів УПА у Волинській і Берестейській обл. – загин "Озеро", згодом – ВО "Турів". Під його керівництвом здобуто багато блискучих перемог над фашистами. Захворів на тиф, непритомний потрапив у руки більшовиків (січень 1945 р.). Випустили листівку, що Стельмащук покався і добровільно зголосився до НКВД допомогти в знищенні визвольного руху. Ніхто не повірив. 1990 р. колишня зв'язкова, яка в 1945 р. була в тій самій тюрмі, підтвердила мужність Стельмащука на допитах і очних ставках. Розстріляний в Лук'янівській тюрмі 25.8.1945 р. За іншими даними – 5.10.1945 р.

^[14] "Сосенко", "Кліщ" (Антонюк Порфир) – командир загону "Січ" ВО "Тури" в 1943-1944 рр. у Свиняжських лісах на Волині. Організатор кількох переможних боїв проти німців, в т.ч. знищення українськими месниками із засідки на шляху Брест-Ковель шефа спецвідділів СА, особистого друга Гітлера по партії обергрупенфюрера Віктора Лютце 3 травня 1943 року.

Чота "Берези" (Андрія Марцинюка) з його куреня уславила всю Українську Повстанську Армію героїзмом у бою з гітлерівцями під Загорівським монастирем, де знищила понад півтисячі карателів.

Великий бій січовиків з німецько-польським каральним загonom понад 500 осіб відбувся 24 липня 1943 року в урочищі Абісінія поблизу села Літин, коли карателі при підтримці авіації вже встигли спалити село Туличів і знищити більше ста селян. У бою вбито за різними даними від 84 до 180 гітлерівців, кілька десятків узято в полон. Упівці в цьому бою захопили кілька ворожих вантажівок, пересувну польову кухню, радіостанцію. Українські месники втратили 22 бійці.

Активну участь курінь "Сосенка" брав у триденному бою з гітлерівцями 7-9 вересня 1943 року під селом Радовичі. Керував десятьма українськими повстанськими сотнями (в тому числі і сотнею артилерії) заступник командира групи "Турів" Олекса Шум ("Вовчак"). З німецького боку воював також цілий полк. Крім того, у німців були броневих автомобілі, кілька танків та бронепотяг. Повстанці пошкодили на панцернику радіостанцію, тому він помилково гарматним вогнем із залізничної колії знищив чимало своїх вояків. Усього, за німецькими даними, гітлерівці втратили під Радовичами вбитими і пораненими 208 осіб.

Згодом "Сосенко" почав переговори з німцями всупереч спеціальному наказу керівництва УПА про антинімецький характер боротьби. Комендант "Січі" тричі пробував домовитись з місцевим німецьким командуванням про обмін полоненими. Так, в листопаді 1943 року делегація УПА на чолі з "Сосенком"

вимагала від Володимир-Волинського крайсяндвірта Остена відпустити з-під варти виконувача обов'язків політреферента Івана Андрощука ("Андрія") та його секретарку "Оксану". Але з цього нічого не вийшло.

Після цієї невдачі "Сосенко" разом зі своїм штабом спробував порозумітись з керівництвом 16-тої німецької танкової дивізії четвертої танкової армії. Німцям пропонувалось в обмін на припинення репресій проти місцевого населення припинити диверсії на залізничних коліях. Вдруге було піднято питання про обмін військовополоненими. Німці, крім того, просили вступити у спільну боротьбу з червоними партизанами. Про питання, підняті німецькою стороною дізналось вище керівництво УПА і категорично заборонило контакти. Але "Сосенко" таємно відправив шефа розвідвідділу "Остапа" на третій раунд переговорів. Проте до них не дійшло, оскільки німці не звільнили з-під варти родини упівців.

Після цього Служба безпеки ОУН заарештувала всіх учасників переговорів, провела розслідування і передала справу військово-польовому суду УПА. За його рішенням Сосенко був розстріляний. Провина звучала так: "Проти наказу переговорював з німецьким окупантом, чим виступив проти генеральної політичної лінії УПА".

^[15] Лисий (Климчак Іван) – курінний УПА ВО "Тури" 1943-1944 рр.

^[16] "Клим Савур", "Роман" – Клячківський Дмитро (4 листопада 1911 – 12 лютого 1945) – полковник УПА, Командир УПА-Північ.

Псевдоніми: Клим Савур, Охрім, Білаш та інші.

Народився у місті Збараж Тернопільської області. Син бідних селян. Закінчив гімназію, студент юридичного факультету Львівського університету, член ОУН, відбув службу в польській армії. Працював у "Народній торгівлі" у Станіславові в 1934 році.

Політ'язень польських тюрем у 1937 році; член Управи спортивної організації "Сокіл" у Збаражі у 1938 році. Обласний провідник юнацтва ОУН Станіславівщини (1939-1940).

Заарештований НКВС у Львові, засуджений на процесі 59-ти на кару смерті, замінену на 10 років тюремного ув'язнення. Вирвався на волю з Бердичівської тюрми у липні 1941 року.

Провідник ОУН м. Львова, Крайовий Провідник ОУН ПЗУЗ із січня 1942 року; член Проводу ОУН, організатор і перший командир УПА в 1943 році. Іменований майором та призначений крайовим командиром УПА-Північ з 1944 року. Член ГВШ УПА.

Загинув героїською смертю у бою з переважаючими силами НКВС біля Оржівських хуторів Клеванського району на Рівненщині. Посмертно іменований УГВР полковником УПА.

^[17] "Лісові чорти" – підстаршинська школа УПА. Понад 50 курсантів вивчало історію України, військову справу, основи ведення партизанської війни, розвідки, контррозвідки, санітарної служби тощо.

^[18] СД-(Sicherheitsdienst), нацистська таємна служба безпеки, розвідувальне управління СС в Німеччині. Сформована в березні 1934 р., спочатку з метою забезпечення охорони Гітлера і нацистського керівництва. 26 червня 1936 р. Гімлер призначив шефом СД і Зіпо (Sicherheitspolizei – поліція безпеки) Рейнхарда Гейдріха. Спочатку СД була видом допоміжної поліції, яка знаходилась під керівництвом нацистської партії, але згодом переросла своє призначення. "СД, – говорив Гімлер, – призначена розкривати ворогів націонал – соціалістичної ідеї, і вона буде здійснювати контрзаходи через державні поліційні сили". Теоретично СД знаходилась у віданні міністра внутрішніх справ Вільгельма Фрика, на практиці вона повністю підлягала Гейдріху і Гімлеру. Як і гестапо, займалась в основному питаннями внутрішньої безпеки Третього рейху. Агентурна мережа СД поділялась на п'ять категорій: Vertrauensleute (таємні агенти), Agenten (агенти), Zubringer (інформатори), Helfershelfer (помічники інформаторів), Unzuverlässige ("ненадійні"). Формально СД залишалась інформативною службою НСДАП, підлягала партійному керівництву і конкретно Рудольфу Гессу та керівникові його штабу Мартіну Борману. Мала велику картотеку з компроментуючими матеріалами на багатьох високопосадовців як всередині Німеччини, так і за її межами (достатньо зазначити, що тільки під час аншлюсу в Австрії за матеріалами СД було арештовано більш як 67 тис. "ворогів держави"). На Нюрнберзькому процесі СД була визнана злочинною організацією.

^[19] ГФП – німецька таємна польова поліція. При командуючому військами групи армій перебував начальник головної команди таємної польової поліції (ГФП), при арміях – команди ГФП. У 1942 р. таємна польова поліція (ГФП) була підпорядкована поліції безпеки і СД. Підрозділи ГФП діяли у тісному контакті з відділами контррозвідки абверу.

^[20] Грушевський Михайло Сергійович народився 17 (29) вересня 1866 р. у Холмі (нині східна Польща). Виріс на Кавказі – спочатку в Ставрополі, а потім у Владикавказі.

Навчався у Тифліській гімназії, Київському університеті (історико-філологічний факультет). В університеті працював під керівництвом Володимира Антоновича. Уже на третьому курсі Грушевський пише наукову роботу "История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века", яку 1890 р. було удостоєно золотої медалі.

1890–1894 рр. – професорський стипендіат Університету Св. Володимира. У травні 1894 р. захистив магістерську дисертацію "Барское старство. Исторические очерки".

1894–1914 рр. – професор Львівського університету, голова НТШ, головний редактор "Літературно-Наукового Вісника". Засновник і голова Українського Наукового Товариства.

На початку Першої світової війни Грушевський приїхав до Києва. Влада була вороже настроєна до вченого – засилає його до Симбірська як українського сепаратиста і "мазепинця". Волю принесла Лютнева революція в Петрограді.

4 березня 1917 р. в Києві утворюється Українська Центральна Рада, головою якої заочно обрано Михайла Грушевського. Викликаний телеграмою, 12 березня він повертається з Москви до Києва.

Центральна Рада діяла протягом 14 місяців. Першим Універсалом було проголошено автономію України в складі Російської федеративної республіки. Третім Універсалом Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку, а 22 січня 1918 р. Четвертим Універсалом – повну політичну незалежність України від Росії.

29 квітня 1918 р. у Києві вже відбувся державний переворот і влада перейшла до рук гетьмана Павла Скоропадського.

Після падіння Центральної Ради Грушевський деякий час (у лютому – березні 1919 року) перебував у Кам'янці-Подільському, де редагував газету "Голос Поділля", пізніше – у Празі, Відні, Женеві.

1923 року був обраний академіком ВУАН. У березні 1924 року із сім'єю приїхав до Києва. Працював професором історії в Київському державному університеті. Був обраний академіком Всеукраїнської академії наук, керівником історико-філологічного відділу. Очолював археографічну комісію ВУАН, метою існування якої було створення наукового опису видань, надрукованих на території етнографічної України в XVI-XVIII століттях. При цій комісії у зв'язку з 350-річчям друкованої справи в Україні був створений комітет, секретарем якого був призначений В. Барвінок. Через шість років його обрали дійсним членом Академії наук СРСР. У 1924–1931 роках очолював історичні установи ВУАН.

Від 1931 року змушений був жити в Москві. У січні 1934 року Володимир Затонський виступив на сесії ВУАН, зробивши основний акцент на критиці академіка Грушевського. Близькість до російських кадетів, орієнтація на німецький імперіалізм у боротьбі з "навалою більшовизму", звинувачення у дворушництві, сумнівність наукової порядності – далеко не повний перелік "гріхів", які посипалися на вченого.

Наприкінці 1934 року Грушевський відпочивав у одному з кисловодських санаторіїв і несподівано захворів на карбункул. Втрутилися хірурги. Однак хвороба тільки посилилася, оскільки лікування було некваліфіковане. Грушевський помер.

Наступного дня газета "Вісті" від Ради Народних Комісарів УСРР вмістила повідомлення про смерть. У постанові Раднаркому зазначалося: "Зважаючи на особливі наукові заслуги перед Радянською Соціалістичною Республікою академіка Грушевського М. С., Рада Народних Комісарів УСРР постановила: Поховати академіка Грушевського М. С. в столиці України – Києві. Похорон взяти на рахунок держави. Для організації похорону утворити урядову комісію в такому складі: тт. Порайко (голова), Богомолець, Палладін, Корчак-Чепурківський. Призначити сім'ї академіка Грушевського М. С. персональну пенсію 500 крб. на місяць".

^[21] Бантіш-Каменський Мико́ла Микола́йович (16 (27 грудня) 1737, Ніжин, Чернігівщина – 1 лютого 1814, Російська імперія) – український і російський історик, археограф, бібліограф.

Навчався в Київській та Московській академіях, Московському університеті.

З 1762 року працював у московському архіві Колегії закордонних справ, з 1783-го – управляючий цього архіву.

Автор книг:

"Історичні повідомлення про виниклу в Польщі унію" (1805,1864);

"Листування між Росією і Польщею по 1700 рік..." (1862);

"Огляд зовнішніх зносин Росії по 1800 р." (тт. 1–4, 1894–1902).

М. Бантиш-Каменський врятував майже всі матеріали Московського архіву під час пожежі 1812 року.

На могилі вченого епітафія: "Збираю розпорошене" – найповніше визначення його ролі в історії вітчизняних гуманітарних наук.

^[22] Антоненко-Давидович Борис Дмитрович (літературні псевдоніми Богдан Вірний і Б. Антонович) народився 5 серпня 1899 року в передмісті міста Ромни – Засуллі (тепер Сумської обл.) в родині машиніста-залізничника Дмитра Олександровича Давидова і Юлії Максимівни Яновської ("Антоненко-Давидович" одночасно є псевдонімом і прізвиськом його прадідів – реєстрових козаків Антоненків). Закінчивши 1917 р. Охтирську гімназію, майбутній письменник вступає на природничий відділ Харківського університету, але невдовзі переводиться на історико-філологічний факультет Київського університету. Через матеріальні нестатки та безперервну зміну влади офіційно він так і не здобув вищої освіти, і йому довелося опановувати науку самотужки "в бібліотеках та з великої книги життя". 1920-1921 рр. ще зовсім юному Б.Антоненку-Давидовичу випало завідувати Охтирською повітовою народною школою.

Не прийнявши НЕПу й не погоджуючись із практикою розв'язання національного питання, восени 1921 р. письменник виходить із КП(б)У і вступає до УКП. Восени 1923 року, переконавшись у марній діяльності цієї партії та не бажаючи "помножувати дяківський хор у московській церкві з філіалом в Україні", виходить з лав УКП й зосереджується на літературній діяльності. Якийсь час він був редактором (на посту секретаря редакції) найбільш популярного тоді ілюстрованого журналу "Глобус". На сторінках цього журналу Б.Антоненко-Давидович друкує перші літературні твори Олекси Влизька, Юрія Яновського, Марка Вороного та ін.

Власні літературні твори починає публікувати з 1923 року. У червневому номері журналу "Нова громада" за 1923 рік з'являється перше оповідання Б. Антоненка-Давидовича "Останні два". В "Червоному шляху" (№ 8) побачила світ його драма "Лицарі абсурду", а 1926 року – збірка оповідань "Запорошені силуети". Своє літературне "хрещення" письменник одержав у літературній організації "Ланка" (згодом – "Марс"), що відокремилась від строкатого "Аспису" (асоціації письменників). Членами групи "Ланка" була невелика, але творчо дуже сильна група молодих "попутників": Б. Антоненко-Давидович, Г. Косинка, В. Підмогильний, Є. Плужник, Б. Тенета, Т. Осьмачка, Д. Фальківський та ін.

1927 року в журналі "Життя й революція" (№№ 10-12) надруковано повість Б. Антоненка-Давидовича "Смерть". Наступного року вийшла в світ окрема книжка із невеличкою, але майстерно зробленою повістю "Тук-тук..." та двома оповіданнями. У "Смерті" письменник прагне дослідити й показати "незбагненну" більшовицьку силу й джерела її утвердження. Ця книжка стала значною подією в літературному процесі 20-х і завдала письменникові багато

прикросців, які значною мірою спричинилися до його двадцятирічних поневірянь. Понад шість десятиліть пролежала повість у спецсховах і лише у 1989 р. знову побачила світ.

Добре слово про повість "Смерть" висловив і нарком освіти республіки М.Скрипник, якому вона припала до вподоби. 1929 року Антоненко-Давидович випускає у світ збірки репортажів "Землею українською", в яких багато місця приділено національному відродженню. Після цього на письменника знову "впали звинувачення за те, нібито він "хворіє" на перебільшений національний бзик, який у нього домінує над усім", буцімто автор "засліплений націонал-шовінізмом", "неприкритим зоологічним націоналізмом" (А. Клоччя) тощо. Інший критик – А.Б. Коваленко – розпікає автора за національну обмеженість, адже він, мовляв, назвав свою книжку "Землею українською..."

Масові арешти творчої інтелігенції, сфальсифікований процес над СБУ, самогубство М. Хвильового та М. Скрипника глибоко вразили Б. Антоненка-Давидовича й були сприйняті ним як свідомий і цілеспрямований наступ на українську літературу й культуру. Гнітило письменника й постійне шельмування, заборона друкувати роман-трилогію "Січ-мати", повернення з видавництва "Література і Мистецтво" роману "Борг" для докорінної переробки. Морально й матеріального його життя поступово стало нестерпним, і він був змушений тимчасово виїхати з України до Алма-Ати, де почав працювати у Держкрайвидаві редактором художнього сектора.

2 січня 1935 року Антоненка-Давидовича заарештовано й під конвоєм відправлено до Києва. На допитах письменник тримався мужньо. На вимогу слідчого НКВС Хаєта зізнатися в приналежності до терористичної організації й видати своїх спілників в обмін на обіцянку зберегти письменникові його "мерзенне" життя, Б. Антоненко-Давидович відповів: "Я не знаю, які у Вас є засоби впливу на в'язнів під слідством. Та навіть коли б, припустимо, якимись невідомими способами вам пощастило зламати мене і я виказав би Вам на себе й на інших оцю фантазмагорію, і коли б ви не тільки дарували мені моє "мерзенне", як ви кажете, життя, а навіть випустили на волю, то я повісився б на першому ж сучку. Тому що таким людям як я, можна жити з переламаним хребтом, але з переламаним моральним хребтом я жити не зміг би. На це ви зважте". Єжовські опричники звинуватили письменника у "приналежності до контрреволюційної націоналістичної організації" (УВО), яка нібито силою зброї "прагнула повалити Радвладу на Україні і готувала індивідуальний терор проти Компартії і Радянської держави". На підставі цієї фальшивки Б. Антоненка-Давидовича було засуджено на 10 років концтаборів. Письменник пройшов усі кола ГУЛАГівського пекла, а після того був відправлений на довічне заслання в село з промовистою назвою Малоросейка Больше-Муртанського району Красноярського краю.

Після повернення до Києва у 1957 р., окрилений суспільно-політичною відлигою, Б. Антоненко-Давидович активно включається до літературного процесу. Уже наступного року він вирушає в мандри Україною. Враження від подорожей передає у збірках репортажів "Збруч" (1959) та "В сім'ї вольній, новій" (1960). Водночас допрацьовує привезений із заслання в чернетці роман "За ширмою", що публікується спочатку в журналі "Дніпро" (1961, № 12), а за рік після того твір виходить окремою книжкою і стає помітним явищем україн-

ської прози. Проте одразу після виходу роману письменника знову починають звинувачувати в неблагонадійності і йому стає надзвичайно важко надрукувати будь-який твір. Невиданими залишаються таборові нотатки з "захального зшитку", що склалися у збірку "Сибірських новел" (видані після смерті автора у 1989 р.).

До самої смерті Б.Д. Антоненко-Давидовича, що настала 9 травня 1984 року, тривало принизливе цькування та замовчування письменника, який був змушений жити на скромну пенсію. В той же час за кордоном, зокрема, в Болгарії, Польщі, Англії, Канаді, США і навіть далекій Австралії його твори видаються окремими книжками, широко відзначаються ювілеї письменника. Нарешті через 5 років після смерті в Україні виходить книга його художньої прози – "Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки" – за яку йому посмертно в 1992 р. присуджено Державну премію ім. Т.Г. Шевченка.

Твори Бориса Антоненка-Давидовича, що вийшли окремими виданнями:

В Україні: "Лицарі абсурду" (драма, 1924), "Запорошені силуети" (оповідання, повісті, нариси, 1925), "Тук-тук" (1926), "Смерть" (1928, 1929), "Справжній чоловік" (1929), "Шкапа", "Крижані мережки", "Печатка", "Землею українською", "Синя волошка" (1930), "Люди й вугілля", "Крила Артема Летючого" (1932, 1959), "Паротяг Ч-273" (1933), "Збруч" (1959), "В сім'ї вольній, новій", "Золотий кораблик" (1960), "Слово матері" (1964), "За ширмою" (роман, 1963), "Про що і як" (збірка статей, 1962), "В літературі і коло літератури" (1964), "На довгій ниві" (1967), "Як ми говоримо" (1970), "Смерть", "Сибірські новели", "Завищені оцінки" (1989).

За кордоном: "Смерть" (Лондон, "Українська видавнича спілка", 1954), "Землею українською" (Філадельфія, "Київ", 1955), "За ширмою" (Мельборн, "Слово", 1972), "Як ми говоримо" (Балтимор, "Смолоскип", 1979; Нью-Йорк, "Науково-дослідне товариство української термінології", 1980), "Печатка" (Мельборн, "Ластівка", 1979), "Двісті листів Б.Антоненка-Давидовича" (Мельборн, "Ластівка" і "Слово", 1986).

Іншими мовами: російською – "Крылья Артема Летуна" (1963); польською – "Za parawanem" (1974); англійською – "Behind the Curtian" (1980), "Duel" (1986).

^[23] Український Національний Союз (УНС) – координаційний осередок укр. політ. партій (УПСФ, УСДРП, УПСР, УПСС) і культ.-громад., проф. організацій (Сел. Спілка, Учительська Спілка, Правниче Товариство, Союз Залізничників, Поштово-Телеграфний Союз, Лікарська Спілка, централа "Просвіти", Всеукр. Зем. Союз тощо), що на поч. серпня 1918 утворився на базі Укр. Нац.-Держ. Союзу і стояв в опозиції до політики гетьманського уряду. УНС мав філії в Одесі, Вінниці, Кременчуці, Кам'янці Подільському, Полтаві. Він мав на меті створення дем.-парламентарного ладу та закріплення самостійності укр. держави; домагався від гетьмана П. Скоропадського (5. 10. 1918 його відвідала делегація УНС) реорганізації уряду та участі в ньому укр. міністрів. Однак, переформований 24. 10. 1918 уряд Ф. Лизогуба з участю О. Лотоцького, П. Стебницького, А. В'язлова, В. Леонтовича і М. Славінського не викликав довір'я УНС, і коли П. Скоропадський проголосив федерацію України з майбутньою Росією (14. 11. 1918) та затвердив кабінет з рос. монархістів на чолі з С. Гербелем, УНС розпочав проти гетьмана повстання, на чолі якого поставив Директорію. Гол. УНС:

А. Ніковський (серпень – 18. 9.), В. Винниченко (18. 9. – 14. 11.), М. Шаповал (14. 11. 1918 – січень 1919).

^[24] Онацький Никанор (1875, с. Хоменкове Липоводолинського району – 1937) – український живописець, поет, мистецтвознавець, громадський діяч.

Організатор та директор Сумського художнього музею, тепер названий його ім'ям.

Розстріляний.

^[25] Донцов Дмитро Іванович. Народився 30 серпня 1883 року. В 1900 р. після закінчення Мелітопольського реального училища залишає рідне місто і переїздить до Царського Села поблизу Петербурга, де продовжує освіту на юридичному факультеті Петербурзького університету, який закінчує 1907 року.

Студентом розпочинає інтенсивну політичну діяльність і 1905 р. вступає до Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Його двічі заарештовують (1905 р. у Петербурзі та 1908 р. у Києві), після другого арешту й восьми місяців ув'язнення, заходами родичів його випускають на поруки, і того ж року він виїжджає в Галичину, потім в Австро-Угорщину. У 1909–1911 роках Дмитро Донцов учиться у Віденському університеті, там же одружується з українською студенткою Марією Бачинською. Провчившись 4 семестри в Відні, 1911 р. переїжджає до Львова, де продовжує навчання. 1917 року одержує ступінь доктора юридичних наук.

1913 року Донцов через конфлікт на національному ґрунті виходить з УСДРП. Стає першим головою Союзу Визволення України (СВУ), заснованого 4 серпня 1914 року.

З 1914 р. живе у Відні й Берліні, а з 1916 р. – у Швейцарії, активно включається в роботу Союзу Визволення України, який відтак очолює. На початку 1918 р. повертається до Києва, де працює в гетьманських урядових структурах, стає директором Української Телеграфічної Агенції (УТА) при уряді гетьмана Павла Скоропадського. Створює (разом з В. Липинським, В. Шеметом) Партію хліборобів-демократів.

Протягом 1919–1921 рр. – шеф Українського пресового бюро при посольстві УНР в Берні (Швейцарія).

З 1922 р. – знов у Львові, редагує журнали "Літературно-науковий вісник", "Заграда", "Вістник", друкується в німецькій, швейцарській та польській періодиці.

У 1926 р. пише свою провідну роботу "Націоналізм".

У 1939 р. емігрував за кордон (Бухарест, Прага, Німеччина, Париж, США, Канада), з 1947 р. до самої смерті живе в Монреалі (Канада), там же в 1948–53 рр. викладав українську літературу в місцевому університеті.

Помер 30 березня 1973 року в Канаді. Похований в Америці на українському кладовищі Баунд-Брук.

Твори:

Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. – Львів: Квартальник Вістника. – 1938;

Донцов Д. Націоналізм. – Лондон; Торонто: Українська видавнича спілка, 1966.

Донцов Д. Про актуальні рiчи // Літературно-науковий вістник. – 1932. – Ч. 3.

Донцов Д. Церква і націоналізм // Літературно-науковий вістник. – 1924. – № 5-6.

Донцов Д. "Дух нашої давнини". Прага, 1944.

Донцов Д. Якою має бути література?. Торонто, 1949.

Донцов Д. Рік 1918, Київ та ін.

^[26] Мазепа Іван Степанович (Іван Мазепа-Колединський, пол. Jan Mazepa Kołedyński) (20 березня 1639 – 21 вересня 1709) – гетьман Козацької держави в 1687–1709 рр.

Спочатку вважав можливою співпрацю з Москвою, але політика Петра I в Україні в період Північної війни призвела до розриву Мазепа з Росією. У 1708р. уклав угоду з Карлом XII про приєднання до антимосковської коаліції. Після поразки шведської армії під Полтавою емігрував. Помер у Бендерах, похований у Галаці.

^[27]Українські Січові стрільці (УСС, усуси) – єдина українська національна військова формація в складі австро-угорської армії, сформована з добровольців, які відгукнулися на заклик Головної Української Ради 6 серпня 1914 і стояли під проводом Української Бойової Управи (УБУ).

Українські Січові Стрільці були першими українськими частинами на бойовицях Східної Європи після Полтави 1709 р., вони мали велике значення для відновлення військових традицій, для зростання українського патріотизму, створення військового словництва, термінології, військового фольклору, пісні й музики (оркестра УСС), для устійнення форми українського однострою (мазепинка). Пам'ять про УСС і досі жива в українському народі, як є живим символом УСС – "Червона калина", пісня УСС і традиція елітарної частини української армії.

^[28] "Ольжич" Кандиба Олег (8.07.1907-10.06.1944) – відомий український поет, політичний діяч, археолог і публіцист. Син О. Олеся. Н. у Житомирі. В 1917-1923 рр. навчався в середній школі (Пуца Водиця) поблизу Києва.

У 1923 р. емігрував разом з батьками до Чехо-Словаччини. В 1924-1929 рр. навчався в Карловому ун-ті в Празі, на літературно-історичному ф-ті Українського Педагогічного Інституту, вивчав археологію в Українському Вільному Університеті.

Восени 1930 р. захистив докторську дисертацію на тему "Ноолітична кераміка Галичини". В 1930-1931 р. – асистент кафедри археології УВУ. Працюючи в археологічному відділі Національного музею, здійснив наукові експедиції по західноукраїнських землях, Німеччині, США і Балканських країнах, брав участь у міжнародних археологічних конференціях. У 1938 р. читав лекції у Гарвардському ун-ті. Опублікував ряд праць з антропології та археології. В історичній науці – послідовник школи Л. Нідерле. З поч. 1930-х рр. К. заявив про себе як самобутній і оригінальний поет. Співпрацював у львівських періодичних виданнях: "Літературно-Науковий Вісник", "Вістник", "Обрії", "Напередодні";

празьких "Студентський вістник", "Пробоем". З молодих літ К. став учасником українського націоналістичного руху.

З 1929 р. – член Організації Українських Націоналістів. Виконував ряд відповідальних завдань Проводу Українських Націоналістів, особисто Є. Коновальця. В 1937 р. очолив культурно-освітню референтуру Проводу Українських Націоналістів. В кін. 1930-х рр. редагував часопис "Самостійна думка", перетворивши його на орган ПУН. В 1938-39 рр. він брав активну участь у становленні державності Карпатської України та в збройній боротьбі проти угорських загарбників. Протягом 1939-1941 р. очолював Революційний Трибунал ОУН, член Проводу Українських Націоналістів.

На поч. радянсько-німецької війни 1941 – 1945 р. переїхав до України. В 1941–1942 рр. жив у Києві, налагоджував підпільну мережу ОУН (м) в Україні. В жовтні 1941 р. став одним з організаторів політично-громадського центру – Української Національної Ради у Києві. З початком гітлерівських репресій проти українських націоналістів К. переїздить до Львова. У травні 1942 р. Почаївська конференція ОУН (м) обрала К. заступником голови ПУН та головою Проводу на українських землях. У січні 1944 р. після арешту А. Мельника перебрав посаду Голови ПУН. 25.05.1944 р. заарештований гестапо у Львові. Був ув'язнений у концентраційному таборі Саксенгаузен. Загинув під час чергового допиту в ніч з 9 на 10 червня 1944 р. К. – автор поетичних збірок "Рінь" (1935), "Вежі" (1940) та посмертно виданої "Підзамче" (1946), перевиданих у збірках "Поезії" (1956) та "Величність" (1969), ряду праць з архелогії, серед яких "Schipeniz-Kunst und Gerete eines neolithisches Dorfes" (1937).

^[29] Міхновський Микола Іванович (1873 – 03.05.1924) – громадський і політ. діяч, публіцист. Народився в с. Турівці на Полтавщині в родині священика. 1890 р. розпочав навчання на правничому ф-ті Ун-ту Св. Володимира. Один з ініціаторів створення таємного "Братства тарасівців" (1891), діяльність якого припинено репресивними заходами; активний учасник "Молодої України". Після закінчення ун-ту працював адвокатом у Харкові, прославився захистом учасників селянських заворушень. У січні 1901 року був адвокатом при розгляді справи в сумському окружному суді щодо селянських заворушень у Павлівках. У лютому 1900 р. виступив ініціатором створення Революційної укр. партії (РУП), програмовою політичною декларацією якої стала промова М. на Шевченківському святі (див. його брошуру "Самостійна Україна"). Коли більшість членів РУП соціалістичної орієнтації відійшла із самостійницьких позицій, виступив одним з ініціаторів створення 1902 р. Укр. народної партії (УНП) й автором її програмових документів, у яких висувались політ. завдання і обґрунтовувалась ідея самостійної укр. держави. 1905 р. уклав проект першої у ХХ ст. укр. конституції "Основний закон Самостійної України – Спілки народу українського". У передвоєнні роки займався організацією укр. періодичних видань. У час визвольних змагань захищав державну самостійність України, ініціював створення укр. війська, брав активну участь у політ. житті. Арештовувався більшовиками, згодом виїхав на Кубань. 1924 р. повернувся до Києва, де й загинув за не зовсім з'ясованих обставин.

М. – один з основоположників новітнього укр. самостійництва. Перший у Наддніпрянщині поставив питання про політ. незалежність України, яке з того

часу інтенсивно обговорювалось у середовищі укр. інтелігенції, стаючи анти-тезою домінуючої драгоманівської концепції. Якщо у "Символі віри молодих українців" (1894) ставилося завдання молодому поколінню звільнити націю від гніту і з цією метою плекати із себе інтелектуальну еліту, то в "Самостійній Україні" М. виступає фундатором національно-радикальної політично-філос. течії. Її засадничими положеннями стали гранична самодостатність укр. ідеї та її цілковита окремішність від ідеї загальноросійської (в т. ч. і революційної), необхідність здобуття Україною політ. незалежності та досягнення соборності без огляду на можливі конфлікти і в якнайшвидший час, лідерство укр. інтелектуальної еліти в боротьбі (коли треба, то й збройній) за державну незалежність. У публіцистиці 1905 р. ("Націоналізм і космополітизм") М. наголошує розрізнення націоналізму (нац. шовінізму) пануючих націй як системи винародовлення і націоналізму гноблених народів як захист права боротися за своє людське "Я". Перший відбирає (під гаслами космополітизму) останні сили з націй поневолених – їхню інтелігенцію, тоді як другий є джерелом іст. творчості, несучи в собі зародки народної свободи, маючи своїм продовженням і розвитком ідеї гуманізму й космополітизму. Здоровий націоналізм, стверджувалося у "Самостійній Україні", покликає до іст. життя нові народи, веде до розпаду приречених історією імперій. У бракові такого націоналізму серед широкого загалу українців М. бачить осн. причину нещастя своєї нації. Гол. опонентами М. є не "чужинці", а "українофіли, що виробили релігію лояльності", укр. інтелігенція, яка в попередніх своїх поколіннях не узгоджувала свої інтереси з інтересами народу, зраджувала, покидаючи його в найгірші часи. Її репрезентанти "надали українофільству характер недоношеної розумом етнографічної теорії". Саме "українофіли" зробили укр. рух чимось смішним і ганебним і тим самим відштовхнули від українства "цілу молоду Україну". Без інтелектуального та чуттєвого резонування чергового молодого покоління на політ. зміст нац. ідеї державне унезалежнення України неможливе.

Твори: Profession de foi молодих українців // Правда. – 1894. – Т. 17; Самостійна Україна та ін. твори // Політологія: Хрестоматія. – Львів, 1995; Націоналізм – всесвітня сила // Націоналізм; Антологія. – К., 2000; Націоналізм і космополітизм // Там само; Самостійна Україна. – К., 2002.

^[30] Юрченко Віталій (1900) – український публіцист. Справжні ім'я та прізвище – Юрій Карась-Голинський.

Юрій Карась-Голинський народився 1900 року на півдні Поділля. Його батько рано помер, але Юрій зумів закінчити реальну школу у Вінниці. Тут його застала революція.

Згодом у Києві став студентом університету. Але навчався недовго. Працював у Інформаційному бюро Директорії. Невдовзі добровольцем вступив до студентського полку армії УНР. Через тиждень його відрядили до офіцерської школи в Кам'янці-Подільському. Не минув і місяць навчання, як курсантам наказали захищати Проскурів (нині Хмельницький) від більшовиків. Юрій Карась-Голинський воював по-геройському, тож швидко став сотником.

Після поразки армії УНР Юрій не склав зброї, а керував повстанськими загонами на Поділлі. Проте 1922 року боротьба втратила сенс. Через минуле

Юрієві не вдалося закінчити Київський інститут народної освіти (так за радянської влади став називатися Київський університет).

Від 1923 року Карась-Голинський працює інспектором районної освіти, згодом – учителем української мови й літератури. Але в умовах колективізації радянська влада вирішила позбутися "попутчиків". 1929 року Юрія Карася-Голинського заарештували, а через декілька місяців вислали в "Управление Северных лагерей особого назначения ОГПУ" (УСЕВЛОН).

28 червня 1930 року Юрій Карась-Голинський і двоє його товаришів утекли з табору. Одного зі супутників охорона застрелила відразу, іншого через два тижні блукань болотами вполював агент для боротьби зі втікачами. А Карась-Голинський вижив. За місяць дійшов пішки до Вятки. Далі його підвезли молоді рибалки на плоту Вяткою. Потім були Москва, Київ, рідне Поділля.

Карась-Голинський розумів, що єдиний вихід для нього – перейти кордон. Хотів добратися до Львова, де мав намір навчатися в університеті. Родичі роздобули Карасеві-Голинському не зовсім надійні документи, з якими він безперешкодно доїхав до Вінниці. Там двоє друзів дитинства, які працювали на відповідальних посадах, купили йому велосипед і забезпечили надійними документами. Так Юрій доїхав до Кам'янця-Подільського. Щоб перейти кордон, потрібно було лише уникнути патрулів і переплисти Збруч. В останній момент Юрій занервував. Стрибнувши у Збруч із 15-метрової кручі, він пошкодив ногу, та все ж щасливо дістався на другий бік.

Упродовж 1931–1932 років під псевдонімом "Віталій Юрченко" видавництво "Червона калина" у Львові видало автобіографічний роман Юрія Карася-Голинського "Шляхами на Соловки" в трьох частинах ("Пекло на землі", "Червоний чад", "Зі Соловецького пекла на волю"), який перевидано 1994 року.

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИК

№ 1	Теоретична стаття Євгена Онацького Липень-серпень 1933 року
№ 2	Інформація про розподіл учасників Північної похідної групи ОУН щодо місця призначення Липень 1941 року
№ 3	Уривок зі спогадів керівника Південної похідної групи ОУН З. Матли про зв'язки з підпільниками Лівобережжя Без дати
№ 4	Спогад підпільника ОУН В. Макара про поїздку до Чернігова Без дати
№ 5	Замітка С. Сапуна в газеті "Сумський вісник" про організацію курсів німецької мови 25 січня 1942 року
№ 6	Стаття Семена Сапуна в газеті "Сумський вісник" 11 лютого 1942 року
№ 7	Заклик обласного товариства "Просвіта" 11 лютого 1942 року
№ 8	Спогади Семена Сапуна в газеті "Сумський вісник" Червень 1942 року
№ 9	Спогади про діяльність ОУН (м) на Слобожанщині Без дати
№ 10	Наказ Крайового проводу ОУН (Б) на Східноукраїнських землях про консолідацію зусиль напередодні боротьби за незалежність України 31 серпня 1942 року
№ 11	Спогад підпільника ОУН В. Гришка про роботу на Полтавщині Без дати
№ 12	Уривок зі спогадів О. Сабурова про настрої населення с. Зернове Без дати
№ 13	Наказ Крайового проводу ОУН(Б) на Східноукраїнських землях у зв'язку з загибеллю Провідника Дмитра Мирона "Орлика", "Андрія" Вересень 1942 року
№ 14	Лист Хрущова Ковпаку і Рудневу про ставлення до націоналістичних партизанських загонів 11 червня 1943 року
№ 15	Німецька листівка проти ОУН і партизанів-націоналістів Червень 1943 року
№ 16	З протоколу допиту Серикова Г.П. про подробиці знищення людей у підвалі овочесховища сумської тюрми 17 вересня 1943 року
№ 17	З протоколу допиту Мельника О.І. про злочини гітлерівців у м. Суми 17 вересня 1943 року
№ 18	Протокол допиту про знищення нацистами жителів м. Суми, в тому числі – членів ОУН: Сапуна, Саленка, Долгополова 18 вересня 1943 року
№ 19	З протоколу допиту Лихолат Є.М. про злочини нацистів у м. Суми 21 вересня 1943 року
№ 20	Інформація підпілля ОУН про німецький терор Не раніше 1943 року
№ 21	Листівка ОУН-р про антиукраїнську політику німців 1943-1944 роки

№ 22	Зі звіту I-ї Української партизанської дивізії ім. Ковпака про боротьбу з загонами УПА на Волині 13 січня 1944 року
№ 23	З протоколу допиту Булгакова Петра Олександровича 7 лютого 1944 року
№ 24	З інформаційного звіту ОУН про діяльність УПА на Сході України Не раніше квітня 1944 року
№ 25	Інформація про існування в Конотопі націоналістичної Спілки Української Молоді Серпень 1944 року
№ 26	Інформація ОУН про діяльність українських відділів самооборони та УПА на Сході України Не раніше 1944 року
№ 27	З інформаційного звіту ОУН про рейди УПА на Сході України Не раніше вересня 1944 року
№ 28	З протоколу допиту Ковтуненка П.П. про створення Лебединської "Просвіти" 22 вересня 1944 року
№ 29	З протоколу допиту Абрамовича Петра Никандровича 19 жовтня 1944 року
№ 30	З агентурної справи "Автоматчики" Не раніше 15 листопада 1944 року
№ 31	З протоколу допиту Червенка Федора Миколайовича 24 листопада 1944 року
№ 32	З інформації агента НКДБ "Грома" про персональний склад та озброєння боївки УПА Грудень 1944 року
№ 33	З повідомлення підпілля ОУН про німецький терор Не раніше 1944 року
№ 34	Інформація про ліквідацію боївки УПА в Роменському районі Не раніше 19 грудня 1944 року
№ 35	Інформація про український загін майора Тимошенка 1944 рік
№ 36	Інформація про політичну обстановку в області за грудень 1944 року 5 січня 1945 року
№ 37	Уривок зі зведених інформаційних звітів ОУН-УПА про партизанські дії УПА-Схід Не раніше лютого 1945 року
№ 38	З протоколу допиту Бика Марка Артуровича 3 лютого 1945 року
№ 39	З протоколу допиту Барановського Семена Захаровича 13 лютого 1945 року
№ 40	З протоколу допиту Бика Марка Артуровича 1 березня 1945 року
№ 41	З протоколу допиту Барановського Семена Захаровича 7-13 березня 1945 року
№ 42	З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 15 березня 1945 року
№ 43	З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 16 березня 1945 року
№ 44	З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 19 березня 1945 року
№ 45	З протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 29 березня 1945 року
№ 46	З протоколу допиту Безкостого Данила Івановича 5 квітня 1945 року

ОУН-УПА на Сумщині

№ 47	3 протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 22 травня 1945 року
№ 48	3 протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 25 травня 1945 року
№ 49	Протокол допиту Гнатченко Ніни Пилипівни 1 червня 1945 року
№ 50	3 протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 4 червня 1945 року
№ 51	3 протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 5 червня 1945 року
№ 52	3 протоколу допиту Сергієнка Григорія Івановича 29 червня 1945 року
№ 53	3 протоколу допиту Власенка Віктора Івановича 16 липня 1945 року
№ 54	3 протоколу допиту Власенка Віктора Івановича 17 липня 1945 року
№ 55	3 показань Власенка Віктора Івановича 18 липня 1945 року
№ 56	Протокол допиту Власенка Віктора Івановича 19 липня 1945 року
№ 57	3 протоколу допиту Власенка Віктора Івановича 20 липня 1945 року
№ 58	Протокол допиту Власенка Віктора Івановича 25 липня 1945 року
№ 59	3 протоколу допиту Ніколенко Зінаїди Савелівни 14 серпня 1945 року
№ 60	3 протоколу допиту Богатирьової Мотрони Миколаївни 15 серпня 1945 року
№ 61	3 протоколу допиту Литвиненко Єфросинії Артемівни 15 серпня 1945 року
№ 62	Постанова про виділення матеріалів в окреме провадження 23 серпня 1945 року
№ 63	Звинувачувальний вирок у справі Сергієнка Г.І. та Власенка В.І. 25 серпня 1945 року
№ 64	3 вирок у справі Сергієнка Григорія Івановича 5 вересня 1945 року
№ 65	3 протоколу судового засідання у справі Сергієнка Григорія Івановича та Власенка Віктора Івановича 5 вересня 1945 року
№ 66	3 показань Власенка В.І. та Гнатченко Н.П. 5 вересня 1945 року
№ 67	Протокол допиту Шовкуна-Дунайського Якова Васильовича 23 вересня 1945 року
№ 68	Витяг зі звинувачувального висновку по справі Сик Володимира Яковича 26 вересня 1945 року
№ 69	Виписка з протоколу допиту Козловського Івана Максимовича 29 вересня 1945 року
№ 70	Зі звіту ОУН про український рух Опору на Осередньо Східних та Східних Українських землях 1945 рік
№ 71	Протокол допиту Шовкуна-Дунайського Якова Васильовича 13 грудня 1945 року

№ 72	Протокол допиту Шовкуна-Дунайського Якова Васильовича 14 грудня 1945 року
№ 73	Довідка до фотокартки представника Львівського центру ОУН Андрія Савченка "Гліба" 27 грудня 1945 року
№ 74	Вирок у справі Шовкуна-Дунайського Якова Васильовича 22 січня 1946 року
№ 75	Виписка з протоколу допиту Ковтуненка Пилипа Павловича 5 березня 1946 року
№ 76	3 протоколу допиту Дятленка Андрія Дмитровича 5 березня 1946 року
№ 77	Витяг з висновку за архівно-слідчою справою на Барила А.А. 18 грудня 1946 року
№ 78	3 листа до виконкому Сумської обласної ради про участь Шеремета В.П. у ліквідації боївки УПА 22 червня 1955 року
№ 79	3 листа Власенка В.І. до Генерального прокурора СРСР Не раніше 13 вересня 1955 року
№ 80	Витяг з висновку за архівно-слідчою справою на Сик В.Я. 6 квітня 1956 року
№ 81	Оглядова довідка зі справи на Таланчука Теодора Даниловича 23 березня 1957 року
№ 82	Оглядова довідка зі справи на Сучка Луку Миновича та Школяренка Миколу Семеновича 23 березня 1957 року
№ 83	Оглядова довідка зі справи на Зайцева Олександра Івановича 30 березня 1957 року
№ 84	Оглядова довідка зі справи на Абрамовича Петра Никандровича 3 квітня 1957 року
№ 85	Оглядова довідка зі справи на Тарасенка Микиту Яковича 5 квітня 1957 року
№ 86	Лист виконкому Сумської обласної ради до Шеремета В.П. з приводу призначення персональної пенсії за особливі заслуги 13 травня 1957 року
№ 87	3 протоколу допиту Підпригори Олександра Даниловича 27 травня 1957 року
№ 88	3 протоколу допиту Гнатченко Ніни Пилипівни 31 травня 1957 року
№ 89	3 протоколу допиту Власенка Віктора Івановича 5 червня 1957 року

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абрамець П. 72
Абрамович П.Н. 13, 16, 68, 86, 89, 94,
97, 98, 100, 119, 121, 150, 151
"Андрій" (Дмитро Мирон "Орлик")
41, 42
Андрушків Денис 26
Антоненко-Давидович 90, 91, 92
Антонюк 57, 59
Ась 32, 33, 34, 35, 36
Багрянний І. 38
Базилевський 90
Байбак П.Т. 37
Балабан 46
Бандера Степан 10, 11, 38, 39, 75, 113,
120, 127, 133, 138
Бантиш-Каменський 89
Барановський С.З. 17, 76, 77, 78
Барило А.А. 16, 19, 100, 105, 119, 121,
140
Батюк 17, 67, 139
Безкостий Д.І. 82
"Безухий" 56
Беллер 132
"Береза" Загакайло Василь 11
"Берестень" 56
Бик М.А. 62, 63, 69, 76, 77, 78, 88, 109,
113, 114, 151
"Білий" Загакайло Василь 11, 58
Блохин Ю.В. (Бойко) 37
Богатирьова М.М. 117
Богуш І. 14, 18, 135
Боднар Іван 27
Бойко Гриць 26
Бойчук Михайло 26
Бондаренко 78
Бондаренко І. 134
Борис 63, 78
Боровець Т. (Бульба) 61
Бородачов 40, 41
Бородін 85
"Брова" 57
Бродич Осип 26
Брязкун Ф.П. 19
Бубнов В.В. 7
Булгаков П.О. 62, 76, 77
Бутко С. 15, 19
Варавва О.П. (Кобець) 37
Василенко 17
Василенко О.М. 82, 83
Ващенко Пилип 12
"Верещака" 66
Верига В. 38
Вершигора 54, 58
Ветухов М.О. 37
Виговський Іван 94
Вишня 50
Вікентин Віктор 49
Вікентій 50
Власенко В.І. 13, 14, 16, 18, 19, 79, 81,
84, 86, 87, 93, 94, 97, 103, 104, 106, 109,
110, 112, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123,
124, 125, 135, 142, 149, 150, 151, 152, 154,
155, 156
Водяний 48
Войнарович Василь 12, 27
Войцехович 54
Волчков 41
"Вуйко" 56
Галамай 12
Галінач 34
Ганен 18, 62
Ганьон 18, 102, 103, 104
Гаран Т. 37
Гасин Олекса "Лицар" 12
Гей Осип 27
Герасимов
Гермаш Г.Я. 16, 102, 104, 119
Гете 23
Гітлер А. 138
"Гліб" (див. Савченко Андрій) 145, 148
Глушман 17, 148

- Гнатченко Н.П. 18, 87, 104, 110, 115, 125, 155
Гнатюк Михайло 27
Гнибіда 41
Головченко 91
"Голуб" 19
Голубова М.І. 13, 14, 16, 94, 101, 105, 119, 121
Гонта Іван. 30
"Гончаренко" 56
Горбань М.Т. 37
Горбань Ф.П. 15, 16, 96, 100, 101, 105, 119, 121
Горбатюк 17, 145, 148
Григорій 16, 87
Гриценко 141
Гриценко П.Ф. 16, 119, 101, 121
Гриць 32
Гришко В. 39, 40
Грищенко Н. 153
"Гром" 69, 70
Грушевський М.С. 89
Гудзенко 41
Гузик 48
Давидовський 98
Дендерис Іван 27
Дерев`янка 17
Дерев`янка М.Д. 67, 68, 129, 139
Дзендзеловський 76, 77, 78
Довгопол П.Ю 16, 17, 87, 104, 115
Довгополюк М.Л. 91
Довженко Катерина 73
Долгополов Я.К. 18, 19, 47, 48, 50
Доля 127, 134
Донець (див. Донцов Д.)
Донцов Дмитро 14, 105, 124
"Дорош" 66
Дорошенко Петро 30
"Дубовий" 55, 56, 61, 66
Дудар Ярослав 26
Дужий Петро 27
Дунайський (Шовкун) Я.В. 101, 119, 126, 131, 132, 135, 136
Дяденко 86, 104, 132
Дятленко А.Д. 140
Дяченко 17
Дяченко М. 107, 115
"Еней" 55, 61, 66
Епштейн 71
Єгоров 141, 153
Ємець В.А. 70
Єпіфанов 132
Єфименко 89
Єфремов 101
"Жук" Загакайло Василь 11
Жуков 123
Жукова 102
Жученко 37
Заблоцький Юліян 27
Завальний 104
Загакайло Василь "Жук", "Береза", "Білий", "Зелений" 11, 12
Зайцев О.І. 14, 16, 81, 86, 97, 98, 101, 104, 119, 121, 124, 149
Зайцев П.І. 14, 149
Залізник Максим 30
Заміжняк Олег 27
Запісочний 144
Захаренко К. 37
Захарук Іван 27
Захарченко 17, 145, 147, 148
Захарченко М.В. 19
Захитай Василь 12
"Зелений" Загакайло Василь 11
Зеленський 100
Зельман 48
Зименко (Зименський) 69
Зільберман 48
Зозуля 136
Зуб Дмитро 37, 38
Зубко Л.О. 7
Іваницький Б.Г. 10
Іванків Теодор 27
Іванов 52, 128, 129
Іващенко О. 6, 7
Калініченко 141
Калнишевський П. 6, 7
Капнудель 132

- Караваєв 148, 151, 152, 154, 156, 157
Карпенко О.Т. 91, 92
Карташевський 34
Касанашвілі 136
"Кватиренко-Польовий" 66
Кесанашвілі 123
Кігітов К.С. 141
Кіт Іван 26
"Клим Савур" 56
Климишин Микола 11
Климів Іван "Легенда" 16, 17, 29
"Кліщ" 55, 57, 59, 61
Кобзар 19
Кобилянська О. 97
Коваленко 76
Коваленко Олександра 46
Коваль Микола 27
Ковалько 92
Ковпак С.А. 6, 41, 42, 52
Ковтун 17, 148
Ковтуненко П.П. 17, 67, 68, 129, 137
Ковцевич 97
Когут Михайло 26
Кожемякина 127
Козацький М.П. 133
Козловський 17, 67, 68, 129, 139
Козловський І.М. 128, 129, 137, 139
Колодка 17, 107, 115
Колосинський 76, 77
Коник Богдан 36, 37
Коновалець Є. 13, 38, 66, 80, 84, 93, 120, 121
Кононенко М.М. 37
Кононов 146
"Кора" 56
Коритко 27
Корнієнко 80, 81, 86
Корнієнко І.В. 37
Корнієнко І.П. 16, 94, 98, 100, 105, 119, 121
Короленко П.І. 16, 144, 145, 146, 148
Косач 17, 147, 148
Косик В. 9
Котик Володимир 27
Котляр 128
Кох Е. 58
Кошин Іван 12, 27
Кравченко Д.В. 37
Кравченко Тимофій 72
Крамаренко 17, 107, 114, 115
Красько М.М. 70
Крез 38
Кривенко 17, 19, 148
Крисьєв 32, 34, 35, 36
Кряве Микола 27
Кудла Михайло 12
Кудлай 147, 148
Кудринський 34, 36
Кульбака 52
Куманьок 42, 64
Куценко П.К. 37
Кучерук Григ. 27
Лавриненко Н.О. 7
Лагодинський 17
"Лайдак" 56
Ларіонов 55
Лащенко О. 38
Ле-Бон 25
Левицький 17
Левін 33
Лемик Микола "Сенишин" 12
Ленкін 54
Лисенко 17, 145, 147, 148
"Лисий" 55, 59, 61
Литвиненко 127
Литвиненко Є.А., 118
Литвиненко Я.О. 7
Лихолат Є.М. 49
Лозенко Г.О. 13, 16, 79, 81, 84, 86, 87, 88, 93, 94, 96, 97, 98, 101, 103, 104, 105, 111, 113, 115, 119, 121, 122, 124, 125, 155
Любченко Аркадій 37
Львович Петро 26
Мазепа Іван 97, 101, 124, 131
Макар Володимир 16, 28, 29
Малка 67
Маницька 141
Марцінюк Микола 27

- Матла Зіновій 12, 27, 28
Матус 107, 114
Махонько Д.Н. 47
Медвідь Іван 26
Медуниця О.В. 7
Меліх 67
Мельник А. 13, 80, 84, 93, 120, 121, 129
Мельник К. 38
Мельник О.І. 46
Мешеряков 76, 87, 106, 108, 112, 118, 119, 131, 135, 143
Милик Петро 27
Мирон Дмитро "Орлик", "Піп" 17, 28
Мізь В. 127, 134
Міллер А. 25
Міллер І. 23
Мілованов 97
Мірошниченко Г.Є. 17, 18
Мірчук П. 9
Місєвра М. 37
Міхновський М.І. 110, 112
Мозговий 17, 148
Мудрий Михайло 27
Мудрий Ярослав 11
"Назар" 61
Науменко 78
Негляд 78
Негляд Панас 15, 16, 17, 87, 88, 111, 113, 114, 115, 119, 121, 122
Негляд Степанида 107
Негляд Тихін 107, 114, 115
Немченко Г.І. 73
Нечипуренко 13, 94
Ніколенко З.С. 107, 109, 111, 113, 115, 117, 118
Ніколенко М.Г. 118
Ніц В. 13, 85, 86, 92, 97, 101, 104, 126, 131
Ніцше 23
Нужденно І.Г. 7
Овдієнко П.І. 37
"Одноріг" 66
Ожог І.С. 17, 18, 19
Оксана 17, 67, 137
Оленко В.А. 37
Олешко І.
Ольжич Олег (Кандиба) 14, 105
Онацький Євген 6, 7, 22
Онацький Н. 92, 105
Ординат 117
"Остап" 57
Остапенко 15
Осташевський 49
Остен (Остон) 57
"Острий" 66
Очуй Григорій 12, 27
Павлишин Лука 27
Павловська Р.С. 48
Палій Семен 30
Панахид Ілля 27
Парадиський О.П. 37
Педерій 16, 75, 80, 81, 97, 100, 115, 119, 121
Первухін 150
Петлюра С.В. 38, 91, 97
Петренко 15, 17, 137, 138, 139
Петрецов 123
"Петро" (див. Короленко-Таланчук) 147
Пилипчук Михайло 26
Пилипчук Павло 26
Пиріг Марфа
Питльований Іван 27
Піддубний І.Т. 37
Підопригора О.Д. 143, 154, 156, 157
Пізо Ірена (Ірина) 37, 38
"Піп" Мирон Дмитро "Орлик" 29
Покровський 41
Пономаренко 17, 19, 148
Попов 88, 97
Порохняк Ярослав 26
Почкун С. 108, 115
Прончак І.Д. 37
Проць Степан 27
Пузик 45
Пушкін О.С. 133
Регей 12
Рибалко І.М. 70, 72

- Рижевський В. 13
Річка М. 12
Рог В.О. 7
Розенберг А. 101
Романюк 50
Рубан В.Г. 16, 101, 119, 121
"Рудий" 55, 56, 61
Руднев С. В. 42
Рудой 118
Руссо 25
Сабуров О. 40
Савченко Андрій "Гліб" 15, 16, 17, 18, 87, 88, 94, 96, 97, 98, 103, 104, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 135, 156
Сагайдачний П.А. 37
"Сагайдачний" (див. Школяренко М.С.)
Сайко Пилип 27
Саленко Н. 48
Саленко Я. 16, 18, 47, 87, 88
Салій 19
Самброс Ю.П. 91, 92
Самойленко 15, 17, 128, 144
Самойленко В.В. 70
Самойленко Петро 82, 83
Самчук Юляна 27
Сапрун (див. Сапун С.С.)
Сапун А.С. 113, 115, 119, 122
Сапун С.С. 9, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 29, 30, 31, 36, 47, 48, 62, 68, 69, 75, 77, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 131, 133, 134, 142, 143, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157
Сатар Микола 27
Сахно 17, 145, 148
Світличний 51
Світличний В.С. 37
Свободний (див. Фрей-Свободний)
Сема 77
Семейкін 97
Сениця Толся 27
Сенчишин Тимош 11
Сенчук Володимир 27
Сергієнко Г.І. 13, 14, 15, 16, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 94, 95, 97, 103, 106, 108, 111, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 131, 133, 142, 143, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157
Сергійчук В.І. 8
Середа 17
Серигов Г.П. 45
Сик В.Я. 17, 19, 67, 82, 83, 128, 129, 137, 138, 139, 140, 144
Сіренко Меланія 73
Скляренко П.Д. 49
Скльований Я.І. 37
Скорницький 56
Смирнов 41, 47
Смирнов 45, 49
Смілка Іван 27
Соколов 74
Соловійов В.
Солодуха Ярослав 27
Сосенко 55, 56, 57, 59, 61
Сотен 59
"Софрон" Сучко Л.М. 17
"Спаский" 19
Сталін Й.В. 43
Стародубець Г. 9
Стеранка Святослав 11
Стецько Ярослав 10, 11
Стратієнко А.М. 37
Стратієнко М.Ф. 37
Стрельцов 54
Строкач Т. 19, 56, 57, 58
Ступницький Леонід 61
Сухомлин 101
Сухомлинов Є.Т. 62, 63
Сучко Л.М. "Софрон" 17, 145, 148
Таланчук Т.Д. "Хміль" 15, 16, 17, 144, 145, 146, 147
Таранець В. 62, 109, 113, 114
Тарасенко М.О. 13, 15, 16, 18, 86, 87, 88, 89, 94, 96, 97, 98, 101, 103, 105, 111, 113, 115, 119, 121, 122, 124, 125, 131, 132, 150, 151, 152, 155

- "Ташкент" 57
Тельфер 48
Теодор Т-ко "Хміль", 29
Тимошенко 73
Ткаченко 127, 134
Токар Мотря 70, 73
Токар 57
Тромса Д.І. 37
Трофимов 155
Гучанський 12
Тхор 17, 148
Устименко Г.О. 16, 97, 101, 119, 121
Федорів Петро 26
Федоров 32, 34, 52
Федорова М. 17
Федорчук Сергій 27
Федотов 32
Федчук 53
Федько 17, 148
Фірман Юліян 27
Фрей-Свободний Л. 14, 16, 85, 92, 96, 97, 102, 104, 119
Харченко Т.І. 7
Хвильовий М. 39
Хміль" Таланчук Т.Д. 16
Хома Василь 26
Хоменко 141
Хоменко Г.Н. 70
Христинко Лука 37
Христос 23
Хрущов М. С. 43, 58
Худорлявий П. 37
Царинник Віктор 37
Цецик Я. 7
Цикановський О.А. 16, 101, 119, 121
Цмоць К. 12
Цуб М.І. 70, 72, 73
Чайка 15, 16, 87, 96, 97, 98, 103, 104, 108, 111, 113, 114, 119, 121, 122, 124
Чепік 140
Червенко 151
Червенко Ф.М. 69
Чергінський Леонід 27
Черевиченко 37
Черевко 16, 101, 119, 121
Чермних 120
Чернещук 50
Чернявський 17, 148
Чернявський С.А. 37
Чумак І.П. 37
Шаварський Андрій 26
Шаварський Іван 27
Шанковський Л. 12
Швачко 15, 16, 88, 95, 96, 97, 103, 104, 107, 111, 113, 115, 121, 122, 124, 125
Шевченко (слідчий) 35, 36
Шевченко Т.Г. 25, 29, 30, 39, 97, 132, 150
Шевчук Микола 27
Шелемей Іван 27
Шеремет В.П. 141, 153
Шерстюк Н.Ю. 13, 16, 94, 101, 119, 121
Шиммель 75, 77, 102
Школяренко М.С. "Сагайдачний" 17, 148
Шматченко 123
Шовкун-Дунайський (див. Дунайський) 16
Шульган Дем'ян 27
Шульман 136
Шухевич Роман 8, 12
Щибра Дмитро 27
Юрченко 124
Юсфін 74
Яковина 17, 148
"Ярема" 66
Яременко 77
Яремчук Степан 27
Ярименко А.І. 37
Яценко І.К. 38

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Америка 24
Англія 133
Андрієвичі, с. 66
Андрушівка 26
Багата Чернеччина, с. Великобучківського р-ну Полтавської обл. 10
Багата Чернеччина, с. Костянтиноградського п-ту Полтавської губ. 10
Багата Чернеччина, с. Сахновщинського р-ну Харківської обл. 10
Базарський р-н 65
Баранівка 26
Баранівський ліс (в межах теп. м. Суми) 47
Бахмач – Конотоп, шлях 130
Бездрик, с. Сумського р-ну 49
Бельска Воля 56
Бердичів, м. 26, 130
Бережки, с. Лебединського р-ну 140
Березниця, с. 52, 53
Березно 56
Берлін, м. 11, 52, 58, 64, 149
Білгород, м. 73
Білорусія 140
Білоцерківщина 65, 71
Біскупине – Порицьк (напряма) 61
Бобринський р-н 47
Богданівка, с. Шосткинського р-ну 19
Бочки (Бочечки), с. Конотопського р-ну 145, 147, 148
Бранцівка, с. Краснопільського р-ну 15, 17, 78, 87, 88, 107, 111, 114
Брест, м. 59
Будапешт, м. 144
Бухонау, с. (Німеччина) 104
В'юнка, с. Мархлевського р-ну 63
Валки, м. 36
Варварівка, с. Карлівського р-ну Полтавської обл. 10
Василівка, с. Сумського р-ну 136
Веденське, с. Чугуївського р-ну Харківської обл. 144
Вел. Обзир, с. 53
Вел. Стидень, с. 56
Верхнє Синьовидне, с. 12
Верхня Сироватка, с. Сумського р-ну 48
Верхня Сілезія 104
Верхньодніпровське 66
Вінниця, м. 11, 50, 75
Вінниччина 71, 72, 130
Вовківці, с. Роменського р-ну 69, 70, 71, 72, 73
Вовчок, с. 61
Волинь 9, 19, 44, 52, 56, 60
Володимир Волинський, м. 60, 61, 105
Володимир, м. 58, 59
Володимирський п-т 57, 59
Володимирський р-н 57, 59
Володимирщина 58
Вороніж, м. 12, 27
Вороніж, с. Шосткинського р-ну 70
Гадяцький р-н Полтавської обл. 130
Гадяч, м. 130
Галичина 28, 90
Глухів, м. 6
Горинь, р. 59
Городище 60
Горохів, м. 55, 60
Грабиськ, с. 52
Грицуки, с. 56
Грудек, с. 52
Дворянська, вул. (м. Суми) 48
Джезказган, м. (Казахстан) 142
Дзержинського, вул. (м. Суми) 133, 136
Дніпро, р. 28, 30, 39
Дніпропетровськ, м. 11, 13, 28
Дніпропетровщина 71
Домбровиця (Доморовиця), с. 56
Доминополь, с. 57, 61
Донбас 11, 130
Дрогобич, м. 11
Дрогобиччина 12
Дубно, м. 26, 27, 75

- Дубов`язівський р-н Сумської обл. 17, 145
Емільчинський р-н 66
Європа 97, 113, 129
Жевушки, с. 57, 61
Жечице, с. 56
Жигайлівка, с. 115
Житомир, м. 11, 26, 27, 75
Житомирська обл. 63, 64
Житомирщина 63
Жовтнева, вул. (м. Суми) 126
Жолобне, с. Яруського р-ну 63
Запоріжжя, м. 27
Захід 37
Західна Україна (західні області України) 6, 70, 72, 73, 79, 82, 87, 93, 94, 95, 96, 103, 108, 111, 126, 132, 134, 136
Зернове, с. Середино-Будського р-ну 40, 41
Злота, с. 56
Знам`янка 130
ЗСА (США) 37
Іллінська, вул. (м. Суми) 107
Іскрівка, с. 36
Італія 24
Казахська РСР (Каз. РСР) 142
Кам`янець Подільський, м. 11, 104
Кам`янець-Подільська обл. 63, 64
Камінь-Каширський, м. 55, 61
Караганда, м. 32
Карагандинська обл. 142
Карасин, с. 53
Карпати 54
Карпилівка, с. 52, 61
Кизе, с. 61
Київ, м. 6, 11, 12, 26, 27, 28, 34, 38, 41, 62, 66, 73, 74, 75, 80, 91, 100, 101, 104, 105, 133, 137, 145
Київська обл. 63, 64, 98, 104, 140, 145
Київські ліси 63
Київщина 63, 65, 66, 91
Кіровоград (Кірове), м. 11, 27
Кіровоградщина 65
Кобеляки, с. Полтавської обл. 130
Ковель – Брест-Литовський (дорога) 54
Ковель – Володимир-Волинський (Володимир-Волинський – Ковель) 55, 57
Ковель, м. 11, 15, 56, 59, 61, 82, 83
Козятин, м. 130
Колима, р. 32
Колки – Рафалівка р-н 59
Коломак 36
Комунальний, пров. (м. Суми) 155
Коновальська, вул. (м. Лебедин) 128
Конотоп, м. 15, 16, 17, 18, 64, 102, 122, 130, 145, 147
Конотопський р-н Сумської обл. 15, 17, 19, 145, 147
Коровинська сільрада Недригайлівського р-ну 71, 141
Коровинці, с. Недригайлівського р-ну 153
Коростенський р-н 65
Косоричі, с. 56
Костянтинівка 130
Краків, м. 11
Крапилівка, с. 53, 56
Краснодар, м. 11, 27, 130,
Краснопілля, с. Сумської обл. 15, 18, 88, 118
Краснопільський р-н. Сумської обл. 15, 17, 78, 108, 111, 113, 114, 115, 121
Кременецькі ліси 55, 61
Кременчук, м. 39, 61, 75, 130
Кривий Ріг, м. 13
Крим 11
Кримно, с. 54
Кролевецький р-н Сумської обл. 17, 145
Крути 37
Кубанщина 130
Кукуріки, с. 54, 55, 59, 61
Кулеші, с. 66
Куран, м. 27
Курська обл. 128
Лебедин, м. 15, 17, 18, 20, 37, 67, 88, 106, 123, 128, 129, 137, 138, 139
Лебединська, вул. (м. Суми) 48
Лебединський р-н Сумської обл. 15, 17, 95, 121, 129, 139, 140
Лебешгуб 56

- Леніна, вул. (м. Суми) 10, 84, 92
Литва 11
Личини, с. 54
Лівобережжя 28, 66
Лівобережна Україна (Лівобережжя)
11
Лука (околиця м. Суми) 50
Лунинець 59
Луцьк, м. 56
Любар, м. 26
Любомль-Ковель-Горохів 56
Люботин, м. 36
Людвиполь, с. 56
Львів, м. 10, 11, 14, 15, 75, 84, 94, 95, 96,
99, 110, 111, 112, 121, 124
Львівська обл. 11, 145
Магадан, м. 144
Малий Самбір, с. Конотопського р-ну
18, 19
Малинські ліси 65
Мезенівка, с. Краснопілляського р-ну
76
Мельце, м. 54
Миколаївка, с. Улянівського р-ну
Сумської обл. 67
Миргород, м. 12
Миропілля, с. 32
Михайлівка, с. Лебединського р-ну
140
Мінська обл. 47
Москва, м. 40, 44, 52
Москвин, с. 56
Московська обл. 92
Московсько-Київська залізниця 144
Мосур, с. 57
Мочулище, с. 56
Мочулянка, с. 56
Мюнхен, м. 28
Надри, с. 56
Недригайлівський р-н Сумської обл.
6, 70, 73, 141, 153
Немирівський р-н Вінницької обл.
130
Німеччина 14, 37, 43, 47, 59, 60, 66, 70,
83, 103, 104, 105, 107, 111, 112, 120, 125,
130, 133, 138, 143, 144, 149
Орвиниця (Орвяниця), с. 56, 61
Осередні землі 64
Осередньо-Східні Українські землі
(ОСУЗ) 28, 63, 64, 65, 66, 71, 130
Осова, с. 56
Охтирка, м. 12, 20, 37, 38, 90, 91, 95, 123
Ошенань, с. 56
Переяслав, м. 140
Першого травня, вул. (м. Суми) 48
Петропавлівська, вул. (м. Суми) 127
Південна Україна 13
Південні землі 64
Південні українські землі (Пд. СУЗ)
71
Північно-Західні Українські землі
(ПЗУЗ) 66
Підлипне, с. Конотопського р-ну 145
Підпригорин, х. Штепівського р-ну
154
Пінський, х. 57
Погожа Криниця, с. Роменського
р-ну 69, 70, 71, 73
Поддуби, с. 66
Полісся 59, 60
Полтава, м. 12, 27, 39, 40, 72, 74
Полтавська обл. 87
Полтавщина 39, 40, 130
Попівка, с. 115
Попівка, с. Карлівського р-ну Полтав-
ської обл. 9
Порицьк (Пориц), с. 55, 57, 60
Порицький р-н 59
Потіївський р-н 63, 65
Правобережжя 137
Правобережна Україна 84, 137
Прага, м. 110, 112, 144
Привокзальна, вул. (м. Суми) 45
Проектна, вул. (м. Суми) 46
Проектний, пров. (м. Суми) 46
Псел, р. 50
Псіська, вул. (м. Суми), 48, 49
Пушкіна, вул. (м. Суми) 154
Радянська, вул. (м. Суми) 18, 109, 114
Радянський Союз 82, 103, 125
Ракитино 56
Ратибор, р-н Верхньої Сілезії 104
Решетилівка, с. Полтавської обл. 87,
155

- Решетилівський р-н Полтавської обл. 155
- Рибальченків, пров. (м. Суми) 48
- Рівне, м. 11, 27
- Рівненська обл. 70
- Рогатин, м. 36
- Роменський р-н Сумської обл. 6, 69, 70, 71, 72, 73, 141
- Роменщина 13
- Ромни, м. 12
- Росія 10, 12, 25
- Руднівка, с. 45
- Рудня, с. 54, 55, 61
- Саксенгаузен 11
- Саратовська обл. 141
- Сарни – Ковель 56
- Сарни, м. 59, 61
- Сарни-Домбровиця (напряма) 55
- Свердловська обл. 91, 92
- Свиняжський ліс 61
- Середи, с. 66
- Середина-Буда, м. 40, 41
- Сибір 130
- Сироватка, с. 50
- Славковичі с. 47
- Славутські ліси 55, 61
- Слобожанщина 36, 37
- Случ, р. 66
- Смілівський р-н Сумської обл. 141
- Совнаркомівська, вул. (м. Харків) 51
- Солдатське, с. Курської обл. 128
- Сопіт, с. Сколівського р-ну 12
- СРСР (СРСР) 46, 70, 120, 123, 128, 133, 136, 140, 142, 143, 153
- Сталіна, вул. (м. Суми) 126, 156
- Сталіно (Донецьк), м. 26, 27
- Станіслав, м. 11
- Станіславська обл. 20
- Стара Гута, с. 56
- Стенжаричі, с. 59
- Степань 59
- Стидень 59
- Стобихівка, с. 53
- Стохід, р. 52, 59
- Суджанська, вул. (м. Суми) 47, 49
- Суми, м. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 27, 29, 37, 45, 46, 48, 49, 50, 62, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 84, 85, 87, 89, 92, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 116, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 126, 131, 132, 134, 136, 142, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157
- Сумська область 6, 7, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 20, 46, 49, 66, 67, 68, 70, 74, 76, 77, 85, 92, 95, 98, 102, 106, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 128, 131, 135, 136, 141, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157
- Сумський р-н 48, 49, 136
- Сумщина 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 29, 32, 71
- Сурогинський, пров. (м. Суми) 62, 109
- Схід 28
- Схід України 5, 12, 20, 40, 63, 64, 66, 66
- Східні землі 64
- Східні області України 145
- Східноукраїнські землі (Східні українські, СУЗ) 38, 39, 41, 42, 71, 130
- Сян, р. 11
- Тернопіль, м. 11
- Тетерев, р. 65
- Торонто, м. 29
- Трипілля, с. 63
- Тростянець, м. 91
- Тур'я, р. 57
- Тур'я, с. 57
- Туринськ 60
- Туринський р-н 59
- Україна 8, 9, 10, 11, 13, 14, 29, 30, 36, 38, 41, 42, 43, 71, 72, 78, 82, 83, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 110, 112, 113, 120, 121, 127, 128, 129, 130, 133, 138, 140, 144, 145
- Українська, пл. (м. Суми) 31, 113
- Українська РСР (УРСР) 141, 146, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156
- Устинівка, с. 63
- Фрунзе, вул. (м. Харків) 37
- Фрунзе, вул. (м. Суми) 62, 113
- Хабаровський край 151
- Харків, м. 11, 12, 17, 26, 27, 35, 37, 51, 67, 72, 74, 75, 90, 92, 98, 122, 129
- Харківська обл. 98
- Харківщина 37, 71, 72

- Холодний Яр 130
Хотин 56
Хотінський р-н Сумської обл. 15, 17, 18, 45, 104, 111, 121
Хотінь, с. Сумської обл. 111, 113, 115
Червона, пл. (м. Суми) 18, 88, 113, 127
Червоноармійськ, м. 26
Чернігів, м. 16, 27, 28
Чернігівська обл. 19, 66
Чернігівські ліси 63
Чернігівщина 15
Чоповицькі ліси 65
Чорнобильські ліси 63
Чугуївський, пров. (м. Суми) 50
Чугуївський р-н Харківської обл. 144
Чуднів, м. 26
Чутово, с. 36
Шевченківський р-н. 104
Широкий Яр, х. Роменського р-ну 70, 72, 73
Шосткинський р-н Сумської обл. 19, 70
Штепівський р-н Сумської обл. 154
Яїно, с. 53
Янушків (Янушнів), р-н 26, 27
Японія 144
Яриня, с. 26, 27

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Б/п – Позапартійний
ББ, ОББ – Відділ боротьби з бандитизмом
В/МВД – Війська МВС
В/ч – Військова частина
ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВЛКСМ – Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді
ВМН – Найвища міра покарання
ВО – Військова округа УПА
Воентехник – Військовий технік
ВТ – Військовий трибунал
ВЧК – Всеросійська надзвичайна комісія
ГДА СБУ – Галузевий Державний архів Служби безпеки України
ГК КП(б)У – Міський комітет КП(б)У
Горком, міськом – Міський комітет партії
Горрайотделения ББ – Міськрайонні відділи ББ
Госархів – Державний архів
ГРУ – Головне розвідувальне управління
ГФП – Німецька польова поліція
ДАСО – Державний архів Сумської області
ДІКЗ – Державний історико-культурний заповідник
Енкаведист – Працівник органів НКВС
ЕУ – Енциклопедія українознавства
Зам. нач. райполіції – Заступник начальника районної поліції
ЗСА, США – Сполучені Штати Америки
ИТЛ – Виправно-трудовий табір
К/р – Контрреволюційний
Кавдивізіон – кавалерійський дивізіон
Кл. гім. – Класи гімназії
Км. – Кілометр
Колгосп – Колективне господарство
КП ОУН – Крайовий Провід ОУН
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
Л/д – Особова справа
Л/свободы, л/с – Позбавлення волі
М.п. – Місце печатки
МВС, МВД – Міністерство внутрішніх справ
МДБ, МГБ – Міністерство державної безпеки
Мм – Міліметри
МТС – Машинно-тракторна станція
Нарком – Народний комісар
Наробраз – Відділ народної освіти
НКВД – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКГБ – Народний комісаріат державної безпеки
НКО – Народний комісаріат оборони

НСШ – Неповна середня школа
Обком – Обласний комітет партії
ОБХСС – Відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності
ОСУЗ – Осередні та східні українські землі
ОТО НКГБ – Особливий транспортний відділ НКДБ
ОУН – Організація Українських Націоналістів
ОУН (Б) – Організація Українських Націоналістів (бандерівська)
ОУН (м) – Організація Українських Націоналістів (мельниківська)
ОУН-р – Організація Українських Націоналістів – революційна (або бандерівська)
ПЗУЗ – Північно-західні українські землі
Промотдел Горуправы – Промисловий відділ міської управи
Проф. – професор
Райвоенкомат – Районний військовий комісаріат
РК КП(б)У – Районний комітет КП(б)У
РО – Районний відділ
РО НКВД – Районний відділ НКВС
РОНО – Районний відділ народної освіти
С/о – Секретний інформатор
СБ – Стрілецький батальйон
СБ ОУН – Служба Безпеки ОУН
СБУ – Служба безпеки України
СВ – Північно-східніше
СВ – Стрілецький взвод
СВУ – Спілка Визволення України
СД – Нацистська таємна служба безпеки, розвідувальне управління СС
Сільрада – Сільська рада
Следдело – Слідча справа
Соввласть – Радянська влада
СРСР, СССР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
Ст. – Станція
Ст. – Стаття
Ст.Оп.Уп. – Старший оперуповноважений
Студ. прав. – Студент правник
Студ. теолог. – Студент теолог
СУЗ – Східні українські землі
Сум. обл. – Сумська область
Тов. – Товариш
Торг. школа – торгівельна школа
УВО – Українська Військова Організація
УВС – Управління внутрішніх справ
УГБ – Управління державної безпеки
УК УССР – Кримінальний кодекс УРСР
УМ НКВД – Управління міліції народного комісаріату внутрішніх справ
УМВС, УМВД – Управління міністерства внутрішніх справ
УМГБ – Управління міністерства державної безпеки
УНКВС, УНКВД – Управління народного комісаріату внутрішніх справ

УНР – Українська Народна Республіка
УНРА – Українська Народно-Революційна Армія
УПА – Українська Повстанська Армія
УПК УССР – Кримінально-процесуальний кодекс УРСР
Упорядн. – Упорядник
УРСР, УССР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСБУ – Управління Служби Безпеки України
УССД – Українська Самостійна Соборна Держава
Х. – Хутір
ЦДВР – Центр досліджень визвольного руху
ЧА – Червона армія
ЮЗ – Південно-західніше

SUMMARY

The second volume of the edition "OUN-URA" is mostly based on the documents and materials of the Archives Department of the Security Service of Ukraine in the Sumy region. Practically these are the materials of the five criminal cases based upon the accusation of people in the nationalism activity during the Nazi occupation. Mostly they concern the activity in 1941-1942 and consist of accusation conclusions and interrogation protocols. The important peculiarity of these documents is the evidences of those rebellion movement participants who have not been known before.

A great part of the materials included in the book is the materials of the Sumy State Archives. These documents show the activity of the Soviet investigation organs as for crimes that were done by the Nazi occupants on the territory of the Sumy region. A great deal of documents contains the names of unknown people died during this period and point out the reasons of their deaths.

Thanks to the materials of the Investigation Center of the Rebellion Movement (Archives Department) the authors wanted to show the investigation basis in the north of Ukraine through the documents of the OUN-URA structures. Fortunately all these documents have recently become accessible thanks to the opening of the Investigation Center of the Rebellion Movement in Kiev.

This edition opens a great deal of new document that may be useful for a great number of people-investigators, scientists, archives workers, all those who are interested in regional peculiarities of the rebellion movement in Ukraine during the Second World War.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
ПІДПІЛЛЯ ОУН-УПА НА СУМЩИНІ: ДЕТАЛІЗАЦІЯ ПОДІЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОКУМЕНТІВ СПЕЦСЛУЖБ	8
ЧАСТИНА І. ДОКУМЕНТИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН-УПА НА ТЕРИТОРІЇ СУМЩИНИ.....	22
ЧАСТИНА ІІ. ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ	158
ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ	158
НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ.....	190
КОМЕНТАРІ	190
ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИК	212
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	216
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.....	222
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	227
SUMMARY	230

Наукове видання

ОУН-УПА на Сумщині

Т.2

Автор-упорядник:
Іванущенко Г.М.

Технічний редактор:
Натадуха А.С.

Комп'ютерний набір:
Іванущенко Г.М., Нужденко І.Г.

На першій сторінці обкладинки
графіка художника УПА **Ніла Хасевича.**

www.daso.sumy.ua